De plaats van het hulpwerkwoord, verleden deelwoord en infinitief in de Nederlandse bijzin

A. Pauwels

bron
A. Pauwels, *De plaats van het hulpwerkwoord, verleden deelwoord en infinitief in de Nederlandse bijzin*. M. & L. Symons, Leuven 1953

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/pauw022plaa01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

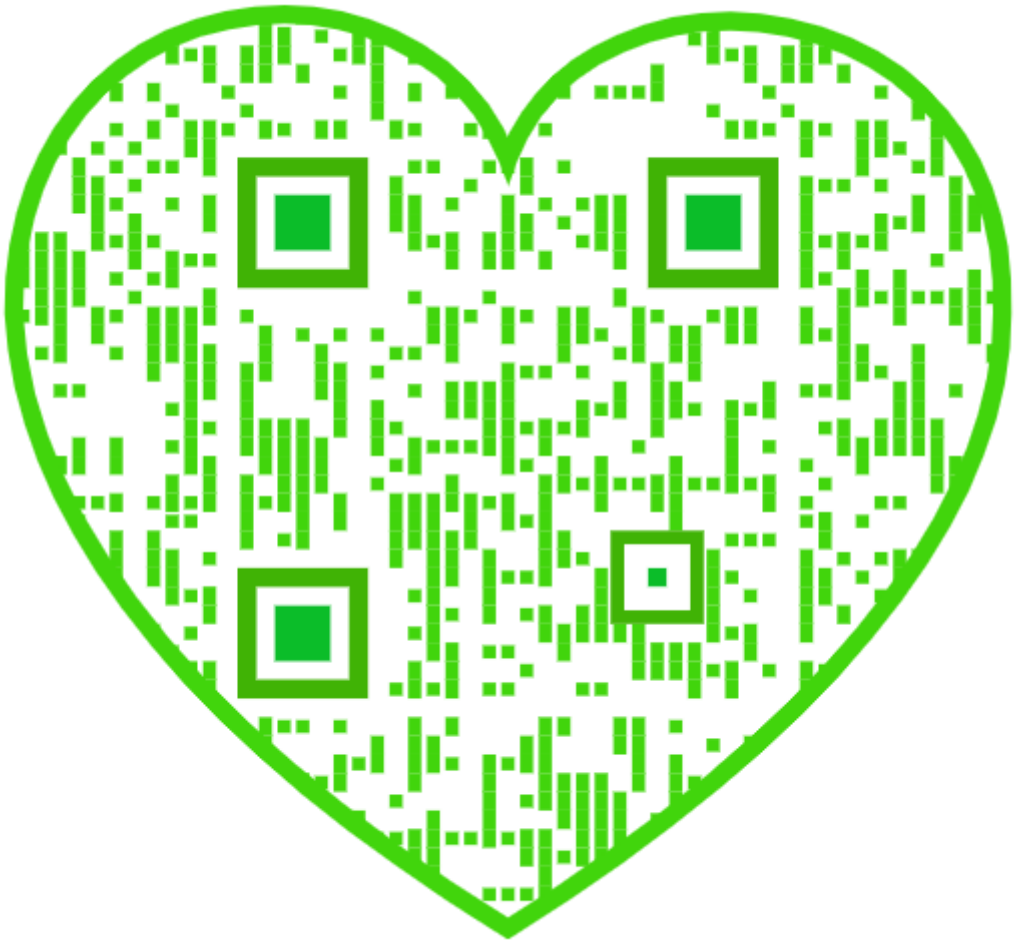

[Boek I: tekst]

Voorwoord

Het is voor mij een aangename plicht hier een woord van dank te richten tot de Vlaamse afdeling van de koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie, die mij voorstelde het werk te publiceren waarmee ik in 1949 aan de katholieke universiteit te Leuven de graad behaalde van licentiaat in de wijsbegeerte en letteren, afdeling Germaanse filologie.

Dat ik dit werk heb kunnen schrijven, dank ik aan de materiële hulp van velen. In de allereerste plaats van Prof. L. GROOTAERS die met de meeste bereidwilligheid, speciaal met het oog op deze verhandeling, een bijzondere vragenlijst heeft laten drukken en rondsturen aan de correspondenten van de Zuidnederlandse Dialectcentrale. Verder vermeld ik dankbaar de hulp van Dr. P.J. MEERTENS, secretaris van de Dialectencommissie der koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, die het materiaal in Noord-Nederland heeft ingezameld, van Prof. E. BLANCQUAERT van de Gentse universiteit, die mij de grondkaarten van het Nederlandse taalgebied bezorgde en van de meer dan duizend correspondenten die elk hun steentje bijbrachten tot de opbouw van dit werk.

Ten slotte moet ik hier dankbaar de hulp en steun van mijn vader gedenken. Niet alleen verschafte hij mij kostbare raad, doch hij heeft mij bij elke opgerezen moeilijkheid de weg gewezen naar de oplossing.

Inleiding

Voorafgaande noot

Wij moeten er op wijzen dat we in dit werk uitsluitend de eenvoudigste werkwoordelijke verbinding in de bijzin behandelen, nl.: *verv. hulpww. + één verl. deelw.* of *verv. ww. + één infin.* De meer gecompliceerde verbindingen als: verv. ww. + verl. deelw. + infin. (bv....dat hij morgen middag *zou gekomen zijn*) of verv. ww. + twee infin. (bv....dat hij morgen middag *zou moeten komen*) of verv. ww + twee verl. deelw. bv....dat hij gisteren avond *geslagen geweest is*) komen hier (nog) niet aan de beurt. Het is duidelijk dat zulke meer ingewikkelde drieledige verbindingen niet noodzakelijk volgens dezelfde regels geconstrueerd worden als de eenvoudige tweeledige.

Aldus zijn ons plaatsen bekend waar men bv. altijd zal zeggen: 'dat is de man, die gisteren avond *gevochten heeft*' (met verl. deelw. vóór het verv. hulpww.), en ook altijd: 'dat is de man die *zal werken*' of...*zal moeten werken*' (met infin. na het verv. hulpww.), doch waar in de verbinding verv. hulpww. + verl. deelw. (> infin.) + infin. twee constructies mogelijk zijn: 'dat is de man, die gisteren avond *had moeten vechten*' naast '...die gisteren avond *moeten vechten* had'.

Ook over de mogelijkheid om sommige zinsdelen in te lassen tussen het verv. hulpww. en het verl. deelw. of de infin. wordt hier niets gezegd. De bijzin: 'als ik u daar plezier mee *doen kan...*' kunnen we niet alleen aantreffen in de vorm 'als ik u daar plezier mee *kan doen*' doch ook met scheiding van de twee verbale delen: 'als ik u daar plezier *kan* mee *doen*' of 'als ik u daar *kan* plezier mee *doen*'. We behandelen alleen de vraag: 'Staat het verv. ww. v ó ó r of n a verl. deelw. of infin.?

Men moet dus niet meer uit dit werk willen halen dan er in zit en er geen regels uit afleiden voor gevallen die er niet in behandeld zijn.

I. Het behandelde probleem

1. Probleemstelling

Deze verhandeling wil een antwoord geven op de vraag welke de plaats is van het vervoegde werkwoord (het verbum finitum) in de bijzin, wanneer het vergezeld gaat van één verleden deelwoord of één infinitief.

Vervoegd werkw. en verl. deelw. komen in de hoofdzin steeds in dezelfde volgorde voor. De respectieve plaats van de meeste zinsdelen kan zich wel wijzigen, doch steeds staat het hulpww. vóór het verl. deelw. Inderdaad, de zin: 'de zoon van onze buurman is gisteren van het dak gevallen' kan op verschillende manieren uitgedrukt worden:

a) de zoon van onze buurman *is* gisteren van het dak *gevallen.*
b) gisteren *is* de zoon van onze buurman van het dak *gevallen.*
c) de zoon van onze buurman *is* van het dak *gevallen* gisteren.

Dus het verv. hulpww. 'is' staat s t e e d s v ó ó r het verl. deelw. gevallen[1].

Doch indien deze hoofdzin tot bijzin omgevormd wordt, bv. in de indirecte rede, dan blijft deze regel niet langer gelden. Want zowel: 'moeder zei dat de zoon van onze buurman gisteren van het dak *gevallen is*' als 'moeder zei dat de zoon van onze buurman gisteren van het dak *is gevallen*' worden in het Nederlands gebruikt: beide constructies zijn correct!

Hetzelfde geldt wanneer we een verv. ww. in verbinding met een infin. aantreffen. Komt deze verbinding voor in een hoofdzin, dan staat het verv. ww. steeds voorop. Bv.:

a) vandaag *kan* vader niet *komen,* maar hij *zal* morgen *komen.*
b) vandaag *kan* vader niet *komen,* maar morgen *zal* hij *komen.*
c) vader *kan* vandaag niet *komen,* maar hij *zal* morgen *komen.*

(1) Bijzondere constructies als '*gevallen is* hij gisteren!' komen hier niet ter spraak.

In de bijzin zijn er weer twee constructies mogelijk:

a) ‘Vader schrijft dat hij vandaag niet *kan komen* maar dat hij morgen *zal komen*’.
b) ‘Vader schrijft dat hij vandaag niet *komen kan* maar dat hij morgen *komen zal*’.

De regel is dus: ‘Wanneer in een bijzin een vervoegd hulpwerkwoord gebruikt wordt met een verleden deelwoord of een infinitief kan in het Nederlands het verv.ww.'tzij vóór 'tzij achter het verl.deelw.of infin.staan’.

Het ligt voor de hand dat we met ‘in het Nederlands’ hier bedoelen: in de Nederlandse schrijftaal en in het zgn. Algemeen Beschaafd.

Er rijzen echter bij het lezen van bovenstaande regel een aantal vragen op die niet zonder nader onderzoek kunnen beantwoord worden: Is de toestand in de dialecten dezelfde als in de schrijftaal? Is de toestand precies dezelfde voor het participium en de infinitief? Is de toestand in de huidige geschreven taal dezelfde als in de vroegere schrijftaal? Idem voor de dialecten. Is de toestand in het Nederlands dezelfde als in de andere germaanse talen? Zijn er opvallende verschillen tussen Noorden Zuid-Nederland of tussen andere delen van het Nederl. taalgebied? Vinden we in de schrijftaal geen voorkeur voor één van beide constructies? Zo ja, in welke gevallen? bij welke auteurs? Enz., enz.

Het is dus een complex van problemen die op een oplossing wachten.

2. Oorspronkelijk plan van het werk

Onze oorspronkelijke opzet was op al die vragen een antwoord te verstrekken, dus een exhaustieve behandeling van het hele probleem. Ons werk zou dan omvat hebben:

I. Een gedetailleerde beschrijving van de huidige toestand in het Nederlands.
II. Een historisch onderzoek naar de vroegere toestand.

Het eerste deel moest natuurlijk de studie omvatten:
1. Van de dialecten of streektalen,
2. van de schrijftaal[2].

Telkens moesten de twee gevallen (infin. - partic.) afzonderlijk behandeld worden.

In het tweede deel zouden de vroegere teksten onderzocht worden, vanaf de middeleeuwen tot in de moderne tijd, zowel de meer literaire taal als de teksten die kunnen geacht worden de volkstaal min of meer getrouw weer te geven. Natuurlijk zouden er teksten afkomstig uit alle delen van het Nederl. taalgebied moeten onderzocht worden.

Onze oorspronkelijke opzet zag er dus uit als volgt:

I. Huidige toestand

A. *In de dialecten* (van alle streken van het Nederl. taalgebied).
1. verv. ww. + verleden deelwoord.
2. verv. ww. + infinitief.

B. *In de schrijftaal* (bij schrijvers afkomstig uit alle streken van het Nederl. taalgebied).
1. verv. ww. + verleden deelwoord.
2. verv. ww. + infinitief.

II. Historisch onderzoek

A. *Teksten die de volkstaal weergeven*:
a) uit de verschillende perioden
b) uit de verschillende streken

1. verv. ww. + verleden deelwoord
2. verv. ww. + infinitief.

B. *Literaire teksten*:
a) uit de verschillende perioden
b) uit de verschillende streken

1. verv. ww. + verleden deelwoord
2. verv. ww. + infinitief.

(2) Het zgn. Algemeen Beschaafd (de beschaafde spreektaal) laten we buiten beschouwing. Het is niet te controleren, tenzij in zijn geschreven vorm en het verschilt, vooral wat zulke syntactische détails betreft, van persoon tot persoon, zodat het resultaat van moeizame opnamen die zich over jaren zouden uitstrekken, nog slechts een zeer betrekkelijke waarde zou hebben.

De bewerking van deel A van het eerste deel is uitgegroeid tot het vrij omvangrijke werk dat ik hier aanbied. Wat er te halen valt uit het materiaal dat ik voor deel I, B had verzameld, deel ik in zeer beknopte vorm mee in een laatste hoofdstuk. De bewerking van deel II moet ik, helaas, aan andere onderzoekers overlaten.

3. Wat door anderen reeds gedaan is

Het hier behandelde probleem leek ons vooral interessant omdat het tot nog toe, wat het Nederlands betreft, haast nog niet was onderzocht. We belanden met dit onderwerp volop in de syntaxis, die nog al te weinig bestudeerd werd. Zo bv. is er over de zinsconstructie in de verschillende dialecten nog bitter weinig gepubliceerd. We bezitten wel enkele syntactische studies, maar deze behandelen dan slechts één enkel dialect.

Voor het Duits is men verder gevorderd: we beschikken over de uitstekende studie van EMIL HAMMARSTRÖM: *Zur Stellung des Verbums in der deutschen Sprache.* In dit boek wordt de toestand beschreven zoals hij valt op te maken uit de schrijftaal uit de overgangstijd van Middelhoogduits naar Nieuwhoogduits (Studien in volkstümlicher Literatur und Urkundensprache der Uebergangszeit vom Mittelhochdeutschen zum Neuhochdeutschen). Hij behandelt zowel de plaats van het werkw. in de hoofdzin als in de bijzin en levert overvloedige gegevens wat de hier behandelde verbinding verv. ww. + verl. deelw. of infin. in de bijzin betreft.

Voor het Nederlands werd zulke studie nog niet ondernomen, maar wel zien we dat de bestudering van de syntaxis meer en meer op de voorgrond treedt.

OVERDIEP heeft in *Onze Taaltuin* zeer vele artikels gewijd aan syntactische onderwerpen. In zijn *Stilistische Grammatica* snijdt hij ook het hier behandelde onderwerp aan, doch hij kan uitsluitend steunen op algemene indrukken, niet op positieve gegevens.

Ook DE VOOYS in zijn *Nederlandse Spraakkunst* (met de medewerking van SCHÖNFELD) trekt de aandacht op de mogelijkheid der twee verschillende constructies en laat zich op de volgende wijze uit: (in verbindingen met een infin.) ‘wat het meest gebruikelijk is zal niet gemakke-

lijk na te gaan zijn[3]'. En verder: 'bij verbindingen met een deelw. is het, dunkt mij, moeilijk uit te maken welke volgorde overweegt. Bij de aanhalingen van Overdiep komt het deelw. vooral aan het slot in de relatieve zinnen, terwijl bij zinnen voorafgegaan door een voegwoord de omgekeerde volgorde overweegt, maar dit kan toeval zijn. Een nader onderzoek, vooral van de levende taal, zou dit moeten bevestigen[4]'. De Vooys wijst er verder op dat deze kwestie ook niet historisch onderzocht werd voor het Nederlands.

Op het XVIIIe Vlaamse Filologencongres (Gent, April 1949), heeft de Noordnederlandse dialectoloog B. VAN DEN BERG een spreekbeurt gehouden over dit onderwerp[5].

We mogen dus wel terecht vaststellen dat het behandelde onderwerp in de laatste tijd de belangstelling van de taalkundigen heeft opgewekt.

II. Het materiaal

1. Het vereiste materiaal

Het eerste deel van ons werk zou dus bestaan uit een onderzoek naar de huidige toestand in de dialecten.

Al dadelijk bleek het dat het reeds bestaande materiaal in alle opzichten zou te kort schieten bij een grondig onderzoek van die aard. De dialectteksten van WINKLER en LEOPOLD en anderen geven onvoldoende houvast evenals de dialectische vertaling van de zinnen van WENKER, die we slechts voor Zuid-Nederland bezitten. Ook uit de dialectatlassen van BLANCQUAERT en zijn medewerkers viel weinig materiaal te halen daar slechts 4 zinnen één van de onderzochte verbindingen bevatten en ze daaren-

(3) Dit scepticisme van De Vooys verbaast ons. Het is niet zo moeilijk om na te gaan welke constructie de meest gebruikelijke is! Zulks vraagt alleen veel tijd en geduld. Wat de toestand in de dialecten betreft menen wij in dit werk de oplossing reeds gebracht te hebben. Ook voor de studie van het probleem in de schrijftaal leveren we in ons laatste hoofdstuk een niet onbelangrijke bijdrage.

(4) Zie onze commentaar bij deze tekst blz. 224.

(5) Zie de samenvatting van zijn mededeling op blz. 231. - Ondertussen heeft hij de tekst van zijn lezing gepubliceerd in *Taal en Tongval* I (1949), blz. 155-165, onder de titel: *De plaats van het hulpwerkwoord in de voltooide tijden in de Nederlandse bijzin.* Hij heeft het probleem vooral historisch behandeld.

boven nog slechts een beperkt deel van het Nederlandse taalgebied beslaan. Het bleek noodzakelijk een reeks van precies dezelfde zinnen te laten vertalen door dialectsprekers uit alle streken van het Nederl. taalgebied. Inderdaad, om met zekerheid conclusies te kunnen trekken moeten de gegevens waarop men steunt identiek zijn. Het zou onjuist zijn een zin met het hulpww. k u n n e n te vergelijken met een andere met het hulpww. z i j n al zijn al de andere delen van de zin dezelfde, daar we vooraf niet weten of de plaats van het verv. ww. niet juist bepaald wordt door de aard van het hulpww.

2. Het opstellen van de enquete-lijst

Zonder het rondzenden van een enquête-lijst kon ons onderzoek dus nooit volledig en dus betrouwbaar worden. Deze lijst mocht ook niet te uitvoerig worden, omdat de ondervinding heeft uitgewezen dat men meer en spoediger antwoorden krijgt op een korte dan op een lange vragenlijst.

Er werden 15 zinnen ter vertaling voorgelegd: 7 met de verbinding verv. ww. + verl. deelw. en 8 met de verbinding verv. ww. + infin. De 2 hulpww. die het vaakst voorkomen in verbinding met een verl. deelw. (z i j n en h e b b e n) werden elk één keer in de O.T.T. opgegeven en één keer in de O.V.T.: '*is gevallen*' en '*heeft geslagen*' tegenover '*was geweest*' en '*hadden gezien*'.

Dan bleef er slechts één hulpww. over dat nog dikwijls met een verl. deelw. gebruikt wordt, nl. 'w o r d e n '. Dit moest dan ook ongetwijfeld in de opgave voorkomen.

De twee andere opgegeven hulpww., s t a a n en l i g g e n , komen slechts zelden samen met een verl. deelw. voor, maar zij waren toch te verkiezen boven bv. z i t t e n , k o m e n of k r i j g e n , die slechts in enkele min of meer, vaste verbindingen, met een verl. deelw. gebruikt worden, zoals 'iets gedaan krijgen van iemand' 'aangelopen komen'.

Toch is a posteriori gebleken dat het materiaal o n t o e r e i k e n d was om met absolute zekerheid allerlei invloeden te kunnen bepalen[6]. Het ware wenselijk geweest ieder hulpww. eens in de O.T.T. enk. en meerv. en ook in de O.V.T. enk. en meerv. te hebben gebruikt, daar

(6) Zie hierover blz. 105 en volg. en blz. 208 en volg.

het enk. gewoonlijk éénlettergrepig en het meerv. tweelettergrepig is, wat natuurlijk een ander zinsritme meebrengt. Ook zou elke zin éénmaal door een relatief en éénmaal door een voegwoord moeten ingeleid worden om te zien in hoeverre het inleidende woord invloed uitoefent op de zinsbouw.

Wat de verbinding met een infin. betreft, was de keuze van de hulpww. groter, daar er meer werkw. met een infin. geconstrueerd worden dan met een verl. deelw. Het meest frequente hulpww. (z u l l e n) werd tweemaal gebruikt, éénmaal in de O.T.T. en éénmaal in de O.V.T. De andere hulpww. werden alle slechts in één zin opgegeven. zodat onderlinge vergelijking tussen enk. en meerv. bv. uitgesloten bleef. Van deze hulpww. werden er 3 in de O.T.T. gebruikt en 3 in de O.V.T. Ook voor deze verbinding ware het beter geweest over een hele reeks voorbeelden te beschikken, doch indien we dit hadden willen doen, hadden we een heel boekje ter vertaling moeten rondsturen en niet één enkel blad.

A posteriori is dus gebleken dat ons onderzoek, al hadden we het vrij volledig gewild, nog niet op alle secundaire vragen een antwoord kan geven en dus nog slechts een algemene schets biedt van de toestand met betrekking tot het bestudeerde probleem.

Bij het opstellen van de vragenlijst stonden we nog voor een moeilijke kwestie. ‘Zullen we de te vertalen zinnen laten afdrukken met het verv. ww. v ó ó r het verl. deelw. (of de infin.) of er a c h t e r ?’ Dit was natuurlijk van zeer groot belang! Immers waar beide constructies mogelijk zijn, zal de correspondent, indien hij niet grondig nadenkt, geneigd zijn eenvoudig de hem voorgelegde constructie na te schrijven[7], zonder de tweede ‘mogelijke’ constructie te vermelden en aldus, geheel te goeder trouw, de indruk wekken dat de nageschreven constructie de enig mogelijke is!

Na lang wikken en wegen hebben we in alle bijzinnen het vervoegde ww. v ó ó r partic. en infin. geplaatst, doch in een begeleidende noot de aandacht van de correspondenten gevestigd op het doel van ons onderzoek en hun gevraagd bijzondere aandacht te schenken aan de respectieve plaats van verv. ww. en verl. deelw. of infin.

(7) Deze moeilijkheid wordt nog nader bepaald op blz. 99 en blz. 204.

Lijst van de 15 zinnen opgenomen in de enquête-lijst.

1. De jongen die gisteren van het dak *is gevallen,* is nu dood.
2. Jan zei, dat zijn broer ziek *was geweest.*
3. Ik heb gezien, dat hij zijn hond *heeft geslagen.*
4. Er waren drie mensen die de bedelaar *hadden gezien.*
5. Het feest verliep, zonder dat er een lied *werd gezongen.*
6. Mij dunkt dat er iets op die muur *staat geschreven.*
7. Weet u waar onze vriend *ligt begraven*?
8. Ik wil eens zien of ge braaf *zult zijn.*
9. 't Was zo goed als zeker, dat het *zou regenen.*
10. Tante laat zeggen, dat ze vandaag niet *kan komen.*
11. Als ge uw glas nog eens *laat vallen*, jagen we u weg!
12. Ik ben er zeker van, dat hij hier niet *durft komen.*
13. Hij durfde niet uitspreken wat hij allemaal *wilde zeggen.*
14. 't Was de eerste keer dat Jan bij de andere jongens *kwam zitten.*
15. Er waren drie mannen die in het bos *moesten werken.*

Tekst van de noot op de enquête-lijsten gedrukt: In het algemeen Nederlands schrijft men ‘Jan zei, dat zijn broer ziek *was geweest*’ of ‘Jan zei, dat zijn broer ziek *geweest was*’. - ‘Tante laat zeggen dat zij vandaag niet *kan komen*’ of ‘*...komen kan*’. Vele dialecten gebruiken slechts één van beide vormen. Wilt U dus, bij het overzetten van de zinnen in Uw dialect, vooral letten op de plaats van het vervoegde hulpwerkwoord ten aanzien van de onbepaalde wijs of het verleden deelwoord van het er bij behorende werkwoord. Indien er twee verschillende constructies mogelijk zijn, gelieve men beide op te geven. Wie niet zeker is van zijn dialect, zal liefst bij dialectvaste sprekers te rade gaan; anders zou hij zich te goeder trouw kunnen vergissen! Indien men niet geheel zeker is van de opgegeven vorm, plaatse men een vraagteken achter de twijfelachtige opgaven.

3. Uitzenden en inzamelen van de enquetelijsten

Met eigen middelen zouden we er nooit in geslaagd zijn een voldoende aantal enquête-lijsten te kunnen inzamelen. Gelukkig mochten we op de volledige belangloze medewerking rekenen van de *Zuidnederlandse Dialectcentrale te Leuven* en de *Dialectencommissie der koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen te Amsterdam.*

Prof. L. GROOTAERS was zo welwillend onze enquêtelijst te laten drukken en als bijvoegsel bij de *Mededelingen van de Zuidnederl. Dialectcentrale* (1946, n^{r} 3-4) rond te zenden, terwijl Dr. P.J. MEERTENS, secretaris van de Amsterdamse dialectencommissie onze vragenlijst aan zijn gewone correspondenten in heel Nederland rondstuurde[8].

Uit Noord-Nederland hebben we *812* antwoorden ontvangen, die *639* gemeenten vertegenwoordigen[9]. Het is opmerkelijk dat er veel meer inzendingen zijn uit de grensprovincies dan wel uit het binnenland: Friesland, Groningen, het Noorden van Noord-Holland, Zeeland en Ned.-Limburg zijn sterk vertegenwoordigd, terwijl uit het Zuiden van Noord-Holland, Utrecht, Gelderland en Noord-Brabant betrekkelijk minder antwoorden kwamen.

Uit Zuid-Nederland ontvingen we *394* ingevulde lijsten uit *272* verschillende gemeenten[9]. Ook hier liggen deze gemeenten niet gelijkmatig verspreid over alle provincies. West- en Oost-Vlaanderen leverden het grootste aantal inzendingen, terwijl Brabant en vooral Antwerpen vrij zwak vertegenwoordigd zijn. Voor Zuid-Nederland moet er op gewezen worden dat *306* antwoorden komen van kwekelingen uit de normaalscholen en dat van de overblijvende 88 lijsten er nog 40 ingevuld werden door correspondenten beneden de 30 jaar. Het zou interessant zijn, wanneer we deze antwoorden konden vergelijken met de antwoorden van een oudere generatie om na te gaan of de voorkeur voor één van beide volgorden in de laatste jaren enige wijziging heeft ondergaan.

(8) Uit Frans-Vlaanderen hebben we geen materiaal. Het is zeer waarschijnlijk dat op elke kaart Frans-Vlaanderen niet meer zou zijn dan een verlengstuk van de westelijke helft van West-Vlaanderen, dat toevallig telkens een homogeen gebied is, doch we betreuren het dat we deze waarschijnlijkheid niet tot volstrekte zekerheid hebben kunnen maken aan de hand van degelijk materiaaal.

(9) Zie de volledige lijst van die gemeenten op blz. 240.

(9) Zie de volledige lijst van die gemeenten op blz. 240.

4. Betrouwbaarheid van het materiaal

Wat de betrouwbaarheid van dit materiaal betreft, staan we wel een beetje sceptisch tegenover de inzendingen uit het Zuiden. De meeste van deze kwekelingen zijn sedert enkele jaren in een internaat en zijn meer in kontakt met de schrijftaal in de boeken dan met hun dialect, zodat zij, wanneer beide volgorden in hun dialect mogelijk zijn, moeilijk zullen kunnen zeggen welke volgorde meest gebruikt wordt. Erger nog, ze zullen misschien wel eens een bepaalde volgorde, die ze uit de schrijftaal kennen, volkomen te goeder trouw, doch ten onrechte opgeven als een dialectische constructie.

Trouwens het zijn niet alleen jonge studenten die zich kunnen vergissen. Het is voor alle correspondenten veel moeilijker nauwkeurig een dialectische constructie op te geven, dan de dialectische benaming voor een bepaald voorwerp. Hoe licht zullen zij zich niet laten beïnvloeden door de hun voorgelegde volgorde, die eigenlijk voor niemand vreemd is, daar beide constructies correct zijn in het A.B. en zij allebei gebruikt worden in de schrijftaal. Ieder dialectspreker komt tegenwoordig dagelijks in kontakt met de schrijftaal via krant en boek, zodat de twee volgorden vertrouwd klinken in zijn oren en het hem moeilijk valt uit te maken welke volgorde hij gewoonlijk gebruikt.

Het is dus vanzelfsprekend dat de inzenders zowel uit Noord- als uit Zuid-Nederland zich kunnen vergissen; we vinden zelfs vergissingen in streken waar stellig slechts één vorm mogelijk is, zoals in Groningen en Friesland. Het aantal ingevulde lijsten waarop onze kaarten en conclusies steunen, is echter zo groot dat enkele vergissingen als verloren lopen in de betrouwbare opgaven en het globale kaartbeeld niet vermogen te storen. Met vrij grote zekerheid mogen we beweren dat grosso-modo onze kaarten de toestand weergeven zoals hij is. Misschien is er in werkelijkheid nog meer neiging naar eenvormigheid dan de kaarten laten vermoeden.

Ook zullen alle inzenders de antwoorden n i e t o p d e z e l f d e m a n i e r ingevuld hebben. Sommigen vullen slechts één vorm in: voor de enen betekent dit, dat er slechts één vorm mogelijk is; voor anderen dat de ingevulde vorm de meest gebruikte is. Sommigen vullen beide volgorden in, doch vermelden bij één vorm: minder gebruikt. Dit heeft weer niet voor iedereen dezelfde be-

tekenis. Voor enkelen betekent dit: minder courant, doch toch ook gebruikelijk, voor anderen dat deze vorm slechts hoogst zelden gebruikt wordt. Alle opmerkingen van die aard hebben we in onze tekst meegedeeld.

III. De kaarten

1. Gebruikte grondkaarten

De gegevens verstrekt door de ingevulde vragenlijsten werden overgebracht op kaarten, die het gehele Nederlandse taalgebied omvatten. Voor dit doel werden exemplaren gebruikt van de *gemeenschappelijke kaart voor Noord- en Zuid-Nederlands dialectonderzoek,* die in gebruik is bij de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie te Brussel en de Dialectencommissie der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam, op schaal 1 : 800.000[10].

Voor de gegevens getrokken uit het boek van FRINGS-VANDENHEUVEL, uit de vertaling van de zinnen van WENKER (lijst 4 van de Zuidned. Dialectcentrale) en uit de dialectatlassen van BLANCQUAERT werden kaarten gebruikt die alleen het Zuidned. taalgebied omvatten. Het is dezelfde kaart als de vorige, met dezelfde nummering, doch op de helft vergroot: dus op schaal 1:400.000.

2. Nummering der kaarten

D e g r o t e k a a r t e n dragen hetzelfde nummer als de zinnen op de enquête-lijst. Op kaarten 1 tot 7 werden de bijzinnen verwerkt met de verbinding verv. ww. + verl. deelw. en op kaarten 8 tot 15 die met de verbinding verv. ww. + infin. De beide verzamelkaarten dragen respectievelijk de nummers 16 en 17; 16: verv. ww. + verl. deelw. en 17: verv. ww. + infin.

D e k l e i n e k a a r t e n kregen gemakshalve een nummer in de twintig: 20 tot 27 bevatten de gegevens uit de zinnen van WENKER: 20 tot 23 de bijzinnen met de verbinding verv. ww. + verl. deelw., 24 tot 27 die met de verbinding verv. ww. + infin. De even nummers geven telkens de toestand weer volgens de gegevens uit

(10) Deze kaarten werden ons bereidwillig toegezonden door prof. E. BLANCQUAERT.

het boek van FRINGS-VANDENHEUVEL, de oneven nummers volgens de antwoorden op de vierde enquête-lijst van de Zuidned. Dialectcentrale.

We hebben slechts één kaart getekend met de gegevens uit de dialectatlassen van BLANCQUAERT, dit om een beeld te geven van het zeer dichte net van onderzochte plaatsen. Het had geen nut ook de gegevens opgeleverd door de 3 andere zinnen op kaart te brengen, daar ze alle precies dezelfde waren en de onderzochte streken van Zuid-Nederland, Frans-Vlaanderen en Zeeuws-Vlaanderen één groot homogeen gebied vormden.

3. Het tekenen van de kaarten

Het op kaart brengen van de gegevens kon op verschillende manieren gebeuren. Het hoofdprobleem dat ons hier bezig houdt is: staat het verv. hulpww. in de bijzin v ó ó r of n a het verl. deelw. of de infin.? Het lag dus voor de hand de plaatsing vóór of achter aan te duiden door twee contrasterende kleuren van inkt. We kozen groen en rood, die op a l l e kaarten de volgende waarde krijgen:

g r o e n betekent: het verv. hulpww. staat n a partic. of infin.

r o o d betekent: het verv. hulpww. staat v ó ó r partic. of infin.

Hoe moesten we de kleuren op de kaarten aanbrengen? De beste manier leek ons een cirkeltje in de vereiste kleur te plaatsen op het nummer van de gemeente: het cijfertje bleef toch leesbaar door de inkt heen. Was er één inzending uit die gemeente, dan was alles klaar, doch indien er twee of meer inzendingen uit dezelfde gemeente waren, werd de zaak ingewikkeld. Telkens zoveel cirkeltjes plaatsen als er inzendingen waren, bleek practisch onuitvoerbaar, daar de cirkeltjes dan te dicht op mekaar kwamen te staan. Ook zou dit een verkeerd kaartbeeld gegeven hebben, daar dan die gemeente twee- of driemaal meer belang zou krijgen dan een gemeente, waaruit slechts 1 inzending ontvangen werd. Daarom leek het ons best voor iedere gemeente slechts één cirkeltje te gebruiken. Stemden de verschillende inzendingen met mekaar overeen, dan is het cirkeltje éénkleurig, doch indien uiteenlopende constructies opgegeven werden, geeft het cirkeltje zo nauwkeurig mogelijk de verhouding weer. Er

zijn bv. 2 inzendingen uit 1 gemeente waarvan de ene opgeeft '*geweest is*' de andere '*is geweest*': het cirkeltje is half groen en half rood. Of van 4 correspondenten geven er 3 op '*geweest is*' en één '*is geweest*' dan is het cirkeltje voor ¾ groen, voor ¼ rood.

Ditzelfde systeem werd gevolgd wanneer er voor een gemeente slechts 1 inzending is en de correspondent beide volgorden vermeldt: indien hij ze zonder onderscheid opgeeft is de éne helft groen de andere rood; zegt hij nochtans dat de éne constructie meer gebruikt wordt dan de andere dan is het cirkeltje voor ⅔ groen en voor ⅓ rood (of ⅔ rood en ⅓ groen). Daar de pen niet altijd even goedwillig is, gebeurt het wel dat deze verhoudingen niet zeer juist af te lezen zijn van de kaart, doch ze geven toch steeds een zeer benaderend beeld van de toestand weer.

4. Betrouwbaarheid van de kaarten

Het is natuurlijk vanzelfsprekend dat de kaarten slechts een zeer approximatief en enigszins vereenvoudigd beeld van de werkelijke toestand geven. Moesten er uit elke gemeente een tiental inzendingen zijn, dan zou waarschijnlijk blijken dat de toestand nog veel gecompliceerder is dan nu uit de kaarten kan afgeleid worden. Immers het gebeurt zeer dikwijls dat, wanneer er twee of meer inzendingen zijn uit één plaats, een inzender een andere constructie opgeeft dan zijn stadsof dorpsgenoot. Uit de meeste plaatsen hebben we maar één inzending ontvangen. De mogelijkheid blijft dus altijd bestaan dat een eventuele tweede inzender de andere volgorde zou vermeld hebben. Waar er een groter aantal inzenders waren, duikt de afwijkende constructie soms op bij de 3e, de 4e of de 5e correspondent.

Door het grote aantal gegevens die op de kaarten verwerkt werden, wordt het gevaar voor vervalsing van het kaartbeeld echter geminimaliseerd. Immers, indien het waar is dat bij één enkele opgave uit een gemeente het gevaar bestaat dat de minder gewone, doch soms toch gebruikte constructie, over 't hoofd wordt gezien, dan zal het af en toe wel eens gebeuren dat een correspondent toevallig uitsluitend de minder gewone constructie opgeeft. Is er dan geen andere inzending uit zijn gemeente, dan krijgt de

minder gewone volgorde aldaar een overdreven belang, dat opweegt tegen de mogelijke overdrijvingen in de andere richting, waarvoor we eerst waarschuwden.

Als het net der bewerkte plaatsen zeer dicht is, moeten de locale afwijkingen en vergissingen elkaar neutraliseren en het globale kaartbeeld blijft betrouwbaar.

5. Complicaties bij het tekenen der kaarten

Een grote moeilijkheid vormden de gevallen waarin er een ander hulpww. werd opgegeven dan het gevraagde of een verschillende tijd. Zo bv. werd zin 2: 'Jan zei dat zijn broer ziek *was geweest*' door 73 correspondenten vertaald door: 'ziek *is geweest*' of '*geweest is*', door 77 'ziek *heeft geweest*' of '*geweest heeft*' en door 171 'ziek *had geweest*' of '*geweest had*'. Wij menen dat de aard van het hulpww. evenals de tijd, invloed kan uitoefenen op de respectieve plaats van hulpww. en verl. deelw., zodat we voor de vraag gesteld worden of al deze gegevens (321 in totaal) eigenlijk niet moesten wegvallen als minder betrouwbaar. Hieraan konden we echter niet denken, daar er dan grote hiaten op onze kaarten zouden ontstaan zijn. Daar het ons in hoofdzaak te doen was om de v o l g o r d e van verl. deelw. en verv. ww. hebben we al de opgaven met andere tijd en ander hulpww. toch maar mee opgenomen op de kaart als volwaardige rode of groene constructies. Bij de bespreking van elke kaart behandelen we eventueel telkens uitvoerig de hier aangeduide moeilijkheid.

In twee gevallen stonden we voor een nog groter moeilijkheid: in z i n n e n 1 2 e n 1 4 namelijk wordt op zeer vele plaatsen t e ingelast tussen de infin. en het verv. ww. Daar nu dit inlassen van t e bijna altijd gepaard gaat met plaatsing van de infin. n a het verv. ww., hebben we gemeend de constructies met t e als afzonderlijke gevallen te moeten aanduiden op de kaart. Daarom hebben we de constructie 'verv. ww. + te + infin.' aangeduid door gele inkt, de constructie 'te + infin. + verv. ww.' (die af en toe in Groningen voorkomt) door blauwe inkt, Zie voor verdere bijzonderheden de beschrijving van kaarten 12 en 14.

6. De verzamelkaarten

Natuurlijk moesten we trachten de gegevens van kaarten 1 tot 7 en die van 8 tot 15 telkens op één enkele ver-

zamelkaart te brengen, waarvan we dan zouden kunnen aflezen welke over 't algemeen de plaats is van het verv. ww. tegenover het partic., respectief de infin. in de bijzin.

Het was materieel onmogelijk al de cirkeltjes van de eerste 7 kaarten of van de laatste 8 op een enkele kaart over te brengen. Het leek ons dan ook best het hele Nederlandse taalgebied te verdelen in gebieden die we op verschillende wijze zouden kleuren met rode en groene inkt in verhouding tot het aantal 'rode' en 'groene' opgaven. Een gebied waarin uitsluitend de volgorde verl. deelw. (of infin.) - verv. ww. voorkomt, werd helemaal groen. Een gebied dat uitsluitend de volgorde verv. ww. - verl. deelw. (of infin.) kent, werd helemaal rood. Het spreekt vanzelf dat we geen rekening hielden met enkele zeldzame uitzonderingen in een homogeen gebied.

De niet homogene of gemengde gebieden hebben we in 3 k l a s s e n ingedeeld:

a) streken met overwegend groene volgorde (partic. of infin. - verv. ww.),
b) streken met overwegend rode volgorde (verv. ww. - partic. of infin.),
c) streken waarin de groene en rode volgorden ongeveer even vaak voorkomen.

De kleuren werden aangebracht door dunne schuine lijnen. De menggebieden van klasse a krijgen afwisselend 2 groene en 1 rode lijn, die van klasse b 2 rode en 1 groene lijn, die van klasse c afwisselend 1 rode en 1 groene lijn.

Het begrenzen van de homogene gebieden was vrij gemakkelijk. Wat de gemengde gebieden betreft, om te weten bij welk gebied de verschillende gemeenten moesten worden ingedeeld, werden het aantal groene en rode cirkeltjes samengeteld. De gemeenten die, voor kaarten 1 tot 7 een totaal aan groen vertoonden van 4,5-5-5,5-6 of 6,5 op 7 werden ingedeeld bij het gebied: '*overwegend groen*'. Indien het totaal schommelde tussen 3 à 4 op 7, dan behoorden ze tot het gebied c, indien het totaal minder was dan 3 op 7 werden ze ingedeeld bij het gebied: '*overwegend rood*'.

Het ligt voor de hand dat in een gebied van enige omvang, dat op de kaart als 'overwegend groen' staat opgegeven, wel eens een enkele gemeente ligt (of zelfs een paar) die afzonderlijk beschouwd niet 'overwegend groen is', doch overwegend rood. Dit plaatselijk tekort aan groen, wordt dan echter gecompenseerd door een

overschot van groen in de omliggende plaatsen. We moesten natuurlijk grotere gebieden kleuren en konden niet telkens enclaves tekenen, die de verzamelkaart onoverzichtelijk zouden gemaakt hebben! Het is ook met het oog op de overzichtelijkheid dat we de gemengde gebieden slechts in 3 klassen hebben ingedeeld. We konden ze in 5, 6 of meer klassen hebben ingedeeld, bv. van 5 tot 15% groen, van 15 tot 25%, enz.; doch dan werd de kaart zeer onduidelijk!

De verzamelkaart voor de verbinding met een infin. werd op dezelfde wijze bewerkt, doch er rees een moeilijkheid op in verband met de constructies met t e . De constructies met t e met een afzonderlijke kleur verwerken was practisch onmogelijk en had daarenboven weinig zin voor de algemene opzet van ons werk. We konden de twee kaarten waarin t e voorkwam (12 en 14) mee verwerkt hebben in de verzamelkaart, met dien verstande dat de gele constructie (verv. ww. + t e + infin.) als equivalent van rood zou worden beschouwd en de blauwe constructie (t e + infin. + verv. ww.) als groen zou worden opgenomen. Het gevolg ware dan echter geweest dat een deel van het noordelijk gebied dat permanent groen is, Friesland namelijk, gemengd zou geworden zijn, zodat de verzamelkaart een enigszins verwrongen beeld van de werkelijke toestand zou gegeven hebben. Daarom hebben we met die twee kaarten g e e n rekening gehouden.

IV. Tabellen en diagrammen

We vleien ons met de hoop dat onze kaarten een duidelijk algemeen beeld geven van de toestand in elk onderdeel van het Nederl. taalgebied met betrekking tot het hier behandelde probleem. Toch kan men voor de niet homogene gebieden niet onmiddellijk van een kaart aflezen welke nu precies de kwantitieve verhouding is van de ene constructie tot de andere. Men ziet bv. wel dat de ‘rode’ vorm ergens overweegt, doch men kan zonder de cirkeltjes te tellen, niet precies zeggen of de verhouding is 3-2 of 4-3 of 5-3. Daarom hebben we zelf al de gegevens geteld en in p e r c e n t a g e s uitgedrukt p e r p r o v i n c i e . Daar uit de kaarten bleek dat de 3 noordelijke provincies Friesland, Groningen, Drente bijna altijd een geheel vormen, hebben we de percentages van die

provincies nog afzonderlijk samengeteld. Daarna maken we totale percentages voor de rest van Noord-Nederland, daarna voor geheel Noord-Nederland (de 3 noordelijke provincies inbegrepen), daarna voor geheel Zuid-Nederland en ten slotte voor het hele Nederl. taalgebied.

Zulke tabellen met de respectieve percentages van elk van de twee mogelijke constructies in elke provincie afzonderlijk, en in de groepen van provincies zoals hierboven aangeduid, hebben we gemaakt voor elk van de 15 afzonderlijke zinnen (of kaarten) en voor elk van de twee verzamelkaarten.

Daar het oog de percentages van de 16 Nederlandstalige provincies niet kan overzien als ze in cijfers uitgedrukt naast elkaar staan, hebben we ze een tweede maal uitgedrukt in de vorm van d i a g r a m m e n , die op duidelijke wijze de kwantitatieve verhouding van de twee constructies in elke provincie voor elke zin illustreren.

V. Tekst en plan van het werk

We beschouwen de kaarten en tabellen met percentages als het voornaamste deel van ons werk. We meenden echter dat het nuttig kon zijn bij elke kaart nog een g e d e t a i l l e e r d e b e s c h r i j v i n g te voegen, waarin alles verwerkt wordt wat ofwel niet, ofwel niet onmiddellijk van de kaart kan afgelezen worden. Bij de beschrijving van de kaarten hebben we, met het oog op de mogelijkheid tot onderlinge vergelijking der kaarten, steeds d e z e l f d e o r d e gevolgd: in d e e l I (verv. ww. + verl. deelw.) beschrijven we eerst de homogene gebieden, waarin het hulpww. altijd na het verl. deelw. staat, daarna de gebieden waar de tegenovergestelde volgorde overheerst of toch zeer vaak voorkomt, ten slotte de rest van het Nederl. taalgebied. In d e e l II (verv. ww. + infin.) beschrijven we eerst het vrij grote homogene gebied in het Noorden van Nederland, daarna de rest van Noord-Nederland, daarna Zuid-Nederland.

De o p m e r k i n g e n v a n d e c o r r e s p o n d e n t e n hebben we meegedeeld, eventueel met enige commentaar.

Ook hebben we getracht enkele vragen te beantwoorden die oprijzen in verband met het behandelde probleem, aldus:

1. Het mogelijke verband tussen de constructies in vraag en antwoord.
2. Het eventuele betekenisverschil tussen beide constructies.
3. Bestaat er verband tussen tijd en plaats van het hulpww.?
4. Bestaat er verband tussen aard en plaats van het hulpww.?
5. Bestaat er verband tussen het inleidend woord van de bijzin en de constructie?
6. Bestaat er verband tussen zinsritme en constructie?

Wat anderen reeds over het probleem hebben gepubliceerd, hebben we getoetst aan onze eigen bevindingen. Ten slotte trekken we een algemeen besluit uit ons onderzoek.

Een geheel afzonderlijke behandeling van de twee bestudeerde gevallen

a) *verv. ww. + verl. deelw.,*
b) *verv. ww. + infin.*

leek ons zeer praktisch. We hebben dan ook, met het oog hierop, ons werk gesplitst in 2 g r o t e d e l e n , waarin we dan de 2 gevallen op volkomen parallelle wijze behandeld hebben.

1. Een *uitvoerige beschrijving van de kaarten,* gevolgd door
    a) onze eigen opmerkingen, waarin vooral aandacht geschonken wordt aan de wijzigingen die de correspondenten in de voorgelegde tekst hebben aangebracht bij het vertalen van de zinnen.
    b) de opmerkingen van de inzenders bij elke zin afzonderlijk.

2. De *algemene opmerkingen gemaakt door de correspondenten* naar aanleiding van een groep zinnen.
3. De *beschrijving van de verzamelkaart.*
4. Een *tabellarisch overzicht* in aantallen en procenten, per provincie en per gebied, van elke zin (kaart) afzonderlijk, gevolgd door een samenvattende vergelijkende tabel.
5. *Diagrammen van de percentages van elke zin* (kaart), gevolgd door een samenvattend diagram.
6. De *behandeling van het vergelijkingsmateriaal* uit de zinnen van WENKER (FRINGS-VANDENHEUVEL, ZUIDNED. DIALECTCENTRALE) en de atlassen van BLANCQUAERT.

7. Een *uitvoerige discussie van de resultaten van ons onderzoek,* waarbij we trachten de hierboven opgesomde vragen te beantwoorden.

Na deze twee delen volgt een kort d e r d e d e e l , waarin we vooreerst het resultaat van ons eigen onderzoek in één bladzijde samenvatten en het daarna confronteren met het weinige dat door anderen over het probleem werd gepubliceerd. Ook konden we niet aan de verleiding weerstaan de resultaten van ons werk te vergelijken met enkele dialectteksten uit L e o p o l d , al behoort dit, gelet op de ouderdom van Leopold's boek, reeds meer tot het historisch onderzoek.

VI. Bibliografie

We geven hier slechts de titels op van de werken waarin we iets gevonden hebben dat ons nuttig was. De geconsulteerde werken die niets bleken te bevatten over het hier behandelde probleem, worden niet vermeld.

BEZOEN-HEITKAMP-RIBBERT: Proeven van Twentsche Dialecten. *Onze Taaltuin* VI, 11 Maart 1938, blz. 351.
BLANCQUAERT E.: Reeks Nederlandse Dialect-atlassen onder leiding van Dr. E. Blancquaert. Uitgave van De Sikkel, Antwerpen.
DE VOOYS C.G.N.: Nederlandse Spraakkunst (met medewerking van Dr. M. SCHÖNFELD). J.B. Wolters' uitgeversmaatschappij N.V. Groningen-Batavia 1947.
FOKKEMA K.: Beknopte Friese Spraakkunst. J.B. Wolters' uitgeversmaatschappij N.V. Groningen-Batavia 1948.
FRINGS TH. und VANDENHEUVEL J.: Die südniederländischen Mundarten. Teil I: Texte. N.G. Elwert'sche Verlagsbuchhandlung (G. Braun), Marburg 1921.
GEENEN L.: De Limburgsche Woordschikking in Proza en Poëzie. *Onze Taaltuin* VI, 3 Juli 1937, blz. 129.
HAMMARSTRÖM E.: Zur Stellung des Verbums in der Deutschen Sprache. Gleerupska Universitetsbokhandeln, Lund 1923.
LEOPOLD J.A. en LEOPOLD L.: Van de Schelde tot de Weichsel. Nederduitsche dialecten in dicht en ondicht. Eerste Deel (Frankrijk - Zuid-Nederland - Noord-Nederland). J.B. Wolters, Groningen 1906.

OVERDIEP G.S.: Stilitische Grammatica van het moderne Nederlandsch. N.V. Uitgeversmaatschappij W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle 1937.
OVERDIEP G.S.: Volkstaal en Dialectstudie. Voor den druk bezorgd door G.A. VAN ES. N.V. Standaard Boekhandel, Antwerpen 1947.
VANACKER F.: Syntaxis van het Aalsters Dialect. Werken uitgegeven door de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie (Vlaamse Afdeling - n^{r} 4). Michiels N.V., Tongeren 1948.
VAN DEN BERG B.: De plaats van het hulpwerkwoord in de voltooide tijden in de Nederlandse bijzin. *Taal en Tongval* I (1949), blz. 155-165. Een samenvatting verscheen in de *Handelingen van het XVIIIe Vlaamse Filologencongres* (Gent 1949).
VAN DER MEULEN P.: Iets over woordschikking in het Stadfriesch. *Onze Taaltuin* V, 11 Maart 1937, blz. 337.
VAN GINNEKEN J.: De Studie der Nederlandsche Streektalen. - Hoekstenen onzer Volkskultuur, Derde Reeks: Streektalen. Deel I. Uitgeversmaatschappij 'Elsevier', Amsterdam 1943.

Deel I
Plaats van het vervoegde hulpwerkwoord en het verleden deelwoord in de bijzin

Beschrijving van de kaarten

Kaart 1

De jongen die gisteren van het dak is gevallen, is nu dood.[aant.]

I

In de provincies F r i e s l a n d , met inbegrip van de Friese eilanden, G r o n i n g e n en D r e n t e , alsook in de n o o r d e l i j k e p u n t v a n O v e r i j s e l tot aan het Meppelerdiep, kent men slechts één constructie: *verleden deelwoord gevolgd door het vervoegd werkwoord.* Slechts 2 uitzonderingen moeten hier aangestipt worden: van de 3 inzenders uit Groningen (C 108) is er één enkele, die de constructie *vervoegd werkwoord gevolgd door verleden deelwoord* opgeeft en één van de 2 inzenders uit Hoogeveen (G 74) beschouwt *beide constructies* als mogelijk. De eerste uitzondering berust waarschijnlijk op een vergissing: in Groningen (C 108) staan de dialectsprekers meer onder de invloed van het algemeen beschaafd dan op het platteland en zullen ze zich gemakkelijker bezondigen aan vergissingen dan de dorpsbewoners. Wat de tweede uitzondering betreft, Hoogeveen (G 74) ligt bijna op de grens tussen het éénvormige en het gemengde gebied en infiltraties vanuit het gemengde gebied zijn daar wel mogelijk.

Bij dit éénvormige gebied sluit het gedeelte van de provincie N o o r d -H o l l a n d aan, dat ligt ten N. van de lijn: Volendam (E 91b) - Wijk-aan-Zee (E 78). Ook in dit gebied vinden we een drietal uitzonderingen: de inzenders uit Barsingerhorn (E 12) en uit Middelie (E 76) - uit beide plaatsen was er slechts één inzending, - geven uitsluitend de constructie *vervoegd werkwoord gevolgd door verleden deelwoord* op. De inzender uit Berkhout (E 56) vermeldt *twee mogelijke volgorden,* doch geeft de voorkeur aan: *verleden deelwoord - vervoegd werkwoord.*

Het overblijvende gedeelte van het Nederlands taalgebied vertoont een vrij ingewikkeld beeld en op het eerste

gezicht lijkt het wel dat de streektalen hier bijna overal beide volgorden kennen. Doch bij nader onderzoek blijkt dat in het grootste gedeelte van dit gebied de constructie *verl. deelw. - verv. ww.* overheerst en dat we nog een aantal kleinere éénvormige gebieden kunnen afbakenen:

a) het Westen van de provincie Gelderland en het Oosten van de provincie Utrecht: dit gebied omdat het grootste gedeelte van de Veluwe, een streek met geringe bevolkingsdichtheid.

b) een tweede gebied ligt in de provincie Zuid-Holland, aan beide oevers van de Lek en omvat de gemeenten: Moercapelle (E 203), Reeuwijk (E 208), Gouda (E 209), Vreeswijk (E 225), Berkel (K 8), Bergschenhoek (K 9), Gouderak (K 14), Berkenwoude (K 15), Vlist (K 17), Polsbroek (K 21), Willige-Langerak (K 22), Jaarsveld (K 24), Langerak (K 26), Lexmond (K 34), Culemborg (K 39), Barendrecht (K 47), Bolnes (K 47b), Heerjansdam (K 48), Hendrik-Ido-Ambacht (K 50), Alblasserdam (K 53), Lekkerkerk (K 54), Nieuw-Lekkerland (K 55), Streefkerk (K 56), Brandwijk (K 57).

c) In de provincie Zeeland is de volgorde *verl. deelw. - verv. ww.* overwegend. Zuid-Beveland en Tolen kennen blijkbaar slechts 1 constructie. Op het eiland Walcheren geven de twee inzenders uit Nieuw-en-St.-Joosland (I 84a) elk een verschillende volgorde op, terwijl voor die uit Vere (I 66) beide constructies mogelijk zijn. Ook Zeeuws-Vlaanderen is een tamelijk homogeen gebied: uitzonderingen vormen Aardenburg (I 125) en Biervliet (I 134) waarvoor slechts de constructie *verv. ww. - verl. deelw.* opgegeven wordt. De 2 inzenders uit Boschkapelle (I 139) geven elk een verschillende volgorde aan en één inzender van Stoppeldijk (I 140a) geeft beide volgorden op. Alle andere slechts de volgorde: *verv. ww. - verl. deelw.* Op het eiland Schouwen zijn het Haamstede (I 33) en Noordgouwe (I 39) die de regel niet volgen. Slechts Noord-Beveland schijnt de voorkeur te geven aan *verv. ww. - verl. deelw.*

Het land van Waas sluit aan bij Zeeuws-Vlaanderen, op enkele uitzonderingen na: van de 4 inzendingen uit St.-Niklaas (I 175) is er één die de afwijkende constructie vermeldt - ook één van de 3 inzendingen uit Wachtebeke (I 169) en één van de 3 uit Eksaarde (I 206).

d) Ook W e s t -V l a a n d e r e n is een vrij homogeen gebied: het Westen en het Zuiden, evenals de streek rond Brugge (H 36) kennen slechts de volgorde: *verl. deelw. - verv. ww.*

c) Nog een tamelijk groot homogeen gebied vinden we in de o o s t e l i j k e h e l f t van de Belgische provincie B r a b a n t en het W e s t e n v a n B e l g . L i m b u r g en het uiterste O o s t e n v a n A n t w e r p e n , met een verlengstuk in het O o s t e n v a n N o o r d -B r a b a n t . Aan de westelijke zijde kunnen we dit gebied afbakenen met een lijn, die vertrekt van de Vlaams-Waalse taalgrens bij Ottenburg (P 135) en loopt over Loonbeek (P 130a), Meerbeek (P 78), Tildonk (P 21), Keerbergen (K 337) en Wiekevorst (K 302) tot Retie (K 241) en verder tot Arendonk (K 240). Vanuit deze gemeente loopt de lijn naar de Hollandse gemeente Lage-Mierde (K 214). Als oostelijke grens van het Belgische gebied nemen we een lijn, die ten Oosten van St. Truiden (P 176) naar Stokrooie (P 56) loopt en van daar uit naar het Oosten afwijkt over Meeuwen (L 364) en Beek (L 359) en dan aansluit bij de oostelijke provinciegrens van Noord-Brabant. Slechts 2 uitzonderingen vinden we in dit gebied: de gemeenten Olmen (K 313) en Helchteren (L 413). De uitloper in Nederland omvat de gemeenten Lage-Mierde (K 214), Hulsel (K 216a), Riethoven (L 258), Westerhoven (L 280), Borkel (L 281), Soerendonk (L 283), Budel (L 285), Heeze (L 261), Geldrop (L 240), Gennep (L 231), Stiphout (L 236), Son (L 202), Heeswijk (L 178), Schijndel (L 179), Esch (K 171) en Boxtel (K 172).

II

Nergens vinden we een streek waar uitsluitend de volgorde *verv. ww. - verl. deelw.* bekend is. Wel is deze constructie volstrekt overheersend in één betrekkelijk groot gebied, nl. in het z u i d -o o s t e l i j k g e d e e l t e v a n O v e r i j s e l (ongeveer ⅓ van de provincie) met een klein verlengstuk in het noord-oosten van Gelderland. Dit gebied ligt ten Oosten van een lijn, die nabij Bruine-Haar (G 141) vertrekt van de Duitse grens, een boog beschrijft over de gemeenten Daarle (G 140a) en Enter (G 198), die dan in rechte lijn loopt tot de gemeente Barchem (G 247) en van daar uit de Duitse grens bereikt

ten Noorden van Groenlo (G 280). De uitzonderingen in dit gebied zijn Denekamp (G 182), dat uitsluitend *verl. deelw. - verv. ww.* opgeeft en Vriezenveen (G 171), Almelo (G 173), Zenderen (G 200), Delden (G 203), Oldenzaal (G 207), Goor (G 223), Usselo (G 233), Eibergen (G 255) en Haaksbergen (G 257), die *beide volgorden* vermelden.

Ook in de onmiddellijke omgeving van de stad Antwerpen (K 244) blijkt de constructie *verv. ww. - verl. deelw.* overheersend[1].

Wat de provincie Hol.-Limburg betreft en ook het oostelijke deel van Belg.-Limburg kan men moeilijk een voorkeur geven aan één van beide constructies: in heel deze streek schijnen de *2 vormen naast mekaar* voor te komen en voelen de dialectsprekers weinig verschil aan tussen beide constructies[2].

III

In de niet besproken gebieden komt overal de volgorde *verl. deelw. - verv. ww.* het meest voor, doch de omgekeerde volgorde is er niet onbekend en schijnt er ook werkelijk gebruikt te worden in de dagelijkse omgangstaal.

Opmerkingen.

A. Enkele inzenders (23) hebben in de hier gevraagde bijzin de *volt. teg. tijd vervangen door de onvolt. verl. tijd.* De zin werd dus: de jongen die gisteren van het dak *viel,* is nu dood. Deze wijziging werd aangebracht voor de gemeenten: Stadskanaal (C 189) door één inzender op 5, Aartswoud (E 24a), Heerhugowaard (E 28a), Koog-aan-de-Zaan (E 85), Amsterdam (E 109), Gaastmeer (F 2e), De Wijk (F 75) door één inzender op 3, Langenoord (F 141a), Woudenberg (F 169), Glinde (F 170c), Doorn (F 187), Valthermond (G 36), Aagtekerke (I 63), Walsoorden (I 116a), Berkel (K 166), Wadenoijen (L 45), Bemmel (L 69), Alem (L 91), Venraij (L 210) door één inzender op 2, Helden (L 291) door één inzender op 2, Etten (M 39), Meerssen (Q 99) door één inzender op 3 en voor Neerglabbeek (L 367). Uit deze gegevens blijkt nochtans niet dat er bepaalde

(1) Zie echter kaarten 20-21-22-23.
(2) Zie uitvoeriger hierover blz. 103.

gebieden van enige omvang zouden zijn, waarin de volt. teg. tijd in zulke zinnen onmogelijk zou zijn. Wel wijzen ze op een bepaalde voorkeur. Een onderzoek betreffende deze vrij interessante syntactische kwestie zou moeten uitwijzen of zulke voorkeur van persoonlijke aard is bij de dialectsprekers ofwel berust op regionale tendensen(3).

B. Vier inzenders - één van de twee uit Engelbert (C 112), één van de twee uit Oldenzaal (G 207), die uit Gruitrode (L 366) en één van de twee uit Kessenich (L 370) - *vervangen de bijzin door een nevengeschikte hoofdzin.* Ook dit feit wijst op een interessant verschijnsel, dat nader zou dienen onderzocht te worden: nl. in hoeverre staan de dialectsprekers weerbarstig tegenover het gebruik van ondergeschikte zinnen?

C. *Opmerkingen van inzenders*:

a. K a p e l l e (I 96): 'beide constructies zijn mogelijk, doch het hulpww. wordt bij voorkeur achter het verl. deelw. geplaatst'.

b. D o n g e n (K 163): 'beide constructies zijn mogelijk zonder onderscheid in betekenis'.

c. N e e r (L 294): 'beide constructies zijn mogelijk zonder onderscheid in betekenis'.

Kaart 2

Jan zei, dat zijn broer ziek was geweest. aant.

I

In grote trekken krijgen we voor deze zin hetzelfde kaartbeeld als voor de eerste zin.

Het homogene gebied met *verl. deelw. - verv. ww.* in F r i e s l a n d , G r o n i n g e n , D r e n t e en de n o o r d e l i j k e p u n t v a n O v e r i j s e l blijft gehandhaafd. Ook hier krijgen we weer enkele uitzonderingsgevallen: de omgekeerde volgorde *verv. ww. - verl. deelw.* werd op-

(3) Dit is in tegenspraak met wat VAN GINNEKEN vaststelt in *De Studie der Nederl. Streektalen,* Amsterdam 1943, blz. 98: 'In bijna alle streektalen schijnt de voltooid verleden tijd, die met het hulpww. gevormd wordt, het langzaam maar zeker van den onvoltooid verleden tijd te gaan winnen'. Zie ook opmerking B bij kaart 3 en ook de opmerking van de inzender uit Glinde (F 170c) blz. 63.

gegeven door 1 inzender op 3 uit Groningen (C 108) (dezelfde als bij zin 1); door 1 inzender op 5 uit Stadskanaal (C 189); door de enige inzender uit Vledder (F 50); door 1 van de 3 correspondenten uit Steenwijk (F 60), die zegt: 'beide vormen zijn mogelijk, doch de volgorde *verl. deelw. - verv. ww.* is de meest gebruikte' en tenslotte door de enige inzender uit Coevorden (G 95), vlak bij de grens Drente-Overijsel, zodat hier de provinciegrens niet helemaal samenvalt met de constructiegrens.

In het N o o r d e n v a n N o o r d -H o l l a n d mogen we de grens iets zuidelijker laten vallen dan voor zin 1: voor deze zin is de constructie steeds dezelfde (*verl. deelw. - verv. ww.*) ten Noorden van de lijn Amsterdam (E 109) - Noordwijk-aan-Zee (E 131). Uitzondering op de algemene regel maken de gemeenten Aartswoud (E 24a), Middelie (E 76) en Wormerveer (E 84a), elk met slechts één inzending - de inzender uit Berkhout (E 56) vermeldt weer beide constructies, doch duidt geen voorkeur aan. Eén op 4 inzenders uit Haarlem (E 97) geeft beide vormen op als mogelijk, doch verkiest de gewone volgorde: *verl. deelw. - verv. ww.*

De overige éénvormige gebieden vinden we op dezelfde plaatsen terug met lichte varianten.

a. Dit gebied (de Veluwe) is kleiner dan bij zin 1 en omvat slechts het W e s t e n v a n G e l d e r l a n d .

b. Het tweede gebied daarentegen (aan de Lek) is uitgestrekter: het omvat het gedeelte van de provincie Z u i d -H o l l a n d dat gelegen is ten Oosten van een lijn Zuidland (I 27), Vlaardingen (K 42a), Kethel (K 2), Zoetermeer (E 200), Hazerswoude (E 174), Nieuwveen (E 144). In dit gebied zijn slechts 2 uitzonderingen: de 2 inzenders uit 's Gravendeel (K 93) geven allebei de 2 constructies als gebruikelijk op. De twee inzenders uit Hoornaar (K 65) echter zijn niet zo eensgezind en geven elk een verschillende constructie op.

Goeree-Overflakkee is ook zo goed als homogeen. De enige inzender uit Sommelsdijk (I 24) zegt dat soms ook de constructie *verv. ww. - verl. deelw.* gebruikt wordt en één van de 3 inzenders uit Middelharnis (I 25) vermeldt beide vormen naast elkaar.

c. In Z e e l a n d is de toestand ongeveer dezelfde als voor zin 1, behalve dat ook hier Walcheren een zeer

gemengd gebied vormt, evenals Noord-Beveland. Op het eiland Schouwen treffen we hier slechts één uitzondering aan, nl. te Noordgouwe (I 39). Zuid-Beveland en Tolen vormen een zeer homogeen gebied, zonder één enkele uitzondering. In Zeeuws-Vlaanderen kent men de omgekeerde constructie (*verv. ww. - verl. deelw.*) te Aardenburg (I 125) en beide constructies te Biervliet (I 134) (1 inzender) en te Stoppeldijk (I 140a) (2 inzenders).

d. In W e s t -V l a a n d e r e n omvat het éénvormige gebied weer het Westen en het Zuiden van de provincie. Evenals in Zuid-Holland is het hier een weinig groter dan voor zin 1.

e. Het homogene gebied in B r a b a n t neemt heel andere vormen aan: het omvat hier de oostelijke helft van de provincie Brabant en de z u i d e l i j k e h e l f t v a n B e l g i s c h -L i m b u r g (ten Zuiden van de Demer). Slechts een paar uitzonderingen: op 3 inzendingen uit Leuven (P 88) vermeldt er één enkele de omgekeerde volgorde, wat wel een vergissing is, daar m.i. deze constructie in het Leuvens dialect onbekend is. De inzending uit Zichen-Zussen-Bolder (Q 179) vermeldt uitsluitend de volgorde *verv. ww. - verl. deelw.*

II

Evenmin als op de eerste kaart vinden we hier een gebied van enige omvang waar alleen de volgorde *verv. ww. - verl. deelw.* bekend is. Toch valt het op dat het O v e r i j s e l s e g e b i e d waar deze constructie in zin 1 overheersend bleek, hier nog versterkt wordt en naar het homogene neigt. Ook is het een weinig uitgestrekter dan voor zin 1: niet alleen in Overijsel reikt het meer westelijk, doch ook in de G e l d e r s e u i t l o p e r . Voor zin 2 omvat dit bijna homogene gebied de streek die ligt ten Oosten van de lijn die nabij Grambergen (G 94) de Duitse grens verlaat, dan de Vecht volgt tot de samenloop met de Regge, dan vertikaal naar het Zuiden loopt tot de gemeente Holten (G 196). Van hieruit wijkt deze grenslijn af naar het Westen tot de gemeente Steenderen (F 205) in Gelderland. In het Zuiden wordt dit bijna éénvormige gebied begrensd door een horizontale lijn vanuit Steenderen (F 205) tot aan de Duitse grens ten Noorden van Groenlo (G 280). Uitzonderingen in dit gebied

zijn Denekamp (G 182) en Neede (G 251), waarvoor slechts de tegenovergestelde volgorde (*verl. deelw. - verv. ww.*) opgegeven wordt. Beide constructies komen voor te Almelo (G 173), Zenderen (G 200), De Lutte (G 209), Goor (G 223) en Haaksbergen (G 257).

Ook Hollands-Limburg en het noord-oostelijk deel van Belg.-Limburg hebben overwegend de '*rode*' constructie. In Holl.-Limburg zijn er 27 plaatsen die uitsluitend de volgorde *verv. ww. - verl. deelw.* opgeven en 12 gemeenten, die uitsluitend de andere constructie opgeven. In het Noord-Oosten van Belg.-Limburg is de verhouding 9-3[4].

III

In de niet besproken gebieden is de constructie *verl. deelw. - verv. ww.* overheersend, behalve in één enkel gebied: het gedeelte van Gelderland tussen Rijn en Maas en het hierbij aansluitende noordelijk deel van Noord-Brabant, waar beide constructies evenveel voorkomen. Op te merken valt ook dat in Zuid-Oost-Vlaanderen de constructie *verl. deelw. - verv. ww.* zeer sterk overweegt.

Opmerkingen.

A. Verschillende inzenders *vervangen de V.V.T.* in de bijzin *door de V.T.T.* (dus: Jan zei, dat zijn broer ziek *is geweest*). Aldus werd het kaartbeeld vertroebeld en misschien gedeeltelijk onjuist. Het is inderdaad waarschijnlijk dat de tijd van het hulpww. een zekere invloed uitoefent op de respectieve plaats van verv. ww. en verl. deelw. We hebben vooreerst het getuigenis van twee verschillende correspondenten: '*was geweest*' tegenover '*geweest is*' (zie opmerking D). Waar twee correspondenten uit twee van elkaar verwijderde plaatsen, onafhankelijk van elkaar, dezelfde opmerking maken, wordt het waarschijnlijk dat het hier niet gaat om individuele voorkeur of fantazie, doch dat er werkelijk verband bestaat tussen tijd en volgorde van de werkwoordelijke vormen. Dit vraagstuk lijkt ons zo belangrijk dat we het aan een nader onderzoek zullen werpen. (Zie blz. 103).

(4) Zie uitvoeriger hierover op blz. 105.

B. Ook zijn er talrijke inzenders die *het hulpww. zijn vervangen door hebben.* Of dit enige invloed heeft op de volgorde der werkwoordsvormen, zullen we onderzoeken op blz. 115.

C. Sommige correspondenten *vervangen de bijzin door een hoofdzin*: Jan zei, zijn broer had ziek geweest. Dit is het geval voor de gemeenten: Stiens (B 24), Driezum (B 32), Jelsum (B 55), Lekkeren (B 55a), Wytgaerd (B 85b), Grouw (B 94), Gauw (B 115a), Slochteren (C 118), Nije-Mirdum (F 36b), Tubbergen (G 174), Denekamp (G 182), Boekelo (G 231) en Putbroek (L 318a) (telkens slechts door 1 inzender). Deze opgaven werden voor ons onderzoek natuurlijk waardeloos.

D. *Opmerkingen van de correspondenten*:

a) S t e e n w i j k (F 60): 'beide vormen zijn mogelijk; *geweest was* is meest gebruikelijk'.
b) H e e r d e (F 113): 'er is geen betekeniswijziging bij omzetting'.
c) B a r n e v e l d (F 170): '*was geweest* is ook mogelijk, doch niet gebruikelijk'.
d) V l a a r d i n g e n (K 42a): geeft op: '*was geweest* tegenover *geweest is*'.
e) V e n r a i j (L 210): '*geweest was* is minder frequent'.
f) D e s t e l b e r g e n (I 243): 'ziek *was geweest* of ziek *geweest is*'.

Kaart 3

Ik heb gezien, dat hij zijn hond heeft geslagen. aant.

I

Deze kaart geeft ons grosso modo hetzelfde beeld als de vorige. De afwijkingen worden hieronder vermeld.

In het noordelijke, homogene gebied (F r i e s l a n d , G r o n i n g e n , D r e n t e en het u i t e r s t e N o o r d e n v a n O v e r i j s e l) hebben we hier slechts 1 enkele afwijking: nl. Vledder (F 50)[5].

(5) De afwijkende opgave komt van dezelfde correspondent als de afwijking in zin 2.

In de provincie N o o r d -H o l l a n d kunnen we precies dezelfde zuidelijke grens trekken, doch hier worden voor de stad Amsterdam (E 109) de beide constructies als mogelijk opgegeven door de enige inzender. Voor Haarlem (E 97) vermeldt 1 inzender op 4 de omgekeerde constructie (*verv. ww. - verl. deelw.*), doch merkt er bij op dat ze minder gebruikelijk is. Dezelfde volgorde wordt verder nog opgegeven voor Barsingerhorn (E 12), Aartswoud (E 24a), Middelie (E 76) en Wormerveer (E 84a) met elk slechts 1 inzending.

Het eenvormige gebied in G e l d e r l a n d valt samen met dat van kaart 2.

Het homogene gebied in Z u i d -H o l l a n d is kleiner dan op kaart 2 en omvat slechts de streek aan beide oevers van de Lek, nl. de gemeenten: Berkenwoude (K 15). Polsbroek (K 21), Willige-Langerak (K 22), Jaarsveld (K 24), Langerak (K 26), Lexmond (K 34), Bolnes (K 47b), Alblasserdam (K 53), Nieuw-Lekkerland (K 55), Streefkerk (K 56) en Brandwijk (K 57) (vergelijk met kaart 1). Hierbij sluiten nog aan de gebieden ten Zuiden van de Nieuwe Maas: Voorne, Putten, Beierland en Hoeksche Waard en Goeree-Overflakkee, met uitzondering van de gemeente Geervliet (I 16), waarvoor slechts de omgekeerde constructie opgegeven wordt. De inzender uit Sommelsdijk (I 24) geeft op: '*heeft geslagen*' en soms ook '*geslagen heeft*'; dit in tegenstelling met zijn opmerking bij de vorige zin, waar hij zegde: 'ziek *geweest was*' en soms ook '*was geweest*'. Eén op 3 inzenders uit Middelharnis (I 25) geeft alleen de volgorde *verv. ww. - verl. deelw.* op en de twee correspondenten uit 's Gravendeel (K 93) vermelden beide constructies als mogelijk.

Dit gebied sluit rechtstreeks aan bij het homogene gebied in Z e e l a n d en in N o o r d -B r a b a n t . Op het eiland Schouwen vinden we de omgekeerde constructie weer terug te Noordgouwe (I 39), de beide constructies te Colijnsplaat (I 48) (2 inzenders) op Noord-Beveland. Het eiland Walcheren vormt een gemengd gebied, waar toch de gewone volgorde *verl. deelw. - verv. ww.* overheerst. Zuid-Beveland kent slechts 1 constructie en in Zeeuws-Vlaanderen vinden we de omgekeerde volgorde (*verv. ww. - verl. deelw.*) te Aardenburg (I 125) en te Zaamslag (I 138), beide constructies te Biervliet (I 134) en van de beide inzenders uit Rapenburg (I 140a) ver-

meldt er één beide mogelijkheden, de andere slechts de volgorde *verv. ww. - verl. deelw.*

Het homogene gebied in N o o r d -B r a b a n t omvat het westelijk deel, met de gemeenten: Zevenbergschenhoek (K 125a), Raamsdonk (K 130), Dinteloord (K 151), Ouderbosch (K 157), Oosterhout (K 161), Reijen (K 161a), Dorst (K 161b), Dongen (K 163), Wouw (K 173), Kruisland (K 173a), Etten (K 176), Rucphen (K 177), Gilze (K 182), Goirle (K 184), Baarle-Nassau (K 195) en Ossendrecht (I 118). Hierbij sluiten enkele gemeenten aan uit het N o o r d e n v a n d e p r o v i n c i e A n t w e r p e n: Essen (K 189), Brecht (K 206), St. Lenaarts (K 209), Rijkevorsel (K 210), Merksplas (K 212), Vosselaar (K 236), Halle (K 255) en Kasterlee (K 273). In dit gebied vinden we geen enkele gemeente, waarvoor alleen de omgekeerde volgorde vermeld wordt, doch wel enkele plaatsen, waar beide constructies bekend zijn. Dit is het geval voor Steenbergen (I 57) (1 inzender), Breda (K 160) (2 inzenders) en Meer (K 192) (1 inzender). Voor Bergen-op-Zoom (I 79) wordt door 2 inzenders de normale constructie opgegeven, door 1 enkele de beide volgorden. Voor Brecht (K 206) geven 2 inzenders op *verl. deelw. - verv. ww.,* één geeft op *verv. ww. - verl. deelw.*

Het homogene gebied in W e s t -V l a a n d e r e n stemt overeen met dat van kaart 1 en 2.

Ook het gebied in Z u i d -B r a b a n t en L i m b u r g is hetzelfde als op kaart 2, behalve dan dat de inzender uit Leuven (P 88), die bij de vorige zin uit de band sprong, zich hier niet vergist.

II

In het O o s t e n v a n d e p r o v i n c i e O v e r i j s e l is het gebied, waar telkens de volgorde *verv. ww. - verl. deelw.* overheerst, iets kleiner dan op kaart 1. De grens ligt een weinig meer naar het Oosten. Het zuidelijke verlengstuk echter in de provincie G e l d e r l a n d is groter, precies even groot namelijk als op kaart 2. Het valt onmiddellijk op dat het Overijsels gebied veel minder homogeen is dan voor zin 2, waarin slechts in 1 gemeente de volgorde *verl. deelw. - verv. ww.* gebruikt wordt. Hier tellen we niet minder dan 5 uitzonderingen: Wierden (G 172), Denekamp (G 182), dat altijd de

andere constructie opgeeft. Borne (G 201), Enschede (G 234) en Haaksbergen (G 257). Beide volgorden vinden we vermeld voor de gemeenten: Vriezenveen (G 171), Almelo (G 173), Zenderen (G 200), Delden (G 203), Oldenzaal (G 207), De Lutte (G 209), Goor (G 223) en Eibergen (G 255).

Het grootste verschil met zin 2 treffen we aan in N e d .-L i m b u r g . Herinneren we er aan dat in zin 2 in deze provincie *27* plaatsen met *verv. ww. - verl. deelw.* stonden tegenover slechts *12* met de andere constructie. Nu is deze verhouding omgeslagen tot *26* maal *verv. ww. - verl. deelw.* tegenover *36* maal de andere volgorde. Dit is wel een zeer opmerkenswaardig verschijnsel dat we moeilijk anders kunnen verklaren dan door het verschillend hulpww. *hebben* in plaats van *zijn.* (Zie verder hierover blz. 115).

III

Ook bij zin 3 vinden we in Z u i d -G e l d e r l a n d tussen Rijn en Maas een gebied, waar beide constructies tegen mekaar opwegen. Over heel het verdere taalgebied is de constructie *verl. deelw. - verv. ww.* overheersend, en in sommige streken, o.a. Z u i d -O o s t -V l a a n d e r e n en W e s t -B r a b a n t , is ze sterk overwegend. (cfr. kaart 2).

Opmerkingen.

A. Hier ook zijn er verschillende inzenders, die *de V.T.T. vervangen door de V.V.T.,* doch hiermee werd geen rekening gehouden bij het tekenen van de kaart.

B. *De V.T.T. werd vervangen door de O.V.T.* door inzenders uit de gemeenten: Stiens (B 24) (door 1 inzender op 3), Grouw (B 94) (door 1 inzender op 2), Warmenhuizen (E 16), Heerhugowaard (E 28a) (met elk slechts 1 inzending), Nieuwkoop (E 177) (door 1 inzender op 2), Gaastmeer (F 2e), Barneveld (F 170), Walsoorden (I 116a), St. Kruis (I 129), Molenaarsgraaf (K 61), Alem (L 91) (met elk slechts 1 inzending), Venraij (L 210) (door 1 inzender op 2), St. Andries (H 35), Grote Brogel (L 356), Neerglabbeek (L 367), Nieuwerkerken (O 64) en Wielsbeke (O 76) (met elk

slechts 1 inzending). Deze opgaven werden dus onbruikbaar voor ons onderzoek.

C. Enkele correspondenten hebben de voorkeur gegeven aan de wending '*slaag gegeven heeft*' in plaats van '*geslagen heeft*'. Deze opgaven hebben we opgenomen om de respectieve plaats van het verv. ww. en het verl. deelw. te bepalen, al is het natuurlijk mogelijk dat een dialectspreker gemakkelijker '*slaag heeft gegeven*' zal gebruiken dan '*heeft geslagen*'. Een tegenovergestelde voorkeur blijft echter ook mogelijk. We meenden niet dat we terwille van deze niet zeer waarschijnlijke mogelijkheid de besproken opgaven moesten weglaten.

D. Eén enkele inzender, nl. uit Arendonk (K 240) vult in: '*ik heb hem zijnen hond zien slagen*' wat pleit voor zijn scherpzinnigheid en taalkennis. Dit is inderdaad een gebruikelijker zinswending dan de gevraagde, doch ze is, eilaas, voor ons onderzoek waardeloos.

E. *Verdere opmerkingen van de correspondenten*:

a) S t e e n w i j k (F 60): 'beide vormen zijn mogelijk, doch *geslagen heeft* is best'.
b) H e e r d e (F 113): 'omzetting van verv. ww. en verl. deelw. brengt betekeniswijziging mee', doch waarin deze wijziging juist bestaat, wordt niet aangegeven.
c) B a r n e v e l d (F 170): '*heeft geslagen* is ook wel mogelijk, doch niet gebruikelijk'.
d) V l i s t (K 17): 'gewone wending is *geslagen heeft,* doch men gebruikt *heeft geslagen* als "hond" nadruk heeft'.
e) B r a a m t (L 39): 'gewone wending is *geslagen heeft,* doch *heeft geslagen,* indien de nadruk ligt op "geslagen"'.
f) V e n r a i j (L 210): '*heeft geslagen* is minder frequent dan *geslagen heeft*'.
g) M e r k s e m (K 243): 'gewoonlijk *heeft geslagen,* doch *geslagen heeft* is nadrukkelijker'.

Kaart 4
Er waren drie mensen die de bedelaar hadden gezien. aant.

I

In het grote homogene gebied Friesland, Groningen, Drente + noordelijk deel van Overijsel is het weer de gemeente Vledder (F 50) die geheel alleen staat met de constructie *verv. ww. - verl. deelw.*

Bij dit gebied sluit de gehele provincie Noord-Holland aan, met de enkele uitzonderingsgevallen Aartswoud (E 24a), Middelie (E 76) en Wormerveer (E 84a) met elk slechts 1 inzending. Voor Haarlem (E 97) hebben we weer juist hetzelfde geval als voor beide vorige kaarten: 1 van de 4 inzenders geeft beide mogelijkheden op, doch verkiest de gewone volgorde. De beide inzenders uit Weesp (E 121) geven de twee constructies op, doch vermelden allebei, dat de volgorde *verl. deelw. - verv. ww.* meer gebruikelijk is dan de andere.

Het gebied in noordelijk Gelderland reikt tot aan de IJsel in het Oosten en de Rijn in het Zuiden en ten Noorden wordt het begrensd door een lijn Harderwijk (F 108) - Terwolde (F 131). Uitzondering vormen Hoog-Soeren (F 149) en Hoenderlo (F 173), waarvoor beide volgorden zonder onderscheid worden opgegeven.

Het kleine homogene gebied in Zuid-Holland omvat ook hier de beide oevers van de Lek met uitzondering van Alblasserdam (K 53), waarvoor slechts de omgekeerde volgorde opgegeven wordt. In de gebieden tussen de Oude Maas en de Haringvliet is het alleen 's Gravendeel (K 93), waar de twee correspondenten de beide mogelijkheden opgeven. Goeree-Overflakkee krijgt een meer gemengd uitzicht, daar nu ook voor Achthuizen (I 45a) de omgekeerde volgorde wordt vermeld.

De provincie Zeeland kent weer zo goed als uitsluitend de volgorde *verl. deelw. - verv. ww.* De andere constructie wordt opgegeven voor Wolfaartsdijk (I 67a) en Aardenburg (I 125). Beide constructies vinden we voor Biggekerke (I 64a), Vere (I 66), Colijnsplaat (I 48) (hier slechts opgegeven door 1 van de 2 inzenders), Biervliet (I 134) en Rapenburg (I 140a). Voor deze laatste gemeente geeft 1 inzender slechts de volgorde

verv. ww. - verl. deelw. op, de andere geeft beide constructies aan.

De provincie W e s t -V l a a n d e r e n is nog een weinig meer homogeen dan in de vorige gevallen: slechts voor 3 gemeenten wordt uitsluitend de constructie *verv. ww. - verl. deelw.* opgegeven, nl. Oostkerke (H 13), Damme (H 14) en Ardooie (N 41). Zes gemeenten kennen zowel de éne als de andere constructie: voor Snellegem (H 33) en Hertsberge (H 71) vermeldt de enige inzender telkens de beide volgorden. Voor Desselgem (O 79) en Zwevegem (O 179) wordt de afwijkende constructie vermeld door één van de 2 inzenders, voor Brugge (H 36) door één van de 3 en voor Roeselare (N 38) door 2 van de 6 inzendingen.

Wat o o s t e l i j k B r a b a n t en L i m b u r g ten Zuiden van de Demer betreft, hebben we dezelfde toestand als voor de twee vorige zinnen. De correspondent uit Zichen-Zussen-Bolder (Q 179) houdt zich konsekwent aan de afwijkende volgorde *verv. ww. - verl. deelw.* en ook onze inzender uit Leuven (P 88) vinden we weer terug met zijn waarschijnlijke vergissing. Vermeldenswaard is nog dat de gewone constructie hier ook opgetekend werd voor de gemeenten ten Zuiden van Brussel (P 65).

II

Voor deze zin vinden we zelfs geen gebied van enige omvang meer, waar de constructie *verv. ww. - verl. deelw.* duidelijk overweegt. Het gedeelte van O v e r i j s e l ten Oosten van de Regge vormt hier een zeer gemengd gebied, waarin we *9* maal uitsluitend de volgorde *verl. deelw. - verv. ww.* vermeld vinden en slechts *8* maal uitsluitend de *gewone Overijselse constructie verv. ww. - verl. deelw.,* terwijl in *7* gemeenten de *beide constructies* bekend zijn.

In het aangrenzende stukje van G e l d e r l a n d , het gewone verlengstuk van het oostelijk Overijselse gebied, blijkt de volgorde *verv. ww. - verl. deelw.* vaster: we vinden er de toestand van de vorige zinnen ongerept terug.

Ook H o l l a n d s -L i m b u r g bewijst hier een absolute voorkeur te hebben voor de volgorde *verl. deelw. - verv. ww.,* behalve misschien in het noordelijke gedeelte, benoorden de lijn Helenaveen (L 265a) - Grubbenvorst (L 249). De verhoudingen zijn ongeveer dezelfde als bij

de vorige zin (zie op blz. 42), zodat we hier wel de bevestiging vinden van wat we hierboven veronderstelden, namelijk dat Nederl.-Limburg het hulpww. *hebben* liefst na het verl. deelw. plaatst, het hulpww. *zijn* liefst er voor. (Zie uitvoeriger hierover blz. 115 en volgende).

III

Voor de rest van het taalgebied geldt wat we bij de andere zinnen aanstipten.

Wat deze zin betreft stellen we dus vast dat het hele Nederlandse taalgebied de voorkeur geeft aan de volgorde: *verl. deelw. gevolgd door verv. ww.*

Opmerkingen.

A. Ook voor deze zin werd door een aantal inzenders de opgegeven tijd veranderd. Velen hebben de *V.V.T. vervangen door de V.T.T.,* doch deze verandering brengt niet noodzakelijk een verandering van tijd mee in de hoofdzin, want op de 106 gevallen van vervanging van tijd zijn er slechts 4 waarin ook in de hoofdzin de O.V.T. vervangen wordt door de O.T.T. Deze verandering van tijd treft men slechts sporadisch aan in Noord-Nederland, nooit in Ned.-Limburg. In Zuid-Nederland komt ze zeer veel voor in West- en Oost-Vlaanderen en ook in Brabant. In Antwerpen treft men ze niet aan en in Limburg vinden we slechts 3 gevallen[6].

B. Eén enkele inzender, nl. één van de 4 correspondenten uit Mechelen (K 330) *vervangt de V.V.T. door de O.V.T.* '*zagen*' en merkt er zelfs bij op: 'de O.V.T. neemt meestal de plaats in van de V.V.T.'. Ik meen echter dat die inzender zich vergist: de V.V.T. en de O.V.T. duiden een totaal verschillende tijdsverhouding aan tussen de werkwoorden van hoofd- en bijzin. Het geval is echter interessant genoeg om bij gelegenheid nader onderzocht te worden.

C. Enkele inzenders hebben *de bijzin vervangen door een hoofdzin,* die dan op verschillende manieren kan geconstrueerd zijn:

(6) We menen dat het voorlopig geen belang heeft de namen van deze 106 plaatsen mee te delen (zie blz. 111).

- Drie mensen hadden de bedelaar gezien: Middelbert (C 110), Noordbroek (C 124), Zuidbroek (C 125), Finsterwolde (C 131), Voerendaal (Q 112), Arendonk (K 240) en Erpe (O 52).
- Er waren drie mensen, die hadden (hebben) de bedelaar gezien: Deventer (F 133), Son (L 202) en Putbroek (L 381a).
- Daar hebben drie mensen de schooier gezien: Bachte-Maria-Leerne (I 236) en Lendelede (N 84).
- De bedelaar is door drie mensen gezien: Boekelo (G 231).
- Met drieën hebben ze de bedelaar gezien: Arendonk (K 240).

Het feit dat verscheidene inzenders spontaan de opgegeven samengestelde zin vervangen hebben door eenvoudiger constructies bewijst dat de dialecten vaak afkerig staan tegen ingewikkelde zinnen. De voorgestelde vereenvoudigingen wijzen op de vele manieren waarop de omschrijving kan gebeuren.

D. *Verdere opmerkingen van de inzenders*:

a) S t e e n w i j k (F 60): 'beide vormen zijn mogelijk; *gezien hadden* is best'.
b) H e e r d e (F 113): 'omzetting van verv. ww. en verl. deelw. brengt geen betekeniswijziging mee'.
c) B a r n e v e l d (F 170): '*hadden gezien* is ook mogelijk, doch niet gebruikelijk'.
d) V e n r a i j (L210): '*gezien hadden* is minder frequent'.
e) L e v e r o i j (L 324a): '*gezien hadden* wordt waarschijnlijk nog meer gebruikt, ofschoon de andere vorm ook veel gebruikt wordt'.

Kaart 5

Het feest verliep, zonder dat er een lied werd gezongen.[aant.]

I

De vorm *verl. deelw.* - *verv. ww.* heerst weer alleen over geheel F r i e s l a n d , G r o n i n g e n , D r e n t e en in de n o o r d e l i j k e p u n t v a n O v e r i j s e l . Uitzonderingen: Engelbert (C 112), waarvoor één van de 2

inzenders invult '*was gezongen*', Vledder (F 50) (vergelijk de drie vorige kaarten) en ditmaal ook Kuinre (F 52). Eén van de drie inzenders uit Steenwijk (F 60) vermeldt hier beide vormen zonder onderscheid, een andere maakt de opmerking: er is slechts 1 vorm gebruikelijk (*verl. deelw. - verv. ww.*), de andere is zeldzaam.

In het zuidelijke deel van N o o r d -H o l l a n d is de toestand precies zoals bij zin 3 (blz. 40). Het Noorden van de provincie boven het IJ, heeft overal *vel. deelw. - verv. ww.,* behalve te Aartswoud (E 24a) en Wormerveer (E 84a), waar we de omgekeerde volgorde aantreffen. Voor de gemeenten Middelie (E 76) en het eiland Marken worden beide constructies opgegeven.

Op de gehele V e l u w e ten Westen van de IJsel en ten Noorden van de Rijn is er slechts 1 gemeente, die uitsluitend de constructie '*werd gezongen*' opgeeft, nl. Heelsum (L 15). Beide vormen worden vermeld voor Harderwijk (F 108) (de twee inzenders geven elk een verschillende volgorde op), voor Heerde (F 113) en voor Hoenderlo (F 173) (deze beide gemeenten elk met slechts 1 inzending).

Ook het gedeelte van de provincie G e l d e r l a n d ten Oosten van de IJsel en bezuiden een lijn Doesburg (F 204) - Groenlo (G 280) is een bijna homogeen gebied. De beide correspondenten uit Zelhem (G 278) gaan niet akkoord en geven een verschillende constructie op. Van de 5 inzenders uit Aalten (M 9) geven 3 de volgorde *verl. deelw. - verv. ww.* op, de 2 anderen vullen in *verv. ww. - verl. deelw.* Twee van de 3 inzenders uit Lichtenvoorde (M 7) geven slechts de gewone volgorde aan, de derde correspondent vermeldt beide vormen. Ook voor de plaats Sinderen (M 41) worden beide constructies ingevuld door de enige inzender.

De volgorde *verl. deelw. - verv. ww.* wordt ook bijna uitsluitend gebruikt in Z u i d -H o l l a n d ten Oosten van een lijn van Delfshaven (K 42) tot Zevenhoven (E 145). De inzender uit Vlist (K 17) geeft beide mogelijkheden op, evenals deze uit Langerak (K 26) en uit Kedichem (K 74). De twee medewerkers uit Hoornaar (K 65) geven elk een andere volgorde aan. Ten Zuiden van de Lek en de Nieuwe Maas geven alleen de beide inzenders uit 's Gravendeel (K 93) de twee constructies op.

In de provincie Z e e l a n d is steeds Zuid-Beveland het meest konsekwente gebied: het blijft zuiver homogeen.

Op het eiland Schouwen wordt de volgorde *verv. ww. - verl. deelw.* vermeld voor Noordgouwe (I 39). Op Tolen vermeldt de correspondent uit St. Annaland (I 55) beide mogelijkheden. Voor Colijnsplaat (I 48) op Noord-Beveland hebben we 2 inzendingen en 2 verschillende constructies. Op het eiland Walcheren valt Arnemuiden (I 85) uit de toon en worden beide volgorden opgegeven voor Biggekerke (I 64a). In Zeeuws-Vlaanderen vinden we weer de gewone uitzonderingen terug: Aardenburg (I 125) en Westdorpe (I 166) met uitsluitend '*werd gezongen*'. Voor Breskens (I 108) geeft één inzender beide mogelijkheden op, de andere noteert slechts de vorm '*gezongen werd*'. Voor Rapenburg (I 140 a) hebben we ongeveer hetzelfde geval: één inzender geeft beide vormen, doch de andere geeft slechts de vorm '*werd gezongen*'. De enige inzender uit Biervliet (I 134) noteert beide vormen.

Het homogene gebied in W e s t -V l a a n d e r e n ondergaat geen wijzigingen ten opzichte van kaart 4, evenmin als het gebied in B r a b a n t en L i m b u r g . De opgave voor Baal (P 23) is bijna zeker fout, daar de volgorde *verl. deelw. - verv. ww.* in de omgeving van Aarschot (P 25) zeer vast schijnt te staan.

II

Alhoewel voor deze zin opnieuw meer inzendingen de volgorde *verv. ww. - verl. deelw.* vermelden voor het Oosten van de provincie O v e r i j s e l , mogen we toch niet zeggen dat deze constructie hier sterk overweegt, vermits de verhouding is *9* maal *verv. ww. - verl. deelw.* tegenover *6* maal de andere constructie. Voor *9* gemeenten werden *beide* constructies opgegeven, ofwel door dezelfde inzender, ofwel door verschillende correspondenten. In het N o o r d -O o s t e n v a n G e l d e r l a n d , een kleine uitloper van het Overijselse gebied, blijkt de constructie *verv. ww - verl. deelw.* voor te komen in dezelfde plaatsen als bij de vorige zinnen (zie blz 37).

In H o l l .-L i m b u r g is de toestand grosso modo dezelfde als voor de vorige zin: dus *voorkeur voor de volgorde met het verl. deelw. voorop.* De verhoudingen zijn hier: 21 maal *het verl. deelw. voorop,* 13 maal *het verv. ww. voorop* en 29 maal *beide volgorden.* Van de 13 gemeenten met uitsluitend het verv. ww. voorop zijn er 6.

die in de onmiddellijke omgeving van Montfort (L 382) gelegen zijn. Het zijn: Linne (L 376), Stevensweert (L 378), Putbroek (L 381a), Peij (L 381b), St. Odiliënberg (L 385) en Posterholt (L 387).

Opmerkingen.

A. Een aantal inzenders *vervangen* het hulpww. van de lijdende vorm *werd door is of was.* Of dit betekent dat de O.V.T. van het passivum door de V.T.T. of de V.V.T. werd vervangen, laten we in het midden. We weten nog bitter weinig over de lijdende constructies in onze dialecten en slechts een uitgebreid nauwkeurig onderzoek kan op de hier gestelde vraag een antwoord verstrekken.

De constructie: het feest verliep zonder dat er één liedje *gezongen is* of *is gezongen,* werd ingevuld voor de gemeenten: Wagenborgen (C 85), Opperdoes (E 14a), Kampen (F 90), Dalfsen (F 98), Klazienaveen (G 81a), Radewijk (G 118), Klemskerke (H 23), Brugge (H 36), Maldegem (I 154), St. Niklaas (I 175), Wondelgem (I 201), Oostakker (I 202), Eksaarde (I 206), Mariakerke (I 240), Gent (I 241), Laarne (I 251), Moerzeke (I 260), Aalst (O 61), Nieuwerkerken (O 64), Pamel (O 158) en Asse (O 162).

De constructie met *was* in plaats van *is* vinden we voor de gemeenten: Engelbert (C 112), Warmenhuizen (E 16), Elburg (F 100), Bunschoten (F 139), Colijnsplaat (I 48), Oudelande (I 113), Budel (L 285), Lichtenvoorde (M 7), Oostduinkerke (H 49), Diksmuide (H 108), Zarren (H 113), Torhout (H 116), Turnhout (K 237), Westvleteren (N 24), Staden (N 32), Roeselare (N 38) (3 maal), Ledegem (N 81), Geluwe (N 131), Denderhoutem (O 150), Zwevegem (O 179), O.-L.-Vrouw-Lombeek (O 237), Herfelingen (O 274a) en Genk (Q 3).

Slechts op 2 plaatsen verschijnt *geworden* in de passieve zin *V.V.T.*: Meerssen (Q 99): '*gezongen was geworden*' en Grote-Brogel (L 356): '*was gezongen geworden*' of '*gezongen was geworden*'.

Geworden wordt vervangen door geweest in de V.T.T. op een aantal plaatsen:

a) 'zonder dat er een liedje *gezongen geweest is*': Nieuwpoort (H 46), Dranouter (N 118) en Lot (O 255).

b) ‘zonder dat er een liedje *gezongen geweest heeft*’: Nieuwpoort (H 46), Koekelare (H 61), Haasdonk (I 181), Oostakker (I 202), Roeselare (N 38), Meulebeke (N 43), Moorslede (N 78) en Menen (N 132).

Uit wat voorafgaat blijkt dat het vooral West-Vlaanderen is, dat niet houdt van het hulpww. worden in de lijdende vorm. Er is zelfs één inzender, nl. uit Dranouter (N 118) die uitdrukkelijk vermeldt dat ‘worden’ nooit gebruikt wordt in zijn dialect.

B. Sommige inzenders *zetten de passieve vorm over in het activum*: *O.V.T.* of *V.V.T.* Zo kregen we: ‘zonder dat ze een lied *zongen*’ voor de gemeenten Leek (C 144), Stad-Vollenhove (F 66), Walsoorden (I 116a), Menen (N 132) en Petegem (O 15), en ‘zonder dat ze een lied *gezongen hadden*’, voor de gemeenten Audijk (E 36), Borger (G 11), Zeebrugge (H 9a), Handzame (H 114), Boschkapelle (I 139), Staden (N 32), Wevelgem (N 139), Mater (O 123), Schepdaal (O 175), St. Denijs (O 190), Smeerebbe-Vloerzegem (O 218), Moerbeke (O 231), Tildonk (P 21), Tremelo (P 22), Evere (P 60a), Kessel-Lo (P 86), Beek (Q 19) en Beverst (Q 72).

C. Niet alleen werd de aangegeven tijd van het werkwoord dikwijls veranderd, doch *de bijzin werd verscheidene malen vervangen door een hoofdzin.* Deze hoofdzin werd op allerlei manieren geconstrueerd:

- ‘Op 't feest is er geen liedje gezongen’: Grijpskerk (B 42), Varik (L 87).
- Op 't feest werd geen lied gezongen’: Finsterwolde (C 131), Koudekerk (E 173), Aagtekerke (I 63), Bergen-op-Zoom (I 79), Ingen (L 5), Berghem (L 100), Boxmeer (L 187), Westerhoven (L 280), Ieper (N 72) en Asse (O 162).
- ‘Ze hebben geen enkel liedje gezongen op 't feest’: Vinkt (I 227) en Ieper (N 72).
- ‘Het feest verliep zonder één liedje’: Schendelbeke (O 222) en Mopertingen (Q 90).
- ‘'t Feest was door (of was voorbij, of was afgelopen) en ze hadden nog geen enkel liedje gezongen’: Munnikeburen (F 41b), Molenaarsgraaf (K 61), Son (L 202), Ieper (N 72), Lendelede (N 84), Wielsbeke (O 76) en Waregem (O 80).

- ‘'t Feest was voorbij en er was nog geen lied gezongen’: Zierikzee (I 49), Schellebelle (I 256), Zele (I 258) en Loker (N 116).

- ‘'t Feest was voorbij en daar werd geen een liedje gezongen’: Overslag (I 167a), Ursel (I 186) en Deerlijk (O 82).

Eénmaal vinden we: ‘'t feest liep af zonder zingen’ (Waasmunster (I 212) en 8 maal de zeer eigenaardige constructie: ‘het feest liep af zonder een lied te zingen’. Deze wending werd opgegeven voor: Wachtebeke (I 169). Drongen (I 231), Menen (N 132), Woubrechtegen (O 138), Liedekerke (O 157), Otegem (O 180), Heestert (O 186) en Neerijse (P 129). Zulke constructies doen misschien op het eerste gezicht eigenaardig aan, doch ze zijn volkomen normaal in de echte volkstaal, die zich van de logica in de zinsbouw niet veel aantrekt. Men moet trouwens erkennen dat niettegenstaande de ellips, de betekenis van de zin zeer duidelijk is.

D. *Opmerkingen van de inzenders*:

a) K o u d e k e r k (E 173): ‘deze zinswending is te mooi voor het dialect, hier zegt men gewoon: er werd op het feest geeneen lied gezongen’.
b) S t e e n w i j k (F 60): ‘één vorm *gezongen werd;* de andere is zeldzaam’.
c) B a r n e v e l d (F 170): ‘*werd gezongen* is ook mogelijk, doch niet gebruikelijk’.
d) R i j s s e n (G 197): ‘zoiets zou hier nooit gezegd worden’. - maar hij vervangt de opgave niet door een andere zin.
e) V l i s t (K 17): ‘zonder dat er één lied *gezongen werd,* en andersom als lied nadruk heeft en soms ook als één geen nadruk heeft’.
f) V e n r a i j (L 210): ‘*werd gezongen* is minder frequent’.
g) T u n g e l r o i j (L 318b): ‘*gezongen werd* wordt ook gebruikt, doch minder vaak en dan meestal door mensen, die van andere streken afkomstig zijn’.

Kaart 6

Mij dunkt dat er iets op die muur staat geschreven. [aant.]

I

In het homogene gebied met *verl. deelw. - verv. ww.*: Friesland, Groningen, Drente en de noordelijke punt van Overijsel, moeten we hier de volgende uitzonderingen aanstippen: Engelbert (C 112), waarvoor 1 inzender de constructie met het *verleden deelw. voorop* aangeeft en de tweede inzender de omgekeerde constructie, Oldelamer (F 42b), Vledder (F 50) (dat steeds terugkomt!), Steenwijk (F 60), waarvoor de 3 inzenders het roerend eens zijn om de beide constructies op te geven, en De Wijk (F 75) met 1 inzender die de volgorde met het *verv. ww. voorop* aangeeft en twee andere correspondenten die het *verl. deelw. voorop* plaatsen.

In de provincie Noord-Holland is, op een paar details na, de toestand zoals voor zin 5: in het zuidelijk deel is er geen verandering tegenover zin 3 en 5. In het noordelijk deel (boven het IJ) heerst overal de volgorde *verl. deelw - verv. ww.,* behalve in de 3 gemeenten: Aartswoud (E 24a), Middelie (E 76) en Wormerveer (E 84a).

In Gelderland, op de Veluwe, is het eenvormig gebied met *verl. deelw. - verv. ww.* ingeschrompeld tot een strook die nog slechts 6 plaatsen omvat: Putten (F 124), Nijkerk (F 142), Zwartebroek (F 144c), Garderen (F 145), Barneveld (F 170) en Glinde (F 170c). Hierbij sluiten de 2 gemeenten Spakenburg (F 121) en Bunschoten (F 139) in de provincie Utrecht aan.

In Zuid-Holland zijn het ongeveer dezelfde correspondenten die de volgorde *verl. deelw. - verv. ww.* opgeven. We vinden hier weer de ‘groene’ constructie voor de gemeenten aan beide oevers van de Lek, alsook voor Gouda (E 209), Bergschenhoek (K 9), Gouderak (K 14), Berkenwoude (K 15), Vlist (K 17) en Polsbroek (K 21). Ook de streken Voorne, Putten, Beierland, Hoeksche Waard, Goeree en Overflakkee hebben *het verl. deelw. voorop,* evenals de kuststrook met Scheveningen (D 1), Den Haag (D 5), Naaldwijk (I 3) en Maasland (I 6).

In Z e e l a n d vinden we een vaste constructie op de eilanden Schouwen, Noord-Beveland en Zuid-Beveland. Twee uitzonderingen vallen er nochtans aan te stippen: Noordgouwe (I 39), met slechts de volgorde *verv. ww. - verl. deelw.* en Colijnsplaat (I 48) met 1 maal *het verl. deelw. voorop* en 1 maal *achteraan.* Walcheren vormt een zeer gemengd gebied en Zeeuws-Vlaanderen heeft een uitgesproken voorkeur voor de gewone volgorde *verl. deelw. - verv. ww.* De verhoudingen op Walcheren zijn 4 'groene' tegenover 3 'rode' en 1 gemengde constructie en in Zeeuws-Vlaanderen 16 'groene' tegenover 2 'rode' en 5 gemengde constructies.

Ook W e s t -V l a a n d e r e n vertoont een uitgesproken voorkeur voor de constructie *met het verl. deelw. voorop,* behalve dan in het Noorden van de provincie, waar de inzenders uit de gemeente Zeebrugge (H 9a), Oost-kerke (H 13), Damme (H 14) en St. Andries (H 35) slechts de andere volgorde opgeven. In het Westen en het Zuiden van de provincie zijn er slechts 2 gemeenten waarvoor uitsluitend deze constructie opgetekend werd, nl. Leke (H 60) en Ardooie (N 41), en 6 gemeenten, waarvoor beide mogelijkheden aangegeven werden, nl. Roeselare (N 38), St. Jan (N 73), Lendelede (N 84), Desselgem (O 79), Zwevegem (O 179) en Otegem (O 180).

Het vrij wisselvallige homogene Zuidnederlandse gebied in B r a b a n t -L i m b u r g is hier tot zijn eenvoudigste uitdrukking herleid. Alleen de streek: Leuven (P 88), Aarschot (P 25), Diest (P 41) kan nog éénvormig genoemd worden, al is in de rest van het gebied, dat we bij de vorige zinnen éénvormig genoemd hebben, de constructie *verl. deelw. - verv. ww.* zeer sterk overheersend.

II

Het o o s t e l i j k g e d e e l t e v a n O v e r i j s e l, waar meestal de 'rode' volgorde sterk overweegt, vertoont een zeer gemengd uitzicht: 8 maal wordt uitsluitend *het verv. ww. voorop* vermeld en 9 maal uitsluitend *het verl. deelw.* Ook hier weer blijkt de gewone G e l d e r s e u i t l o p e r van het Overijselse gebied veel vaster (vgl. zin 5), en wel in zulke mate dat het een afzonderlijk homogeen 'rood' gebied vormt in Noord-Oost Gelderland met de gemeenten: Almen (F 181), Vorden (F 184), Laren (G

221), Diepenheim (G 225), Gelselaar (G 227), Neede (G 251) en Haarlo (G 253).

H o l l a n d s -L i m b u r g is over 't algemeen zeer gemengd, evenals trouwens Belg.-Limburg (zie de juiste verhoudingen op de tabel, blz. 76). Hier ook echter kunnen we bij Roermond (L 329) een klein homogeen gebied afbakenen, waarin uitsluitend *verv. ww. - verl. deelw.* voorkomt en dat 7 gemeenten omvat: Roermond (L 329), Linne (L 376), Stevensweert (L 378), Putbroek (L 381a), Peij (L 381b), St. Odiliënberg (L 385) en Posterholt (L 387).

III

Het niet besproken gedeelte van het Nederlandse taalgebied vertoont een zeer gemengd uitzicht: beide constructies worden er gebruikt, doch overal is er een uitgesproken voorkeur voor de woordschikking met het *verv. ww.* achteraan.

Opmerkingen.

A. Vele inzenders hebben hier het hulpww. *staat vervangen door is* (59), doch dit brengt geen verandering mee voor het kaartbeeld, daar de inzenders uit de éénvormig groene gebieden invullen '*geschreven is*', de andere nu eens '*is geschreven*' dan weer '*geschreven is*'. We hebben dus ook deze opgaven mee in kaart gebracht, al zijn we er ons van bewust dat ze in bepaalde streken minder juist kunnen zijn. Het globale kaartbeeld kan er echter weinig door vertroebeld worden. Zie hoofdstuk 5 blz. 133 en volgende, waar we de mogelijkheid bespreken dat de keuze van het hulpww. de plaats er van in de bijzin kan beïnvloeden.

Een parallel geval is de door sommige correspondenten aangebrachte wijziging: 'mij dunkt dat ze iets op die muur *geschreven hebben*' of '*hebben geschreven*'. Ook de volgorde in deze constructies hebben we mee in kaart gebracht.

B. Verscheidene correspondenten gebruiken een *hoofdzin* na mij dunkt: 'mij dunkt, daar staat iets (wat) op die muur geschreven'. Deze zinsbouw werd ingevuld voor de gemeenten: Stiens (B 24), Jelsum (B 55), Wytgaert (B 85b) Wartena (B 93a), Gauw (B 115a), Warf-

fum (C 29), Opwierda (C 79a), Middelbert (C 110), Zuidbroek (C 125), Finsterwolde (C 131), Leek (C 144), Limmen (E 63), Akersloot (E 64), Steggerda (F 46), Olst (F 118), Deventer (F 133), Drouwen (G 10) en Ursel (I 186). Zeer interessant is deze gewijzigde constructie in syntactisch opzicht, doch voor ons onderzoek werden deze opgaven waardeloos.

C. Anderen vereenvoudigen het werkw. van de bijzin: ‘mij dunkt dat er iets op die muur *staat*’. Dit is het geval voor Lekkum (B 55a), Eenrum (C 26), Okkenbroek (F 137a), Balkbrug (G 90a), Rijssen (G 197), Waarde (I 100), Walsoorden (I 116a), Berghem (L 100), Liesel (L 263a), Eeklo (I 158), Temse (I 215), Gent (I 241), Zele (I 258), Roeselare (N 38), Ieper (N 72), Westmeerbeek (K 347), Wolvertem (O 70), Wielsbeke (O 76), Beveren (O 81), Denderhoutem (O 150), Ninove (O 152), Liedekerke (O 157), Asse (O 162) en Schendelbeke (O 222).

D. In het uiterste Noorden van Groningen en ook in Zeeland schijnt ‘mij dunkt’ onbekend te zijn in het dialect en vervangt men het door ‘*het lijkt mij toe*’ doch dit feit belangt de woordgeografie aan en valt hier buiten bespreking.

E. *Opmerkingen van de inzenders*:

a) H e e r d e (F 113): ‘omzetting van verl. deelw. en verv. ww. brengt geen betekeniswijziging mee’.
b) O u d e n b o s c h (K 157): ‘men zal liever gebruiken: mij dunkt dat er iets op die muur *staat te lezen*’.
c) L e e n d e (L 262): ‘men gebruikt gewoonlijk *is geschreven,* zelden *staat geschreven*’.
d) L i e s e l (L 263a): ‘...dat er iets op die muur (*geschreven*) *staat*: meestal laat men 't woord geschreven weg, maar 't komt voor, alsook de vorm *geschreven is*; minder gebruikt zijn: *staat geschreven, is geschreven*’.

Kaart 7
Weet u waar onze vriend ligt begraven? [aant.]

Deze kaart leert ons dadelijk dat de constructie *verl. deelw. gevolgd door verv. ww.* over het hele taalgebied overheerst. Op deze kaart komen veruit het minst rode cirkeltjes voor en de twee gebieden, waar de volgorde met het verl. deelw. achteraan meestal sterkst vertegenwoordigd was, nl. Overijsel en Holl.-Limburg, sluiten nu aan bij de overheersend groene gebieden.

I

Dit belet nochtans niet dat er in het homogene gebied Friesland, Groningen, Drente en de noordelijke punt van Overijsel voor deze zin evenveel uitzonderingen zijn als voor de vorige.

In Friesland treffen we aan als uitzonderingen: Oldelamer (F 42b), met 1 inzender die *beide* mogelijkheden vermeldt, en Steggerda (F 46), met 1 inzender die *beide* constructies vermeldt en een andere die alleen de volgorde met het *verl. deelw. voorop* vermeldt. In Groningen zijn de uitzonderingen: Engelbert (C 112), 1 inzender zet het *verl. deelw. voorop,* een andere *achteraan,* en Meeden (C 157); 2 inzenders zetten het *verl. deelw. voorop,* een derde correspondent vermeldt *beide constructies,* doch met een vraagteken, wat zijn twijfel bewijst. In Drente ook treffen we 2 uitzonderingen aan: Vledder (F 50), de enige inzender geeft slechts de constructie met het *verl. deelw. achteraan* op, en De Wijk (F 75), met 2 inzendingen met het *verl. deelw. voorop,* één met het *verl. deelw. achteraan.* In de noordelijke punt van Overijsel vinden we 1 uitzondering, nl. Steenwijk (F 60): van de 3 inzenders geeft 1 enkele de beide volgorden als mogelijk aan, de 2 andere houden zich aan de gewone constructie.

Een onverwacht verschijnsel is dat in het gewoonlijk homogene gebied Noord-Holland het aantal afwijkingen groter is dan bij de voorgaande zinnen. Voor 5 gemeenten wordt uitsluitend opgegeven *verv. ww. gevolgd door verl. deelw.*, nl. voor Warmenhuizen (E 16), Aartswoud (E 24a), Akersloot (E 64), Wormerveer (E 84a) en Nederhorst-den-Berg (E 123b). In 3 gemeenten zijn *beide* constructies bekend: te Schermer (E

47a): 2 inzenders geven slechts de constructie met het *verl. deelw. voorop* aan, de andere inzender plaatst het *verl. deelw. achteraan,* te Haarlem (E 97): 3 inzendingen met *verl. deelw. voorop* en 1 inzending met *beide* constructies, en te Amsterdam (E 109), waarvoor de enige correspondent *beide* vormen vermeldt.

In de provincie Z u i d -H o l l a n d treffen we slechts 2 plaatsen aan, waarvoor uitsluitend de volgorde *verv. ww. - verl. deelw.* aangegeven wordt: Aarlanderveen (E 178) en Rijswijk (E 196). In 7 gemeenten vinden we *beide* constructies terug: Leiden (E 167): 1 maal verl. deelw. voorop, 1 maal beide constructies, Nieuwkoop (E 177): ook 1 maal verl. deelw. voorop en 1 maal beide constructies, Delft (E 198): 1 maal beide constructies, Kethel (K 2): 1 maal verl. deelw. voorop en 1 maal verv. ww. voorop, Hoornaar (K 65): eveneens 1 maal verl. deelw. voorop en 1 maal verv. ww. voorop, Kedichem (K 74): 1 maal beide constructies, en 's Gravendeel (K 93): 1 maal verl. deelw. voorop en 1 maal beide constructies.

Ook in de provincie U t r e c h t zijn er slechts 2 gemeenten, die uitsluitend de volgorde *verv. ww. - verl. deelw.* kennen, nl. Wardenberg (F 169) en Renen (L 8). De rest is homogeen groen, zelfs werden voor geen enkele gemeente de twee constructies opgegeven.

De provincie G e l d e r l a n d is bijna homogeen (*verl. deelw. - verv. ww.*) ten Westen van de IJsel; alleen Hoenderlo (F 173) staat afzonderlijk als uitzondering en in de gemeenten Elburg (F 100), Harderwijk (F 108) en Heerde (F 113) komen de twee volgorden voor. Ten Oosten van de IJsel treffen we 4 maal uitsluitend het *verv. ww. voorop* aan, nl. te Almen (F 181), Vorden (F 184), Gelselaar (G 227) en Haarlo (G 253); 4 maal zijn de *beide* constructies vermeld: Eibergen (G 255), Zelhem (G 278), Lichtenvoorde (M 7) en Sinderen (M 41) en 16 maal is uitsluitend het *verl. deelw. voorop* aangegeven: dus ook hier een sterk overwicht van deze laatste constructie. Het gedeelte van Gelderland tussen de Neder-Rijn en de Maas is ook overwegend *groen*: we treffen er 4 maal *beide* constructies aan, 4 maal het *verl. deelw. achteraan* en 11 maal het *verl. deelw. voorop.*

In Z e e l a n d is de toestand nagenoeg dezelfde voor elke zin. We treffen 5 maal uitsluitend de constructie *verv. ww. - verl. deelw.* aan, nl. voor de gemeenten Noord-

gouwe (I 39), St. Annaland (I 55), Vere (I 66), Zaamslag (I 138) en Westdorpe (I 166). *Beide* constructies vinden we vermeld voor 5 gemeenten: Colijnsplaat (I 48), Schoondijke (I 109), Aardenburg (I 125), Biervliet (I 134) en Rapenburg (I 140a).

Ook in N o o r d -B r a b a n t vinden we een sterk overwicht van de constructie met het *verl. deelw. voorop.* Deze volgorde wordt namelijk uitsluitend opgegeven in 53 van de 71 plaatsen, die materiaal instuurden. Voor 10 gemeenten werd de omgekeerde volgorde aangegeven en voor 8 gemeenten de beide constructies.

Ook in Zuid-Nederland zijn de gemeenten, waarvoor uitsluitend de constructie met het *verl. deelw. achteraan* vermeld wordt, zeer gering in aantal. In W e s t -V l a a n d e r e n is er slechts 1 dorp: Oostkerke (H 13). In O o s t -V l a a n d e r e n 10: Steendorp (I 216), Deurle (I 238), Destelbergen (I 243), Astene (O 16), Nieuwerkerken (O 64), Huise (O 90), Welle (O 147), Ronse (O 265), Smeerebbe-Vloerzegem (O 218) en Schendelbeke (O 222). In de provincie A n t w e r p e n 1: Poppel (K 196). In B r a b a n t 2: Herfelingen (O 274a) en Duisburg (O 128). In L i m b u r g 5: Reppel (L 358), Helchteren (L 413), Niel-bij-As (L 418), Linkhout (P 46) en Zichen-Zussen-Bolder (Q 179). Ook zijn er betrekkelijk weinig gemeenten waarvoor beide constructies opgegeven worden: West-Vlaanderen: 4, Oost-Vlaanderen: 9, Antwerpen: 3, Brabant: 3, waaronder de vergissing van Leuven (P 88), Limburg: 3.

II

De grote verrassing brengt hier het gebied in de provincie O v e r i j s e l, dat anders een neiging vertoont om het *verl. deelw. achteraan* te plaatsen en hier een uitgesproken voorkeur vertoont voor de omgekeerde constructie. Slechts 2 plaatsen houden nog hardnekkig vast aan de éne constructie: *verv. ww. - verl. deelw.,* nl. Den Ham (G 139) en Vriezenveen (G 171). Tien gemeenten kennen er beide constructies en niet minder dan tien enkel de in die streek ongewone volgorde met het *verl. deelw. voorop.*

Zeer opmerkelijk is dat het n o o r d -o o s t e l i j k h o e k j e v a n G e l d e r l a n d, de '*rode*' volgorde weer veel beter heeft bewaard dan het Overijselse gebied,

waarvan we het in de beschrijving der eerste kaarten een verlengstuk noemden (vgl. ook kaarten 5 en 6).

H o l .-L i m b u r g blijft ook hier het meest gemengde gebied, inderdaad in deze provincie werden voor 22 gemeenten de *beide* constructies opgegeven. De volgorde met het *verl. deelw. voorop* werd opgegeven voor 31 gemeenten en voor 12 gemeenten die met *het verl. deelw. achteraan.*

Opmerkingen.

A. Vele inzenders hebben het hulpww. *ligt vervangen door is* doch niettegenstaande het lichte gevaar dat deze wijziging enige verandering zou kunnen meebrengen in de plaats van het verl. deelw. ten opzichte van het verv. ww., hebben we deze opgaven mee in kaart gebracht. Zie uitvoeriger over deze kwestie in hoofdstuk 4 blz. 115 en volgende.

B. Slechts 1 maal werd de *bijzin prijsgegeven*: de inzender uit Wachtebeke (I 169) herleidde de opgegeven zin tot de eenvoudige vraag: 'Weet gij onze vriend liggen'.

C. Verscheidene inzenders achtten het verl. deelw. '*begraven*' overbodig en vulden in: 'weet gij, waar onze vriend *ligt*?' Dit is het geval voor Lekkum (B 55a), Baflo (C 32), Doniaga (F 40b), Klemskerke (H 23), Wondelgem (I 201) (2 maal), Ardooie (N 41), Beveren (O 81), Iddergem (O 149). Het zou interessant zijn te onderzoeken of op die plaatsen het ww. begraven werkelijk taboe is! (zie echter opmerkingen onder D).

D. *Opmerkingen van de inzenders*:

a) H e e r d e (F 113): 'omzetting van verl. deelw. en verv. ww. brengt geen betekeniswijziging mee'.
b) B e r k e n w o u d e (K 15): 'ligt wordt in dit geval niet gebruikt'.
c) V l i s t (K 17): 'gewone constructie is *begraven ligt,* doch omgekeerd indien vriend nadruk heeft'.
d) W i n t e r s w i j k (M 13): '*begraven is* - ofwel ligt, zonder verl. deelw.'.
e) W e t t e r e n (I 255): '*begraven ligt* minder gebruikt dan *begraven is*'.
f) G e n k (Q 3): '*begraven is* - ofwel ligt, zonder verl. deelw.'.

Algemene opmerkingen

Gemaakt door de correspondenten naar aanleiding van de bijzinnen met vervoegd werkwoord en verleden deelwoord.

Z o u t k a m p (B 17): ‘in de afhankelijke zin staat de persoonsvorm van het ww. zo ver mogelijk van het onderwerp af’.

S t i e n s (B 24): ‘er is hier slechts één vorm mogelijk en gangbaar: het verv. ww. staat *steeds na* het verl. deelw.’.

I J l s t (B 114): ‘het Fries heeft dezelfde constructie als het Duits’.

L a n g w e e r (F 4): ‘in het officiële Fries en het land-Fries zet men evenals in het Duits *steeds het verv. hulpww. achteraan,* zowel in spreek- als in schrijftaal. Afwijkingen zouden zich kunnen voordoen in bv. de Friese steden, het Bildt, kuststeden als Hindelopen en Staveren met een geheel eigen idioom, verder in de Stellingwerven’. - Het onderzoek heeft uitgewezen dat in deze verbinding verv. ww. + verl. deelw. de constructie ook vast is in al deze gebieden.

S t . N i k l a a s g a (F 5): ‘de woordschikking van het Fries is over geheel Friesland dezelfde’. - Deze correspondent blijkt een betere flair te hebben gehad dan de vorige.

T j a l l e b e r d (F 10): ‘bij het beoordelen van bijgaande antwoorden dient er rekening mee gehouden te worden dat deze streek een 60-70 jaren terug nog een Overijsels taaleiland vormde temidden van het Fries. De bevolking stamt nl. bijna in haar geheel af van veenwerkers, die in de jaren na 1800 vanuit de kop van Overijsel naar hier zijn getrokken en de oorspronkelijke Friese bevolking bijna geheel hebben verdreven of liever, deze heeft zich om ekonomische redenen laten verdrijven. Vandaar dat het “Gieters” zoals dat hier wordt genoemd met Friese taaleigen is besmet en dat het Fries dat nu hier weer de overhand heeft geen zuiver Fries kan worden genoemd. Ik zal dan ook mijn antwoorden geven in het Fries, zoals dat hier wordt gesproken en in het Overijsels dialect’. - Het blijkt nu dat de

onderzochte constructie in het dialect van Tjalleberd en het Overijsels, zoals de inzender het opgeeft, geen verschil vertoont.

S p i j k (C 42): ‘het Gronings doet het omgekeerd als het Hollands’. - Hiermee bedoelt de correspondent omgekeerd ten overstaan van de in de vragenlijst opgegeven vorm. Hij weet natuurlijk niet dat de Hollandse volkstaal dezelfde vorm verkiest als het Gronings.

W i l d e r v a n k (C 186): ‘het hulpww. komt *nooit vóór* het verl. deelw.’.

R u i n e r w o l d (F 73): ‘men kan in deze zinnen *ook* het hulpww. *vóór* het volt. deelw. plaatsen, maar de gegeven volgorde (eerst volt. deelw., dan verv. ww.) is meer gebruikelijk’.

M o n n i k e n w e r f (E 92): ‘vroeger kon men hier nog wel horen voor bv.: heb jij hem nog gezien? -: heb jij hem nog gezien gehad?’ - Dus 2 verl. deelw. Doch deze inzender zegt ons niet, waar in zulk geval in de bijzin de plaats van het hulpww. was: voor of na de beide deelw. of eventueel tussen beide.

G o u d a (E 209): ‘in hoofdzinnen gaat het hulpww. aan het volt. deelw. vooraf, in bijzinnen *volgt het op het volt. deelw.* De zinsbouw is dus dezelfde als bij het naamwoordelijk gezegde (hij is ziek - ik wist dat hij ziek was)’.

S p i j k e n i s s e (I 18): ‘in het dialect van de plaats bestaan geen syntactische verschillen t.o.v. het gewone Nederlands. Dus beide constructies zijn mogelijk in tegenstelling tot dialecten uit het Oosten van het land, bv. Twente, waar men het hulpww. steeds vast achter de infin. of het deelw. plaatst. In sommige zinnen (8-12-13-14-15) is deze laatste hier de minst gebruikte volgorde’. - Deze correspondent heeft juist een ongelukkig voorbeeld gekozen, daar het juist in Twente is en ongeveer uitsluitend daar dat het verv. ww. *vóór* het verl. deelw. geplaatst wordt. Ook wordt in deze streek het hulpww. vóór de infin. geplaatst (zie bij de behandeling van de infin.). Deze opmerking bewijst hoe men nog in het duister tast wat betreft de dialectische verspreiding van beide volgorden.

W i l l i g e -L a n g e r a k (K 22): ‘alle zinnetjes worden hier op *beide* manieren geschreven en gesproken’.

G l i n d e (F 170c): ‘er bestaat voorkeur voor de *O.V.T.* boven de *V.T.T.* of de *V.V.T.* Indien men deze laatste tijden gebruikt staat het *deelw. voorop*’.

Z e l h e m (G 278): ‘de volgorde *verl. deelw.* - *verv. ww.* wordt het meest gebruikt, de andere echter ook wel’.

H e e l s u m (L 15): ‘bij het invullen van deze vragenlijst heb ik getracht de meest gangbare volgorde in acht te nemen. Er zijn echter ook gevallen waarbij 'n andere volgorde gebruikelijk is, bv. voor zin 2’.

D i d a m (L 34): ‘bij al deze zinnen mag men het hulpww. ook gerust *achter* 't deelw. zetten’.

D r u m p t (L 43): ‘in de plaatsen Drumpt, Avezaath, Wadenoijen, Zoelen, kortom rondom Tiel worden de zinnen gebouwd zoals ze hier staan. Dus het *verl. deelw. achteraan* daarvoor het hulpww.’. - De inzenders uit de door deze correspondent vermelde plaatsen geven hem geen gelijk! Inderdaad die uit Tiel (L 44) plaatst 2 maal het hulpww. voorop, 4 maal achteraan en vermeldt voor 1 zin beide mogelijkheden. De inzender uit Wadenoijen (L 45) plaatst het verl. deelw. steeds voorop!

D e v e n t e r (F 133): ‘vaak is er verschil in betekenis’. - De correspondent geeft echter geen verdere verklaring.

G e e s t e r e n (G 143): ‘ik heb de meest gebruikte spreekwijze aangegeven, ofschoon bijna alle zinnen ook omgezet kunnen worden, zonder dat het als verkeerd wordt aangevoeld’. - De inzender plaatst 6 maal het verv. ww. voorop, 1 maal achteraan, nl. voor zin 7: begraven ligt.

K e r s p e l-G o o r (G 223a): ‘bij de meeste zinnen is ook de andere constructie mogelijk - de naar mijn gevoelen meest gebruikte vorm heb ik vermeld. Soms is er verschil in betekenis’. - Hij zegt niet waarin dit zou bestaan. De correspondent plaatst 4 maal het verv. ww. voorop: *is gevallen* (1), *was geweest* (2), *heeft geslagen* (3) en *werd gezongen* (5) - 3 maal plaatst hij het verl. deelw. voorop: *gezien hadden* (4), *geschreven staat* (6) en *begraven ligt* (7).

H a a k s b e r g e n (G 257): ‘meestal komt hier het hulpww. *achter* het deelw., doch de constructie met het hulpww. voorop wordt ook wel gebruikt, doch niet zo

veelvuldig. Meestal is de betekenis van de zin dan ook iets anders: bv. 't is goed dat hij vandaag *gekomen is* of *is gekomen.* In het eerste geval ligt de nadruk meer op het komen, terwijl in het tweede geval het vandaag meer op de voorgrond staat'.

K a p e l l e (I 96): 'in de zinnen 1 tot 7 wordt in ons dialect het hulpww. bij voorkeur *achter* het verl. deelw. geplaatst'.

D r u n e n (K 143): 'bij vele dezer constructies wordt het verschil zeer zwak aangevoeld'. - De correspondent zegt niet welk verschil.

D o n g e n (K 163): 'bij nader onderzoek is gebleken dat in de zinnen 1-2-3-5-6-7 ook de andere volgorde in gebruik is, meestal zonder onderscheid'. - Dat meestal zal wel betekenen dat de correspondent geen onderscheid kent.

Z e e l a n d (L 157): 'conclusie: bij een verl. deelw. staat het hulpww. *achteraan*'.

T e g e l e n (L 270): 'de regel is tamelijk vast hier in 't dialect en juist omgekeerd als in 't A.B.N. (hiermee bedoelt hij de volgorde van de gedrukte tekst). Dus te Tegelen: *hulpww. achteraan - verl. deelw. voorop.* Aangrenzende dialecten wijken af'.

N e e r (L 294): 'in sommige gevallen is 't moeilijk te zeggen hoe 't precies moet. Waar ik aangeef 2 gevallen, bedoel ik dat men hier beide constructies gebruikt (1-3-4-5-6-7). Alle zinnen heb ik in ons dialect meerdere malen hardop en vlug gezegd en heb zo nauwkeurig mogelijk aangegeven hoe 't m.i. moet'. Voor zin 2 vult hij in '*was geweest*'.

S t r a m p r o i j (L 318): 'mij lijkt dat de plaats van het hulpww. in het dialect dikwijls mede bepaald wordt door de *klemtoon* of *zinsmelodie.* Overigens kunnen de zinnen 1-7 meestal op 2 manieren gezegd worden met weinig voorkeur voor de ene of andere volgorde'.

N u t h (Q 36): 'alle zinnen gaan op beide manieren, behalve zin 7 (alleen *begraven ligt*)'.

O o s t d u i n k e r k e (H 49): 'steeds het *verl. deelw. voorop* in zinnen 1-7'.

S t o k k e m (L 423): 'de neiging om de zinsbouw uit het A.B.N. (bedoeld wordt de volgorde van de gedrukte tekst) over te nemen is bij de jongere generatie

zeer goed merkbaar'. - De inzender meent duidelijk 3 trappen te kunnnen onderscheiden in dit proces:

a) *de ouden van dagen* gebruiken slechts één vorm: de volgorde met het verl. deelw. voorop.
b) *de ca. 40 jarigen* gebruiken vaak beide vormen door mekaar, bij voorkeur echter de vorm die de oude generatie gebruikt.
c) *de jongeren* gebruiken bij voorkeur, zo niet uitsluitend de vorm die te Stokkem A.B.N. genoemd wordt: verv. ww. - verl. deelw.

Dit is op duidelijke en korte wijze uitgedrukt, onze interpretatie van een lange en niet al te duidelijke 'toelichting' van de correspondent uit Stokkem.

Het is zonder meer duidelijk dat deze opzettelijke schematisering ten hoogste op een tendens kan wijzen en niet helemaal aan de bestaande gecompliceerde werkelijkheid beantwoordt. Trouwens de correspondent erkent zelf het betrekkelijke van zijn 'regel' door de tekst van zijn laatste alinea:

'De zegslieden lijken vaak in tegenspraak met elkaar. Dan gaat het doorgaans over een al of niet "versteende uitdrukking" en niet over een gewone, in al zijn onderdelen vervangbare zin'.

Kaart 16

Verzamelkaart van de verbinding vervoegd werkwoord + verleden deelwoord. aant.

De groene kleur overheerst sterk in het Nederlands taalgebied: de volgorde verl. deelw. gevolgd door verv. ww. wordt dus veruit het meest gebruikt.

I

Bij het vaststellen van de homogene gebieden werd geen rekening gehouden met kleine uitzonderingen, zoals Engelbert (C 112), dat soms een afwijkende constructie opgeeft, of Vledder (F 50), waarvan de inzender beweert dat men daar het verv. ww. voorop plaatst en dat dus een eilandje vormt. Deze kaart, bedoeld als verzamelkaart, kan dus niet alle gevallen heel nauwkeurig weer-

geven, doch wil slechts een algemeen overzichtelijk beeld geven van de globale toestand in de Nederlanden. Waar op de kaart een homogeen groen gebied wordt aangegeven, betekent dat dus niet dat daar de andere constructie niet kan voorkomen, wel dat ze er een zeldzaam verschijnsel, een uitzondering blijft.

Het grootste homogene gebied omvat de provincie Friesland, Groningen, Drente en de noordelijke punt van Overijsel. Hierbij sluit het homogene gebied in Noord-Holland aan: de noordelijke helft van de provincie, behalve dan een smalle strook, waar beide volgorden even dikwijls voorkomen. Langsheen de kust reikt dit homogene gebied tot in Zuid-Holland.

Als we verder zuidwaarts de kust volgen, stoten we op een reeks homogene gebieden: vooreerst in Zuid-Holland, waar dit gebied Voorne, Putten, Beierland en de Hoeksche Waard omvat en zich verder naar het binnenland uitstrekt tot aan de provincie Utrecht.

Nog verder zuidwaarts in de provincie Zeeland hebben we het eiland Schouwen, Zuid-Beveland, een deel van Tolen, het uiterste Westen van Noord-Brabant, en het grootste gedeelte van Zeeuws-Vlaanderen.

In West-Vlaanderen maakt alleen de noord-oostelijke hoek uitzondering. We krijgen zowat de indruk dat het hele kustgebied vroeger één samenhangend geheel moet hebben gevormd. Het zou echter verkeerd zijn hier van een ‘ingveoonse’ constructie te spreken, want ze is blijkbaar in de rest van het Nederlandse taalgebied even inheems als aan de kust.

Trouwens een tweede vrij groot homogeen groen gebied vinden we in het Zuid-Oosten van de provincie Antwerpen, in de oostelijke helft van Brabant en het westelijke en zuidelijke deel van Belgisch-Limburg, met als centra de steden: Leuven (P 88), Aarschot (P 25), Diest (P 41). Tienen (P 145), St. Truiden (P 176) en Tongeren (Q 162).

Een klein eenvormig gebied vinden we nog in het westelijke gedeelte van de Veluwe.

II

Het was onmogelijk een homogeen rood gebied van enige omvang af te bakenen, al zijn er wel enkele afzonderlijke plaatsen, waar de volgorde *verv. ww. - verl.*

deelw. altijd schijnt te worden gebruikt. Zulke plaatsen liggen dan meestal in de 2 vrij kleine gebieden waar de constructie verv. ww. - verl. deelw. overheersend is, nl. in het Oosten van Overijsel (met als centra de steden Almelo (G 173), Rijssen (G 197), Delden (G 203), Goor (G 223) en Diepenheim (G 225) en in het uiterste Noorden van Hollands-Limburg en het aangrenzende gedeelte van Noord-Brabant.

III

In de meeste nog overblijvende gebieden is de volgorde *verl. deelw. - verv. ww. overheersend,* behalve langsheen de Duitse grens, ten Zuiden van Drente, waar de *rode constructie overheerst* (zie II hierboven) ofwel waar beide volgorden even vaak voorkomen. In dit vrij uitgestrekte oostelijke gebied zijn er slechts twee kleinere streken waar groen overheerst (verl. deelw. - verv. ww.), nl. in het oostelijk deel van Gelderland en de streek rond Maastricht (Q 95). Buiten dit gebied langs de Duitse grens vinden we nog 3 kleine eilanden, waar de beide constructies tegen elkaar opwegen: de smalle strook in de provincie Noord-Holland, een klein gebied tussen de Lek en de Maas in het uiterste Westen van Gelderland, en een klein gebied in de zuid-westelijke hoek van de provincie Antwerpen, met de stad Antwerpen (K 244) inbegrepen.

Tabellarisch overzicht in aantallen en procenten per provincie en per gebied

Kaart 1
...gevallen is [aant.]

		Aantal gemeenten	*Gemengde gemeenten*	*Totaal groen*	*Totaal rood*	*% groen*	*% rood*
I.	a. Friesland	81	-	81	-	100	0
	b. Groningen	73	1	72,6	0,4	99,5	0,5
	c. Drente	38	1	37,5	0,5	98,7	1,3
	Drie noordelijke provincies	*192*	*2*	*191,1*	*0,9*	*99,5*	*0,5*
II.	a. Noord-Holland	46	4	37,3	8,7	81,3	18,7
	b. Zuid-Holland	56	13	43,9	12,1	79,6	20,4
	c. Utrecht	13	1	10,8	2,2	82,7	17,3
	d. Gelderland	66	15	45,8	20,2	69,3	30,7
	e. Overijsel	57	17	30,25	26,75	53,1	46,9
	f. Zeeland	62	5	53,5	8,5	86,2	13,8
	g. Noord-Brabant	70	19	48,5	21,5	68,5	31,5
	h. Nederlands-Limburg	60	28	31,5	28,5	52,4	47,6
Nederland zonder 3 noord. prov.		*430*	*101*	*301,55*	*128,45*	*70,1*	*29,9*
III. *Geheel Nederland*		*622*	*103*	*492,65*	*129,35*	*79,2*	*20,8*
IV.	a. West-Vlaanderen	58	7	50,75	7,25	87,5	12,5
	b. Oost-Vlaanderen	94	18	74,25	19,75	78,3	21,7
	c. Antwerpen	26	3	17,75	8,25	69,4	30,6
	d. Brabant	46	5	39,5	6,5	85,1	14,9
	e. Belgisch-Limburg	44	3	31,75	12,25	70,8	29,2
	Zuid-Nederland	*268*	*36*	*214*	*54*	*79,9*	*20,1*
V. *Het Nederlandse taalgebied*		*890*	*139*	*706,65*	*183,35*	*79,4*	*20,6*

Kaart 2

...geweest was [aant.]

		Aantal gemeenten	*Gemengde gemeenten*	*Totaal groen*	*Totaal rood*	*% groen*	*% rood*
I.	a. Friesland	78	-	78	-	100	0
	b. Groningen	76	2	75,5	0,5	99,3	0,7
	c. Drente	40	-	38	2	94,8	5,2
	Drie noordelijke provincies	*194*	*2*	*191,5*	*2,5*	*98,7*	*1,3*
II.	a. Noord-Holland	49	4	42,25	6,75	86,2	13,8
	b. Zuid-Holland	55	10	46,5	8,5	84,5	15,5
	c. Utrecht	16	2	11,25	4,75	71,6	28,4
	d. Gelderland	67	12	43,5	23,5	64,9	35,1
	e. Overijsel	57	14	27	30	47,3	52,7
	f. Zeeland	64	6	56	8	87,3	12,7
	g. Noord-Brabant	72	10	48	24	66,6	33,4
	h. Nederlands-Limburg	64	25	23,75	40,25	37,1	62,9
Nederland zonder 3 noord. prov.		*444*	*83*	*298,25*	*145,75*	*67,2*	*32,8*
III.	*Geheel Nederland*	*638*	*85*	*489,75*	*148,25*	*76,8*	*23,2*
IV.	a. West-Vlaanderen	58	2	50,5	7,5	87	13
	b. Oost-Vlaanderen	91	20	74,5	16,5	81,8	18,2
	c. Antwerpen	26	5	17,8	8,2	69,4	30,6
	d. Brabant	44	6	40,25	3,75	91,4	8,6
	e. Belgisch-Limburg	45	3	29,75	15,25	65,3	34,7
	Zuid-Nederland	*264*	*36*	*212,8*	*50,2*	*80,6*	*19,4*

V.	*Het Nederlandse taalgebied*	*902*	*121*	*702,55*	*199,45*	*77,9*	*22,1*

Kaart 3
...geslagen heeft [aant.]

		Aantal gemeenten	*Gemengde gemeenten*	*Totaal groen*	*Totaal rood*	*% groen*	*% rood*
I.	a. Friesland	83	-	83	-	100	0
	b. Groningen	75	-	75	-	100	0
	c. Drente	40	-	39	1	97,5	2,5
	Drie noordelijke provincies	*198*	-	*197*	*1*	*99,5*	*0,5*
II.	a. Noord-Holland	47	4	39,3	7,7	81,6	18,4
	b. Zuid-Holland	54	11	43,25	10,75	80	20
	c. Utrecht	16	-	9	7	56,2	43,8
	d. Gelderland	69	14	46,75	22,25	68,3	31,7
	e. Overijsel	57	15	35	22	62	38
	f. Zeeland	62	5	55,25	6,75	89,1	10,9
	g. Noord-Brabant	71	15	46,5	24,5	65,7	34,3
	h. Nederlands-Limburg	63	32	36,5	26,5	57,9	42,1
Nederland zonder 3 noord. prov.		*439*	*96*	*311,55*	*127,45*	*71*	*29*
III.	*Geheel Nederland*	*637*	*96*	*508,55*	*128,45*	*79,8*	*20,2*
IV.	a. West-Vlaanderen	57	4	50	7	87,7	12,3
	b. Oost-Vlaanderen	93	21	67,25	25,75	72	28
	c. Antwerpen	26	5	18,75	7,25	71,3	28,7
	d. Brabant	47	4	41	6	87,2	12,8
	e. Belgisch-Limburg	43	6	30,5	12,5	70,8	29,2
	Zuid-Nederland	*266*	*40*	*207,5*	*58,5*	*78*	*22*

V.	*Het Nederlandse taalgebied*	*903*	*136*	*716,05*	*186,95*	*79,3*	*20,7*

Kaart 4
...gezien hadden [aant.]

		Aantal gemeenten	*Gemengde gemeenten*	*Totaal groen*	*Totaal rood*	*% groen*	*% rood*
I.	a. Friesland	82	-	82	-	100	0
	b. Groningen	73	-	73	-	100	0
	c. Drente	40	-	39	1	97,5	2,5
	Drie noordelijke provincies	*195*	-	*194*	*1*	*99,5*	*0,5*
II.	a. Noord-Brabant	50	2	45,55	4,45	91	9
	b. Zuid-Holland	56	12	43,5	12,5	77,6	22,4
	c. Utrecht	16	1	10,75	5,25	67,1	32,9
	d. Gelderland	67	16	47,75	19,25	71,2	28,8
	e. Overijsel	57	15	40,6	16,4	71	29
	f. Zeeland	63	5	58,5	4,5	92,8	7,2
	g. Noord-Brabant	71	13	48,8	22,2	68,9	31,1
	h. Nederlands-Limburg	63	29	35,5	27,5	56,3	43,7
Nederland zonder 3 noord. prov.		*443*	*93*	*330,95*	*113,05*	*74,7*	*25,3*
III.	*Geheel Nederland*	*638*	*93*	*524,95*	*114,05*	*82,3*	*17,7*
IV.	a. West-Vlaanderen	58	6	53,4	4,6	90,2	9,8
	b. Oost-Vlaanderen	94	13	70,5	23,5	75,2	24,8
	c. Antwerpen	26	5	20,5	5,5	79,6	20,4
	d. Brabant	47	5	42,75	4,25	90,9	9,1
	e. Belgisch-Limburg	43	3	35,5	7,5	82,7	17,3
	Zuid-Nederland	*268*	*32*	*222,65*	*45,35*	*83,1*	*16,9*

V.	*Het Nederlandse taalgebied*	*906*	*125*	*747,6*	*158,4*	*82,5*	*17,5*

Kaart 5
***...gezongen werd*[aant.]**

		Aantal gemeenten	*Gemengde gemeenten*	*Totaal groen*	*Totaal rood*	*% groen*	*% rood*
I.	a. Friesland	82	-	82	-	100	0
	b. Groningen	75	1	74,5	0,5	99,3	0,7
	c. Drente	40	-	39	1	97,5	2,5
	Drie noordelijke provincies	*197*	*1*	*195,5*	*1,5*	*99,2*	*0,8*
II.	a. Noord-Holland	48	6	42,4	5,6	88,3	11,7
	b. Zuid-Holland	56	9	46,75	9,25	83,4	16,6
	c. Utrecht	16	-	14	2	87,5	12,5
	d. Gelderland	66	11	51,75	14,25	78	22
	e. Overijsel	57	17	33,5	23,5	58,5	41,5
	f. Zeeland	61	6	54	7	88,5	11,5
	g. Noord-Brabant	70	13	54,75	15,25	78,2	21,8
	h. Nederlands-Limburg	62	29	35,75	26,25	56,7	43,3
Nederland zonder 3 noord. prov.	*436*	*91*	*332,9*	*103,10*	*76,4*	*23,6*	
III.	*Geheel Nederland*	*633*	*92*	*528,4*	*104,6*	*83,4*	*16,6*
IV.	a. West-Vlaanderen	53	5	44,8	8,2	84,5	15,5
	b. Oost-Vlaanderen	87	17	61	26	69,1	30,9
	c. Antwerpen	26	5	21,5	4,5	79,6	20,4
	d. Brabant	44	2	38	6	86,3	13,7
	e. Belgisch-Limburg	42	2	31	11	74,4	25,6
	Zuid-Nederland	*252*	*31*	*196,3*	*55,7*	*77,9*	*22,1*

V.	*Het Nederlandse taalgebied*	*885*	*123*	*724,7*	*160,3*	*81,9*	*18,1*

Kaart 6
...geschreven staat [aant.]

		Aantal gemeenten	*Gemengde gemeenten*	*Totaal groen*	*Totaal rood*	*% groen*	*% rood*
I.	a. Friesland	82	-	81	1	98,7	1,3
	b. Groningen	72	1	71,5	0,5	99,3	0,7
	c. Drente	40	1	38,5	1,5	96,2	3,8
	Drie noordelijke provincies	*194*	*2*	*191*	*3*	*98,4*	*1,6*
II.	a. Noord-Holland	45	4	40	5	88,8	11,2
	b. Zuid-Holland	56	7	47,5	8,5	84,8	15,2
	c. Utrecht	16	-	11	5	68,7	31,3
	d. Gelderland	66	17	42,5	23,5	64,9	35,1
	e. Overijsel	55	15	35	20	63,6	36,4
	f. Zeeland	62	7	51,5	10,5	83	17
	g. Noord-Brabant	71	16	49	22	69	31
	h. Nederlands-Limburg	63	22	34,75	28,25	55,1	44,9
Nederland zonder 3 noord. prov.		*434*	*88*	*311,25*	*122,75*	*71,7*	*28,3*
III.	*Geheel Nederland*	*628*	*90*	*502,25*	*125,75*	*80*	*20*
IV.	a. West-Vlaanderen	55	8	45	10	80,8	19,2
	b. Oost-Vlaanderen	88	20	56,25	31,75	63,9	36,1
	c. Antwerpen	26	5	20,5	5,5	79,6	20,4
	d. Brabant	43	5	30,5	12,5	70,9	29,1
	e. Belgisch-Limburg	44	3	27,75	16,25	63	37
	Zuid-Nederland	*256*	*41*	*180*	*76*	*70,3*	*29,7*

V.	*Het Nederlandse taalgebied*	*884*	*131*	*682,25*	*201,75*	*77,2*	*22,8*

Kaart 7
...begraven ligt [aant.]

		Aantal gemeenten	*Gemengde gemeenten*	*Totaal groen*	*Totaal rood*	*% groen*	*% rood*
I.	a. Friesland	82	2	81,1	0,9	98,7	1,3
	b. Groningen	75	2	74,3	0,7	99	1
	c. Drente	40	1	38,6	1,4	96,6	3,4
	Drie noordelijke provincies	*197*	*5*	*194*	*3*	*98,5*	*1,5*
II.	a. Noord-Holland	49	3	43	6	87,7	12,3
	b. Zuid-Holland	55	7	50,15	4,85	91,7	8,3
	c. Utrecht	16	-	14	2	87,5	12,5
	d. Gelderland	67	11	52,6	14,4	78,3	21,7
	e. Overijsel	56	15	42,45	13,55	75,4	24,6
	f. Zeeland	64	5	56,85	7,15	89	11
	g. Noord-Brabant	72	9	57,5	14,5	79,8	20,2
	h. Nederlands-Limburg	63	22	40,9	22,1	65,5	34,5
Nederland zonder 3 noord. prov.		*442*	*72*	*367,45*	*74,55*	*83,1*	*16,9*
III.	*Geheel Nederland*	*639*	*77*	*561,45*	*77,55*	*87,9*	*12,1*
IV.	a. West-Vlaanderen	59	4	56,4	2,6	95,8	4,2
	b. Oost-Vlaanderen	93	9	80,15	12,85	85,2	14,8
	c. Antwerpen	26	3	23,5	2,5	90,7	9,3
	d. Brabant	47	3	43,6	3,4	92,8	7,2
	e. Belgisch-Limburg	43	3	36,75	6,25	85,4	14,6
	Zuid-Nederland	*268*	*22*	*240,4*	*27,6*	*89,7*	*10,3*

V.	*Het Nederlandse taalgebied*	*907*	*99*	*801,85*	*105,15*	*88,4*	*11,6*

Vergelijkende tabel uitgedrukt in procenten

Frequentie van de volgorde: verleden deelwoord - vervoegd werkwoord.

	gemid-deld%	***geval-len is***	***geweest was***	***gesla-gen heeft***	***gezien hadden***	***ge-zongen werd***	***geschre-ven staat***	***begra-ven ligt***
Provincies		**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Friesland	99,6	100	100	100	100	100	98,7	98,7
Groningen	99,5	99,5	99,3	100	100	99,3	99,3	99
Drente	97	98,7	94,8	97,5	97,5	97,5	96,2	96,6
Noord-Holland	86,4	81,3	86,2	81,6	91	88,3	88,8	87,7
Zuid-Holland	83,1	79,6	84,5	80	77,6	83,4	84,8	91,7
Utrecht	74,5	82,7	71,6	56,2	67,1	87,5	68,7	87,5
Gelderland	70,7	69,3	64,9	68,3	71,2	78	64,9	78,3
Overijsel	61,4	53,1	47,3	62	71	58,5	63,6	75,4
Zeeland	88	86,2	87,3	89,1	92,8	88,5	83	89
Noord-Brabant	69,5	68,5	66,6	65,7	68,9	78,2	69	79,8
Ned-Limburg	54,4	52,4	37,1	57,9	56,3	56,7	55,1	65,5
West-Vlaanderen	87,6	87,5	87	87,7	90,2	84,5	80,8	95,8
Oost-Vlaanderen	75,1	78,3	81,8	72	75,2	69,1	63,9	85,2
Antwerpen	77,1	69,4	69,4	71,3	79,6	79,6	79,6	90,7
Brabant	86,4	85,1	91,4	87,2	90,9	86,3	70,9	92,8
Belg-Limburg	73,2	70,8	65,3	70,8	82,7	74,4	63	85,4
Nederl. taalgebied	*80,9*	*79,4*	*77,9*	*79,3*	*82,5*	*81,9*	*77,2*	*88,4*

Diagrammen

Kaart 1
...die gisteren van het dak is gevallen.[aant.]

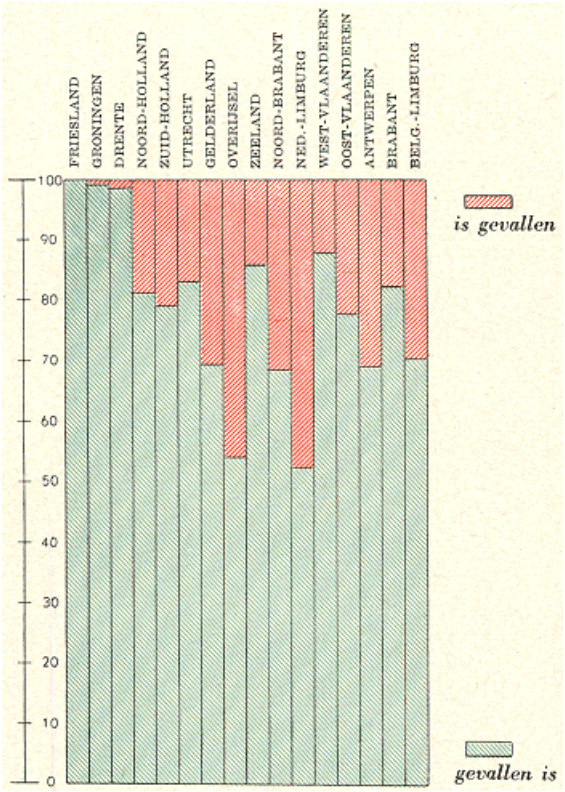

Kaart 2

...dat zijn broer ziek was geweest. aant.

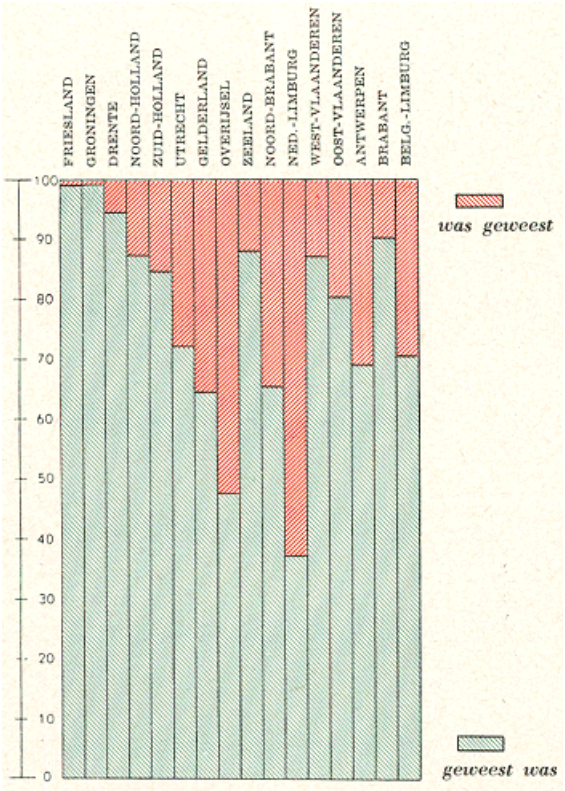

Kaart 3
...dat hij zijn hond heeft geslagen.[aant.]

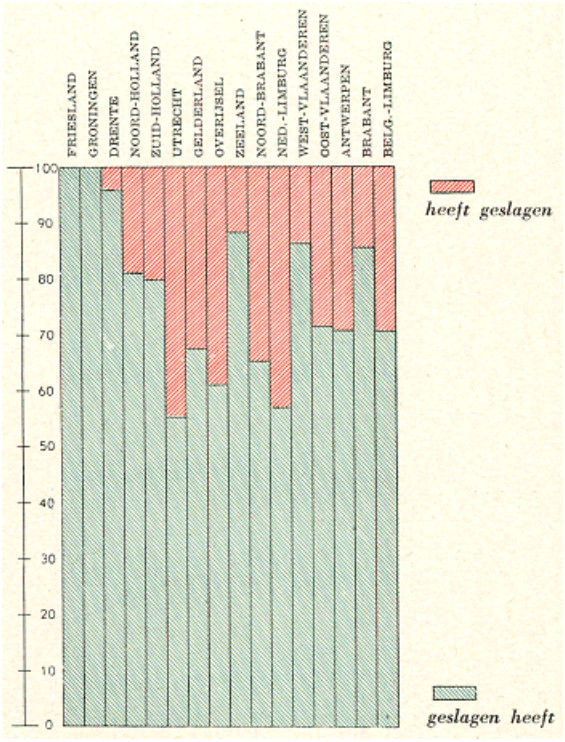

Kaart 4
...die de bedelaar hadden gezien. [aant.]

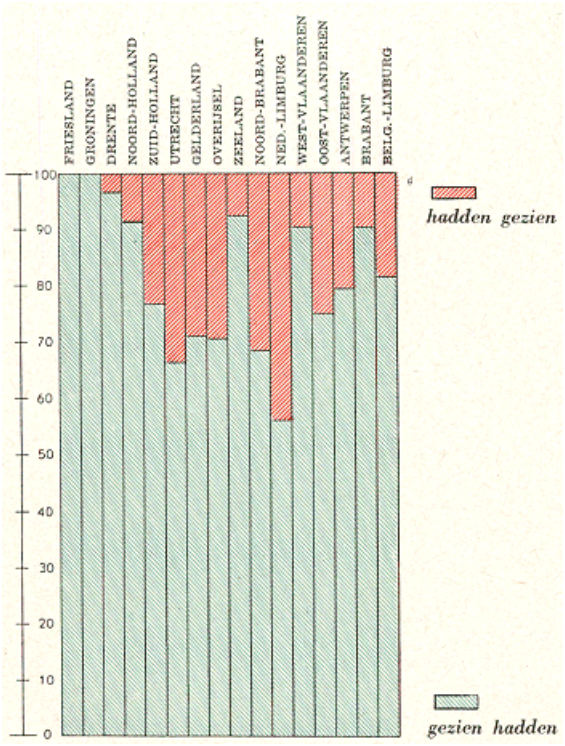

Kaart 5

...zonder dat er een lied werd gezongen.[aant.]

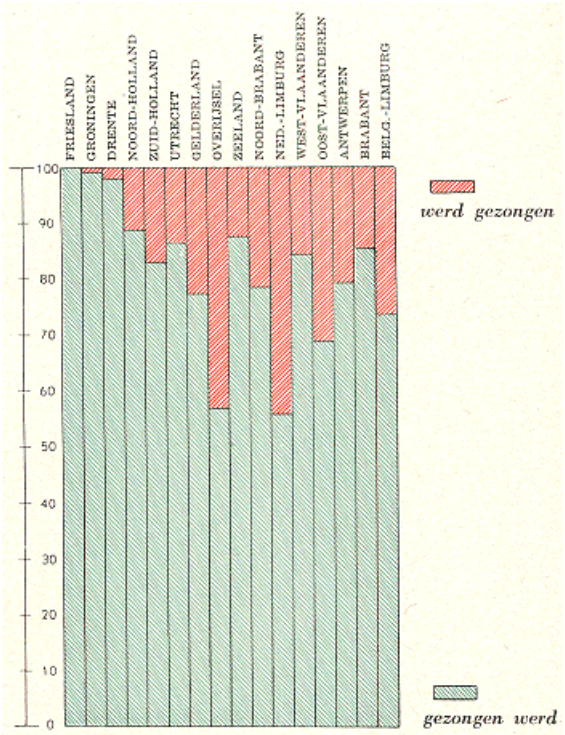

Kaart 6

...dat er iets op die muur staat geschreven. [aant.]

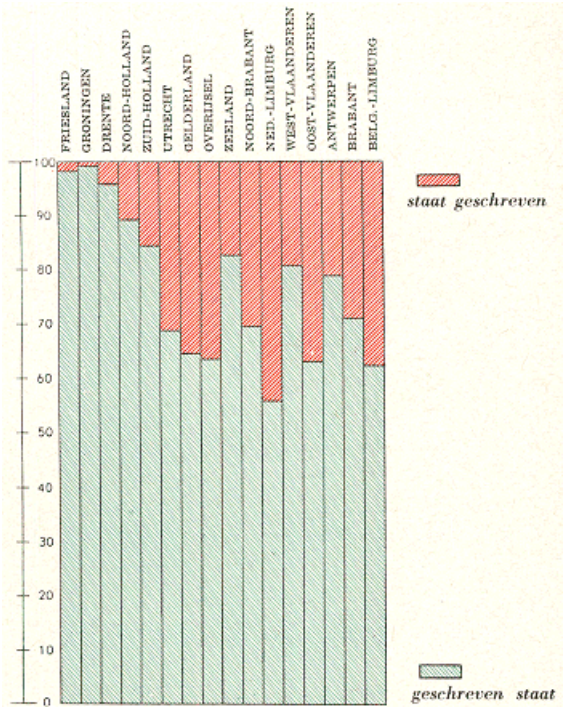

Kaart 7

...waar onze vriend ligt begraven? aant.

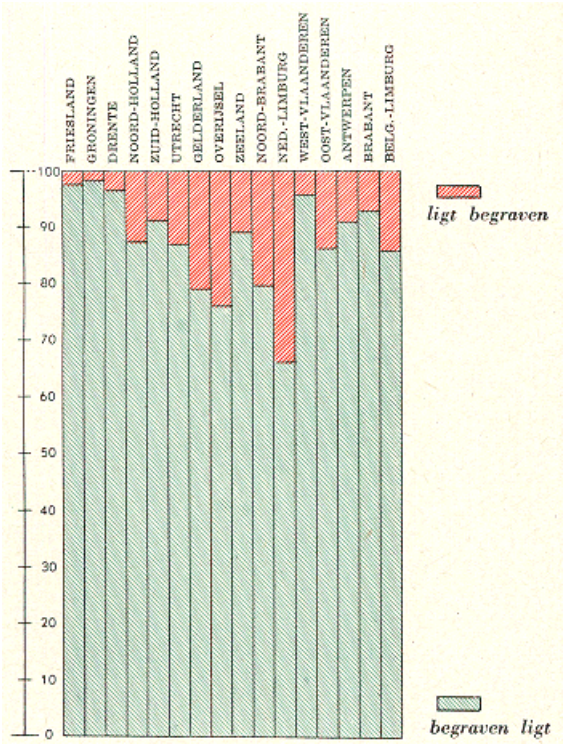

Samenvattend diagram (zinnen 1-7)
van de frequentie der volgorden verv. ww. - verl. deelw. verl. deelw. - verv. ww.

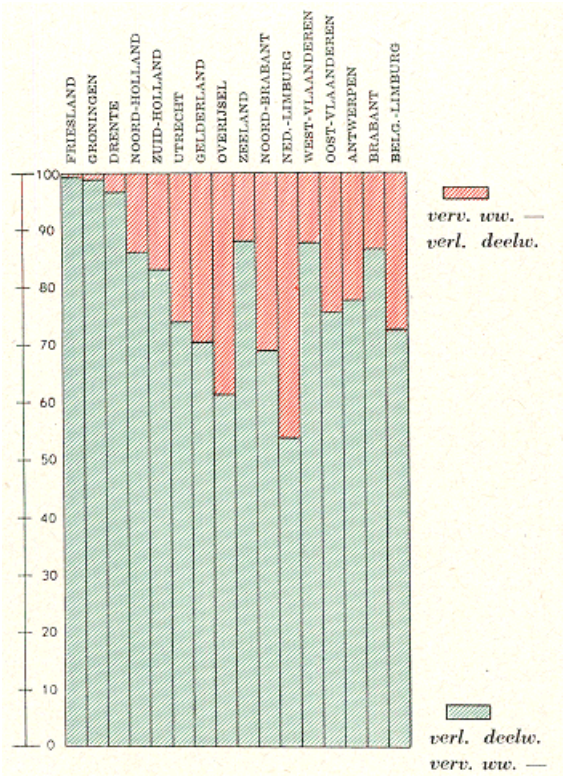

Vergelijkingsmateriaal

I. *Zinnen van Wenker*[7].

Kaart 20: Mijn voeten doen mij pijn, ik geloof dat ik ze *doorgelopen heb.*

Dit is nummer 8 van de zinnen van Wenker. Ik heb deze zinnen nagekeken in het boek van THEODOR FRINGS en JOZEF VANDENHEUVEL: *Die Südniederländischen Mundarten.* Daarin staan gegevens voor 55 gemeenten, verspreid over geheel Zuid-Nederland en voor 4 gemeenten in Frans-Vlaanderen. Slechts voor 3 van al deze gemeenten wordt de volgorde *verv. ww. - verl. deelw.* opgegeven, nl. voor Oudenaarde (O 98), Beveren-Waas (I 178) en Antwerpen (K 244). Voor alle andere gemeenten wordt vermeld: *doorgelopen heb.*

Kaart 21: Dezelfde zin.

Deze kaart werd bewerkt volgens het materiaal uit lijst 4 van de Zuidnederlandse dialectcentrale. Hier vinden we de gegevens voor een groot aantal Zuid-Nederlandse gemeenten. Al onze talrijke correspondenten plaatsen eenstemmig het *verl. deelw. voorop,* daarna het verv. ww.. Eén enkele maal slechts duikt de andere volgorde op, nl. bij één inzender uit St. Niklaas (I 175). Een tweede Sint-Niklazenaar houdt zich aan de gewone constructie.

Kaart 22: Hij deed alsof ze hem *besteld hadden* om te dorsen; zij hebben het echter zelf gedaan.

Twintigste zin van WENKER. In de opgaven in het boek van FRINGS en VANDENHEUVEL vinden we slechts één constructie: voor alle gemeenten werd opgegeven: '*besteld hadden*'.

(7) Zin 18 van WENKER luidt: 'Als je hem beter *gekend hadt,* dan zou het anders gelopen zijn,...'. Een groot gedeelte van de vertalingen van die zin werd waardeloos voor ons opzet, omdat de bijzin iets werd als: 'Hadt ge hem beter gekend, dan...'. Daarom werd hij hier weggelaten.

Kaart 23: Dezelfde zin.

Volgens het materiaal van de Zuidnederlandse dialect-centrale. Evenals bij zin 8 vinden we ook hier éénmaal beide volgorden vermeld: nl. voor Klerken (N 28).

II. *Blancquaert's Dialectatlassen*

Kaart 28: Ik ben blij dat ik niet met jullie *meegegaan ben.*

Dit is zin 16 uit de opgaven van de dialectatlassen van BLANCQUAERT. Deze kaart toont ons hetzelfde beeld als de kaarten bij de zinnen van WENKER: er is slechts 1 constructie gebruikelijk in Zuid-Nederland: *eerst verl. deelw., daarna verv. ww.* De constructie in Frans-Vlaanderen is even vast als die in Zuid-Nederland. Alleen voor Lovendegem (I 193) werden beide volgorden opgegeven. In Zeeuws-Vlaanderen vormen Ossenisse (I 115) en Sas-van-Gent (I 162) twee eilandjes met uitsluitend de volgorde *verv. ww. - verl. deelw.* Verderop in Zeeland vinden we geen enkele uitzondering meer.

Zin 134: 't Is lang geleden dat ik u *gezien heb.*

Het is overbodig een kaart te maken, daar er hier geen enkele uitzondering te vermelden valt. Overal komt het *verv. ww. achteraan.*

Noot: De totnutoe gepubliceerde dialectatlassen van BLANCQUAERT bestrijken Frans-Vlaanderen, de Belgische provincies West-Vlaanderen, Oost-Vlaanderen, Brabant en een zuidelijke strook van Antwerpen, alsook de Nederlandse provincie Zeeland met een zuidelijk deel van Zuid-Holland en de uiterste westelijke rand van Noord-Brabant.

Discussie van de resultaten en conclusies

In dit hoofdstuk zullen we trachten een antwoord te verstrekken op de volgende vragen:

1. Is er verband tussen de resultaten van de enquête en de volgorde van verv. ww. en verl. deelw. opgegeven in de gedrukte vragenlijsten?
2. Bestaat er in de gebieden die de twee constructies kennen een verschil in de betekenis?
3. Oefent de tijd (tegenwoordige of verleden), waarin het hulpww. gebruikt wordt, invloed uit op zijn plaats tegenover het verl. deelw. in de bijzin?
4. Bestaat er verband tussen de aard van het gebruikte hulpww. en zijn plaats tegenover het verl. deelw. in de bijzin?
5. Bestaat er verband tussen de aard van het woord dat de bijzin inleidt, en de volgorde verv. hulpww. - verl. deelw.?
6. Bestaat er verband tussen het zinsritme en de constructie van de bijzin?

I. *Verband tussen de constructies in vraag en antwoord.*

Kunnen we, aan de hand van het materiaal dat ons ter beschikking staat, met enige kans op zekerheid, of tenminste waarschijnlijkheid, uitmaken of de dialectspreker (of juister dialectschrijver) bij het optekenen van de dialectische zinsconstructie, zich laat beïnvloeden door de vorm van de zin die hem wordt voorgelegd?

Deze vraag zou men wel a priori b e v e s t i g e n d willen beantwoorden, zonder op materiaal beroep te doen. Immers, waar twee constructies mogelijk zijn, - en uit onze kaarten blijkt zonneklaar dat dit op zeer vele plaatsen werkelijk het geval is - zullen de meeste correspondenten geneigd zijn eenvoudig de hun voorgelegde zin zonder wijziging na te schrijven. Vooral indien de voorgelegde volgorde de gebruikelijke is, zullen een aantal correspondenten verwaarlozen de minder voorkomende, maar toch

mogelijke constructie, te vermelden, meestal omdat ze niet verder nadenken.

In onze vragenlijst hadden we het verv. ww. telkens v ó ó r het verl. deelw. geplaatst en we zijn er van overtuigd dat dit feit het aantal opgaven met die volgorde in aanzienlijke mate verhoogd heeft. Zekerheid hieromtrent krijgen we voor Zuid-Nederland door het onderzoek van het materiaal van FRINGS, de Leuvense dialectcentrale en BLANCQUAERT'S dialectatlassen.

Ik weet niet hoe de opgave geformuleerd werd bij het onderzoek door FRINGS en VANDENHEUVEL: in de Nederlandse vertaling van FRINGS wordt het verv. ww. voorop geplaatst, in de vertaling van ZIJLSTRA achteraan. Bekijken we nu de kaartjes 20 en 22 dan vinden we voor zin 8 voor 3 van de onderzochte gemeenten de volgorde met het verv. ww. voorop en voor zin 20 vinden we deze volgorde nergens.

De dialectische vertalingen van de zinnen van WENKER, volgens lijst 4 van de Zuidnederlandse dialectcentrale werden gemaakt volgens een opgave, waarin het verv. ww. achteraan stond. Ook in de opgave van de zinnen van BLANCQUAERT staat het verv. ww. achteraan[8].

Nu zien we dat wanneer in de voorgelegde zin het verv. ww. achteraan geplaatst wordt, deze volgorde in geheel Zuid-Nederland zo goed als altijd bewaard wordt door de dialectsprekers. Dit schijnt er op te wijzen dat voor iedere dialectspreker uit Zuid-Nederland, Frans-Vlaanderen en ook uit Zeeland de volgorde met het verv. ww. achteraan de gewone is. Niemand schijnt het in zijn hoofd te halen deze volgorde te veranderen. Doch wanneer in de voorgelegde zin het verv. ww. vooraan staat (zoals in onze eigen vragenlijst) zijn er ongeveer 80% der inzenders, die deze constructie onmogelijk achten en ze vervangen door de omgekeerde volgorde. De 20%, die de opgegeven volgorde bewaren, zijn misschien minder dialectvast, ze laten zich vlugger beïnvloeden door het A.B., waarin beide volgorden mogelijk zijn. En dit is zeer gemakkelijk te aanvaarden, als

(8) De atlassen van BLANCQUAERT berusten op mondelinge enquête. Doch de zinnen worden waarschijnlijk in de door BLANCQUAERT afgedrukte woordorde voorgezegd. Op die wijze bestaat er natuurlijk nóg meer gevaar voor kritiekloos napraten dan bij de schriftelijke enquête. Wij weten niet of de onderzoekers in de 2 besproken zinnen enige aandacht aan de respectieve plaats van verv. ww. en verl. deelw. gewijd hebben.

we zien dat ongeveer de helft van de inzenders mensen zijn beneden de 30 jaar, die bijna voortdurend in contact zijn met de geschreven taal.

Dit alles schijnt er op te wijzen dat we in Zuid-Nederland in de gesproken taal over het algemeen slechts één volgorde kennen: eerst het verl. deelw. dan het verv. ww., doch dat bij circa □ van de dialectsprekers het taalgevoel zich niet ernstig verzet tegen de omgekeerde volgorde, wat wel het geval is in de noordelijke provincies Friesland, Groningen, Drente, de noordelijke punt van Overijsel en het noordelijk gedeelte van Noord-Holland, waar iedere dialectspreker met grote beslistheid aanvoelt dat er slechts één constructie mogelijk is.

Hoe de toestand eigenlijk is in de overige provincies van Noord-Nederland is niet met zekerheid te zeggen. Afgaande op de procenten mogen we misschien wel besluiten dat in de provincies Zuid-Holland, Utrecht, Gelderland en Noord-Brabant de toestand ongeveer dezelfde is als in Zuid-Nederland: in de dialecten kent men over 't algemeen één constructie, doch het taalgevoel verzet zich niet meer tegen de andere volgorde. Men heeft niet de indruk iets verkeerds te horen, als het verv. ww. voorop geplaatst wordt.

Het is dus hoogst waarschijnlijk dat, indien wij in onze vragenlijst telkens het verv. ww. na het verl. deelw. hadden laten drukken, onze kaarten nóg meer groen zouden vertoond hebben. Vooral Zuid-Nederland (en misschien een vrij groot deel van Noord-Nederland) zouden zo goed als homogeen groen kunnen worden.

In de provincies Overijsel (het oostelijke deel) en Ned.-Limburg schijnen beide volgorden gebruikt te worden in de spreektaal. Een Limburger schijnt inderdaad niet te weten welke volgorde hij eigenlijk gebruikt. Dr. ROUKENS uit Kerkrade (Q 121), die ik over dit geval ondervroeg, beweerde heel zeker te zijn dat in zijn geboortedorp beide volgorden gebruikt worden. Volgens hem hing het gebruik van de éne of andere volgorde uitsluitend af van het toeval.

Nu rijst de vraag op: hoe is dit onderscheid te verklaren, waarom worden in de strook langsheen de Duitse grens beide vormen zonder onderscheid gebruikt en waar-

om is in het overige gedeelte van het Nederlandse taalgebied de volgorde met het verv. ww. achteraan bijna uitsluitend in gebruik?

II. *Betekenisverschil tussen de twee constructies*?

Van een duidelijk en opvallend betekenisonderscheid tussen de twee verschillende volgorden van verv. ww. en verl. deelw. in de bijzin (*gevallen is - is gevallen*) is ons nergens iets gebleken. Wel is het mogelijk dat op sommige plaatsen, waar de twee constructies bekend zijn, ze niet zonder enige nuance naast elkaar gebruikt worden. Een bepaalde volgorde zou dan namelijk samenhangen met het leggen van meer nadruk op een of ander zinsdeel.

Uit de door de correspondenten gemaakte opmerkingen blijkt dat sommigen onder hen zich van die nuance bewust geworden zijn. Het gemaakte onderscheid is echter van zo subtiele aard dat de meesten het niet nader konden verklaren. Waar de inzenders geschreven hebben: 'er is een verschil in de betekenis' (een 6 tal gevallen[9]), zonder te preciseren waarin dat verschil bestaat wordt het waarschijnlijk, gezien in het licht van de aanduidingen gegeven door de correspondenten die wél een poging waagden om het onderscheid te verklaren, dat ook hier door 'betekenisverschil' enkel bedoeld wordt een 'verschuiving van het zinsaccent'.

Uit de zeer zeldzame pogingen van de correspondenten (slechts 3 in totaal) om het verband tussen het zinsaccent en de respectieve plaats van verv. ww. en verl. deelw. te verklaren, is het moeilijk een vaste regel op te maken. Hier volgen de opmerkingen van de correspondenten:

opmerking E na kaart 3:

d. V l i s t (K 17): 'gewone wending is *geslagen heeft,* doch men gebruikt *heeft geslagen* als h o n d nadruk heeft'.
e. B r a a m t (L 39): 'gewone wending is *geslagen heeft,* doch *heeft geslagen,* indien de nadruk ligt op g e s l a g e n '.

(9) Zie de opmerkingen na de beschrijving van de kaarten en de algemene opmerkingen (blz. 61).

opmerking D na kaart 5:

e. V l i s t (K 17): ‘zonder dat er é é n lied *gezongen werd,* en andersom als l i e d nadruk heeft en soms ook als é é n *geen nadruk* heeft’.

opmerking D na kaart 7:

c. V l i s t (K 17): ‘gewone constructie is *begraven ligt*, doch omgekeerd indien v r i e n d nadruk heeft’.

algemene opmerkingen:

H a a k s b e r g e n (G 257): ‘meestal komt hier het hulpww. achter het deelw., doch de constructie met het hulpww. voorop wordt ook wel gebruikt, doch niet zo veelvuldig. Meestal is de betekenis van de zin dan ook iets anders: bv. 't is goed dat hij vandaag *gekomen is* of *is gekomen.* In het eerste geval ligt de nadruk meer op het k o m e n , terwijl in het tweede geval het v a n d a a g meer op de voorgrond staat’.

De correspondent van S t r a m p r o i j (L 318) ziet in de plaats van verv. ww. en verl. deelw. slechts een kwestie van zinsmelodie: ‘mij lijkt dat de plaats van het hulpww. in het dialect dikwijls mede bepaald wordt door de klemtoon of zinsmelodie. Overigens kunnen de zinnen 1-7 meestal op 2 manieren gezegd worden met weinig voorkeur voor de éne of andere volgorde’ (zie blz. 64).

O.i. heeft deze laatste correspondent gelijk. Spijtig dat hij zijn opmerking niet met voorbeelden heeft geïllustreerd.

Normaal staat het verv. ww. na het verl. deelw. (de groene overheersende constructie). In deze werkwoordelijke groep valt op het verl. deelw. een veel zwaarder accent dan op het verv. ww. Indien nu de betekenis van een zin meebrengt dat het woord dat vlak voor de groep verl. deelw. - verv. ww. staat, het zinsaccent krijgt, komen aldus twee betoonde woorden vlak na elkaar te staan. Op die plaatsen waar potentieel de volgorde verv. ww. (met zwakke toon) vóór verl. deelw. (met sterker accent) mogelijk is, zal men in zulk geval graag tot die constructie zijn toevlucht nemen, omdat aldus de opeenhoping van sterk betoonde woorden wordt vermeden. Waar het zinsaccent op het verl. deelw. valt, blijkt de normale volgorde

verl. deelw. - verv. ww., in ritmisch opzicht, uitstekend te voldoen[10].

We krijgen dus:

a. ...die zijn *hónd* heeft geslàgen.
   tegenover...die zijn hond *geslágen* heeft.

b. ...zonder dat er *één* lied gezòngen werd.
   ...zonder dat er een lied *gezóngen* werd.
   ...zonder dat er een *liéd* werd gezòngen.

c. ...waar onze *vriénd* ligt begràven?
   ...waar onze vriend *begráven* ligt?

d. ...dat hij *vandáag* is gekòmen.
   ...dat hij vandaag *gekómen* is.

Deze vaststelling is in overeenstemming met de opmerkingen van de correspondenten, hierboven meegedeeld, behalve met die uit Braamt (L 39) betreffende zin 3, die trouwens in formele tegenspraak is met de mededeling uit Vlist (K 17) betreffende dezelfde zin.

Als we nu rekening houden van de ene kant met het zeer geringe aantal correspondenten die van een 'betekenisverschil' (d.i. een verband tussen zinsconstructie en zinsritme) gewaagden en van de andere kant met het grotere aantal inzenders die beslist bevestigen: 'de twee volgorden worden gebruikt zonder onderscheid in de betekenis'[11] en vooral met de honderden correspondenten die zelfs aan geen mogelijk onderscheid gedacht hebben, dan moeten we toch wel zeer voorzichtig zijn bij het aanvaarden van de hier besproken betekenisnuance. Dat het in de meer beschaafde spreektaal bestaat lijkt ons zeker, doch dat het ook werkelijk in de dialecten voorkomt, moet op zijn zachtst uitgedrukt, erg betwijfeld worden. Het is wel opvallend dat geen enkele inzender uit het dialectvaste Zuid-Nederland van enig verschil in de betekenis tussen de twee constructies heeft gewaagd. Daarenboven vestigen we nog de aandacht op het feit dat van de 3 inzenders die

(10) Zie in verband hiermee het opstel van E. FRANSSEN: '*Woorden Zinsbetoning*' in Miscellanea J. Gessler, I blz. 491 en volg.

(11) Zie de opmerkingen van de correspondenten na de beschrijving van de kaarten en de algemene opmerkingen.

verband gezocht hebben tussen zinsaccent en zinsconstructie er 2 elkaar tegenspreken, alhoewel het niet uitgesloten is dat dit eventuele verband op verschillende wijze gerealiseerd wordt op verschillende plaatsen. Op het feit dat er tenslotte meer dan 2 mogelijkheden zijn bij het verdelen der accenten in de bijzin heeft geen enkele der correspondenten, die naar een verklaring zochten, gewezen.

Een mogelijke vraag in verband met de hier behandelde kwestie zou zijn: 'bestaat er in de dialecten van de gemengde gebieden (met 2 mogelijke constructies) een neiging tot betekenis-differentiëring?' Hierop mogen we voorlopig beslist 'neen' antwoorden. Indien zulke betekenis-differentiëring bestond, zou zulks natuurlijk het voortbestaan bevorderen van de twee constructies op dezelfde plaatsen. Indien echter de twee volgorden precies dezelfde betekenis hebben, ligt het voor de hand dat de éne licht de andere zal verdringen. Welnu we hebben inderdaad de indruk dat er in een groot deel van het Nederlandse taalgebied een neiging tot uniformisering bestaat. Met enige zekerheid kan dit echter slechts aan de hand van een historisch onderzoek bewezen worden. Het A.B., vooral als schrijftaal, is o.i. de voornaamste factor die de uniformisering tegenwerkt (vgl. de conclusies van VAN DEN BERG, blz. 231).

III. *Verband tussen tijd en plaats van het hulpwerkwoord.*

Om met zekerheid te kunnen antwoorden op de vraag of de tijd (teg. of verl.) waarin het hulpww. gebruikt wordt, invloed uitoefent op zijn plaats tegenover het verl. deelw. in de bijzin, beschikken we over onvoldoende materiaal. We kunnen immers slechts steunen op de eerste 7 zinnen van onze enquêtelijst om deze eventuele invloed vast te stellen.

Het vergelijkingsmateriaal voor Zuid-Nederland (zinnen van WENKER en BLANCQUAERT) heeft hier betrekkelijk weinig waarde. In de twee zinnen van BLANCQUAERT die voor het onderzoek konden gebruikt worden staat het hulpww. telkens in de *O.T.T.* (*meegegaan ben - gezien heb*) en een vergelijking is dus uiteraard onmogelijk. Wat de 2 zinnen van WENKER betreft, die we hierboven (blz. 97) aangehaald hebben, hierin staat het hulpww. 'hebben' respectievelijk in de *O.T.T.* (*doorgelopen heb*) en in de *O.V.T.* (*besteld*

hadden), doch het materiaal geeft voor beide zinnen bijna eenstemmig dezelfde volgorde op voor geheel Zuid-Nederland (nl. het verl. deelw. voorop). Het enige waarop we hier kunnen wijzen is dat er voor de eerste zin (hebben in de O.T.T.) 4 uitzonderingen aangestipt werden (*heb doorgelopen*), voor de tweede zin slechts één (*hadden besteld*). Gelet op het grote aantal gegevens (256 voor Zuid-Nederland) is het aantal uitzonderingen echter te gering om er enige regel, zelfs enige tendens te kunnen uit afleiden.

We zullen trachten zoveel mogelijk uit ons eigen materiaal te halen.

De Voltooid T e g e n w o o r d i g e Tijd vinden we in zinnen 1-3-6-7 (*is gevallen - heeft geslagen - staat geschreven - ligt begraven*).

De Voltooid V e r l e d e n Tijd vinden we in zinnen 2-4-5 (*was geweest - hadden gegeven - werd gezongen*).

Het valt onmiddellijk op dat een onderzoek van de eerste vier zinnen gunstig schijnt voor het beantwoorden van de hier gestelde vraag. In zinnen 1 en 2 hebben we respectievelijk 'is...' en 'was...'; in zinnen 3 en 4 'heeft' en 'hadden'.

Op het eerste gezicht zou men geneigd zijn te menen dat een eventueel verband tussen de tijd en de plaats van het hulpww. onmiddellijk uit een vergelijking van kaarten 1 en 2, respectief 3 en 4 moet blijken. Wat kaarten 1 en 2 betreft (met het hulpww. *zijn*), is de zaak echter niet zo eenvoudig. We hebben hierboven bij de beschrijving van kaart 2 er voor gewaarschuwd[12] dat een aantal inzenders de werkwoordelijke constructie '*was geweest*' vervangen hebben door '*is geweest*' ('*geweest is*') of '*heeft geweest*' (*geweest heeft*).

In totaal waren er niet minder dan 149 inzendingen met gewijzigde tijd, die dus allemaal moesten uitgeschakeld worden bij een vergelijking tussen kaart 1 en 2[13].

(12) Zie opmerkingen A en B blz. 38 en 39.

(13) Hier volgt de volledige lijst van de gemeenten, die blijkens ons materiaal *was* in de tweede zin liever vervangen door een O. Teg. T. Kortheidshalve geven we slechts de nummers van de gemeenten: A. *Hebben* '*was geweest*' *vervangen door* '*geweest is*' *of* '*is geweest*':
B 51 - B 120a - B 126 - C 32 - C 85 - C 108 - C 131 - C 133 - C 161 - E 10 - E 23 - E 47a - E 127 - E 173 - F 2 - F 2d - F 50 - F 75 - F 98 - F 108 - F 121 - I 49 - I 63 - I 85 - I 95 - I 138 - I 151 - I 185 - I 186 - I 201 - I 212 - I 213 - I 241 - I 251 - I 259 - K 100a - K 100a - K 109 - K 121 - K 128 - K 163 - K 347 - L 60 - L 69 - L 202 - L 210 - L 291 - L 322 - Q 36 - Q 36 - Q 102 - Q 121 - Q 5 - Q 90 - H 38 - H 71 - N 38 - N 132 - O 147 - O 152 - O 162 - O 178a - O 214 - O 217 - O 235 - O 237 - O 286 - P 13 - P 22 - P 46 - P 64 - P 86 - P 86.
B. *Hebben* '*was geweest*' *vervangen door* '*geweest heeft*' *of* '*heeft geweest*':
B 101 - C 78a - C 125 - C 131 - C 132 - C 163a - F 2 - F 2a - F 52 - F 75 - F 86 - F 90 - F 112a - F 137a - G 10 - G 11 - G 50b - G 74 - H 13 - H 14 - H 36 - H 60 - H 61 - H 113 - H 114 - H 116 - I 158 - I 173 - I 175 - I 176 - I 181 - I 181 - I 185 - I 187 - I 190 - I 190 - I 199 - I 200 - I 202 - I 202 - I 236 - I 241 - I 241 - I 241 - I 251 - I 255 - I 257 - I 258 - I 260a - I 261 - I 264 - K 320 - N 41 - N 43 - N 72 - N 78 - N 84 - N 116 - N 132 - N 132 - N 132 - O 59 - O 61 - O 61 - O 64 - O 65 - O 65 - O 66 - O 79 - O 93 - O 99 - O 118 - O 149 - O 150 - O 162 - O 175 - O 180.

Daarenboven hebben 171 correspondenten opgegeven '*geweest had*' of '*had geweest*' i.p.v. '*was geweest*'(14). Ook deze opgaven werden waardeloos voor ons onderzoek naar de invloed van de tijd op de plaats van het hulpww. 'zijn', daar uit de bestudering van kaarten 3 en 4 blijkt dat bij 'hebben' de verhoudingen anders zijn dan bij 'zijn'.

(14) Volledige lijst van gemeenten, waaruit we materiaal ontvingen met '*had geweest*' *of* '*geweest had*' *i.p.v.* '*was geweest*' in zin 2:
B 4 - B 5 - B 13a - B 13e - B 17 - B 24 - B 24a - B 29 - B 32 - B 46 - B 48 - B 48b - B 50 (2) - B 52 - B 53 - B 55 - B 55a - B 57 - B 80 - B 81 - B 85b - B 90 - B 93a - B 94 - B 98 - B 99a - B 102 - B 109a - B 113a - B 115a (2) - B 117c - B 121 - C 25 - C 26 - C 29 - C 30 - C 32 - C 32a - C 42 - C 79a - C 84 - C 103 - C 110 - C 115 - C 117 - C 118 - C 121 - C 122 - C 124 - C 127 - C 132 - C 148 - C 150 - C 157 - C 161 - C 165 - C 186 - C 193 - D 1 - F 10 - F 13a - F 31 - F 34 - F 36b - F 38 - F 40b - F 41b - F 43b - F 46a - F 73 - F 96 - G 7 - G 14a - G 15 - G 257 - I 25 - I 60 - I 72 - I 74 - I 84a - I 86 (2) - I 87 - I 89 - I 100 - I 108 - I 109 - I 116b - I 134 - I 138c - I 139 - I 142 - I 166 - I 168 - K 173a - H 23 - H 46 - H 65 - H 108 - I 154 - I 155 (2) - I 157 - I 158 (2) - I 185 - I 187 - I 193 (3) - I 206 (2) - I 212 (2) - I 224 - I 231 - I 241 - I 251 - I 252 - K 206 - K 330 - N 24 - N 28a - N 32 - N 35 - N 38 (4) - N 72 - N 79 (2) - N 90 - N 118 - N 131 - N 139 - N 140 - O 32 - O 52 (2) - O 54 - O 79 - O 80 - O 139 - O 157 - O 158 - O 162 - O 180 - O 186 - O 190 (2) - O 206 - O 208 - O 220 - O 238 - O 290 - P 14 - P 21 - P 26 - P 80 - P 129.

In totaal moesten dus niet minder dan 320 op kaart 2 aangeduide gegevens wegvallen, zodat een globale vergelijking van kaarten 1 en 2 een totaal vertroebeld antwoord zou verstrekken op de hier behandelde vraag. Er bleef dus geen andere oplossing over dan in alle enquêtelijsten nog eens na te kijken welke correspondenten bij het gebruiken van is in de eerste en was in de tweede zin, een andere plaats hadden toegewezen aan het hulpww.

Uit dit onderzoek is duidelijk gebleken dat er een voorkeur bestaat om de O. Teg. T. na het deelw. te plaatsen en de O. Verl. T. vóór het deelw. Op 1206 inzendingen zijn er 114 die samen met de tijd ook de volgorde van verl. deelw. en hulpww. veranderen.

We krijgen 6 mogelijkheden:

a.	*gevallen is*	<->	*was geweest*	(aantal gevallen:	51)[15]
b.	*is gevallen*	<->	*geweest was*	(aantal gevallen:	27)[16]
c.	*gevallen is*	<->	*geweest was*	(aantal gevallen:	14)[17]
	is gevallen				
d.	*gevallen is*	<->	*was geweest*	(aantal gevallen:	11)[18]
	is gevallen				
e.	*gevallen is*	<->	*geweest was*	(aantal gevallen:	6)[19]
			was geweest		
f.	*is gevallen*	<->	*geweest was*	(aantal gevallen:	5)[20]
			was geweest		
				totaal	114

(15) E 147 - F 100 - F 133 - F 181 - F 184 - G 95 - G 197 - I 65 - I 79 - L 144a - L 145 - L 178a - L 231 - L 262 - L 271 (2) - L 324a - L 328 - L 329 - L 378 - L 381b - M 7 - M 9 - M 13 - Q 14 - Q 31 - Q 35 - Q 99 - Q 102 - Q 119 - H 25 - H 36 - I 158 - I 173 - I 175 - I 200 - K 189 - K 206 - K 330 - L 356 - L 358 - L 370 - L 416 - O 15 - O 16 - O 46 - O 59 - O 90 - O 124 - O 150 - O 265 - P 88.

(16) E 12 - E 86 - E 178 - E 220 - F 92 - F 99 - I 57 - K 61 - K 133c - K 182 - K 183 - L 100 - L 209a - L 269 - L 285 - Q 95 - I 216 - I 241 - K 244 - O 93 - O 123 - O 137 - O 238 - P 60a - P 121 - Q 2 - Q 4.

(17) D 1 - F 103 - G 74 - I 44 - I 67 - K 92 - K 150 - K 161a - L 10 - Q 208 - H 33 - K 252 - N 73 - O 287.

(18) G 118 - G 171 - G 203 (2) - G 207 - G 233 - G 255 - K 42a - K 160 - L 154 - M 11.

(19) D 5 - F 118 - F 131 - L 15 - L 326 - L 312.

(20) F 133 - I 25 - L 44 - I 243 - O 265.

Is deze voorkeur gelocaliseerd of zijn deze verschillende gevallen lukraak verspreid over geheel het taalgebied? In het overheersend 'rode' gebied in de provincie O v e r i j s e l en de daarbij behorende u i t l o p e r i n G e l d e r l a n d merken we op dat er een uitgesproken v o o r k e u r b e s t a a t o m d e O.V.T. v ó ó r h e t d e e l w . t e p l a a t s e n . (We laten hier de gemeenten buiten beschouwing waarvoor in beide gevallen dezelfde volgorde opgegeven werd). Voor 6 gemeenten werden beide volgorden opgegeven voor de V.T.T. *is gevallen* of *gevallen is* en slechts 1 volgorde voor de V.V.T.: *was geweest* (Radewijk (G 118), Vriezenveen (G 171), Delden (G 203) (door 2 inzenders), Oldenzaal (G 207), Usselo (G 233) en Eibergen (G 255). Voor 2 gemeenten werden uitsluitend de vormen '*gevallen is*' en '*was geweest*' opgegeven. (Almen (F 181) en Vorden (F 184).

Ook de andere streek waar de rode constructie veel gebruikt wordt kent deze voorkeur. In N e d e r l a n d s -L i m b u r g vinden we 18 correspondenten die een onderscheid maken in de constructie met de V.T.T. en de V.V.T. 13 correspondenten geven voor zin 1 op: '*gevallen is*' en voor zin 2: '*was geweest*' (Venlo (L 271) - 2 inzenders -, Leveroij (L 324a), Heel (L 328), Roermond (L 329), Stevensweert (L 378), Peij (L 381b), Urmond (Q 14), Spaubeek (Q 31), Brunssum (Q 35), Meerssen (Q 99), Ambij (Q 102) en Eijgelshoven (Q 119). Voor Tungelroij (L 318b) werd opgegeven *gevallen is* of *is gevallen* tegenover *was geweest* en voor Grathem (L 326) *gevallen is* tegenover *was geweest* of *geweest was.* Slechts 3 inzenders gaven er de voorkeur aan *in de V.V.T. het hulpww. achteraan* te plaatsen: één inzender uit Blerich (L 269) en één uit Maastricht (Q 95) vermelden uitsluitend de vormen *is gevallen* en *geweest was* en één inzender uit Vijlen (Q 208) vermeldt beide volgorden in de V.T.T. (*is gevallen* en *gevallen is*), doch slechts *geweest was* in de V.V.T.

In de andere provincies van het Nederlandse taalgebied kunnen we onmogelijk nog een streek vinden, waar de dialectsprekers een speciale voorkeur zouden hebben voor één van beide volgorden. Zo vinden we in Noord-Holland 2 maal *is gevallen* tegenover *geweest was* (Barsingerhorn (E 12) en Zaandam (E 86). In Zuid-Holland

zijn er 8 inzenders die een verschil maken bij de behandeling van V.T.T. en V.V.T. We vinden 2 maal *is gevallen <-> geweest was* (Molenaarsgraaf (K 61) en Aarlanderveen (E 178), 3 maal beide mogelijkheden in de V.T.T. en slechts de volgorde *geweest was* in de V.V.T. (Scheveningen (D 1), Stad aan 't Haringvliet (I 44) en Puttershoek (K 92), 1 maal beide mogelijkheden (*is gevallen* of *gevallen is*) tegenover *was geweest* (Vlaardingen (K 42a), 1 maal *gevallen is* en beide mogelijkheden in de V.V.T. (Den Haag (D 5) en tenslotte 1 maal *is gevallen* tegenover *was geweest* of *geweest was* (Middelharnis (I 25).

In de andere provincies is de toestand al even ingewikkeld: slechts in een klein gedeelte van G e l d e r l a n d ten Zuiden van het overheersend 'rode' gebied en langs de Duitse grens vinden we nog 4 correspondenten die een verschil maken en wel juist hetzelfde als in het 'rode' gebied, nl. *gevallen is* tegenover *was geweest* (Lichtenvoorde (M 7), Aalten (M 9), Miste (M 11) en Winterswijk (M 13). Zo zien we dat dit oostelijk gedeelte één groot aaneengesloten gebied vormt, waar de correspondenten, die verschil voelen tussen beide volgorden, in de V.T.T. het hulpww. na het verl. deelw. plaatsen en in de V.V.T. er voor.

Ook in de provincie O o s t -V l a a n d e r e n merken we deze zelfde voorkeur op, doch niet zo uitgesproken. Hier vinden we 12 maal *gevallen is* tegenover *was geweest*, 5 maal *is gevallen* tegenover *geweest was* en 2 maal *is gevallen* tegenover *beide* volgorden in de *V.V.T.* Dit schijnt er wel op te wijzen dat het taalgevoel zich minder verzet tegen de vorm *was geweest* dan tegen *is gevallen.*

We stellen dus vast dat er in de oostelijke grensstreek van Nederland een duidelijke voorkeur bestaat voor *was geweest* tegenover *is gevallen.* Ligt de reden van deze voorkeur nu werkelijk in het verschil van tijd? Om op deze vraag te kunnen antwoorden, zullen we nagaan of we deze zelfde voorkeur terugvinden bij het hulpww. hebben.

II.

Ook wat zinnen 3 en 4 betreft, mogen we niet trachten een eventueel verband tussen tijd en plaats van het hulpww.

in de bijzin direkt van de kaarten af te lezen. Immers we merkten reeds op[21] dat in zin 4 een aantal correspondenten (niet minder dan 106) de *Volt. Teg. Tijd* gebruikten *i.p.v. de Volt. Verl. Tijd*[22]. Het kaartbeeld van zin 3 blijft ongewijzigd daar de inzenders, die hier de Volt. Teg. Tijd vervangen door de Volt. Verl. Tijd allen Friezen zijn en het voor deze provincie onnodig is te spreken over eventuele invloed van tijd daar de toestand steeds dezelfde is. Voor de rest van het taalgebied werd deze verandering slechts door 2 inzenders aangebracht (Putbroek (L 381a) en St. Martens-Voeren (Q 247). Vermits het kaartbeeld van zin 4 vertroebeld is was het dus weer noodzakelijk in het materiaal zelf na te kijken op welke plaatsen aan het werkelijk gebruikte hulpww. hadden een andere plaats werd toegekend in de bijzin dan aan heeft.

Er zijn precies 100 inzenders bij wie een onderschied in constructie samenvalt met een onderscheid in tijd. We hebben hier natuurlijk dezelfde zes mogelijkheden als bij het hulpww. zijn:

a.	*geslagen heeft*	<->	*hadden gezien:*	25	gevallen[23]
b.	*heeft geslagen*	<->	*gezien hadden:*	53	gevallen[24]
c.	*geslagen heeft*	<->	*gezien hadden:*	10	gevallen[25]
	heeft geslagen				
d.	*geslagen heeft*	<->	*hadden gezien:*	2	gevallen[26]
	heeft geslagen				
e.	*geslagen heeft*	<->	*gezien hadden:*	5	gevallen[27]
			hadden gezien		
f.	*heeft geslagen*	<->	*gezien hadden:*	5	gevallen[28]
			hadden gezien		
			Totaal	100	gevallen

(21) Zie opmerking A blz. 46.

(22) Namelijk de correspondenten uit de gemeenten: B 101 - B 114 - C 43 - C 77 - C 85 - C 104a - C 112 - C 131 - C 163a - E 23 - E 75 - E 82 - E 173 - E 177 - F 87 - F 89 - F 90 - F 92 - F 94a - F 98 - F 108 - F 118 - G 36 - G 74 - G 113 - G 171 - G 207 - G 231 - I 85 - I 112 - I 138c - K 119 - K 128 - H 13 - H 14 - H 46 - H 60 - H 61 - H 113 - I 157 - I 158 - I 175 (2) - I 185 - I 186 - I 187 - I 190 (2) - I 193 - I 199 - I 201 - I 202 - I 213 - I 216 - I 227 - I 241 - I 243 - I 251 - I 259 - I 268 - I 275 - N 38 - N 72 - N 132 - N 141 - O 59 - O 61 - O 64 - O 66 - O 76 - O 99 - O 123 - O 128 - O 147 - O 149 - O 150 (2) - O 157 - O 158 - O 175 - O 180 - O 194 - O 208 - O 212 - O 217 - O 218 - O 235 - O 237 - O 238 - O 255 - O 286 - P 13 - P 14 - P 21 - P 23 - P 26 - P 60a - P 64 - P 80 - P 86 (2) - P 88 - P 130a - Q 89 - Q 93 - Q 156.

(23) E 220 - F 131 - G 118 - G 201 - I 45a - I 67a - K 53 - K 160 - K 182 - L 178a - L 271 - L 381a - Q 201 - I 176 - I 200 - I 241 - I 260 - K 206 - K 236 - K 330 - L 416 - O 16 - O 69 - O 90 - O 265.

(24) E 12 - E 127 - E 225 - F 96 - F 169 - F 181 - G 139 - G 204 - G 223a - G 233 - I 16 - I 39 - I 138 - K 14 - K 133c - L 8 - L 15 - L 44 - L 104 - L 208 - L 240 - L 318b - Q 18 - Q 99 - Q 187a - H 25 - H 117 - I 151 - I 154 - I 175 - I 179 - I 185 - I 193 - I 225 (2) - I 230 - I 262 - K 206 - K 237 (2) - K 313 - K 330 - L 362 - L 372 - L 413 - O 46 - O 61 - O 139 - O 222 - O 290 - P 126 - P 133 - Q 4.

(25) E 111 - F 131 - F 133 - L 290 - M 7 - M 11 - I 180 - I 261 - O 82 - O 117.

(26) L 39 - L 263a.

(27) E 188 - K 26 - L 324a - Q 21 - Q 121.

(28) I 25 - L 87a - L 268 - M 9 - P 65.

We krijgen hier dus dadelijk een geheel andere verhouding dan bij het hulpww. zijn. Bij zijn hadden we een v o o r k e u r v o o r *was geweest* en hier een v o o r k e u r v o o r *gezien hadden,* wat al dadelijk de mogelijkheid uitsluit dat de tijd van het hulpww. op zichzelf de plaats ervan zou bepalen of zelfs een voorkeur voor één van beide constructies zou meebrengen.

Bij het hulpww. hebben vinden we nergens in het taalgebied een streek waar een bepaalde voorkeur zeer duidelijk overweegt, ook niet in die provincies waar er bij 'zijn' wel een voorkeur merkbaar was. In het overheersend rode gebied Overijsel-Gelderland treffen we 5 maal de volgorde *heeft geslagen* tegenover *gezien hadden* aan (Almen (F 181), Den Ham (G 139), Hengelo (G 204), Kerspel-Goor (G 223a) en Usselo (G 233) en 2 maal vinden we er *geslagen heeft* tegenover *hadden gezien* (Radewijk (G 118) en Borne (G 201). Ook in Limburg is de toestand verward en valt er geen voorkeur te bespeuren. In Oost-Vlaanderen werd 14 maal *heeft geslagen* opgegeven tegenover *gezien hadden* en 7 maal *geslagen heeft* tegenover *hadden gezien.*

III.

Aangezien uit het nauwgezet onderzoek van de eerste 4 zinnen blijkt dat de tijd van het hulpww. als zodanig geen

invloed uitoefent op zijn plaats tegenover het verl. deelw. - vermits we bij de twee onderzochte hulpww. tot een tegengesteld resultaat komen - menen we dat het overbodig is de 3 overblijvende zinnen aan een gedetailleerd onderzoek te onderwerpen. Het gaat hier trouwens om 3 verschillende hulpww. Twee ervan staan in de t e g . tijd (*ligt begraven* en *staat geschreven*) 1 in de v e r l . tijd (*werd gezongen*). In de laatste zin wordt trouwens '*werd gezongen*' herhaaldelijk vervangen door *gezongen is*'[29].

De procenten op de tabellen wijzen uit dat in zin 7 (*...ligt begraven*) het hulpww. in 88,4% van de gevallen achteraan staat, in zin 6 (*...staat geschreven*) in 77,2% en in zin 5 (*...werd gezongen*) weer in 87,9% van de gevallen.

Het is dus onmogelijk uit deze zinnen enige bepaalde conclusies te trekken betreffende een eventueel verband tussen tijd en plaats van het hulpwerkwoord.

Opmerkingen

Op te merken valt dat verschillende inzenders die in de tweede zin ook de V.T.T. gebruikt hebben (*geweest is*) het hulpww. niet op dezelfde plaats zetten als in de eerste zin: 5 maal vinden we *gevallen* is tegenover *is geweest* (Nuth (Q 36), Waasmunster (I 212), Gent (I 241), Grembergen (I 259) en Linkhout P 46), 1 maal *is gevallen* tegenover *geweest is* (Melsbroek (P 13) en 1 maal *gevallen is* of *is gevallen* tegenover uitsluitend *is geweest* (Wielsbeke (O 76). Eén inzender heeft in de eerste zin het hulpww. in de O.V.T. geplaatst en hier bekomen we de tegenstelling *was gevallen* tegenover *geweest was* (Borsbeke (O 130).

Ook in zin 4 werd 13 maal de V.V.T. vervangen door de V.T.T.: we bekomen 4 maal de tegenstelling *geslagen heeft - hebben gezien* (Nieuwkoop (E 177), Oostkerke (H 13), Destelbergen (I 243) en Leuven (P 88) 3 maal *heeft geslagen - gezien hebben* (Kamperveen (F 92), Arnemuiden (I 85) en Laarne (I 251), 2 maal *heeft geslagen* of *geslagen heeft* tegenover *gezien hebben* (Kaprijke (I 157) en Hamme (I 213) en 1 maal *beide mogelijkheden* tegenover *hebben gezien*

(29) Zie opmerking A blz. 60.

(Oostakker (I 202). Eén inzender (uit St. Martens-Voeren (Q 247) heeft in zin 3 de V.V.T. gebruikt en hier krijgen we *had geslagen* tegenover *gezien hadden.*

Er zijn nog verschillende inzendingen (14) waar in de tweede zin het hulpww. zijn door hebben vervangen werd en op een andere plaats komt te staan dan 'is' in de eerste zin, doch deze tegenstelling zullen we behandelen ter gelegenheid van de volgende vraag, of de aard van het hulpww. invloed heeft op de plaats tegenover het verl. deelw.

Besluit

Het enige resultaat dat we bij het onderzoek naar een eventueel verband tussen tijd en plaats van het hulpww in de bijzin bekomen hebben is dat de tijd van het hulpww. afzonderlijk beschouwd, geen invloed heeft op zijn plaats t.o.v. het verl. deelw., doch dat de tijd in verband met de aard van het hulpww. wel invloed heeft op zijn plaats, al blijft die invloed gering. Zo is de verhouding '*was geweest*' iets of wat couranter in de gebieden waar beide volgorden gebruikt worden dan '*is gevallen*' en '*heeft geslagen*' couranter dan '*hadden gezien*'. In het eerste geval kan de voorkeur voor '*was geweest*' gelocaliseerd worden in het oostelijke grensgebied (Limburg tot Overijsel), terwijl de lichte voorkeur voor '*heeft geslagen*' niet te localiseren valt.

We moeten er tenslotte op wijzen dat het resultaat dat we hier signaleren niet op zeer zuivere gegevens berust. Immers we zouden een vergelijking moeten kunnen maken tussen een bijzin met respectief '*geweest is*' en '*geweest was*' - '*gezien heeft*' en '*gezien* had' enz.

Vooral de vergelijking tussen '*heeft geslagen*' en '*hadden gezien*' kan onjuiste resultaten opleveren, daar er hier factoren van ritmische aard kunnen aanwezig zijn: heeft is één - en hadden tweelettergrepig!

We hebben gemeend dat het beter was aan de hand van ons onzuiver materiaal voorlopige besluiten te trekken en ze met het nodige voorbehoud mee te delen, dan niets te zeggen en te wachten op een later en vollediger onderzoek, dat misschien nooit zal ondernomen worden!

Noot: We verwijzen nog naar de geëpureerde tabel met procenten op blz. 116, opgesteld met het oog op het onderzoek naar het verband tussen de aard en de plaats van het hulpww. in de bijzin. Uit de vergelijking tussen kolommen 2 en 3 (*is gevallen - was geweest*) en kolommen 5 en 6 (*heeft geslagen - hadden gezien*) kan men dezelfde resultaten aflezen die we hier bereikten door nauwkeurige bestudering der afwijkingen in het materiaal, al zijn deze percentages voor het antwoord op de hier behandelde vraag niet helemaal juist wat het globale beeld betreft. Immers bij het opstellen van deze tabel werd niet op vervanging van t i j d gelet, alleen op vervanging van h u l p w e r k w o o r d . De afwijking is echter zo gering dat we ze mogen verwaarlozen.

IV. Verband tussen aard en plaats van het hulpwerkwoord.

Daar de kaarten en ook de tabellen met procenten opgemaakt werden zonder rekening te houden met de aard van het gebruikte hulpww., kan het tabellarisch overzicht dat procentsgewijze het totaal der groene (*verl. deelw. - verv. ww.*) en der rode constructies (*verv. ww. - verl. deelw.*) aanduidt, hier niet ongewijzigd gebruikt worden. We moeten immers alle inzendingen buiten beschouwing laten, die in de vertaling in dialect een ander dan het opgegeven hulpww. gebruikt hebben.

Brengen we deze ‘verbetering’ aan dan komen we tot het volgende overzicht: (de cijfers duiden het procent van de groene constructie aan: *verl. deelw. - verv. ww.*)[30].

(30) Bij het opstellen van deze tabel werden de provincies Friesland, Groningen en Drente buiten beschouwing gelaten, omdat in die provincies het verl. deelw. altijd voorop komt (98,4% of meer!).

	zijn	*gevallen is*	*geweest was*	*hebben*
Noord-Holland	83,7	81,3	86,2	86,3
Zuid-Holland	82,05	79,6	84,5	78,8
Utrecht	77,15	82,7	71,6	61,65
Gelderland	67,1	69,3	64,9	69,75
Overijsel	51,55	53,1	50	66,5
Zeeland	85,75	86,2	85,3	90,95
N.-Brabant	67,35	68,5	66,2	67,3
Nederl.-Limb.	44,75	52,4	37,1	57,1
W. Vlaanderen	86,8	88,6	85	88,95
O.-Vlaanderen	76	79,3	72,7	73,6
Antwerpen	66,85	69,4	64,3	75,45
Brabant	88,75	85,1	92,4	89,05
Belg.-Limb.	68,05	70,8	65,3	76,75
Nederl. taalgebied zonder Fr.-Gr.-Dr.	*72,7*	74,3	71,2	*75,4*
Overijsel + Gelderland[31].	17,7	23,4	12	39,25

	geslagen heeft	*gezien hadden*	*gezongen werd worden*	*geschreven staan*	*staatbegraven ligt liggen*
Noord-Holland	81,6	91	87,8	90,7	89,4
Zuid-Holland	80	77,6	83,4	84,5	91
Utrecht	56,2	67,1	87,5	68,7	87,5
Gelderland	68,3	71,2	78	62,3	77,8
Overijsel	62	71	57,9	62,5	75,9
Zeeland	89,1	92,8	89,3	82,5	88,5
N.-Brabant	65,7	68,9	77,9	69	80,7
Nederl.-Limb.	57	56,3	57	55,1	64,4
W. Vlaanderen	87,7	90,2	84,2	80,8	95,2
O.-Vlaanderen	72	75,2	72,3	64,7	87,7
Antwerpen	71,3	79,6	79,6	77,7	90
Brabant	87,2	90,9	85,9	73,2	92,1
Belg.-Limb.	70,8	82,7	73,2	62,2	84
Nederl. taalgebied	73,1	78	78	*71,8*	*84,9*

(31) Oostelijk deel van Overijsel + stukje van Gelderland (rode gebied).

zonder Fr.-Gr.-Dr.					
Overijsel + Gelderland[31].	30,2	48,3	37,1	39,3	64,8

(31) Oostelijk deel van Overijsel + stukje van Gelderland (rode gebied).

I.

Als we de hulpww. op een rijtje zetten volgens de procenten van hun plaatsing n a het verl. deelw. (groene constructie) bekomen we de rangschikking: staan (71,8) - zijn (72,7) - hebben (75,4) - worden (78) - liggen (84,9).

Het valt onmiddellijk op dat het laatste enigszins uit de band springt en we mogen dus wel de regel formuleren: 'Er bestaat een neiging over heel het taalgebied om het hulpww. l i g g e n na het verl. deelw. te plaatsen'. De kaarten en de tabel wijzen uit dat deze neiging zich het meest laat gevoelen in het gebied waar de rode constructie (*verl. deelw. na verv. ww.*) voor al de andere hulpww. overwegend is. Immers in het Oosten van de provincie Overijsel ten Oosten van de Regge en in de 7 daarbij horende gemeenten in Gelderland vinden we de groene constructie (*begraven ligt*) in 64,8% van de gevallen en de rode (*ligt begraven*) slechts in 35,2%. Alle andere hulpww. komen in dit gebied meer vóór het verl. deelw. te staan dan er achter (zie de tabel).

Waarom staat liggen meer na zijn verl. deelw. dan de andere hulpww.? Omdat begraven meest als adjectief wordt aangevoeld en dus de plaats van een adjectief in de bijzin krijgt.

II.

Het kleinste aantal groene constructies (*verl. deelw. vóór verv. ww.*) vinden we met het hulpww. *staan*. Hiervoor zien we geen andere reden dan het feit dat '*staat geschreven*' een verbinding is die de neiging vertoont vast te worden, in tegenstelling met ligt begraven. We kunnen nog slechts van 'neiging' spreken want van een vergroeiing tot 'versteend geheel' is nog geen spraak.

Wat de andere hulpww. betreft, het is een feit dat er een zeker verschil is: de tabel met percentages spreekt een duidelijke taal. We willen er dan ook geen verdere commentaar aan wijden. Terloops wijzen we nog slechts op het opvallend lage percentage der groene constructie voor het hulpww. zijn in de provincie Nederl. Limburg (44,75), het enige geval waar de 50% niet bereikt wordt.

Het lijkt ons duidelijk dat we elke verbinding op zich zelf moeten beschouwen en niet tijd en aard van de hulpwerkwoorden scheiden. Wat we in het vorige hoofdstuk vaststelden betreffende *geweest is* tegenover *was gevallen* en *heeft geslagen* tegenover *gezien hadden* is in dat opzicht welsprekend genoeg. Elke werkwoordelijke verbinding bestaande uit een verl. deelw. en een verv. hulpww. leidt dus een leven op zichzelf. Meestal gehoorzamen ze wel aan algemene wetten, doch op het locale plan kunnen allerlei afwijkingen of doubletten voorkomen, terwijl slechts zelden tendensen, die voor een hele streek gelden, te voorschijn treden.

Voor een exhaustieve behandeling van het verband tussen aard en plaats van het hulpww. in de bijzin, laat ons materiaal ons weer in de steek en blijkt totaal onvoldoende.

Algemeen Besluit

Samenvattend kunnen we zeggen dat de plaatsing van het vervoegd hulpww. in de bijzin vóór of na het verl. deelw. in die gemeenten waar potentieel de twee mogelijkheden bestaan, afhangt van het min of meer vaste van elke constructie op zichzelf, van de aard van het gebruikte hulpww. (en in verband hiermee van de latente mogelijkheid het verl. deelw. als a d j e c t i e f aan te voelen), van het gebruik van de tijd (teg. of verl.) doch slechts in verband met de aard van het hulpww. en waarschijnlijk ook wel, in geringe mate, van gevoelsfactoren die het modulatieschema of het ritme van de zin kunnen wijzigen.

V. Verband tussen inleidend woord van de bijzin en constructie.

Onder de zeven bijzinnen in onze enquête-lijst, die een verleden deelw. + verv. hulpww. bevatten, zijn er:

a. t w e e die ingeleid worden door het betrekkelijk voornaamwoord d i e (bijvoeglijke bijzinnen).
zin 1: De jongen d i e gisteren van het dak *is gevallen,* is nu dood.
zin 4: Er waren drie mensen d i e de bedelaar *hadden gezien.*
b. d r i e die ingeleid worden door het enkelvoudig voegwoord d a t .

zin 2: Jan zei d a t zijn broer ziek *was geweest* (lijdende voorwerpszin).
zin 3: Ik heb gezien d a t hij zijn hond *heeft geslagen* (lijdende voorwerpszin).
zin 6: Mij dunkt d a t er iets op die muur *staat geschreven* (onderwerpszin).

c. é é n die ingeleid wordt door het samengesteld voegwoord z o n d e r d a t .
zin 5: Het feest verliep z o n d e r d a t er een lied *werd gezongen.* (bijvoeglijke bijzin van omstandigheid).
é é n die ingeleid wordt door het vragend bijwoord w a a r , in de spreektaal veelal gevolgd door het voegwoord d a t , zodat we hier ook van samengesteld voegwoord mogen spreken.
zin 7: Weet u w a a r onze vriend *ligt begraven*? (lijdende voorwerpszin).

Als we voor het hele Nederlandse taalgebied de totale procenten van zinnen 1 en 4 (de relatieve bijzinnen): 79% - 82,5% vergelijken met die van zinnen 2, 3 en 6 (de bijzinnen ingeleid door dat): resp. 77,9-79,3 en 77,2%, dan zijn we wel geneigd te besluiten dat de streektalen vaker geneigd zijn het verl. deelw. na het hulpww. te plaatsen bij de dat-zinnen dan bij de relatieve zinnen, al is die neiging dan ook vrij zwak.

Een nader onderzoek van de toestand in de verschillende provincies en een vergelijking van de zinnen van elke groep onderling wijst uit dat dit besluit enigszins voorbarig is. Immers er zijn slechts 3 provincies waar de groene constructie (deelw. - verv. ww.) in zinnen 1 + 4 enigszins overweegt tegenover dezelfde constructie in zinnen 2 + 3 + 6:

G e l d e r l a n d :
1+4 (69,3% - 71,2%) - 2+3+6 (64,9% - 68,3% - 64,9%)

B e l g .-L i m b u r g :
1+4 (70,8% - 82,7%) - 2+3+6 (65,3% - 70,8% - 63%)

W e s t -V l a a n d e r e n :
1+4 (87,5% - 90,2%) - 2+3+6 (87% - 87,7% - 80,8%)

In één provincie is de toestand duidelijk andersom: Z u i d -H o l l a n d :

1+4 (79,6% - 77,6%) - 2+3+6 (84,5% - 80% - 84,8%)

In de andere provincies blijkt er geen verband te bestaan tussen de aard van het beginwoord van de bijzin en de door ons onderzochte woordorde.

In N o o r d -H o l l a n d bv. plaatsen de 3 zinnen met dat zich met hun procenten (86,2 - 81,6 - 88,8) precies tussen de procenten van zinnen 1 en 4, resp. 81,3 en 91! In de provincie A n t w e r p e n zijn de procenten ongeveer precies gelijk: zinnen 1 en 4 vertonen de procenten 69,4 en 79,6; zinnen 2, 3 en 6 resp. de procenten: 69,4 - 71,3 en 79,6.

Nog duidelijker wordt het gemis aan verband tussen beginwoord van de bijzin en constructie indien we de respectieve procenten van zin 1 en zin 4 vergelijken, twee bijvoeglijke bijzinnen van precies hetzelfde type. Voor het hele taalgebied zijn de procenten 79,4 (zin 1) en 82,5 zin 4). In 10 provincies[32] heeft zin 4 meer groene constructies dan zin 1: de afwijkingen gaan van Overijsel met 71 (zin 4) en 53,1 (zin 1) en Belg.-Limburg met 82,7 (zin 4) en 70,8 (zin 1) tot Noord-Brabant met 68,9 (zin 4) en 68,5 (zin 1). In 3 provincies heeft zin 1 meer groene constructies dan zin 4: de afwijkingen gaan van Utrecht met 82,7 (zin 1) en 67,1 (zin 4) tot Oost-Vlaanderen met 78,3 (zin 1) en 75,2 (zin 4).

Indien er werkelijk een verband bestond tussen het beginwoord van de bijzin en de constructie, dan moest de volgorde in zinnen 1 en 4 veel constanter zijn dan nu uit de tabellen blijkt. Hetzelfde geldt voor zinnen 2 en 3 waarin de bijzin telkens lijdende voorwerpszin is en ingeleid wordt door ‘dat’. Welnu, vergelijk even de procenten van de groene constructie in de provincies Utrecht (71,6 voor zin 2 en 56,2 voor zin 3), Overijsel (47,3 voor zin 2 en 62 voor zin 3) en Nederl.-Limburg (37,1 voor zin 2 en 57,9 voor zin 3)! Als we met zin 5 vergelijken worden de verschillen nog opvallender.

Over zinnen 5 en 7 hebben we opzettelijk gezwegen. Zin 7 is een zeer bijzonder geval (zie blz. 117). Zin 5 kunnen we niet met een soortgelijke bijzin vergelijken en bij gebrek aan vergelijkingsmateriaal kunnen we ook geen

(32) F r i e s l a n d , G r o n i n g e n , D r e n t e blijven hier buiten beschouwing.

conclusies trekken. Zijn globaal percentage vertoont geen opvallende afwijking.

Het is dus niet vermetel uit wat voorafgaat het besluit te trekken dat er over 't algemeen g e e n v e r b a n d s c h i j n t t e b e s t a a n t u s s e n d e a a r d v a n h e t w o o r d d a t d e b i j z i n i n l e i d t e n d e v o l g o r d e v e r v . w w . - v e r l . d e e l w . Indien zulk verband werkelijk voorkomt moet het van lokale aard zijn. De geringe voorkeur die uit de totale procenten voor het Nederl. taalgebied schijnt te blijken voor de volgorde verl. deelw. - verv. ww. in de relatieve bijzinnen kan op toevallige omstandigheden berusten. Soortgelijke relatieve bijzinnen, met andere hulpww. dan in zinnen 1 en 4 (zijn en hebben) zouden zeer waarschijnlijk een ander kaartbeeld en andere procenten opgeleverd hebben.

VI. Verband tussen zinsritme en constructie.

Op deze vraag werd reeds gedeeltelijk geantwoord bij het behandelen van vraag II: is er betekenisverschil tussen de twee constructies? (blz. 102 en volg.)

Als we de verbindingen '*verl. deelw. - verv. hulpww.*' op zichzelf beschouwen in onze 7 bijzinnen stellen we vast dat er 5 verl. deelwoorden op *onbetoonde - en* uitgaan (gevall*en,* geslag*en,* gezong*en,* geschrev*en,* begrav*en*) en 2 op betoonde lettergreep (ge*weest,* ge*zien*).

Van zuiver ritmisch standpunt uit beschouwd, schijnt het verkieslijk bij de 2 participia die op betoonde lettergreep eindigen, het hulpww. vooraf te plaatsen ten einde de opeenvolging van twee betoonde silben te vermijden: dus

wás gĕweést liever dan *gĕweést wás*

hádděn gĕzién liever dan *gĕzién hádděn,*

terwijl de constructies *gĕvállĕn is, gĕslágĕn heéft,* enz. in ritmisch opzicht helemaal voldoen, omdat er telkens een toonloze syllabe de twee meer betoonde scheidt.

Welnu, de procenten wijzen uit dat er van een voorkeur van de plaatsing *verv. hulpww. - verl. deelw.* bij de zinnen met *was geweest* en *hadden gezien* tegenover de vijf andere geen spraak is. De totale procenten zijn: *geweest was* 77,9% - *gezien hadden* 82,5%, tegenover *gevallen is* 79,4% - *geslagen heeft* 79,3% - *gezongen werd* 81,9% - *geschreven staat* 77,2% en *begraven ligt* 88,4%.

Ook in de afzonderlijke provincies is er geen spoor van een groepering van zinnen 2 + 4 tegenover 1 + 3 + 5 + 6 + 7.

Deel II
Plaats van het vervoegde hulpwerkwoord en de infinitief in de bijzin

Beschrijving van de kaarten

Kaart 8
Ik wil eens zien of je braaf zult zijn. [aant.]

Deze eerste kaart over de constructie *verv. ww.* + *infinitief* in de bijzin geeft ons al dadelijk een heel ander beeld dan de kaarten betreffende verv. ww. + verl. deelw. in de bijzin. De eerste indruk is dat in het grootste deel van het Nederlandse taalgebied de verbinding met de infinitief heel wat vaster is dan die met het verl. deelw.

I

De volgorde of je braaf *zijn zult,* dus verv. ww. n a inf. overheerst in F r i e s l a n d , G r o n i n g e n en het O o s t e n v a n D r e n t e in zulke mate dat we nog van een homogeen gebied mogen spreken. Dit éénvormige gebied in het N. van Nederland is niet zo groot als bij de verbinding verv. ww. + verl. deelw. In het Zuiden van Friesland treffen we reeds 3 uitzonderingen aan, nl. te Oldelamer (F 42b), Steggerda (F 46) en Noordwolde (F 47). Opmerkelijk is het wel dat er uit Steggerda twee inzenders zijn die beiden de volgorde met het verv. ww. v o o r a a n vermelden. Ook in Groningen vinden we 3 gemeenten waarvoor uitsluitend deze volgorde opgegeven wordt, nl. Zuidbroek (C 125), Leek (C 144) en Jipsinghuizen (G 14). Ook uit Zuidbroek zijn er twee inzendingen die met mekaar overeenstemmen. Op 4 inzendingen uit Winschoten (C 161) zijn er 3 met het verv. ww. achteraan, 1 met de infin. achteraan en op 5 inzendingen uit Stadskanaal (C 189) is er ook slechts 1 met de infin. achteraan.

In de provincie D r e n t e is het slechts de oostelijke helft, die uitsluitend de constructie met het verv. ww. a c h t e r a a n kent en ook daar zijn er nog 2 gemeenten waarvoor beide volgorden opgegeven worden: Rolde (G 7) 1 inzending met verv. ww. voorop, 1 met infin. voorop

en Emmen (G 58) 1 inzending met verv. ww. voorop, 1 met beide constructies. In de westelijke helft van Drente treffen we 6 gemeenten aan waarvoor uitsluitend de volgorde verv. ww. - infin. vermeld wordt, 4 gemeenten met de omgekeerde volgorde en 4 waarvoor beide constructies opgegeven worden.

Ook de noordelijke punt van Overijsel, die op de kaarten betreffende de verbinding verl. deelw. + verv. ww. steeds bij het noordelijke homogene gebied Friesland - Groningen - Drente behoorde, is hier gemengd.

Op kaarten 1 tot 7 (betreffende verl. deelw. + verv. ww.) sloot bijna geheel de provincie Noord-Holland duidelijk aan bij het homogene groene gebied in Friesland - Groningen - Drente, al was ze heel wat minder homogeen. In deze zin betreffende de verhouding met de infin. wijst de kaart nog altijd uit dat Noord-Holland bij Friesland aansluit, doch het is nog minder homogeen geworden. Ten Noorden van het IJ en Noordzeekanaal treffen we niet minder dan 9 gemeenten aan waarvoor uitsluitend de volgorde met de infin. achteraan werd opgegeven, nl. St. Maarten (E 10), Barsingerhorn (E 12), Aartswoud (E 24a), Heerhugowaard (E 28a), Limmen (E 63), Middelie (E 76), Koog-aan-de-Zaan (E 85), Monnikenwerf (E 92) en Schellinkhout (E 59) in West-Friesland. Hiertegenover staan 25 gemeenten met de andere volgorde en 3 gemeenten met beide constructies: de enige inzender uit De Waal (A 9) op Texel vermeldt beide mogelijkheden, één van de 4 inzenders uit Andijk (E 36), evenals één van de twee inzenders uit Zwaag (E 57), geeft ook beide volgorden op. De andere inzenders uit deze 2 gemeenten vermelden uitsluitend de constructie met het verv. ww. achteraan.

II

Ten Zuiden van deze streken is de constructie met het verv. ww. achteraan weinig bekend in de volkstaal.

In het Zuiden van Noord-Holland vinden we 2 gemeenten met uitsluitend deze volgorde: Zandvoort (E 93) en Vogelenzang (E 113a). Voor Amsterdam (E 109) worden beide volgorden aangegeven.

In Z u i d -H o l l a n d zijn er 6 plaatsen met verv. ww. achteraan Scheveningen (D 1), Naaldwijk (I 3), Rijnsaterwoude (E 142), Gouderak (K 14), Brandwijk (K 57) en Hardinxveld (K 98). De beide constructies werden opgegeven voor 10 gemeenten. Hiertegenover staat het grote aantal gemeenten, nl. 38 die slechts de volgorde met het verv. ww. voorop kennen.

In de provincie U t r e c h t treffen we 2 gemeenten aan met het verv. ww. achteraan, nl. Mijdrecht (E 147) en Zegveld (E 181) en 2 gemeenten met beide constructies Spakenburg (F 121) en Bunschoten (F 139).

In G e l d e r l a n d is de verhouding 10 maal verv. ww. achteraan, 11 maal beide constructies en 46 maal het verv. ww. voorop. De gemeenten met het verv. ww. achteraan treffen we vooral aan in het Zuiden van Gelderland langsheen de Duitse grens, nl. Aalten (M 9), Kotten (M 15), Varsselder (M 42a), Megchelen (M 44) en Dinxperlo (M 46).

In O v e r i j s e l treffen we de constructie met het verv. ww. achteraan 5 maal aan, nl. te Steenwijkerwold (F 59), Muggebeet (F 64), St. Jansklooster (F 68), Genne (F 94a) en te Kerspel-Goor (G 223a). Beide constructies vinden we in 7 gemeenten en de volgorde met het verv. ww. voorop in 42 gemeenten.

Toestand in de provincie Z e e l a n d : Schouwen: 7 maal verv. ww. voorop en 4 maal verv. ww. achteraan. - Tolen: uitsluitend verv. ww. voorop. - Walcheren: 6 maal verv. ww. voorop, 1 maal achteraan en 1 maal beide constructies. - Noord-Beveland: uitsluitend verv. ww. voorop. - Zuid-Beveland: 8 maal verv. ww. voorop, 3 maal achteraan en 2 maal beide constructies. In Zeeuws-Vlaanderen vinden we slechts 1 maal beide constructies vermeld, nl. te Groede (I 107).

In N o o r d -B r a b a n t vinden we slechts 4 maal het verv. ww. achteraan, nl. voor Drongelen (K 133a), Hintham (L 144a), Schijndel (L 179) en Nunen (L 235). 9 maal treffen we er beide constructies aan en 56 maal het verv. ww. voorop.

H o l . - L i m b u r g vormt misschien wel het meest gemengde gebied; daar treffen we inderdaad 14 maal beide constructies aan! Slechts 1 maal wordt alleen de constructie met het verv. ww. achteraan vermeld, nl. voor Borgharen (Q 96a).

III

Z u i d -N e d e r l a n d vormt een volstrekt homogeen gebied: Vlaams-België kent slechts 1 enkele constructie, nl. d e i n f i n . a c h t e r a a n , behalve dan in het O o s t e n v a n L i m b u r g , welk gebied aansluit bij Hol.-Limburg. Inderdaad we treffen 5 maal de 2 volgorden naast mekaar aan, nl. in de gemeenten Kleine-Brogel (L 315), Gruitrode (L 366), Stokkem (L 423), Opoeteren (L 415) en Kessenich (L 370). Voor de eerste 4 gemeenten vermeldt één correspondent telkens beide volgorden; uit Kessenich (L 370) kregen we 2 inzendingen waarvan de ene het verv. ww. voorop zet, de andere achteraan. Ook voor Merksplas (K 212) zijn er 2 inzendingen, waarvan de ene het verv. ww. voorop vermeldt, de andere achteraan.

Opmerkingen

A. In een groot gedeelte van Noord-Nederland schijnt het bijv. nmw. b r a a f onbekend te zijn: de meesten vervangen het door een ander bijv. nmw., doch er zijn ook vele inzenders die de bijzin vervingen door ‘of ge goed *zult oppassen*’ welke bijzin voor ons opzet zeer bruikbaar bleef. Dit is het geval voor de gemeenten: Ooster-Nijkerk (B 13a), Wierum (B 14a), Akkerwoude (B 29a), Driezum (B 32), Roodeschool (C la), Finsterwolde (C 131), Wildervank (C 186), Steenwijk (F 60), Stad-Vollenhove (F 66), 's Heerenbroek (F 95c), Nieuwleusen (F 97), Dalfsen (F 98), Harderwijk (F 108), Woudenberg (F 169), Alteveer (G 75b), Hardenberg (G 113), Sommelsdijk (I 24), Nieuw- en St.-Joosland (I 84a), Winterswijk (M 13). Op te merken valt ook dat al de gemeenten vanaf Stad-Vollenhove (F 66) oppassen in de infin. als scheidbaar werkwoord gebruiken, zodat de bijzin luidt: ‘of je goed op *zult passen*’.

B. In een gedeelte van Noord-Nederland (nl. in het Noorden) gebruikt men het werkw. w i l l e n om het futurum aan te duiden. (Paterswolde (C 148), Stadskanaal (C 189), St. Maarten (E 10), Warmenhuizen (E 16), Andijk (E 36), Akersloot (E 64), Huizen (E 127), Schurega (F 20), Zwartebroek (F 144c), Jipsinghuizen (G 14), Roswinkel (G 39), Alteveer (G 75b), Den Ham (G 139).

C. In Zuid-Nederland wordt het futurum dikwijls uitgedrukt door het ww. g a a n : dit is vooral het geval voor

West-Vlaanderen en het Noord-Westen van Oost-Vlaanderen waar het hulpww. zullen nagenoeg onbekend is in het futurum. De vervanging van zullen door een ander hulpww. brengt blijkbaar geen verandering mee wat de plaats van verv. ww. en infin. betreft.

D. Voor verschillende plaatsen kan de volgorde niet gecontroleerd worden, daar de inzenders het futurum vervangen door het p r a e s e n s . Dit werd gedaan voor de gemeenten: Broek-o./d.-Akkerwoude (B 29b), Grijpskerk (B 42), Baflo (C 32), Onderdendam (C 32a), Opwierda (C 79a), Groningen (C 108), Engelbert (C 112), Nieuwolda (C 122), Zuidbroek (C 125), Gieterveen (C 188), Onstwedde (C 192), Vlagtwedde (C 193), Nibbixwoud (E 32), Akersloot (E 64), Kuinre (F 52), Ruinerwold (F 73), Kampen (F 90), Heino (F 107), Spakenburg (F 121), Okkenbroek (F 137a), Nijkerk (F 142), Doorn (F 187), Drouwen (G 10), Sellingen (G 15), Schoonoord (G 32b), Valthermond (G 36), Hoogeveen (G 74), Coevorden (G 95), De Lutte (G 209), Usselo (G 233), Middelharnis (I 25), Waarde (I 100), Molenaarsgraaf (K 61), Nieuwendijk (K 101a), Son (L 202), Asten (L 262), Putbroek (L 381a), Peij (L 381b), Lichtenvoorde (M 7), Vrusschemig (Q 113c) en Lovendegem (I 193).

Het grote aantal plaatsen waar er dus een zekere afkeer tegen een futurumconstructie schijnt te bestaan, heeft ons ten zeerste verrast. Slechts één correspondent, die uit Usselo (G 233) heeft op het feit gewezen (zie opmerking E). Hier rijst weer een nieuw probleem van syntactische en taalpsychologische aard.

E. *Opmerkingen van de inzenders:*

a) B r i t s u m (B 24a): ‘zoiets zegt men niet in het Fries, wel: ik wol ris sjen hoest dy holde en drage seilste’.
b) W i n s u m (C 69): ‘kan zo niet vertaald worden; wel: ik wil ains zain of doe braaf worden wilst’.
c) P a t e r s w o l d e (C 148): ‘of stou ook braaf wez'n wis: vermoedelijk is wis een verschrompeling van wilst. waarin 't ww. willen een futurum uitdrukt evenals in het Engels’.
d) O n s t w e d d e (C 192): ‘zult zijn gebruikt men nooit’ - Deze correspondent schrijft: ‘of's toe braaf bist’.

c) S t e e n w i j k (F 60): ‘één vorm: *sullen wezen*. Braaf wordt hier niet gebruikt in deze betekenis, wel bv. 't heeft braaf geregend. Men gebruikt: goed oppassen, flink wezen’.
f) D a l f s e n (F 98): ‘zult zijn wordt niet gezegd - wel: of ge braaf op *kunt passen*’.
g) H e e r d e (F 113): ‘omzetting van verv. ww. en infin. zou de zin tot onzin maken’. - Dit is wel een zeer sterke bevestiging van de absolute vastheid der volgorde verv. ww. + inf. op die plaats. Deze bevestiging van de onmogelijkheid der andere constructie is des te opvallender, daar er plaatsen met die ‘groene’ volgorde in de buurt liggen, bv. Oldebroek (F 102).
h) S p a k e n b u r g (F 121): ‘beide constructies zijn mogelijk, doch gewoonlijk gebruikt men *wezen zullen*’.
i) U s s e l o (G 233): ‘hier wordt de toekomstige tijd niet gebruikt’. - De correspondent bedoelt met ‘hier’ wel ‘in deze gemeente’.
j) V l i s t (K 17): ‘*zal zijn* en indien z i j n de nadruk heeft *zijn zal*’.

Kaart 9

't Was zo goed als zeker dat het zou regenen. aant.

In deze zin is de volgorde infin. - verv. ww. veel meer verspreid over het Nederlandse taalgebied dan in de vorige zin. Alhoewel het noordelijke homogene gebied zich niet verder uitstrekt, treffen we toch veel meer groene cirkeltjes aan, zowat overal verspreid in Noord-Nederland en Belgisch-Limburg.

I

Het homogene noordelijke gebied met infin. voorop: F r i e s l a n d : slechts 1 uitzondering, Noordwolde (F 47). Tweemaal vinden we beide constructies vermeld, nl. voor Gauw (B 115a) (2 inzendingen, 1 maal infin. voorop 1 maal infin. achteraan) en voor Steggerda (F 46) (2 inzendingen, 1 maal infin. voorop, 1 maal beide constructies).

G r o n i n g e n : voor geen enkele gemeente werd alleen de constructie met de infin. achteraan opgegeven. Voor 5 gemeenten werden beide constructies vermeld, voor Sebaldeburen (B 71) (1 inzender, die beide volgorden aangeeft) voor Engelbert (C 112) (1 inzender plaatst de infin. voorop een andere plaatst hem achteraan, voor Kolham (C 117), Siddeburen (C 121) en Sellingen (G 15) (idem), voor Meeden (C 157) (2 inzenders geven uitsluitend de volgorde met de infin. voorop aan, een derde inzender vermeldt beide mogelijkheden).

D r e n t e : De noordelijke helft is bijna homogeen groen; de zuidelijke helft is gemengd, doch de constructie met de infin. voorop overweegt nog. In haar geheel beschouwd heeft de provincie dus sterke voorkeur voor '*...regenen zou*'. Voor 6 gemeenten werd uitsluitend de omgekeerde volgorde opgegeven: Vledder (F 50), Havelte (F 63), Valthermond (G 36), Nieuw Balinge (G 50b), Odoornerveen (G 54a) en Hollandsche-Veld (G 76). Voor 4 plaatsen werden beide constructies vermeld: Nijeveen (F 72) en Emmen (G 58) (1 inzender plaatst het verv. ww. voorop, een tweede zet het achteraan), Ruinerwold (F 73) (1 inzender zet het verv. ww. achteraan, een andere vermeldt beide constructies) en De Wijk (F 75) (twee inzenders plaatsen het verv. ww. achteraan, één plaatst het voorop).

N o o r d -H o l l a n d : op deze kaart sluit Noord-Holland weer allerduidelijkst aan bij het Fries-Groningse homogene gebied met de infin. voorop. We vinden ten Noorden van het IJ en het Noordzeekanaal slechts 3 gemeenten met het verv. ww. voorop (op de vorige kaart 9!), nl. Aartswoud (E 24a), Limmen (E 63) en Akersloot (E 64), en 1 gemeente waarvoor beide constructies aangegeven worden: De Waal (A 9) op Texel.

II

Ten Zuiden van dit gebied overheerst overal de volgorde verv. ww. - infin. In het Z u i d e n v a n N o o r d -H o l l a n d beschikken we over zeer weinig gegevens: slechts van 8 gemeenten zijn er inzendingen. - 2 gemeenten vermelden de volgorde infin. - verv. ww.: Zandvoort (E 93) en Diemen (E 111).

- 4 gemeenten geven de volgorde verv. ww. - infin.

op: Vogelenzang (E 113a), Nederhorst-den-Berg (E 123b), Huizen (E 127) en Urk (F 77).

- voor 2 gemeenten worden beide constructies aangegeven: Haarlem (E 97) en Amsterdam (E 109). Van de 4 inzenders uit Haarlem vermelden er 3 slechts 1 volgorde verv. ww. - infin., de vierde geeft beide constructies op. De enige inzender uit Amsterdam vermeldt beide mogelijkheden.

In Z u i d -H o l l a n d is de verhouding 12 maal infin. - verv. ww., 27 maal verv. ww. - infin. en 15 maal beide constructies.

In U t r e c h t : 2 maal infin. - verv. ww., 12 maal verv. ww. - infin. en 2 maal beide volgorde.

In G e l d e r l a n d : 23 maal infin. - verv. ww., 33 maal verv. ww. - infin. en 13 maal beide constructies. Vooral in het Zuid-Oosten van Gelderland, langsheen de Duitse grens overweegt de volgorde infin. - verv. ww.

In O v e r i j s e l : 17 maal infin. - verv. ww., 27 maal verv. ww. - infin. en 13 maal beide constructies.

In Z e e l a n d , uitgenomen Zeeuws-Vlaanderen: 15 maal infin. - verv. ww., 20 maal verv. ww. - infin. en 6 maal beide volgorden. In Zeeuws-Vlaanderen vinden we nergens uitsluitend de volgorde infin. - verv. ww. vermeld, doch wel treffen we 5 maal beide constructies aan: te Groede (I 107), Breskens (I 108), Neuzen (I 112), Driewegen (I 138c) en Boschkapelle (I 139).

In N o o r d -B r a b a n t : 18 maal infin. - verv. ww., 39 maal verv. ww. - infin. en 11 maal vinden we beide constructies vermeld.

In H o l l .-L i m b u r g : 9 maal infin. - verv. ww., 35 maal verv. ww. - infin. en 19 maal beide constructies.

III

In Z u i d -N e d e r l a n d , uitgezonderd in de provincie Limburg is slechts 1 volgorde bekend. In de 4 andere provincies treffen we slechts 2 uitzonderingen aan: 1 van de 3 inzenders uit Ieper (N 72) geeft slechts de volgorde infin. - verv. ww. op, wat zeker op een vergissing berust en 1 der 2 inzenders uit Retie (K 241) geeft beide mogelijkheden aan. Dit schijnt er op te wijzen dat deze constructie in het Oosten van de provincie Antwerpen wel sporadisch voorkomt, vermits we bij de vorige zin ook 1 maal

de volgorde infin. - verv. ww. aantroffen nl. voor Merksplas (K 212).

In de provincie L i m b u r g is de verhouding 9 maal infin. - verv. ww., 27 maal verv. ww. - infin. en 6 maal beide volgorden. Dus nog een sterk overwicht van de constructie met het verv. ww. voorop.

Opmerkingen

A. In de provincies Groningen, Drente, Overijsel, het Zuiden van Friesland en het Oosten van Gelderland schijnt het hulpww. '*zou*' nagenoeg onbekend te zijn en wordt het ongeveer door alle inzenders vervangen door '*zal*'.

B. In West- en Oost-Vlaanderen wordt het hulpww. '*zou*' door de meeste correspondenten vervangen door '*ging*'.

C. Voor een tiental plaatsen vinden we vermeld: 'dat het regenen *wol*' nl. voor Tzum (B 81), Gauw (B 115a), Meeden (C 157), Drouwen (G 10), Jipsinghuizen (G 14), Beilen (G 28), Roswinkel (G 39), Hoogeveen (G 74), Radewijk (G 118), Rijssen (G 197) en Zenderen (G 200).

De vervanging van zou door een ander hulpww. of door een andere tijd (zal) in de gevallen A, B, C heeft waarschijnlijk geen invloed op de volgorde van infin. en verv. ww. in de bijzin en de opgaven waren dan ook zonder enige twijfel bruikbaar voor de kaart.

D. Voor een groot aantal gemeenten vinden we de constructie: ''t was zo goed als zeker dat het *zou gaan regenen* (of zol gaan regenen)': Stadskanaal (C 189), 's Gravenhage (D 5), Limmen (E 63), Haarlem (E 97), Vogelenzang (E 113a), Reeuwijk (E 208), Havelte (F 63), Kampen (F 90), Harderwijk (F 108), Terwolde (F 131), Bunschoten (F 139), Garderen (F 145), Doorn (F 187), Rijssen (G 197), De Lutte (G 209), Goedereede (I 20), Middelharnis (I 25), Noordgouwe (I 39), Colijnsplaat (I 48), Westkapelle (I 58), Domburg (I 60), Aagtekerke (I 63), Bergen-op-Zoom (I 79), Nieuw-en-St.-Joosland (I 84a), 's Heer-Arendskerke (I 86), (2 maal), Waarde (I 100), Nieuwvliet (I 104), Neuzen (I 112), Lamswaarde (I 116b), Biervliet (I 134), Zaamslag (I 138), Hulst (I 142), Westdorpe (I 166), Koewacht (I 168),

Kethel (K 2), Berkel (K 8), Berkenwoude (K 15), Vlaardingen (K 42a), Heerjansdam (K 48), Nieuw-Lekkerland (K 55), Molenaarsgraaf (K 61), Oudenbosch (K 157), Dongen (K 163), Berkel (K 166), Boxtel (K 172), Tilburg (K 183), Hulsel (K 216a), Andelst (L 60), Alem (L 91), Schijndel (L 179), Venlo (L 271), Soerendonk (L 283), Grathem (L 326), Urmond (Q 14), Geulle (Q 18), Maastricht (Q 95) (2 maal), Meerssen (Q 99) (2 maal), Ambij (Q 102) (2 maal), Turnhout (K 237). Grote-Brogel (L 356), Ophoven (L 371), Aalten (M 9).

Slechts 1 maal vinden we de volgorde: dat het *gaan regenen zou,* nl. voor de gemeente Nijkerk (F 142), en éénmaal vinden we de ingewikkelde constructie: ‘dat het *zou gaan regenen hebben*’ voor de gemeente Nieuwvliet (I 104).

In tegenstelling met de varianten aangeduid onder A, B, C, is het niet onmogelijk dat de versterking van de infin. regenen door het hulpww. van modaliteit gaan wel enige invloed heeft op de plaats van het verv. ww. (in casu zou of zol). Het wil ons voorkomen dat men zou (zol) gemakkelijker achter de infin. ‘regenen’ kan plaatsen dan achter de verzwaarde infinitiefvorm ‘gaan regenen’. De zinsmodulatie spreekt hier wel een woordje mee. Het is dus mogelijk dat in werkelijkheid deze kaart nog een klein tikje meer groen moet vertonen, al is ze al veel groener dan de vorige.

Het ware ook mogelijk geweest al deze opgaven met ‘gaan regenen’ niet op de kaart aan te duiden, doch dan ware er zoveel rood weggevallen, dat de kaart nog veel onjuister zou geworden zijn.

E. In enkele opgaven viel de infin. regenen weg, wat niet hinderde omdat er een andere infin. bijkwam, zodat de constructie infin. - verv. ww. bewaard bleef aldus: ‘'t was zo goed als zeker dat er regen *komen zou*’: Leens (C 24), Baflo (C 32), Opwierda (C 79a), Scharmen (C 116), Zuidbroek (C 125), Ommelanderwijk (C 160) en Schermen (E 47a). Ook nog in: ‘'t stond er naar dat het op een regenen aan *zou gaan*’ Muggebeet (F 64) en in ‘...dat het regen *zou geven*’ Putbroek (L 381a).

F. De O.V. Tk. T. werd door enkele inzenders vervangen door de V.V. Tk. T.: *zou geregend hebben* - Eeklo (I 158), Baasrode (I 260a), Appels (I 261), Westmeerbeek (K 347), Vurste (O 32), Nieuwerkerken (O

64), Mater (O 123), Asse (O 162) (2 maal), Nieuwenhove (O 226), Onze-Lieve-Vrouw-Lombeek (O 237), St.-Kwintens-Lennik (O 238), Tildonk (P 21) en Vossem (P 80).

G. Voor de gemeenten Broek op Langedijk (E 23), Andijk (E 36) en Ermelo (F 122) werd ingevuld: '*dat het beginnen zou te regenen*' voor Woestehove (F 173a): '*dat het zou staan te regenen*' en voor Klazienaveen (G 81a): '*dat we regen kregen*'.

H. De bijzin werd vervangen door een *hoofdzin* voor de gemeenten Gauw (B 115a) en Koudekerk (E 173).

I. *Opmerkingen van de inzenders:*

a) S e b a l d e b u r e n (B 71): '*regenen sol meer* gebruikt dan *sol regenen*'.
b) S t e e n w i j k (F 60): 'beide vormen kunnen gebruikt worden'.
c) H e e r d e (F 113): 'omzetting van infin. en verv. ww. brengt geen betekeniswijziging mee'.
d) S p a k e n b u r g (F 121): 'omgekeerde volgorde ook mogelijk, doch gewoonlijk *regenen zou*'.
e) V l i s t (K 17): '*zou regenen* en omgekeerd als r e g e n e n nadruk heeft'.

Kaart 10

Tante laat zeggen dat ze vandaang niet kan komen. aant.

Deze kaart geeft precies hetzelfde globale beeld te zien als de vorige: het uiterste Noord-Oosten van het Nederlands taalgebied heeft uitsluitend '*komen kan*' het uiterste Zuid-Westen '*...kan komen*'. Tussen deze twee homogene area's ligt een groot gemengd middengebied.

I

Het noordelijke homogene 'groene' gebied strekt zich uit over Friesland, Groningen, Drente (min de Zuid-westelijke rand) en Noord-Holland (min het zuidelijke deel).

F r i e s l a n d : slechts 1 uitzondering - Steggerda (F 46): 1 inzender geeft slechts de constructie met het verv. ww. achteraan op, de andere inzender vult beide mogelijkheden in.

G r o n i n g e n : voor Groningen-stad (C 108) vult één inzender in '*kan komen*' de beide andere '*komen kan*'. Voor Engelbert (C 112) hebben we één inzending met het verv. ww. voorop, één met de infin. voorop, en voor Meeden (C 157) geven 2 correspondenten uitsluitend de volgorde infin. - verv. ww. op; één vermeldt beide volgorden.

D r e n t e : alleen in het Zuid-Westen van de provincie langsheen de Overijselse grens vinden we uitzonderingen, die rechtstreeks aansluiten bij het gemengde gebied. Alleen de volgorde verv. ww. - infin. vinden we vermeld voor de gemeenten: Vledder (F 50), Uffelte (F 62) en Hollandsche Veld (G 76). Beide constructies werden opgegeven voor de gemeenten: Nijeveen (F 72) en Ruinerwold (F 73), telkens 2 inzendingen: 1 met uitsluitend de volgorde infin. - verv. ww., 1 met beide constructies. De Wijk (F 75), 3 inzendingen, 2 vermelden uitsluitend 'komen kan' 1 'kan komen', Hoogeveen (F 74) en Albeveen (G 75b): telkens 2 inzendingen, 1 maal infin. voorop, 1 maal verv. ww. voorop.

In N o o r d -H o l l a n d werd 5 maal uitsluitend de constructie met het verv. ww. voorop aangegeven: voor Barsingerhorn (E 12), Limmen (E 63), Akersloot (E 64), Urk (F 77) en Nederhorst-den-Berg (E 123b). Voor 6 gemeenten werden beide constructies aangegeven: De Waal (A 9) op Texel: de enige inzender geeft beide constructies op, Andijk (E 36): 4 inzendingen, 3 geven uitsluitend '*komen kan*' op, de vierde vermeldt beide constructies, en geeft ook de voorkeur aan '*komen kan*', Haarlem (E 97): 4 inzendingen, 2 geven uitsluitend op '*kan komen*' de beide andere geven de twee volgorden op, één ervan zegt dat de vorm '*kan komen*' meer gebruikt wordt dan de andere, Amsterdam (E 109) en Diemen (E 111): telkens slechts 1 inzender die beide constructies vermeldt en tenslotte Weest (E 121): 2 inzendingen, die allebei de twee volgorden als mogelijk opgeven.

II

In de andere Noordnederlandse provincies komen beide constructies voor, doch de vorm '*kan komen*' heeft een licht overwicht op '*komen kan*'.

Voor Z u i d -H o l l a n d is de verhouding 15 maal infin. - verv. ww., 23 maal verv. ww. - infin. en 17 maal beide constructies.

U t r e c h t : 8 maal infin. - verv. ww., 7 maal verv. ww. - infin. en 2 maal beide volgorden.

G e l d e r l a n d : 25 maal infin. - verv. ww., 27 maal verv. ww. - infin. en 15 maal beide constructies.

O v e r i j s e l : 21 maal infin. - verv. ww., 15 maal verv. ww. - infin. en 19 maal beide constructies.

Z e e l a n d : 16 maal komen kan, 36 maal kan komen en 10 maal beide vormen.

N o o r d -B r a b a n t : 11 maal infin. - verv. ww., 42 maal verv. ww. - infin. en 18 maal beide constructies.

H o l l a n d s -L i m b u r g : 10 maal infin. - verv. ww., 25 maal verv. ww. - infin. en 28 maal beide volgorden.

Alleen in de provincie Overijsel komt de volgorde infin. - verv. ww. meer voor dan de andere volgorde. In Utrecht en Gelderland wordt de éne constructie al even dikwijls gebruikt als de andere. We zien dus, dat hoe meer we naar het Zuiden komen, hoe meer ook de volgorde verv. ww. - infin. toeneemt in gebruik.

Het homogene gebied in het Zuiden omvat de provincies W e s t - en O o s t -V l a a n d e r e n , A n t w e r p e n en B r a b a n t . Hier is het aantal uitzonderingen zeer gering: in West-Vlaanderen slechts Ieper (N 72) met 3 inzendingen, waarvan er twee uitsluitend vermelden '*kan komen*' en de andere '*komen kan*'. In Brabant: O.-L.-Vrouw-Lombeek (O 237) en Houwaart (P 37): de enige inzender geeft telkens de beide vormen op. In Antwerpen: Kasterlee (K 273), de enige inzender geeft uitsluitend de volgorde infin. - verv. ww. op.

In B e l g i s c h -L i m b u r g is de verhouding 7 maal '*komen kan*' tegenover 24 maal '*kan komen*' en 10 maal beide constructies. We zien dus dat deze provincie meer aansluit bij Holl.-Limburg en Noord-Brabant dan bij de Belgische provincies.

Opmerkingen

A. Hoe meer noordwaarts men gaat, hoe minder de constructie '*laat weten*' in gebruik is. In Friesland en Groningen wordt deze wending bijna door ieder inzender vervangen door: '*komplimenten van tante* en dat ze vandaag niet komen kan'. Doch deze verfamiliarisering van de opgave heeft geen invloed op de constructie van de bijzin.

B. Verschillende inzenders vervangen de bijzin door een *hoofdzin*: 'tante laat zeggen, ze kan vandaag niet komen'. Stiens (B 24), Jelsum (B 55), Wytgaert (B 85b), Gauw (B 115a), Opwierda (C 79a), Dalfsen (F 98) en Denekamp (G 182).

C. Een paar andere wendingen, nog altijd bruikbaar, werden opgegeven: 'dat ze vandaag niet *komen zal kunnen*' Wormerveer (E 84a), - '...dat ze vandaag niet *gaat kunnen komen*' Menen (N 132).

D. Waardeloos voor ons onderzoek werd de vereenvoudiging: 'dat ze vandaag niet komt': IJsselmuiden (F 89), Kamperveen (F 92), Borger (G 11), Aagtekerke (I 63), Schoondijke (I 109), Walsoorden (I 116a), Putbroek (L 381a), Lichtenvoorde (M 7), Brugge (H 36) en Dranouter (N 118).

E. *Opmerkingen van de inzenders:*

a) F e r w e r d (B 7): 'laat zeggen is een onfriese constructie'.
b) L e e n s (C 24): 'laat zeggen is niet te vertalen: stuurt een boodschap, dat...'.
c) S t e e n w i j k (F 60): 'beide vormen zijn gebruikelijk. Tante laat zeggen omschrijft men meestal door: tante heeft een boodschap gestuurd, of: er is bericht van tante'.
d) H e e r d e (F 113): 'omzetting van infin. en verv. ww. brengt wijziging van betekenis mee, doch ze is toelaatbaar'.
e) S p a k e n b u r g (F 121): 'ook omzetting, doch gewoonlijk *kan komen*'.
f) B a r n e v e l d (F 170): '*komen kan* is ook mogelijk, doch niet gebruikelijk'.
g) K w a d e n d a m m e (I 95a): 'dat ze niet *kon komen*: in deze zin is de O.T.T. onmogelijk'.

h) V l i s t (K 17): '*kan komen* en andersom als k o m e n nadruk heeft'.
i) S t e e n w i j k (K 100a): 'twijfelachtig geval'.
j) T u n g e l r o i j (L 318b): '*komen kan* wordt ook gebruikt, doch minder vaak en meestal door mensen die van andere streken afkomstig zijn'.

Kaart 11

Als ge uw glas nog eens laat vallen, jagen we u weg! [aant.]

Deze kaart is de minst gemengde van alle. Tegenover het vaste groene gebied in het Noorden staat heel de rest van het Nederlandse taalgebied als een homogeen rood blok, dat alleen in het Oosten langs de Duitse grens afwijkingen vertoont.

I

Het noordelijke homogene gebied met de vorm '*vallen laat*' omvat geheel Groningen, Friesland (met uitzondering van een viertal gemeenten), de grote helft van Drente, gelegen ten Oosten van een lijn Hooger Smilde (G 22) tot Dalen (G 78) en Noord-Holland ten Noorden van het IJ en het Noordzeekanaal (in deze provincie treffen we reeds meer uitzonderingen aan).

F r i e s l a n d : de 4 zuidelijke gemeenten Munnikeburen (F 41b), Scherpenzeel (F 53), Oldeberkoop (F 21) en Noordwolde (F 47) sluiten aan bij het éénvormig rode gebied. Voor Oldelamer (F 42b) geeft de enige inzender beide volgorden op en voor Steggerda (F 46) geeft één inzender uitsluitend op: vallen laat, de andere correspondent vermeldt beide vormen.

G r o n i n g e n : voor de stad Groningen (C 108) vult één van de 3 inzenders de vorm '*laat vallen*' in, de beide andere de gewone vorm; voor Engelbert (C 112) geeft één inzender de volgorde met het verv. ww. voorop aan, de andere plaatst het achteraan; voor Meeden (C 157) geven 2 inzenders op '*vallen laat*', de derde geeft beide mogelijkheden op, en voor Stadskanaal (C 189) is er slechts één van de 5 inzenders, die het verv. ww. voorop plaatst.

In de oostelijke 'groene' helft van Drente vinden we 2 gemeenten, waar beide volgorden bekend zijn: Rolde (G 7), waarvoor 1 maal opgegeven wordt '*laat vallen*' en 1 maal '*vallen laat*' - en Emmen (G 58), waarvoor 1 maal opgegeven wordt '*laat vallen*' en 1 maal beide volgorden.

Noord-Holland (ten Noorden van het IJ en het Noordzeekanaal): voor 6 gemeenten wordt uitsluitend de volgorde verv. ww. - infin. opgegeven, nl. voor Barsingerhorn (E 12), Aartswoud (E 24a), Heerhugowaard (E 28a), Limmen (E 63), Wormerveer (E 84a) en Urk (F 77). In 3 gemeenten schijnen beide constructies gebruikelijk te zijn: De Waal (A 9), de enige inzender geeft beide vormen op; Andijk (E 36), waarvoor 3 inzenders opgeven '*vallen laat*' en één inzender '*laat vallen*' doch deze laatste voegt er bij: de omgekeerde volgorde wordt soms ook gebruikt; Middelie (E 76): ook hier geeft de enige inzender beide vormen op.

II

A. In het overige gedeelte van het Nederlandse taalgebied treffen we slechts zeer sporadisch groene cirkeltjes aan, behalve dan langs de Duitse grens.

In het zuidelijk gedeelte van Noord-Holland vinden we de volgorde infin. - verv. ww. (*vallen laat*) nog voor de gemeente Zandvoort (E 93) en de beide constructies voor Amsterdam (E 109) (1 inzender).

In Zuid-Holland treffen we 1 maal de constructie met de inf. voorop aan, nl. voor Numansdorp (K 121) en beide volgorden voor 's Gravendeel (K 93), waarvoor 1 inzender beide vormen opgeeft, de andere inzender vult in '*laat vallen*' en vermeldt er uitdrukkelijk bij: de andere constructie *niet.* Ook voor Kedichem (K 74) geeft de enige inzender beide volgorden op.

In het midden van de provincie Gelderland hebben we 2 uitzonderingen: Apeldoorn (F 151), waarvoor uitsluitend de volgorde infin. - verv. ww. opgegeven wordt en Terwolde (F 131), waarvoor 1 inzender opgeeft '*laat vallen*', de andere beide vormen.

In het Westen van Overijsel vinden we 1 maal uitsluitend de volgorde infin. - verv. ww., nl. voor Steen-

wijkerwold (F 59) en 2 maal beide volgorden: voor Steenwijk (F 60), waarvoor 2 inzenders alleen de vorm '*laat vallen*' opgeven, de derde geeft beide vormen op, - en voor Kampen (F 90): 1 inzender vult in '*laat vallen*', de andere beide constructies.

In het w e s t e l i j k g e d e e l t e v a n D r e n t e wordt de vorm met de infin. voorop aangegeven voor Veendijk (F 72a) en uit Nijeveen (F 72) is er één inzending met de infin. voorop en één met de infin. achteraan.

In Z e e l a n d vinden we geen enkele uitzondering.

In N o o r d -B r a b a n t wordt door 1 inzender uit Dinteloord (K 151) de volgorde infin. - verv. ww. opgegeven, door de andere inzender de gewone volgorde verv. ww. - infin. (*laat vallen*).

B. De tot dusver geciteerde uitzonderingen zijn zo weinig talrijk dat ze het homogene karakter van het grootste deel van Nederland niet aantasten. Alleen in 2 gebieden langs de oostelijke staatsgrens worden de uitzonderingen talrijker, zodat we van een 'gemengd' gebied mogen spreken waar echter de rode constructie (*laat vallen*) nog in sterke mate overwegend is.

1. Het eerste gemengde gebied omvat de o o s t e l i j k e g r e n s s t r o o k v a n O v e r i j s e l e n G e l d e r l a n d. In Overijsel vinden we de infin. voorop in 4 gemeenten: Radewijk (G 118), Denekamp (G 182), Usselo (G 233) en Enschede (G 234). Beide vormen vinden we in de gemeenten: De Lutte (G 209) (1 inzending met de infin. voorop, 1 met beide constructies), Delden (G 203), waarvoor de 2 inzenders de beide volgorden aangeven en Goor (G 223): de enige inzender vermeldt beide vormen.

In Gelderland werd de volgorde infin. - verv. ww. (*vallen laat*) opgegeven voor Kilder (L 38) en Miste (M 11). Beide constructies vinden we vermeld voor Aalten (M 9), waarvoor slechts 1 van de 5 inzenders opgeeft '*vallen laat*', en voor Eibergen (G 255), waarvoor 1 inzender '*laat vallen*' invult, de andere de omgekeerde vorm.

2. Het tweede gemengde gebied omvat de kleine z u i d e l i j k e h e l f t v a n N e d e r l .-L i m b u r g met een uitloper naar het Noorden in de streek van Venlo (L 271). Ook hier is de constructie '*laat vallen*' volstrekt in de meerderheid. Er zijn inderdaad slechts 5 gemeenten, waarvoor uitsluitend de volgorde infin. - verv. ww. op-

gegeven wordt, nl. Blerich (L 269), Tegelen (L 270), Schinnen (Q 32), Brunssum (Q 35) en Borgharen (Q 96a). Voor 17 gemeenten worden beide constructies aangegeven, terwijl het aantal gemeenten waarvoor uitsluitend de volgorde verv. ww. - infin. opgegeven wordt 42 bedraagt.

III

In Z u i d -N e d e r l a n d zijn er enige uitzonderingen te vinden in L i m b u r g , waar voor 3 gemeenten uitsluitend de volgorde infin. - verv. ww. opgegeven wordt, nl. voor Opglabbeek (L 416), Berbroek (P 53) en Kortessem (Q 74). Voor 1 gemeente slechts werden beide volgorden opgegeven nl. door de enige inzender uit Stokkem (L 423).

Opmerkingen

A. Voor deze zin is er slechts 1 inzender, die iets verandert aan de opgave: de inzender uit Kortrijk (N 141) vult in: 'als ge uw glas nog eens *gaat laten vallen*'.

B. Ook het aantal opmerkingen van de inzenders is op een minimum gebracht:
a) H e e r d e (F 113): 'omzetting van infin. en verv. ww. brengt verandering van betekenis mee, doch is toelaatbaar'. - Waarin deze betekeniswijziging bestaat, zegt de correspondent niet.

Kaart 12
Ik ben zeker, dat hij naar hier niet durft komen. aant.

Niet geheel onverwacht daagt er hier een derde constructie op, nl. '*durft te komen*'. Het is wel opvallend dat er slechts één enkele inzending voorkomt met '*te komen durft*', zodat in dit geval de infin. voorafgegaan door t e altijd het verv. ww. voorop wil in de bijzin.
Vooral om wille van dit feit, hebben we de opgaven met 'durft *te* komen' niet op één lijn gesteld met 'durft

komen' (zonder te) en dus niet door rode cirkeltjes weergegeven op de kaart. We hebben ze door de niet te sterk contrasterende gele kleur weergegeven, zodat het rood + het geel de volgorde verv. ww. - infin. weergeeft, tegenover het groen: volgorde infin. - verv. ww.

Als we deze kaart vergelijken met de vorige wordt het duidelijk dat de gele constructie (*durft te komen*) bijna overal in de plaats getreden is van de rode constructie (*durft komen*), terwijl de groene constructie (*komen durft*) uiteraard veel kraniger weerstand bood aan het opdringende '*durft te komen*'. Toch zijn de plaatsen met groene volgorde niet geheel immuun tegenover de gele, die blijkbaar de succesvorm is, een modeconstructie. Immers het homogene groene gebied der vorige kaart, wordt hier reeds op twee plaatsen erg aangevreten door de vorm '*durft te komen*' nl. in Noord-Holland en in Friesland (zie detail hieronder). Ook de twee kleinere gemengde gebieden van de vorige kaart, nl. de oostelijke grensstreken in Overijsel, Gelderland zijn niet bestand gebleken tegen de opmarche van '*durft te komen*'. De groene constructie (*komen durft*) komt er nog slechts sporadisch voor.

Opmerkelijk is wel dat er in deze zin een beperkt aantal groene constructies verschijnen in Zeeland, waar ze op de vorige kaart totaal ontbraken.

Buitengewoon interessant is deze kaart met het oog op het belang van de staatsgrens Nederland-België. We hadden reeds verscheidene woordkaarten (aardappel, vlinder, ragebol[1] -) waarop de staatsgrens samenviel met een woordgrens. Hier hebben we nu een syntactisch verschijnsel, het al of niet inlassen van t e tussen het hulpww. van modaliteit durft en de infin., waarbij de grens van dat verschijnsel, de isotagme, ongeveer precies samenvalt met de Nederlands-Belgische staatsgrens over heel haar lengte, van de Noordzee tot Aken.

Hieruit blijkt allerduidelijkst dat de constructie m e t i n g e s c h o v e n t e zich in een vrij recente periode van uit een Noordnederlandse uitstralingshaard, die we aan de hand van ons materiaal niet kunnen localiseren, over

(1) Aardappelkaart in de *Inleiding tot de Taalkunde*, LECOUTERE-GROOTAERS blz. 21 van Platen en Kaarten. Vlinderkaart: J.L. PAUWELS, *Handelingen v.d. kon. Commissie v. Top. en Dial.* IX. Ragebolkaart: E. BANCQUAERT, W. PÉE en STUDENTEN, *Handelingen v.d. kon. Commissie v. Top. en Dial.* VII.

de hele uitgestrektheid van het Nederlandse grondgebied heeft verspreid, met uitzondering van de noord-oostelijke uithoek. In Zeeland blijken de beide zeearmen het indringen van de nieuwe verbinding met t e enigszins te hinderen. In Zeeuws-Vlaanderen is ze nog slechts zeer sporadisch bekend(2).

I

Het noordelijke gebied dat tot hiertoe ongeveer homogeen groen was, wordt op deze kaart aangevreten, niet zozeer door de rode constructie (die er niet frequenter is dan op de vorige kaart) doch vooral door de gele (*durft te komen*). Alleen in de provincie Groningen en het Oosten van Drente komt deze constructie nog niet voor.

In F r i e s l a n d is de toestand nu ingewikkeld: voor 7 gemeenten wordt uitsluitend de vorm met te opgegeven, steeds in de volgorde: *durft te komen.* Dit is het geval voor Gauw (B 115a), Oudega (F 2a), Heeg (F 2f), Doniaga (F 40b), Wolvega (F 42), Nijeholtpade (F 43) en Noordwolde (F 47). Slechts 1 maal vinden we de vorm *te komen durft* naast *komen durft* vermeld, nl. voor Stiens (B 24). De constructies *komen durft* en *durft te komen* zijn allebei bekend te Morra (B 13c), Menaldum (B 50), Deinum (B 53), Jelsum (B 55), Wytgaerd (B 85b), Bosum (B 90), IJlst (B 114), St. Niklaasga (F 5) en Rotstergaast (F 41). Voor Scherpenzeel (F 53) werd alleen de constructie *durft komen* opgegeven, voor Oldelamer (F 42b) zowel *komen durft* als *durft komen* en te Steggerda (F 46) zijn de 3 constructies bekend: 1 inzender geeft op '*komen durft*' of '*durft komen*' de andere '*komen durft*' of '*durft te komen*'.

In G r o n i n g e n vinden we 3 gemeenten waar twee volgorden bekend zijn: Engelbert (C 112), Zuidbroek (C 125): telkens 1 inzending met de infin. voorop (*komen durft*) en 1 met verv. ww. voorop (*durft komen*) - en Stadskanaal (C 189), waarvoor 1 van de 5 inzenders de vorm met de infin. achteraan opgeeft.

(2) Zie in het aanhangsel hierachter (blz. 148) een bespreking van de verbinding durven + infin. in de hoofdzin. Vgl. ook nog het begin van de beschrijving van kaart 14 (blz. 155).

In D r e n t e overheerst nog de volgorde *komen durft,* doch we vinden reeds 7 gemeenten, waarvoor uitsluitend de omgekeerde volgorde (*durft komen*) aangegeven wordt, nl. Gieterveen (C 188), Vledderveen (F 50b), Veendijk (F 72a), Beilen (G 28), Nieuw-Balinge (G 50b), Alteveer (G 75b) en Erica (G 80). Beide volgorden *komen durft* en *durft komen* vinden we vermeld voor Rolde (G 7), Ruinerwold (F 73), Hoogeveen (G 74) en Emmen (G 58). De constructie met te werd opgegeven voor Vledder (F 50) en Hollandsche Veld (G 76). *Komen durft* en *durft te komen* voor Nijeveen (F 72) en *durft komen* samen met *durft te komen* voor De Wijk (F 75).

In N o o r d -H o l l a n d is de toestand zeer verward: ten Noorden van het IJ en het Noordzeekanaal overheerst de volgorde *komen durft* en ten Zuiden *durft komen.* De constructie *durft te komen* vinden we in beide gebieden. In het noordelijk gedeelte vinden we 16 maal *komen durft,* 5 maal *durft komen,* 11 maal *durft te komen,* 4 maal *durft komen + komen durft* en 2 maal *komen durft + durft te komen.* Voor het zuidelijke gedeelte hebben we veel minder gegevens: hier vinden we 4 maal *durft komen,* 1 maal *komen durft,* één maal *durft te komen,* 1 maal *komen durft + durft komen* en ook 1 maal *durft komen + durft te komen.*

II

In Z u i d -H o l l a n d overweegt de constructie *durft te komen*: deze zinswending vinden we 39 maal. De volgorde verv. ww. - infin. (*durft komen*) vinden we 10 maal. Voor geen enkele gemeente werd uitsluitend de volgorde infin. - verv. ww. (*komen durft*) opgegeven. We treffen 2 maal *durft komen + komen durft* aan, 4 maal *durft komen + durft te komen* en 1 maal *komen durft + durft te komen.*

In de provincie U t r e c h t werd voor de gemeente Kromme Mijdrecht (E 147) alleen de volgorde infin. - verv. ww. opgegeven. Voor de gemeenten Zegveld (E 181), Bunschoten (F 139), Woudenberg (F 169), Willige-Langerak (K 22), Jaarsveld (K 24) en Rhenen (L 8) werd uitsluitend de volgorde verv. ww. - infin. opgegeven (*durft komen*). De constructie *durft te ko-*

men werd opgegeven voor Benschop (E 220), Utrecht (E 192), Vreeswijk (E 225), Spakenburg (F 121), Langenoord (F 141a) en Leersum (F 188). Voor 2 gemeenten werden de vormen *durft komen* en *durft te komen* vermeld: Vleuten (E 188) en Polsbroek (K 21).

In G e l d e r l a n d vinden we 5 maal de vorm *komen durft* nl. voor Apeldoorn (F 151), Beuningen (L 65), Kilder (L 38), Megchelen (M 44) en Dinxperlo (M 46). Slechts voor 12 gemeenten werd de vorm *durft komen* ingevuld en de constructie met t e werd vermeld voor 41 gemeenten. Voor 1 gemeente (Sinderen (M 41) werd opgegeven '*komen durft*' en '*durft komen*', 2 maal komt de verbinding *komen durft* en *durft te komen* voor (Terwolde (F 131) en Eerbeek (F 176) en 3 maal de verbinding *durft komen* en *durft te komen* (Beusichem (K 40), Aalten (M 9) en Kotten (M 15).

O v e r i j s e l vormt een zeer gemengd gebied. Hier treffen we 5 maal de vorm met de infin. voorop (*komen durft*) aan, 10 maal met de infin. achteraan (*durft komen*), 30 maal de constructie met t e , 8 maal *komen durft* + *durft te komen,* 1 maal *komen durft* + *durft te komen* en 4 maal *durft komen* + *durft te komen.*

In Z e e l a n d is de constructie met de infin. achteraan (*durft komen*) overheersend. Deze vorm vinden we er 38 maal terwijl we de constructie met de infin. voorop slechts 2 maal vinden en de vorm *durft te komen* 13 maal, waarvan slechts 3 maal in Zeeuws-Vlaanderen. De verbinding *komen durft* + *durft komen* werd opgegeven voor 1 gemeente, *komen durft* + *durft te komen* voor 4 gemeenten, *durft komen* + *durft te komen* voor 4 gemeenten en voor 1 gemeente werden de 3 mogelijkheden opgegeven: 's Heer-Arendskerke (I 86). Hiervoor zijn er 2 inzendingen: 1 correspondent vermeldt uitsluitend de vorm *durft te komen,* de andere vermeldt zowel *komen durft* als *durft komen.*

In N o o r d -B r a b a n t is er een sterk overwicht van de vorm *durft te komen*: we treffen hem 56 maal aan. Slechts voor 9 gemeenten werd de vorm *durft komen* opgegeven: Ossendrecht (I 118), Raamsdonk (K 130), Elshout (K 136a), Kaatsheuvel (K 164a), Baarle-Nassau (K 195), Lage-Mierde (K 214), Hintham (L 144a), Overloon (L 209a) en Gennep (L 231). Slechts voor 1 gemeente

werd uitsluitend de volgorde infin. - verv. ww. (*komen durft*) opgegeven: Alem (L 91). De beide vormen *durft komen* en *durft te komen* vinden we vermeld voor 4 gemeenten: Breda (K 160), Dorst (K 161b), Drunen (K 143) en Uden (L 152).

Ook in H o l l a n d s -L i m b u r g overweegt de constructie *durft te komen,* we vinden ze opgegeven voor 33 gemeenten; de volgorde verv. ww. - infin. (*durft komen*) vinden we in 14 gemeenten en de volgorde infin. - verv. ww. (*komen durft*) slechts voor de gemeenten Buchten (L 426), Brunssum (Q 35) en Meer (Q 196). De beide vormen *komen durft* en *durft komen* vinden we vermeld voor 5 gemeenten, *durft komen* en *durft te komen* voor 7 gemeenten en *komen durft + durft te komen* voor 2 gemeenten.

III

In Z u i d -H o l l a n d is de constructie veel vaster en zoals hierboven reeds werd vastgesteld vormt de staatsgrens Nederland-België ongeveer precies de isotagme, ten Noorden waarvan de verbinding '*durft te komen*' algemeen bekend is, terwijl ze op Belgisch gebied bijna totaal ontbreekt. Slechts in twee Belgische grensdorpen werd ze opgetekend, nl. Poppel (K 196) en Kessenich (L 370). De vorm *komen durft* vinden we slechts voor Herk-de-Stad (P 50) uitsluitend vermeld. De beide volgorden infin. - verv. ww. en verv. ww. - infin. werden opgegeven voor Kleine-Brogel (L 315), Gruitrode (L 366), Opglabbeek (L 416) en Stokkem (L 423) in de provincie L i m b u r g en voor Essen (K 189) in de provincie A n t w e r p e n .

Opmerkingen

A. Slechts vier inzenders (nl. uit Stiens (B 24), Wytgaert (B 85b), Gauw (B 115a) en Mollem (O 72) hebben de bijzin vervangen door een *hoofdzin*: 'ik ben er zeker van, hij durft hier niet komen'.

B. Eén enkele inzender, nl. uit Doorn (F 187) vult in: 'ik ben er zeker van dat hij het hart niet heeft om hier te komen'.

C. *Opmerkingen van de inzenders*:

a) S t i e n s (B 24): ‘ik ben er zeker van dat hij hier niet *te komen durft*: “*te*” is facultatief’.
b) B r o e k o p L a n g e d i j k (E 23): ‘men zal deze zin meer in de O.V.T. zeggen: dat hij hier niet *komen durfde*’.
c) S t e e n w i j k (F 60): ‘slechts één vorm is mogelijk; na durft gewoonlijk ‘*te*’. - De enig mogelijke volgorde is *durft komen.*
d) H e e r d e (F 113): ‘geen omzetting mogelijk’. - Deze correspondent geeft op: *durft te komen.*

Aanhangsel

De volgende zin (kaart 13) luidt: ‘hij durfde niet uitspreken wat hij...’: *dus durven + infin. in een hoofdzin.* Het is interessant het optreden van te voor infin. na durven in de hoofdzin te vergelijken met het similaire geval (in de hierboven behandelde zin 12) in de bijzin en ons af te vragen of te + infin. hier even dikwijls voorkomt en wel op dezelfde plaatsen.

Na vergelijking komen we tot het volgende resultaat: in de bijzin komt te + infin. 295 maal voor, in de hoofdzin slechts 238 maal. In 182 van deze 238 gevallen werd te + infin. voor dezelfde gemeenten opgegeven. Er zijn 112 gemeenten waarvoor in de bijzin te + infin. opgegeven werd en waarvoor in de hoofdzin gewoonweg de infin. zonder te vermeld wordt. 57 maal werd te + infin. opgegeven in de hoofdzin, waar we in de bijzin een enkele infin. aantroffen.

Hieronder volgt een tabel met de juiste cijfers van het aantal gemeenten per provincie, waarvoor respectief in hoofd- en bijzin de constructie met t e werd opgegeven.

	Friesland	*Groningen*	*Drente*	*Noord-Holland*	*Zuid-Holland*	*Utrecht*	*Gelderland*
hoofdzin	41	1	9	12	30	4	40
bijzin	17	0	4	15	43	8	46
verschil in voordeel v. bijzin	- 24	- 1	- 5	+ 3	+ 13	+ 4	+ 6

	Overijsel	*Zeeland*	*Noord-Brabant*	*Nederl.-Limburg*	*Antwerpen*	*Belg.-Limburg*	*Totaal*
hoofdzin	26	5	47	21	1	1	238
bijzin	35	22	61	42	1	1	295
verschil in voordeel v. bijzin	+ 9	+ 17	+ 14	+ 21	-	-	+ 57

Het is wel opvallend dat de constructie met t e slechts in de 3 noordelijke provincies Friesland, Groningen, Drente meer in de hoofdzin voorkomt dan in de bijzin. De verhoudingen zijn hier: 51 maal in de hoofdzin en slechts 21 maal in de bijzin. Hieruit blijkt duidelijk dat de vaste plaats van het verv. hulpww. na de infin. in de bijzin, in deze streken een zware handicap is voor het indringen van te + infin. na durven. Immers in durft + te + komen is de verplaatsing van durft achter de infin. bijna onmogelijk. - Van de andere kant blijkt er echter ook uit dat die vastheid in Friesland toch niet onaantastbaar is!

Alleen voor de provincies Noord-Holland en Gelderland is de toestand ongeveer dezelfde gebleven, evenals voor Zuid-Nederland, waar het slechts de gemeenten Poppel (K 196) en Kessenich (L 370) zijn die deze constructie met t e schijnen te kennen. In de overige provincies van Noord-Nederland zien we dat de constructie met te veel meer verspreid is in de bijzin dan in de hoofdzin: we treffen ze inderdaad 211 maal aan in de bijzin en slechts 133 maal in de hoofdzin.

Kaart 13

Hij durfde niet uitspreken wat hij allemaal wilde zeggen. [aant.]

I

De zuidelijke grens van het homogene groene gebied (*zeggen wilde*) valt een weinig ten Noorden van de zuidelijke grens van de provincie Drente. Vanaf de gemeente Meppel (F 74) kunnen we die grens horizontaal doortrekken tot de gemeente Stad-Vollenhove (F 66) aan de Zuiderzee. We stellen dus vast dat de noord-westelijke punt van Overijsel, die in de constructie hulpww. + verl. deelw. (kaarten 1 tot 7) regelmatig behoord had tot het homogene noordelijke gebied, doch in de constructies hulpww. + infin. zeer gemengd bleek (kaarten 8 tot 12 en verder weer 14 en 15), in dit ene geval weer eens integraal tot het groene gebied blijft behoren.

Enkele uitzonderingen vallen er in dit gebied aan te stippen. In de provincie F r i e s l a n d zijn er 3 gemeenten

waarvoor beide volgorden aangegeven werden: Oldeberkoop (F 21) en Oldelamer (F 42b) (de enige inzender vermeldt telkens beide vormen) en Steggerda (F 46) (1 inzender vult uitsluitend de groene Friese constructie '*zeggen wilde*' in, de andere inzender geeft de twee mogelijkheden op).

Ook in G r o n i n g e n treffen we 3 gemeenten aan met beide vormen: Engelbert (C 112) (1 inzender geeft op *zeggen wilde,* de andere *wilde zeggen*), Leek (C 144) (de enige inzender geeft beide volgorden op) en Stadskanaal (C 189) (waarvoor weer één op vijf inzenders de volgorde verv. ww. - infin. opgeeft).

In D r e n t e vinden we enkele uitzonderingen meer: voor 6 gemeenten (waarvan 5 bij de zuidelijke en westelijke provinciegrens) werd uitsluitend '*wilde zeggen*' opgegeven, nl. voor Vledder (F 50), Havelte (F 63), De Wijk (F 75), Valthermond (G 36), Alteveen (G 75b) en Hollandsche Veld (G 76). Voor 2 gemeenten werden beide volgorden opgegeven: Rolde (G 7) en Emmen (G 58): 1 inzender vult telkens in '*wilde zeggen*', een andere '*zeggen wilde*'.

In de n o o r d e l i j k e p u n t v a n O v e r i j s e l vinden we beide volgorden te Steenwijk (F 60) (1 inzender geeft alleen de vorm met de infin. voorop aan - *zeggen wilde* -, de twee andere inzenders geven beide constructies op) en te Stad-Vollenhove (F 66) (1 inzender vult in '*zeggen wilde*' de andere beide volgorden).

In de bij het groene gebied aansluitende provincie N o o r d -H o l l a n d wordt de grens gevormd door het IJ en het Noordzeekanaal. In dit gebied wordt de volgorde met de infin. achteraan (*wilde zeggen*) opgegeven voor 3 gemeenten, waarvan slechts 1 op het vasteland: Aartswoud (E 24a), Monnikendam (E 92) op Marken en Urk (F 77). Beide volgorden werden opgegeven voor De Waal (A 9) op Texel door 1 inzender en voor Andijk (E 36): 3 inzenders geven uitsluitend *zeggen wou* op, de vierde vermeldt beide vormen.

II

Het overblijvende gedeelte van Noord-Nederland vertoont een zeer gemengd uitzicht. Van de 8 zinnen met verv. ww. + infin. is het in deze verbinding dat het verv. ww.

vaakst achter de infin. blijkt te staan. Toch valt er een lichte overheersing te merken van de volgorde *verv. ww. - infin.* (*wilde zeggen*) vooral dan in Zeeuws-Vlaanderen en het Noorden van Noord-Brabant.

Van de 8 gemeenten van het zuidelijk gedeelte van Noord-Holland, waarvan we inzendingen bezitten, zijn er 2 met uitsluitend de volgorde infin. - verv. ww., 2 met uitsluitend de omgekeerde volgorde en 4 met beide vormen.

In Zuid-Holland is de verhouding: 16 gemeenten met de volgorde infin. - verv. ww., 21 met de omgekeerde volgorde (*wilde zeggen*) en 16 gemeenten met beide volgorden.

Voor de provincie Utrecht is het overwicht van de constructie met de infin. achteraan iets sterker: slechts 3 maal treffen we hier de infin. voorop aan (*zeggen wilde*), 11 maal de infin. achteraan (*wilde zeggen*) en 1 maal beide constructies.

Gelderland: 25 maal *wilde zeggen*, tegenover 29 maal *zeggen wilde* en 10 maal beide volgorden. Op te merken valt dat we ten Oosten van de IJsel, in het noordelijke gedeelte uitsluitend de constructie met het verv. ww. voorop aantreffen, terwijl in het zuidelijke gedeelte de omgekeerde volgorde (*zeggen wilde*) gebruikelijk is.

In Overijsel (met uitzondering van de noordelijke punt) is de verhouding: 15 gemeenten met de volgorde infin. - verv. ww. (*zeggen wilde*), 15 met de omgekeerde volgorde en 19 met beide constructies.

Ook op de Zeeuwse eilanden schijnen de beide volgorden naast mekaar gebruikt te worden: we treffen er de volgorde met de infin. voorop 13 maal aan, de volgorde met het verv. ww. voorop 16 maal en beide vormen naast elkaar 10 maal. In Zeeuws-Vlaanderen is de toestand geheel anders; dit gebied sluit reeds aan bij Zuid-Nederland en we vinden er slechts 2 gemeenten met uitsluitend de vorm '*zeggen wilde*': nl. Driewegen (I 138c) en Groenendijk (I 116d) en 1 gemeente met beide vormen nl. Neuzen (I 112).

In Noord-Brabant vinden we de constructie met de infin. voorop vooral in het Westen en het Zuid-Oosten; deze met het verv. ww. voorop (*wilde zeggen*) in het Noorden. De verhoudingen hier voor gans de provincie zijn: 16 maal de infin. voorop, 40 maal het verv. ww. voorop en 12 maal beide volgorden.

H o l l a n d s -L i m b u r g : 12 maal de infin. voorop (*zeggen wilde*), 28 maal de infin. achteraan (*wilde zeggen*) en 22 maal beide volgorden.

III

Z u i d -N e d e r l a n d , met uitzondering van de provincie Limburg, vormt evenals bij al de andere zinnen een groot homogeen gebied. In dit homogene gebied vinden we 4 gemeenten, waarvoor uitsluitend de vorm '*zeggen wilde*' opgegeven werd. Het zijn Ettelgem (H 25), Ieper (N 72), Galmaarden (O 232) en Lembeek (O 290). Van de 3 corespondenten uit Ieper is er slechts 1 die de opgave onveranderd weergegeven heeft en hij gebruikt de volgorde met de infin. voorop, doch plaatst er een vraagteken bij. De beide andere inzenders hebben een andere constructie gebruikt. Verder zijn er in Zuid-Nederland 5 gemeenten waarvoor beide volgorden aangegeven werden: Houthulst (N 28a), Meer (K 192) en Brussel (P 65) (de enige inzender geeft telkens beide mogelijkheden aan), St. Niklaas (I 175) (slechts één van de 4 inzenders plaatst de infin. voor het verv. ww.) en Essen (K 189) (1 inzender plaatst de infin. voorop, de andere plaatst hem achteraan).

In de provincie L i m b u r g overheerst ook de volgorde met het verv. ww. voorop (*wilde zeggen*) - (29 gemeenten), doch hier hebben we reeds 7 gemeenten, waarvoor uitsluitend de omgekeerde volgorde aangegeven wordt, nl. Neerpelt (L 312), Helchteren (L 413), Herk-de-Stad (P 50), Gelieren (Q 4), Kortessem (Q 74), Mopertingen (Q 90) en Gingelom (P 175). Voor 5 gemeenten werden beide volgorden vermeld: Opitter (L 362), Gruitrode (L 366) en Stokkem (L 423) (beide volgorden telkens ingevuld door één inzender), Opglabbeek (L 416) en Wellen (Q 78) (1 inzender vult telkens slechts in '*wou zeggen*', de andere geeft beide vormen).

Opmerkingen

A. De infin. werd door verschillende inzenders verzwegen, zodat de zin de vorm kreeg: 'hij durfde (alles) niet zeggen, wat hij (wel) *wilde*'. Dit is het geval voor de gemeenten: Stiens (B 24), Broek-op de-Akkerwoude

(B 29b), Marssum (B 52), Borger (G 11), Middelharnis (I 25), Nieuwvliet (I 104) esch (K 171), Brecht (K 206) en Alken (P 120).

B. We vinden nog verschillende andere constructies voor de bijzin, o.m.

'...wat hij allemaal *te zeggen had*': Opwierda (C 79a). '...wat hij allemaal *van plan was*': Walsoorden (I 116a). '...wat hij allemaal *op zijn gemoed had*': Gouderak (K 14).

'...wat hij allemaal *op de lippen had te zeggen*': Kerkrade (Q 121).

'...wat hij allemaal *zou willen zeggen*': Snellegem (H 33) en Everbeek (O 212).

'...wat hij allemaal *had willen zeggen*': Ardooie (N 41). '...wat hij allemaal *zou willen zeggen hebben*': Vurste (O 32), Hofstade (O 59) (door 2 inzenders), St. Denijs (O 190).

'hij had 't hart niet, dat hij alles *zei*': Zwartebroek (F 144c).

C. Enkelen maken een *hoofdzin* van de bijzin: 'hij wilde 't wel graag zeggen maar durfde niet': Finsterwolde (C 131).

'hij durfde zich niet uitspreken': Overslag (I 167a).

D. 2 inzenders (uit Waasmunster (I 212) en Gent (I 241) vinden de zin onmogelijk weer te geven in hun dialect en plaatsen er slechts een vraagteken achter.

E. *Opmerkingen van de inzenders:*

a) G o u d a (E 209): 'te nooit weggelaten in dergelijke vormen'. - bedoelt hier natuurlijk de hoofdzin.
b) R u i n e r w o l d (F 73): 'valt de klemtoon op 't ww. w i l l e n , dan moet het zijn '*wilde zeggen*' - (de gewone vorm is volgens deze correspondent '*zeggen wilde*').
c) H e e r d e (F 113): 'omzetting van infin. en verv. ww. brengt geen betekenisverschil mee'.
d) S p a k e n b u r g (F 121): 'gewoonlijk "*zeggen wou*", doch ook omgekeerd'.
e) B a r n e v e l d (F 170): '*zeggen wou* is ook mogelijk, doch niet gebruikelijk'.
f) V e n r a i j (L 210): '*zeggen wou* is minder frequent dan *wou zeggen*'.
g) L i e s e l (L 263a): 'wordt zo heel zelden gezegd'.

Kaart 14

't Was de eerste keer dat Jan bij de andere jongens kwam zitten. aant.

Evenals durven neemt het hulpww. van modaliteit komen in sommige gedeelten van Noord-Nederland t e voor de infin. Daar dit verschijnsel zich wel bij *komen* voordoet en niet bij *gaan,* heb ik de inzendingen waarin komen vervangen werd door gaan, aangeduid met een bijzonder teken, nl. een driehoek (groen of rood alnaargelang de infin. of het verv. ww. voorop stond). Op deze kaart vinden we nog een vierde kleur, daar hier ook de volgorde '*te zitten kwam*' voorkomt. We merken al dadelijk op dat het gebied waar de vormen *te zitten kwam* en *kwam te zitten* gebruikelijk zijn, niet helemaal overeenstemt met het gebied op kaart 12, waar *durft te komen* in gebruik was. We hebben er op gewezen dat bij de vorige zin (durven + te in de hoofdzin) dit gebied reeds niet meer overeenstemde met dat van kaart 12 (durven + te in de bijzin) en daar ging het nog maar om de verbinding met hetzelfde hulpww.(3).

De constructie *kwam te zitten* is vooral verspreid in Friesland (daar komt ze bijna uitsluitend voor), ze is bekend over geheel Noord-Nederland, en komt slechts zeer sporadisch voor in Zeeuws-Vlaanderen en Holl.-Limburg.

Deze kaart is zeer interessant voor dat noordelijk gedeelte van Nederland dat we tot dusver bijna altijd als een homogeen groen gebied hebben aangetroffen, doch dat hier erg verschrompeld en aangevreten lijkt door de concurrerende vormen. Er moet daar een hevige strijd aan de gang zijn tussen de verschillende mogelijke constructies. Een vergelijking met kaart 12, waar ook durft + te + infin. verschijnt, is zeer suggestief. We menen uit ons kaartenmateriaal het verloop van de strijd als volgt te mogen aflezen:

In het noordelijke groene gebied staat de volgorde *verl. deelw. of infin. + verv. hulpww.* in de bijzin nog zeer vast. De rode vorm, die aan de zuidelijke grens zeer of vrij sterk staat, slaagt er niet in vaste voet in dat gebied te krijgen. De rode infiltraties in de grensstreek kunnen we slechts vooruitgeschoven posten noemen.

(3) Zie aanhangsel na kaart 12, blz. 148.

In enkele gevallen heeft de rode vorm (hulpww. vóór infin.) zich enigszins gewijzigd door het voorzetsel t e tussen hulpww. en infin. in te lassen en in deze vermomming heeft hij blijkbaar meer succes. Uit kaart 12 blijkt dat hij in Friesland vaste voet heeft gekregen in de verbinding durven + te + komen. Op deze kaart, in de verbinding komen + te + infin. wordt het een echte overrompeling van het groene gebied door de vorm met te. In Friesland heeft de constructie '*...dat hij kwam te zitten*' bijna geheel de provincie bezet en is er de gewone vorm geworden, zodat de groene constructie er nog slechts sporadisch voorkomt. Ook Drente is erg aangetast en zelfs in Groningen heeft '*kwam te zitten*' zich reeds ingeburgerd.

Is de groene volgorde nu reddeloos verloren? Neen, want er is een compromisvorm ontstaan, nl. '*te zitten kwam*' die vooral in Groningen, doch ook een aantal keren in Drente en Friesland opduikt en die zelfs eenmaal tot in Overijsel en Noord-Holland wordt aangetroffen. Het is niet uitgesloten dat deze compromisvorm de enige kans op redding betekent voor de constructie met het verv. ww. achteraan.

De bijval van de vorm '*kwam te zitten*' is des te opmerkelijker, omdat hij in de rest van het Nederlandse taalgebied niet zo erg druk gebruikt wordt. In zin 12 (*durft te komen*) steunde de constructie met t e op een veel sterker hinterland en toch staat zij in Friesland lang niet zo sterk als '*kwam te zitten*' in zin 14. In het laatste geval moet zich in Friesland zelf een secundaire uitstralingshaard gevormd hebben.

I

In Friesland vinden we 44 gemeenten met uitsluitend de constructie *kwam te zitten,* 7 met de volgorde *te zitten kwam* en 4 gemeenten met beide vormen. Voor 14 gemeenten werd de vorm *zitten kwam* ingevuld en voor 9 de vorm *zitten ging.* Voor 3 gemeenten werden de beide vormen: *zitten kwam* en *kwam te zitten* opgegeven. Alleen de gemeente Noordwolde (F 47) heeft de volgorde *kwam zitten.* Voor Steggerda (F 46) werd opgegeven *kwam zitten* en *kwam te zitten* en voor Oldelamer (F 42b) *kwam zitten* en *zitten kwam.*

G r o n i n g e n blijft spijt het indringen van vreemde constructies overwegend groen: 35 plaatsen met *zitten kwam* en 11 met *zitten ging.* De vorm *kwam te zitten* vinden we voor 7 gemeenten: Marum (B 101), Woltersum (C 77), Overschild (C 78a), Wagenborgen (C 85), Middelbert (C 110), Zuidbroek (C 125) en Jipsinghuizen (G 14). De volgorde *te zitten kwam* vinden we daarentegen in 10 gemeenten, wat er schijnt op te wijzen, dat de Groningers nog veel strenger dan de Friezen vasthouden aan de constructie met het verv. ww. achteraan. Voor geen enkele gemeente werd uitsluitend de vorm *kwam zitten* opgegeven. Er zijn verschillende 'menggemeenten'. Zo hebben we de constructies *zitten kwam* en *te zitten kwam* voor Slochteren (C 118), de vormen *zitten kwam* en *kwam te zitten* voor Weke (C 25), Oostwold (C 103), Groningen (C 108), Siddeburen (C 121) en Onstwedde (C 192). *Zitten kwam* en *kwam zitten* vinden we te Baflo (C 32) en te Engelbert (C 112) en te Meeden (C 157) vinden we 3 verschillende vormen: *zitten kwam, te zitten kwam* en *kwam zitten.*

In D r e n t e is de verhouding: 13 maal *zitten kwam,* 4 maal *zitten ging,* 5 maal *te zitten kwam,* 9 maal *kwam zitten,* 3 maal *ging zitten* en 5 maal *kwam te zitten.* We vinden er 2 maal de vormen *kwam zitten* en *kwam te zitten* en voor Emmen (G 58) vinden we 3 vormen vermeld: *kwam zitten, kwam te zitten* en *zitten kwam.* Alles samen genomen vinden we in deze provincie al even dikwijls het verv. ww. vooraan als achteraan.

In de provincie N o o r d -H o l l a n d is de toestand ook zeer verward. In het Noorden vinden we nog meer de infin. voorop; toch zijn er vele uitzonderingen. De verhouding voor de gehele provincie is: 16 maal *zitten kwam* en 3 maal *zitten ging,* 1 maal *te zitten kwam,* 11 maal *kwam zitten,* 1 maal *ging zitten* en 7 maal *kwam te zitten.* Vermenging van verschillende constructies vinden we te Schermer (E 47a): *zitten kwam* en *kwam te zitten,* te Venhuizen (E 40a): *te zitten kwam* en *kwam te zitten,* te Leiden (E 97): *kwam zitten* en *kwam te zitten,* te De Waal (A 9) en te Amsterdam (E 109): *kwam zitten* en *zitten kwam,* en te Andijk (E 36), waar we 3 vormen aantreffen: *kwam zitten, kwam te zitten* en *zitten kwam.*

II

In de provincie Z u i d -H o l l a n d is de toestand niet meer zo ingewikkeld: hier staat bijna overal het verv. ww. voorop; alleen voor Rijnsaterwoude (E 142) wordt uitsluitend de vorm met het verv. ww. achteraan opgegeven. De vorm *kwam te zitten* vinden we te Voorburg (E 195) en te Sommelsdijk (I 24). Deze vorm samen met de gewone vorm *kwam zitten* treffen we aan te Scheveningen (D 1), Lexmond (K 34) en Puttershoek (K 92). De beide vormen *kwam zitten* en *zitten kwam* werden opgegeven voor Kedichem (K 74) en 's Gravendeel (K 93).

In de provincie U t r e c h t vinden we uitsluitend constructies met het verv. ww. voorop. Voor 2 gemeenten treffen we er de vorm *kwam te zitten* aan, nl. voor Utrecht-stad (E 192) en voor Vreeswijk (E 225). Beide vormen *kwam zitten* en *kwam te zitten* werden opgeven voor Polsbroek (K 21).

Ook in G e l d e r l a n d vinden we bijna uitsluitend het verv. ww. voorop. Slechts voor 2 gemeenten werd uitsluitend de volgorde infin. - verv. ww. opgegeven (*zitten kwam*): nl. voor Kilder (L 38) en Megchelen (M 44). De omgekeerde volgorde (*kwam zitten*) vinden we in 47 gemeenten en de constructie *kwam te zitten* in 10 plaatsen. Voor de plaatsen Terwolde (F 131) en Gietel (F 157) werd zowel de constructie met de infin. voorop opgegeven als deze met het verv. ww. voorop. Voor de gemeenten Doornspijk (F 99), Brummen (F 178), Zelhem (G 278) en Kotten (M 15) werden de vormen *kwam zitten* en *kwam te zitten* ingevuld. 3 verschillende vormen vinden we voor Aalten (M 9): *kwam zitten, kwam te zitten* en *zitten kwam.*

In O v e r i j s e l is ook de volgorde met het verv. ww. voorop overheersend. In 12 gemeenten vinden we de constructie *kwam te zitten* en in 5 *ging zitten.* De constructie met het verv. ww. achteraan treffen we aan in 3 gemeenten: 2 maal *zitten kwam,* nl. te Steenwijkerwold (F 59) en te Radewijk (G 118), *kwam te zitten* te Denekamp (G 182). Mengvormen vinden we op verschillende plaatsen: *kwam zitten* en *zitten kwam* te Kampen (F 90), De Lutte (G 209), Delden (G 203 en Boekelo (G 231). *Kwam zitten* en *kwam te zitten* te Staphorst (F 87), Dalfsen (F 98), Deventer (F 133),

Geesteren (G 143) en Zenderen (G 200). *Kwam te zitten* en *te zitten kwam* te Stad-Vollenhove (F 66) en te Tubbergen (G 174). Voor de gemeente Steenwijk (F 60) werden er 3 constructies opgegeven: *kwam zitten, kwam te zitten* en *zitten kwam.*

In Z e e l a n d vinden we alleen de vormen met het verv. ww. voorop. De constructie met te werd opgegeven voor: Noordgouwe (I 39), Arnemuiden (I 85), Kwadendamme (I 95a) en Groede (I 107). Beide constructies (met en zonder t e) werden opgegeven voor Hoedekenskerke (I 95), Ellewoutsdijk (I 111) en Hulst (I 142).

In de provincie N o o r d -B r a b a n t treffen we 1 groen cirkeltje aan, voor de gemeente Etten (K 176) en 1 half rood-half groen voor de gemeente St.-Anthonis (L 185). Voor alle andere gemeenten werd de constructie met het verv. ww. vooraan ingevuld. We hebben 50 gemeenten met de vorm *kwam zitten,* 13 met de vorm *kwam te zitten* en 5 met beide vormen.

Voor H o l l a n d s -L i m b u r g is de toestand weer ingewikkelder omdat hier ook de constructie met de infin. voorop bekend is. Voor 5 gemeenten werd deze laatste volgorde uitsluitend ingevuld, nl. voor Tegelen (L 270), Buchten (L 426), Brunssum (Q 35), Kerkrade (Q 121) en Mheer (Q 196). De beide volgorden infin. - verv. ww. en verv. ww. - infin werden ingevuld voor 14 gemeenten. De vorm *kwam zitten* voor 40 gemeenten en *kwam te zitten* slechts voor 5, nl. Sevenun (L 266), Helden (L 291), Born (L 428), Borgharen (Q 96a) en Spekholzerheide (Q 121b).

III

In Z u i d -N e d e r l a n d vinden we geen enkele uitzondering, behalve in de provincie L i m b u r g , waar de vorm '*zitten kwam*' ingevuld werd voor Hechtel (L 352), Berbroek (P 53) en Gingelom (P 175). Beide volgorden vinden we vermeld voor Kleine-Brogel (L 315), Gruitrode (L 366), Kessenich (L 370), Opoeteren (L 415), Opglabbeek (L 416) en Wellen (Q 78).

Opmerkingen

A. Ook voor deze zin krijgen we allerlei andere constructies. Kwam zitten werd gewoonweg vervangen door

de O.V.T. '*zat*' door de inzenders uit Warmenhuizen (E 16), Berkhout (E 56), Okkenbroek (F 137a), Borger (G 11) en Lichtenvoorde (M 7).

B. We vinden nog de constructie: 'dat Jan bij de andere jongens *ging gaan zitten*'.: Brugge (H 36), Nieuwvliet (I 104), Maldegem (I 154), Ardooie (N 41), Loker (N 116), Menen (N 132) en St. Denijs (O 190). '...dat Jan bij de andere jongens *is komen zitten*'. Knesselare (I 185), Aalten (I 187) en Asse (O 162). '...dat Jan.....*was komen zitten*'. Zottegem (O 117).
'...dat Jan zich bij de andere jongens *zette*'. Eeklo (2 maal).

C. Bijzin en hoofdzin smolten samen tot slechts *1 zin* bij de inzenders uit Gauw (B 115a), Finsterwolde (C 131) en Nijkerk (F 142) onder de vorm: 'voor de eerste keer kwam Jan bij de andere jongens zitten (B 115a) en 'Jan ging voor de eerste keer bij de andere jongens zitten (C 131 en F 142).
De inzender uit Opwierda (C 79a) geeft de gedachte op een eigen manier weer: ''t was voor 't eerst dat Jan zich onder (mank) andere jongens schaarde'.

D. *Opmerkingen van de inzenders:*
a) S t i e n s (B 24): '*zitten kwam* is onmogelijk - het moet zijn *kwam* t e *zitten*'.
b) W i n s c h o t e n (C 161): 'zitten *ging*: kwam zal bv. wel gebruikt worden in: hij kwam bij mij zitten'.
c) S t e e n w i j k (F 60): 'slechts één vorm gebruikelijk: *kwam* t e *zitten*'. - Opmerkelijk is dat de beide andere inzenders uit Steenwijk deze vorm zelfs niet vernoemen.
d) H e e r d e (F 113): 'omzetting zeer goed toelaatbaar; brengt geen betekeniswijziging mee'.

Kaart 15

Er waren drie mannen die in het bos moesten werken. aant.

Deze kaart brengt ons weer het vertrouwde beeld: homogeen groen in het Noorden, homogeen rood in het Zuiden en overheersend rood in het midden van ons taalgebied.

I

In de provincie F r i e s l a n d vinden we geheel in het Zuiden langsheen de Overijselse grens 3 uitzonderingen: voor Scherpenzeel (F 53), wordt alleen de volgorde verv. ww. gevolgd door infin. opgegeven. Voor Oldeberkoop (F 21) en Oldelamer (F 42b) worden beide volgorden aangegeven.

In de provincie G r o n i n g e n vinden we eveneens de constructie met het verv. ww. voorop (*moesten werken*) voor 1 gemeente: Woltersum (C 77). Beide constructies voor Engelbert (C 112): elk van beide inzenders geeft een andere volgorde op. Voor Meeden (C 157) wordt de constructie met de infin. voorop aangegeven door 2 inzenders, beide constructies door een derde. Voor Stadskanaal (C 189) vinden we weer 1 van de 5 inzenders die het verv. ww. voorop plaatst. Dat het niet steeds dezelfde inzender is, die het verv. ww. voorop plaatst is wel enigszins zonderling, doch het stemt tot vertrouwen in de opgegeven constructies. 1 inzender heeft het verv. ww. 3 maal voorop geplaatst, een andere 2 maal, de overige inzenders plaatsen het steeds achteraan.

Ook voor deze zin vormt de provincie D r e n t e geen homogeen gebied: alleen het Oosten kent uitsluitend (op enkele uitzonderingen na) één constructie; in het Westen treffen we daarentegen reeds vrij dikwijls de volgorde verv. ww. + infin. aan. In het oostelijk gedeelte vinden we voor 3 gemeenten beide constructies: te Eekst (C 184) en te Rolde (G 7) vermeldt één inzender telkens de volgorde met de infin. voorop, de andere plaatst het verv. ww. voorop. Voor Drauwen (G 10) vermeldt 1 inzender uitsluitend de groene constructie (*werken moesten*) de andere geeft beide mogelijkheden op. In het westelijke deel van de provincie zijn er reeds 5 gemeenten waarvoor uitsluitend de volgorde verv. ww. - infin. opgegeven wordt: Vledder (F 50), Uffelte (F 62), Havelte (F 63). Nieuw-Balinge (G 50b) en Hollandsche-Veld (G 76). Daartegenover staat dat de omgekeerde volgorde infin. - verv. ww. (*werken moesten*) slechts 6 maal voorkomt en dat we beide volgorden voor één gemeente 5 maal aantreffen. Bijgevolg mogen we zeggen dat in dit gedeelte van Drente geen enkele constructie overweegt.

In N o o r d -H o l l a n d hebben we een overwicht van de volgorde infin. - verv. ww. (*werken moesten*),

welke in het uiterste Noorden bijna uitsluitend voorkomt. Met het uiterste Noorden bedoel ik hier het gedeelte dat ligt ten Noorden van de lijn Middelie (E 76), Groot-Schermer (E 68a), Alkmaar (E 45) en Bergen (E 18). In dit gebied vinden we slechts 2 gemeenten, waarvoor uitsluitend de andere volgorde opgegeven werd: Barsingerhorn (E 12) en Aartswoud (E 24a). Te De Waal (A 9) en Andijk (E 36) treffen we beide volgorden aan. In het gedeelte ten Zuiden van deze lijn is de verhouding: 9 maal verv. ww. - infin. (*moesten werken*) - 6 maal infin. - verv. ww. (*werken moesten*) en 3 maal beide volgorden.

II

In Z u i d -H o l l a n d is er al dadelijk een sterk overwicht van de constructie met het verv. ww. voorop (*moesten werken*): De verhouding is 35 maal het verv. ww. voorop, 8 maal de infin. voorop en 13 maal beide volgorden.

In de provincie U t r e c h t vinden we de volgende verhouding, 11 maal verv. ww. voorop, 2 maal infin. voorop (Langenoord (F 141a) en Leersum (F 188) en 3 maal beide volgorden (Westbroek (E 191), Spakenburg (F 121) en Bunschoten (F 139).

Ook in G e l d e r l a n d is de volgorde verv. ww. - infin. overheersend; hier vinden we 42 maal het verv. ww. voorop, 15 maal de infin. voorop: te Putten (F 124), Apeldoorn (F 151), Gorssel (F 161), Ederveen (F 192), Heteren (L 21), Altforst (L 55) en Beuningen (L 65); verder nog in 8 gemeenten langsheen de Duitse grens: Bemmel (L 69), Kilder (L 38), Megchelen (M 44) Dinxperlo (M 46), Miste (M 11), Winterswijk (M 13), Kotten (M 15) en Eibergen (G 255). Verder vinden we de beide volgorden vermeld voor 11 gemeenten, waarvan nog 4 langsheen de Duitse grens.

In O v e r i j s e l is de verhouding: 31 maal het verv. ww. voorop, 12 maal de infin. voorop en voor 14 gemeenten vinden we beide constructies vermeld.

Op het eiland S c h o u w e n vinden we slechts 2 gemeenten waarvoor uitsluitend de volgorde infin. - verv. ww. opgegeven wordt: Burgh (I 32) en Oosterland (I 52). Op W a l c h e r e n werd slechts 1 maal deze volgorde vermeld: Arnemuiden (I 85) en voor de gemeente Veere

(I 66) treffen we beide volgorden aan. Op N o o r d -B e v e l a n d is er ook één uitzondering: Kortgene (I 67) en op Z u i d -B e v e l a n d treffen we voor 3 gemeenten de constructie aan met de infin. voorop: Hoedekenskerke (I 95), Kwadendamme (I 95a) en Ellewoutsdijk (I 111). Beide volgorden werden opgegeven voor Wemeldinge (I 72) en Rilland (I 117a). Z e e u w s -V l a a n d e r e n sluit geheel aan bij Zuid-Nederland: we vinden er uitsluitend verv. ww. - infin. (*moesten werken*).

Ook in N o o r d -B r a b a n t is er slechts een klein aantal gemeenten waarvoor uitsluitend de constructie met de infin. voorop ingevuld werd: nl. 6 (Wouw (K 173), Etten (K 176), Rucphen (K 177), Rosmalen (L 144), Hintham (L 144a) en Stiphout (L 326). Beide volgorden vinden we voor 10 gemeenten (Bergen-op-Zoom (I 79), Dinteloord (K 151), Kruisland (K 173a), Oudenbosch (K 157), Dussen (K 128), Tilburg (K 183), Nulands-Vinkel (L 145a), Sambeek (L 188), Liesel (L 263a) en Borkel (L 281). Hiertegenover staat het groot aantal gemeenten (53) waarvoor uitsluitend de constructie met het verv. ww. voorop (*moesten werken*) aangegeven werd.

In H o l l .-L i m b u r g ook treffen we zeer weinig gemeenten aan met uitsluitend het verv. ww. achteraan (*werken moesten*): slechts 6, nl. Blerich (L 269), Tegelen (L 270), Buchten (L 426), Brunssum (Q 35), Borgharen (Q 96a) en Mheer (Q 196), 15 maal vinden we de beide volgorden vermeld en 41 maal het verv. ww. voorop.

III

In Z u i d -N e d e r l a n d is, zoals voor al deze zinnen met een infin. en een verv. ww. de toestand veel eenvoudiger. Het hele gebied, zonder de provincie Limburg, is volstrekt homogeen rood, op twee uitzonderingen na. In Oost-Vlaanderen treffen we beide constructies aan te Aalter (I 187), wat waarschijnlijk op een vergissing berust. Eén van beide inzenders vermeldt de twee constructies, doch voegt er bij: '*werken moesten* minder gebruikt dan *moesten werken*'. De tweede uitzondering vinden wij te Essen (K 189), waar de ene inzender zegt *moesten werken,* de andere *werken* moesten.

In de provincie L i m b u r g is de constructie iets minder vast, hier vinden we de volgorde met de infin. voorop

(*werken moesten*) vermeld voor 3 gemeenten: Ophoven (L 371), Berbroek (P 53) en Kortessem (Q 74). Beide volgorden treffen we aan voor Kleine-Brogel (L 315), Gruitrode (L 366) en Stokkem (L 423).

Opmerkingen

A. Door enkele correspondenten werd de vorm '*moesten werken*' vervangen door '*moesten gaan werken*'. Deze opgave vinden we voor Nieuwvliet (I 104), St.-Andries (H 35), St.-Kruis (H 38), Melsele (I 179), Haasdonk (I 181), Gent (I 241), Baasrode (I 260a), Ardooie (N 41), Petegem (O 15), Welden (O 99), Schepdaal (O 175), Lot (O 255), Hever (P 14) en Tremelo (P 22). Deze opgaven met samengestelde infin. bleven bruikbaar voor de kaarten.

B. Bijzin en hoofdzin werden verschillende malen versmolten tot *een hoofdzin*: '3 mannen moesten in het bos werken' of 'met drieën moesten ze in het bos werken': Zierikzee (I 49), Heerlerheide (Q 112a), Noordbroek (C 124), Zuidbroek (C 125), Finsterwolde (C 131) (2 maal), Nijkerk (F 142), Wachtebeke (I 169), Arendonk (K 240), Westmeerbeek (K 347), Hofstade (O 59) en Denderwindeke (O 235).

Eén inzender (uit Bakel (L 208) vult in: 'er waren 3 mannen in het bos *om te werken*'.

C. *Opmerkingen van de inzenders:*

a) H e e r d e (F 113): 'omzetting van verv. ww. en infin. brengt geen betekenisverandering mee'.
b) S p a k e n b u r g (F 121): 'omzetting is mogelijk, doch gewoonlijk zegt men: *moesten werken*'.
c) V l i s t (K 17): '*moesten werken*, doch omgekeerd wanneer w e r k e n de nadruk heeft'.

Algemene opmerkingen

Gemaakt door de corespondenten naar aanleiding van de bijzinnen met vervoegd werkwoord en infinitief.

Z o u t k a m p (B 17): zie blz. 61.

S t i e n s (B 24): 'er is overal slechts 1 mogelijkheid van constructie (*infin. voorop*), behalve in zin 14 waar

men zegt *kwam te zitten* zowel als *te zitten kwam*'.

I J l s t (B 114): zie blz. 61.

L a n g w e e r (F 4): zie blz. 61. - Het onderzoek heeft uitgewezen dat de volgorde van verv. ww. en infin. in de Friese steden, in de kuststeden en het Bildt even stabiel blijkt te zijn als deze van verl. deelw. en verv. ww. Doch in het Stellingwerf daarentegen zien we dat deze volgorde niet meer zo vast is en hier vinden we reeds verscheidene malen het verv. ww. vóór de infin.

S t . N i k l a a s g a (F 5): zie blz. 61.

T j a l l e b e r d (F 10): zie blz. 61. - Ook de volgorde infin. - verv. ww. is in beide dialecten dezelfde, behalve voor zin 14, waar we voor het Fries van Tjalleberd hebben: '*te zitten kwam*' en voor het Overijsels: '*kwam te zitten*'.

S p i j k (C 42): zie blz. 62.

W i l d e r v a n k (C 186): 'het hulpww. komt ook nooit voor de onbepaalde wijs'.

S p i j k e n i s s e (I 18): zie blz. 62.

W i l l i g e - L a n g e r a k (K 22): zie blz. 62.

H e e l s u m (L 15): zie blz. 63. '...de andere volgorde is vooral ook gebruikelijk voor zinnen 10 en 13 (*komen kan, zeggen wilde*)'.

D i d a m (L 34): 'onbepaalde wijs en hulpww. mogen gerust van plaats verwisselen, - in zin 14 is het beter *kwam zitten*'.

D r u m p t (L 43): zie blz. 63. '...rondom Tiel plaatst men ook steeds het hulpww. voorop, de infin. achteraan'. - De inzender uit Tiel gebruikt ook steeds deze volgorde, doch de inzender uit Wadenoijen (L 45) plaatst het verv. ww. in 5 gevallen vooraan (*zult zijn, laat vallen, durft te komen, kwam te zitten, moesten werken*) en in 3 gevallen achteraan (*regenen zou, komen kan* en *zeggen wou*).

D e v e n t e r (F 133): 'vaak is er verschil in betekenis. Zin 15 bv. *moesten werken*: hier valt de klemtoon op b o s - niet in de tuin of op de akker, maar in 't bos, terwijl anderen misschien ergens anders moesten werken. *Werken moesten*: hier valt de klemtoon op w e r k e n - ze mochten niet wandelen of op 'n bankje zitten, maar werken moesten ze'.

G e e s t e r e n (G 143): zie blz. 63. - Hier plaatst de inzender 7 maal het verv. ww. voorop, 1 maal achteraan, nl. voor zin 10: dat ze vandaag niet *komen kan.*

K e r s p e l-G o o r (G 223a): zie ook blz. 63. 'De naar mijn gevoelen meest gebruikte vorm heb ik vermeld. Soms is er verschil in betekenis: zegt men bv. *werken moesten,* dan is i n h e t b o s w e r k e n één begrip, nl. werkzaamheden verrichten die noodzakelijk in het bos moesten gebeuren, nl. houthakken, snoeien, enz. Zegt men *moesten werken* dan wordt meer de nadruk gelegd op de p l a a t s waar de mensen moesten werken in tegenstelling tot anderen, die werkzaamheden verrichten niet in 't bos. De zinnen 9-11-12-14 moeten noodzakelijk zo (*zou regenen - laat vallen - durft te komen* en *kwam zitten*)'.

H a a k s b e r g e n (G 257): zie blz. 64 '...ook staat het hulpww. meestal achter de onbepaalde wijs'. - Geeft geen vb. van betekeniswijziging met een infin.

W i n t e r s w i j k (M 13): 'ik heb de zinnen op het eerste gevoel weergegeven. Een bepaalde stabiliteit in de volgorde van hulpww. en infin. bestaat hier niet'.

K a p e l l e (I 96): 'in zinnen 8-10-13 wordt het hulpww. bij voorkeur achter de infin. geplaatst. In zin 9 hoort men beide volgorden, in zin 11 moet het hulpww bepaald vóór de infin. (*laat vallen*) evenals in zin 14 (*kwam zitten*). In zin 12 plaatst men het bij voorkeur voor de onbep. wijs'.

D r u n e n (K 143): zie blz. 64.

D o n g e n (K 163): 'de andere constructie, meestal zonder onderscheid, is ook in gebruik voor zinnen 10 en 13'.

Z e e l a n d (L 157): 'in verbinding met de onbep. wijs staat het hulpww. voorop'.

T e g e l e n (L 270): 'de regel is tamelijk vast: eerst infin. - daarna verv. ww.'. - De vastheid van de regel belet niet dat de correspondent zelf zondigt tegen zijn eigen bewering in zin 8: of ge braaf *zult zijn.*

N e e r (L 294): zie blz. 64. '...beide gevallen voor zinnen 10 en 13'. - In de andere zinnen vult deze correspondent steeds in: eerst hulpww. dan infin.

S t r a m p r o i j (L 318): zie blz. 84. '...dat de plaats van het hulpww. in het dialect dikwijls mede bepaald

wordt door de k l e m t o o n of z i n s m e l o d i e . Bv. in zin 10: klemtoon op v a n d a a g , dan zou ik zeggen: vandaag niet *komen kan*; klemtoon op n i e t : vandaag niet *kan komen*; klemtoon op k a n : vandaag niet *komen kan*; klemtoon op k o m e n : vandaag niet *kan komen*'.

N u t h (Q 36): 'alle zinnen gaan op beide manieren, behalve zin 8 - alleen: braaf *zult zijn*'.

O o s t d u i n k e r k e (H 49): 'steeds het verv. ww. voorop in zinnen 8-15'.

S t o k k e m (L 423): op blz. 64. stelden we vast dat deze inzender gemeend had een algemene tendens te ontdekken in zijn dialect: ouderen van dagen zouden de tegenovergestelde constructie gebruiken van die welke op onze enquêtelijst afgedrukt stond, de jongere generatie zou een voorliefde hebben voor de gedrukte constructie (die hij hier A.B.N. noemt!) en de 40 jarigen zouden beide volgorden door elkaar gebruiken met een voorliefde voor de 'oudere' constructie.

Getoetst aan de door de correspondent zelf opgegeven vertalingen in het dialect van zinnen 1-7 (verbinding verv. ww. + verl. deelw. in de bijzin) bleek zijn algemene tendens hiermee in overeenstemming. Wat hij als vertaling van zinnen 8-15 (verbinding verv. ww. + infin.) opgeeft klopt echter niet meer met die tendens. Immers de oudere generatie zou in 5 gevallen de infin. voorop plaatsen (*regenen zou, komen kan, vallen laat, komen durft* en *zitten kwam*) en in 3 gevallen het verv. ww. voorop (*zult zijn, wilde zeggen* en *moesten werken*).

De ± 40 jarigen zouden ook in 5 gevallen de constructie van de ouderen overnemen (*komen kan, vallen laat, komen durft, zitten kwam* en één vorm met het verv. ww. voorop: *wilde zeggen*), en in 3 gevallen zouden ze beide vormen gebruiken!

De jongere generatie zou bijna uitsluitend de volgorde met het verv. ww. voorop gebruiken, behalve voor zin 13: *zeggen wilde.* De jongere generatie zou dus behept zijn met een 'esprit de contradiction'! Ze wenst overal de infin. achteraan te plaatsen, doch in bepaalde gevallen doet ze 't niet, eenvoudig omdat de ouderen van dagen het in dit geval ook zo doen! De interpretatie van deze correspondent lijkt ons erg geforceerd!

Kaart 17

Verzamelkaart van de verbinding vervoegd werkwoord + infinitief [4] aant.

Op deze kaart overheerst duidelijk de rode kleur, d.i. de constructie met het verv. ww. voorop.

I

Het homogene [5] groene gebied is veel kleiner dan op de vorige verzamelkaart: het omvat nog de provincies Friesland (uitgenomen het uiterste Zuiden), Groningen (uitgenomen een zeer klein gebied in het Zuid-Oosten), het Noorden en het Oosten van Drente, het Drechterland, Wieringen en Terschelling in Noord-Holland (van Vlieland is er geen enkele inzending).

De gebieden waar de groene volgorde (eerst infin. - dan verv. ww.) overheerst zijn: het overblijvende gedeelte van Drente, zuid-oostelijke hoek van Groningen, het zuid-oostelijk gedeelte van Friesland, het overige gedeelte van Noord-Holland ten Noorden van het IJ en het Noordzeekanaal en een zeer klein gebied rondom de stad Venlo (L 271).

II

Hier en daar verspreid vinden we enkele kleine gebieden waar het gebruik van beide constructies even frequent is: in de noordelijke punt van Overij-

(4) Deze verzamelkaart werd getekend met de gegevens opgeleverd door zinnen 8-9-10-11-13-15. De 2 zinnen 12 en 14 kwamen niet in aanmerking, omdat er daarin op vele plaatsen een nieuwe constructie met te voor de infin. voorkwam. Het ware mogelijk geweest een deel van het door deze beide zinnen opgeleverde materiaal te gebruiken, doch dat zou de totale verhoudingen enigszins beïnvloed hebben. Daarom oordeelden we het beter deze twee zinnen helemaal te laten vervallen.

(5) Voor de betekenis van ‘homogeen gebied’ op onze verzamelkaarten verwijzen we naar de eerste alinea van I blz. 65 (beschrijving van kaart 16).

sel en het aangrenzende zuidelijke deel van Friesland, in een deel van Gelderland, grenzend ten Noorden aan de IJsel (komt tot aan de stad Zutfen (F 179)) in het Oosten aan een kromme, die gaat van Zutfen (F 179) tot IJzerlo (M 48), in het Zuiden aan de Duitse grens en in het Westen komt de verste punt tot Batenburg (L 98). Een vierde gebied vinden we in Zuid-Holland: Beierland en Hoeksche-Waard en een vijfde in Zeeland: Zuid-Beveland.

III

Het overblijvende gebied wordt verdeeld in h o m o g e e n r o d e en o v e r h e e r s e n d r o d e g e b i e d e n . Het grootste homogeen gebied omvat de provincies Westen Oost-Vlaanderen, het grootste gedeelte van Antwerpen, geheel Brabant, Zeeuws-Vlaanderen (uitgenomen een zeer kleine strook), springt met een punt in in Noord-Brabant en reikt tot 's Hertogenbosch (K 150) en zelfs tot Zaltbommel (K 117) in Gelderland. Verder vinden we nog verspreide kleinere gebieden: het zuid-oostelijke deel van Belgisch-Limburg, een strook in Belg.-Limburg en Noord-Brabant langsheen de grens met Holl.-Limburg, het gebied rond Roermond (L 329), de noord-oostelijke hoek van Noord-Brabant met het aangrenzende gebied in Holl.-Limburg en Gelderland met Grave (L 110) ongeveer als middelpunt, een zeer klein gebied langsheen de Rijn in Gelderland, een gebied in Oost-Gelderland en een klein gedeelte van Zuid-Overijsel rond de steden Diepenheim (G 225) en Lochem (G 246), het grootste gedeelte van de provincie Utrecht (uitgezonderd de strook langsheen Gelderland) en een gebied in het midden van de provincie Zuid-Holland.

In de niet besproken gebieden h e e f t d e v o l g o r d e v e r v . w w . - i n f i n . h e t o v e r w i c h t . Tot deze gebieden behoren: het zuidelijk deel van Noord-Holland, de overblijvende helft van Zuid-Holland, bijna de gehele provincie Overijsel aansluitend bij het gedeelte van Gelderland ten Noorden van de Beneden Rijn, het uiterste Oosten van Gelderland, bijna geheel Holl.- en Belg.-Limburg, het Oosten en Westen van Noord-Brabant en in Zeeland de eilanden Schouwen, Walcheren en Noord-Beveland.

Correctienoot: Bij het opstellen van ons werk beschikten we slechts over één inzending uit Texel (nl. De Waal (A 9), die telkens de twee constructies naast elkaar opgaf. Daarom is dan ook op de verzamelkaart het eiland Texel getekend als gemengd gebied waarin beide volgorden even vaak voorkomen. Later bereikte ons nog een nagekomen inzending uit Texel (nl. uit Oosterend (A 6) die slechts één constructie opgeeft voor elke zin, nl. verv. ww. na de infin. (groene volgorde). Texel moet dus op de verzamelkaart 'overheersend groen' worden (2 groene afwisselend met 1 rode lijn). Deze kleine wijziging leek ons niet belangrijk genoeg om de hele kaart opnieuw te tekenen.

Op de afzonderlijke kaarten (1 tot 15) werd natuurlijk een groen cirkeltje bijgetekend. De percentages voor de provincie Noord-Holland die reeds berekend waren ondergaan geen noemenswaardige verandering.

Tabellarisch overzicht in aantallen en procenten per provincie en per gebied

Kaart 8
...zult zijn [aant.]

		Aantal gemeenten	*Gemengde gemeenten*	*Totaal groen*	*Totaal rood*	*% groen*	*% rood*
I.	a. Friesland	81	-	78	3	96,3	3,7
	b. Groningen	72	2	68,5	3,5	95,1	4,9
	c. Drente	31	6	22	9	70,9	29,1
	Drie noordelijke provincies	*184*	*8*	*168,5*	*15,5*	*90,5*	*9,5*
II.	a. Noord-Holland	48	4	32,3	15,7	67,3	32,7
	b. Zuid-Holland	54	10	10,75	43,25	19,9	80,1
	c. Utrecht	15	2	3	12	20	80
	d. Gelderland	67	11	15,55	51,45	23,2	76,8
	e. Overijsel	54	7	8,3	45,7	15,4	84,6
	f. Zeeland	62	4	10	52	16,1	83,9
	g. Noord-Brabant	69	9	8,25	60,75	12	88
	h. Nederlands-Limburg	62	14	7,8	54,2	12,6	87,4
Nederland zonder 3 noord. prov.		*431*	*61*	*95,95*	*335,05*	*22,3*	*77,7*
III.	*Geheel Nederland*	*615*	*69*	*264,45*	*350,55*	*43*	*57*
IV.	a. West-Vlaanderen	59	-	-	59	-	100
	b. Oost-Vlaanderen	95	-	-	95	-	100
	c. Antwerpen	26	1	0,5	25,5	1,9	98,1
	d. Brabant	46	-	-	46	-	100
	e. Belgisch-Limburg	43	5	2,5	40,5	5,8	94,2
	Zuid-Nederland	*269*	*6*	*3*	*266*	*1,1*	*98,9*

V.	*Het Nederlandse taalgebied*	*884*	*75*	*267,45*	*616,55*	*30,3*	*69,7*

Kaart 9
...zou regenen[aant.]

		Aantal gemeenten	*Gemengde gemeenten*	*Totaal groen*	*Totaal rood*	*% groen*	*% rood*
I.	a. Friesland	79	2	77,2	1,8	97,7	2,3
	b. Groningen	75	7	72,1	2,9	96,1	3,9
	c. Drente	39	4	31,2	7,8	80	20
	Drie noordelijke provincies	*193*	*13*	*180,5*	*12,5*	*93,5*	*6,5*
II.	a. Noord-Holland	45	4	35,5	9,5	78,9	21,1
	b. Zuid-Holland	54	15	19,45	34,55	36	64
	c. Utrecht	16	2	3	13	18,7	81,3
	d. Gelderland	69	13	29,5	39,5	42,8	57,2
	e. Overijsel	57	13	23	34	40,4	59,6
	f. Zeeland	65	11	20,4	44,6	31,4	68,6
	g. Noord-Brabant	68	11	23,75	44,25	34,9	65,1
	h. Nederlands-Limburg	63	19	18	45	28,6	71,4
Nederland zonder 3 noord. prov.		*437*	*88*	*172,6*	*264,4*	*39,5*	*60,5*
III.	*Geheel Nederland*	*630*	*101*	*353,1*	*276,9*	*56*	*44*
IV.	a. West-Vlaanderen	60	1	0,4	59,6	0,7	99,3
	b. Oost-Vlaanderen	90	-	-	90	-	100
	c. Antwerpen	25	1	0,5	24,5	2	98
	d. Brabant	42	-	-	42	-	100
	e. Belgisch-Limburg	45	6	12	33	26,7	73,3
	Zuid-Nederland	*262*	*8*	*12,9*	*249,1*	*4,9*	*95.1*

V.	*Het Nederlandse taalgebied*	*892*	*109*	*366*	*526*	*41*	*59*

Kaart 10
...kan komen [aant.]

		Aantal gemeenten	*Gemengde gemeenten*	*Totaal groen*	*Totaal rood*	*% groen*	*% rood*
I.	a. Friesland	80	1	79,6	0,4	99,5	0,5
	b. Groningen	74	3	73	1	98,6	1,4
	c. Drente	38	5	32,75	5,25	86,2	13,8
	Drie noordelijke provincies	*192*	*9*	*185,35*	*6,65*	*96,5*	*3,5*
II.	a. Noord-Holland	47	6	39,1	7,9	83,2	16,8
	b. Zuid-Holland	56	18	24,5	31,5	43,7	56,3
	c. Utrecht	16	2	7,75	8,25	48,4	51,6
	d. Gelderland	67	15	32,8	34,2	49	51
	e. Overijsel	55	19	30,2	24,8	54,9	45,1
	f. Zeeland	62	10	20,9	41,1	33,7	66,3
	g. Noord-Brabant	71	18	20	51	28,2	71.8
	h. Nederlands-Limburg	63	28	23,7	39,3	37,6	62,4
Nederland zonder 3 noord. prov.		*438*	*116*	*219,95*	*228,05*	*47,9*	*52,1*
III.	*Geheel Nederland*	*630*	*125*	*405,3*	*234,7*	*64,3*	*35,7*
IV.	a. West-Vlaanderen	60	1	0,3	59,7	0,5	99,5
	b. Oost-Vlaanderen	95	-	-	95	-	100
	c. Antwerpen	26	-	1	25	3,8	96,2
	d. Brabant	47	2	1	46	2,1	97,9
	e. Belgisch-Limburg	44	10	12,15	31,85	27,6	72,4
	Zuid-Nederland	*272*	*13*	*14,45*	*257,55*	*5,3*	*94,7*

V.	*Het Nederlandse taalgebied*	*902*	*138*	*419,75*	*492,25*	*45,4*	*54,6*

Kaart 11
...laat vallen [aant.]

		Aantal gemeenten	*Gemengde gemeenten*	*Totaal groen*	*Totaal rood*	*% groen*	*% rood*
I.	a. Friesland	81	2	76,2	4,8	94,1	5,9
	b. Groningen	75	4	73,75	1,25	98,3	1,7
	c. Drente	40	3	25,5	14,5	63,7	36,3
	Drie noordelijke provincies	*196*	*9*	*175,75*	*20,25*	*89,4*	*10,6*
II.	a. Noord-Holland	49	4	35,3	13,7	72	28
	b. Zuid-Holland	55	2	1,85	53,15	3,4	96,6
	c. Utrecht	16	-	-	16	-	100
	d. Gelderland	66	3	5,1	60,9	9,2	90,8
	e. Overijsel	57	5	7,25	49,75	12,7	87,3
	f. Zeeland	64	-	-	64	-	100
	g. Noord-Brabant	71	1	0,5	70,5	0,7	99,3
	h. Nederlands-Limburg	64	17	13,3	50,7	20,8	79,2
Nederland zonder 3 noord. prov.		*442*	*32*	*63,3*	*378,7*	*14,3*	*85,7*
III.	*Geheel Nederland*	*638*	*41*	*239,05*	*398,95*	*37,5*	*62,5*
IV.	a. West-Vlaanderen	58	-	-	58	-	100
	b. Oost-Vlaanderen	88	-	-	88	-	100
	c. Antwerpen	25	-	-	25	-	100
	d. Brabant	42	-	-	42	-	100
	e. Belgisch-Limburg	42	1	3,5	38,5	8,3	91,7
	Zuid-Nederland	*255*	*1*	*3,5*	*251,5*	*1,4*	*96,6*

V.	*Het Nederlandse taalgebied*	*893*	*42*	*242,55*	*650,45*	*27,2*	*72,8*

Kaart 12
...durft komen [aant.]

		Aantal gemeenten	*Gemengde gemeenten*	*Totaal groen*	*Totaal rood*	**Totaal geel**	*% groen*	*% rood*	**% geel**
I.	a. Friesland	83	11	69,7	1,75	11,55	84	2,1	13,9
	b. Groningen	75	3	73,8	1,2	-	98,4	1,6	-
	c. Drente	40	6	27,4	9,75	2,85	68,5	24,4	7,1
Drie noordelijke prov.		*198*	*20*	*170,9*	*12,7*	*14,4*	*86,3*	*6,4*	*7,3*
II.	a. Noord-Holland	46	8	20,65	11,75	13,6	44,9	25,5	29,6
	b. Zuid-Holland	56	7	1,35	13	41,65	2,4	23,2	74,4
	c. Utrecht	15	2	1	7	7	6,6	46,7	46,7
	d. Gelderland	64	6	6,5	14,15	43,35	10,2	22,1	67,7
	e. Overijsel	58	13	9,1	16	32,9	15,7	27,6	56,7
	f. Zeeland	64	10	4,85	42,2	16,95	7,6	65,9	26,5
	g. Noord-Brabant	71	4	1	11	59	1,4	15,5	83,1
	h. Limburg	63	14	6,1	19,05	37,85	9,7	30,2	60,1
Nederl. zonder 3 noord. prov.		*437*	*64*	*50,55*	*134,15*	*252,3*	*11,6*	*30,7*	*57,7*
III.	*Geheel Nederland*	*635*	*84*	*221,45*	*146,85*	*266,7*	*34,9*	*23,1*	*42*
IV.	a. West-Vlaanderen	60	-	-	60	-	-	100	-
	b. Oost-Vlaanderen	95	-	-	95	-	-	100	-
	c. Antwerpen	25	1	0,5	23,5	1	2	94	4
	d. Brabant	45	-	-	45	-	-	100	-

	e. Belgisch-Limburg	44	4	3	40	1	6,8	90,9	2,3
Zuid-Nederland		*269*	*5*	*3,5*	*263,5*	*2*	*1,3*	*98*	*0,7*
V.	*Het nederl. taalgebied*	*904*	*89*	*224,95*	*410,35*	*268,7*	*24,9*	*45,4*	*29,7*

Kaart 13
...wilde zeggen [aant.]

		Aantal gemeenten	*Gemengde gemeenten*	*Totaal groen*	*Totaal rood*	*% groen*	*% rood*
I.	a. Friesland	79	3	77,6	1,4	98,2	1,8
	b. Groningen	74	3	72,8	1,2	98,4	1,6
	c. Drente	38	2	31	7	81,6	18,4
	Drie noordelijke provincies	*191*	*8*	*181,4*	*9,6*	*95*	*5*
II.	a. Noord-Holland	45	6	37,3	7,7	82,9	17,1
	b. Zuid-Holland	53	16	24	29	45,3	54,7
	c. Utrecht	15	1	3,5	11,5	23,3	76,7
	d. Gelderland	64	10	33,75	30,25	52,7	47,3
	e. Overijsel	57	21	32	25	56,1	43,9
	f. Zeeland	60	11	20,6	39,4	34,3	65,7
	g. Noord-Brabant	68	12	22,25	45,75	32,7	67,3
	h. Nederlands-Limburg	62	22	23,1	38,9	37,3	62,7
Nederland zonder 3 noord. prov.		*424*	*99*	*196,5*	*227,5*	*46,3*	*53,7*
III.	*Geheel Nederland*	*615*	*107*	*377,9*	*237,1*	*61,3*	*38,7*
IV.	a. West-Vlaanderen	52	1	2,5	49,5	4,8	95,2
	b. Oost-Vlaanderen	89	1	0,25	88,75	0,3	99,7
	c. Antwerpen	25	2	1	24	3,6	96,4
	d. Brabant	46	1	2,5	43,5	5,4	94,6
	e. Belgisch-Limburg	44	5	9,4	34,6	21,4	78,6
	Zuid-Nederland	*256*	*10*	*15,65*	*240,35*	*6,1*	*93,9*

V.	*Het Nederlandse taalgebied*	*871*	*117*	*393,55*	*477,45*	*45,2*	*54,8*

Kaart 14
...kwam zitten [aant.]

		Aantal gemeen-ten	*Ge-mengde gemeen-ten*	*Totaal groen*	*Totaal rood*	**Totaal geel**
I.	a. Friesland	74	9	16	2	47,25
	b. Groningen	52	9	30,45	1,30	9,40
	c. Drente	34	3	12,35	10,30	6,35
Drie noordel. prov.		*160*	*21*	*58,8*	*13,6*	*63*
II.	a. N.-Holland	40	6	16,90	13,05	8,55
	b. Z.-Holland	54	4	1,75	48,75	3,50
	c. Utrecht	15	1	-	12,5	2,5
	d. Gelderland	63	7	3,1	47,4	12,5
	e. Overijsel	51	12	4	29,2	16
	f. Zeeland	61	3	-	55,6	5,4
	g. N.-Brabant	59	6	1,5	42,2	15,3
	h. N.-Limb.	62	14	11	46	5
Nederl. zonder 3 noord. prov.		*405*	*53*	*38,25*	*294,7*	*68,75*
III.	*Geheel Nederl.*	*565*	*74*	*97,05*	*308,3*	*131,75*
IV.	a. W.-Vl.	55	-	-	55	-
	b. O.-Vl.	92	-	-	92	-
	c. Antwerpen	25	-	-	25	-
	d. Brabant	45	-	-	45	-
	e. Belg. Limb.	44	8	7	37	-
Zuid-Nederland		*261*	*8*	*7*	*254*	-
V. *Het N. taalgeb.*		*826*	*82*	*104,05*	*562,3*	*131,75*

		Totaal blauw	**%** ***groen***	**%** ***rood***	**% geel**	**% blauw**
I.	a. Friesland	8,75	21,6	2,7	63,8	11,9
	b. Groningen	10,85	58,5	2,5	18,1	20,9
	c. Drente	5	36,3	30,3	18,7	14,7
Drie noordel. prov.		*24,6*	*36,7*	*8,5*	*39,4*	*15,4*

II.	a. N.-Holland	1,5	42,2	32,6	21,4	3,8
	b. Z.-Holland	-	3,2	90,3	6,5	-
	c. Utrecht	-	-	83,3	16,7	-
	d. Gelderland	-	5	75,2	19,8	-
	e. Overijsel	1,8	7,8	57,3	31,4	3,5
	f. Zeeland	-	-	91,1	8,9	-
	g. N.-Brabant	-	2,5	71,6	25,9	-
	h. N.-Limb.	-	17,7	74,2	8,1	-
Nederl. zonder 3 noord. prov.		*3,3*	*9,4*	*72,8*	*17*	*0,8*
III.	*Geheel Nederl.*	*27,9*	*17,2*	*54,6*	*23,3*	*4,9*
IV.	a. W.-Vl.	-	-	100	-	-
	b. O.-Vl.	-	-	100	-	-
	c. Antwerpen	-	-	100	-	-
	d. Brabant	-	-	100	-	-
	e. Belg. Limb.	-	15,9	84,1	-	-
Zuid-Nederland		-	*2,7*	*97,3*	-	-
V. *Het N. taalgeb.*		*27,9*	*12,5*	*68,1*	*16*	*3,4*

Kaart 15
...moesten werken [aant.]

		Aantal gemeenten	*Gemengde gemeenten*	*Totaal groen*	*Totaal rood*	*% groen*	*% rood*
I.	a. Friesland	83	2	81	2	97,6	2,4
	b. Groningen	75	3	73,1	1,9	97,6	2,4
	c. Drente	40	8	31,2	8,8	78	22
	Drie noordelijke provincies	*198*	*13*	*185,3*	*12,7*	*93,6*	*6,4*
II.	a. Noord-Holland	49	5	35,5	13,5	72,4	27,6
	b. Zuid-Holland	56	13	14,5	41,5	25,9	74,1
	c. Utrecht	16	3	3,5	12,5	21,9	78,1
	d. Gelderland	68	11	20,5	47,5	30,1	69,9
	e. Overijsel	57	14	18,4	38,6	32,3	67,7
	f. Zeeland	62	2	8	54	12,9	87,1
	g. Noord-Brabant	69	10	10,75	58,25	15,6	84,4
	h. Nederlands-Limburg	62	15	13,2	48,8	21,3	78,7
Nederland zonder 3 noord. prov.		*439*	*73*	*124,35*	*314,65*	*28,3*	*71,7*
III.	*Geheel Nederland*	*637*	*86*	*309,65*	*327,35*	*48,6*	*51,4*
IV.	a. West-Vlaanderen	58	-	-	58	-	100
	b. Oost-Vlaanderen	93	1	0,4	92,6	0,4	99,6
	c. Antwerpen	27	1	0,5	26,5	1,9	98,1
	d. Brabant	47	-	-	47	-	100
	e. Belgisch-Limburg	44	3	4,5	39,5	10,2	89,8
	Zuid-Nederland	*269*	*5*	*5,4*	*263,6*	*2*	*98*

V.	*Het Nederlandse taalgebied*	*906*	*91*	*315,05*	*590,95*	*34,8*	*65,2*

Vergelijkende tabel uitgedrukt in procenten

Frequentie van de volgorde vervoegd werkwoord - infinitief.

	gemiddeld%	***zult zijn***	***zou regenen***	***kan komen***	***laat vallen***	***wilde zeggen***	***moesten werken***	***durft komen durft te komen***	***kwam zitten kwam te zitten***
Provincies		**8**	**9**	**10**	**11**	**13**	**15**	**12**[6]	**14**[6]
Friesland	12,4	3,7	2,3	0,5	5,9	1,8	2,4	16	66,5
Groningen	4,8	4,9	3,9	1,4	1,7	1,6	2,4	1,6	20,6
Drente	27,5	29,1	20	13,8	36,3	18,4	22	31,5	49
Noord-Holland	31,5	32,7	21,1	16,8	28	17,1	27,6	55,1	54
Zuid-Holland	77,5	80,1	64	56,3	96,6	54,7	74,1	97,6	96,8
Utrecht	82,6	80	81,3	51,6	100	76,7	78,1	93,4	100
Gelderland	72,2	76,8	57,2	51	90,8	47,3	69,9	89,9	95
Overijsel	70,2	84,6	59,6	45,1	87,3	43,9	67,7	84,3	89
Zeeland	83	83,9	68,6	66,3	100	65,7	87,1	92,4	100
Noord-Brabant	82,8	88	65,1	71,8	99,3	67,3	84,4	88,6	97,5
Ned.-Limburg	76,8	87,4	71,4	62,4	79,2	62,7	78,7	90,3	82,3
W.-Vlaanderen	99,3	100	99,3	99,5	100	95,2	100	100	100
O.-Vlaanderen	99,9	100	100	100	100	99,7	99,6	100	100
Antwerpen	98,1	98,1	98	96,2	100	96,4	98,1	98	100
Brabant	99,1	100	100	97,9	100	94,6	100	100	100
Belg.-Limburg	84,7	94,2	73,3	72,4	91,7	78,6	89,8	93,2	84,1
N. taalgebied	*66,9*	*69,7*	*59*	*54,6*	*72,8*	*54,8*	*65,2*	*75,1*	*84,1*

(6) Totaal van rode + gele constructies (zie verhouding blz. 176 en 178).

(6) Totaal van rode + gele constructies (zie verhouding blz. 176 en 178).

Diagrammen

Kaart 8
...of je braaf zult zijn. [aant.]

Kaart 9
...dat het regenen. [aant.]

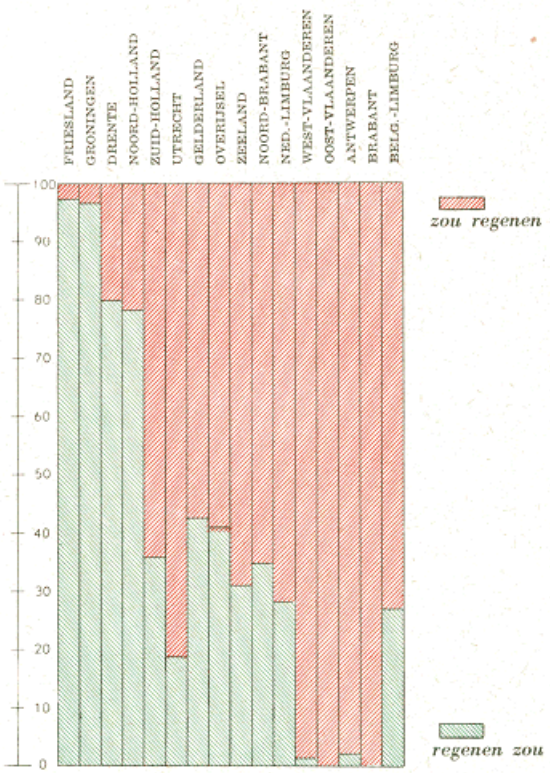

Kaart 10
...dat ze vandaag niet kan komen. [aant.]

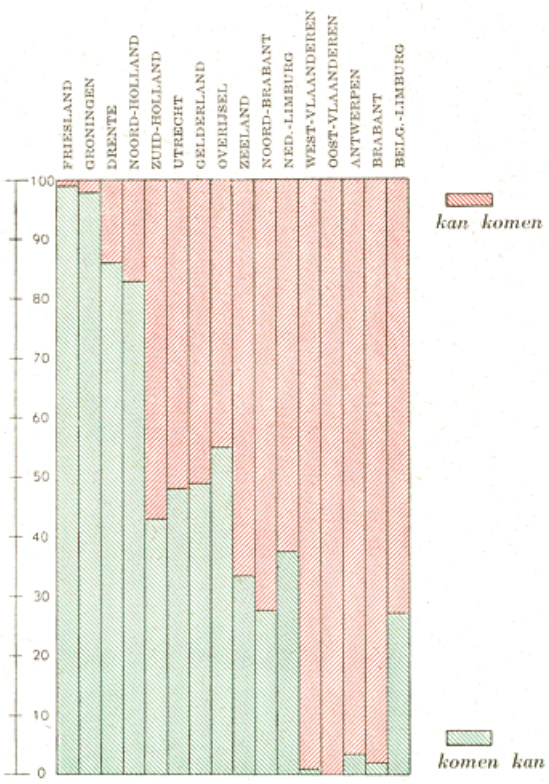

Kaart 11

Als ge uw glas nog eens laat vallen,...[aant.]

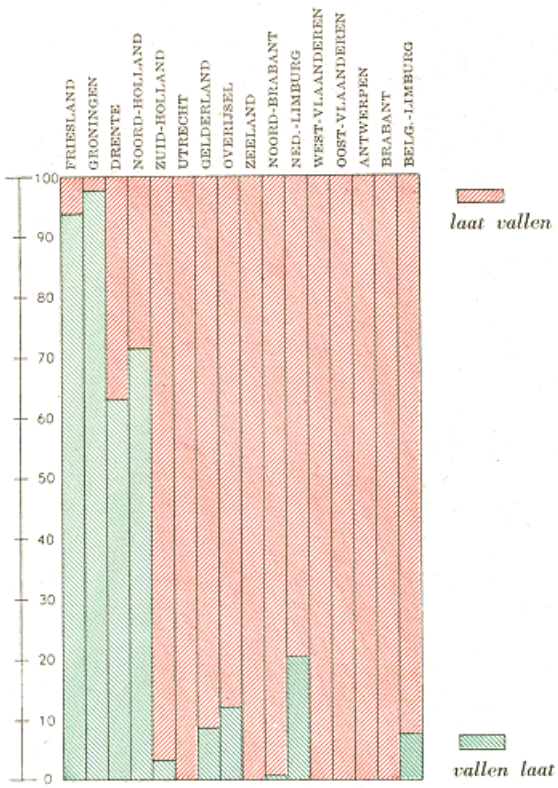

Kaart 12
...dat hij niet hier durft komen. [aant.]

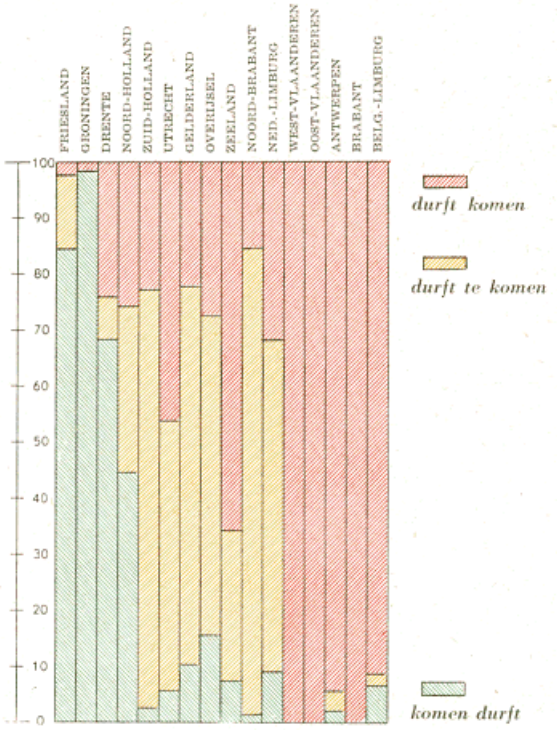

Kaart 13
...wat hij allemaal wilde zeggen. aant.

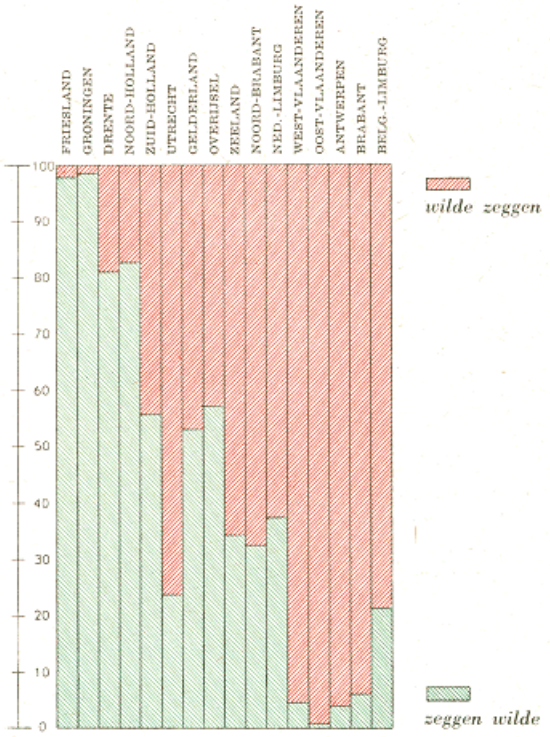

Kaart 14

...dat Jan bij de andere jongens kwam zitten. [aant.]

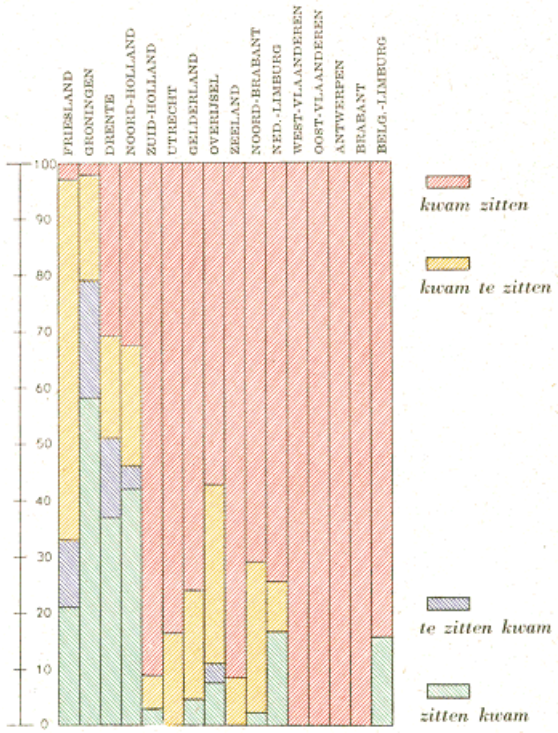

Kaart 15
...die in het bos moesten werken. [aant.]

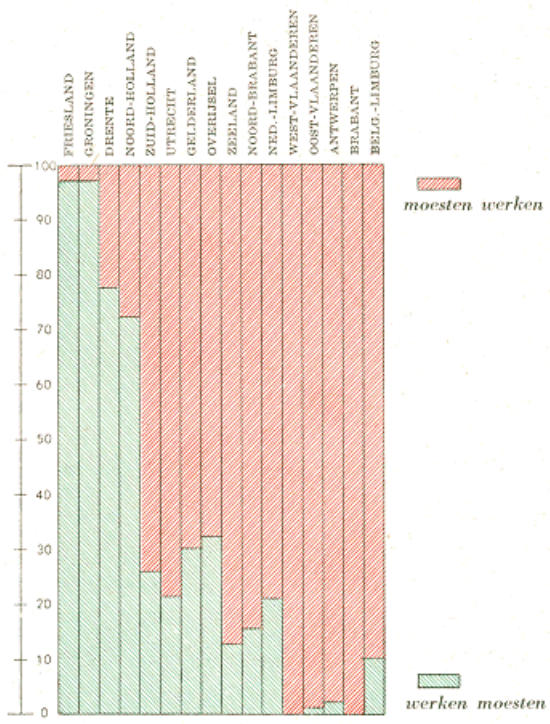

Samenvattend diagram (zinnen 8-15)
van de frequentie der volgorden verv. ww. - infinitief infinitief - verv. ww.

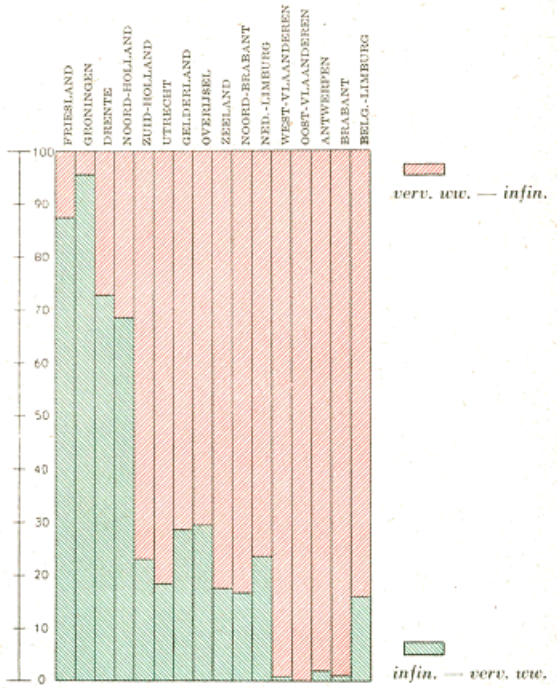

Vergelijkingsmateriaal

I. *Zinnen van Wenker.*

Kaart 24: Ik ben bij de vrouw geweest en heb het haar gezegd, en zij zei dat ze 't ook aan haar dochter *zou zeggen.*

Zin 9 van WENKER. Volgens FRINGS-VANDENHEUVEL heeft men in 3 gemeenten de vorm *zeggen zou*, in de andere gemeenten overal *zou zeggen.* Deze 3 gemeenten zijn: Turnhout (K 237), Vliermaal (Q 80) en Tongeren (Q 162).

Kaart 25: Dezelfde zin.

Deze kaart werd bewerkt met materiaal van de Zuidnederlandse dialectcentrale. Deze zin is even bewijskrachtig als onze door de beide dialectcentrales rondgestuurde speciale enquêtelijst, daar op vragenlijst 4 van de Zuidnederl. dialectcentrale hierbij uitdrukkelijk vermeld stond: zegt men in uw dialect *zou zeggen* of *zeggen zou.*

Zuid-Nederland vormt ook op deze kaart een homogeen geheel, met uitzondering van Limburg en het uiterste Noorden van de provincie Antwerpen.

1) In W e s t -V l a a n d e r e n vinden we beide volgorden te Stalhille (H 28). In O o s t -V l a a n d e r e n vinden we te Hofstade bij 3 inzenders *zou zeggen* tegenover 1 inzender met *zeggen zou.* In A n t w e r p e n *zeggen zou* te Wortel (K 208) en beide volgorden te Brecht (K 206) en Kasterlee (K 273). In B r a b a n t *zeggen zou* te Zoutleeuw (P 112), beide volgorden te Alsemberg (P 199) en te Brussel (P 65) 1 maal *zeggen zou* tegenover 5 maal *zou zeggen.*

2) In de provincie L i m b u r g vinden we 5 maal *zeggen zou*: te Neeroeteren (L 368), Genk (Q 3), Mechelen-aan-Maas (Q 9), Guigoven (Q 79) en te Bommershoven (Q 160). Beide volgorden worden opgegeven voor Wijchmaal (L 354) en Mielen-boven-Aalst (P 183). Te Bree (L 360) hebben we 3 maal *zou zeggen* tegenover

1 maal *zeggen zou* evenals te Ophoven (L 371) en te Kortessem (Q 74). Te Voort (P 192) hebben we 1 maal *zeggen zou* tegenover 5 maal *zou zeggen.*

In de provincie L u i k hebben we de volgorde *zeggen zou* voor Einatten (Q 261) en voor Eupen (Q 284), beide volgorden voor Montsen (Q 253) en 1 maal *zeggen zou* tegenover 3 maal *zou zeggen* voor Landen (P 171).

Opmerkingen van de inzenders:

a) V l a d s l o (H 105): 'n o o i t *zeggen zou* of *zeggen ging*'.
b) W i j c h m a a l (L 354): geeft op in de tekst: *zou zeggen,* doch noteert: 'men zegt *zeggen zou*'.
c) B r e e (L 360): 'soms *zeggen zou*'.
d) O p h o v e n (L 371): 'meestal zegt men *zou zeggen*'.
e) P o e l k a p e l l e (N 31): 'men zou zeker n o o i t *zeggen zou* gebruiken'.
f.) H o f s t a d e (O 59): 'meest *zou zeggen* ook *zeggen zou*'.
g) B r u s s e l (P 65): '*zeggen zou of zou zeggen*'.
h) L e u v e n (P 88): 'men zegt s t e e d s *zou zeggen*'.
i) B o u t e r s e m (P 102): '*zeggen zou* is o n b e k e n d '.
j) V o o r t (P 192): 'z e l d e n *zeggen zou*'.
h) K o r t e s s e m (Q 74): 'men gebruikt ook *zeggen zou,* eigenlijk omwille van welluidendheid in sommige zinnen'.

Kaart 26: Ga, wees zo goed en zeg aan je zuster dat ze de kleren voor jullie moeder *moet afnaaien* en met de borstel schoon maken.

Zin 17 van WENKER. Volgens FRINGS-VANDENHEUVEL: zeer homogeen gebied: overal vinden we het verv. ww. voorop behalve in Limburg. Hier hebben we 4 maal het verv. ww. voorop en 4 maal de infin. voorop. Het verv. ww. voorop (*moet afnaaien*) in de gemeenten: Nielbij-As (L 418), Zonhoven (Q 1), Hasselt (Q 2) en Vliermaal (Q 80). De infin. voorop (*afnaaien moet*) voor de gemeenten: Bree (L 360), Maaseik (L 372), Leut (Q 6) en Borgloon (Q 156). Voor Tongeren (Q

162) worden beide volgorden aangegeven: door prof. GROOTAERS werd opgegeven '*moet afnaaien*', door de tweede spreker (een student): '*naaien* en *schoon maken moet*'.

Kaart 27: Dezelfde zin.

Bewerkt volgens het materiaal van de Zuidnederlandse dialectcentrale. In deze zin, waarbij er niet speciaal gevraagd werd naar de respectieve plaats van verv. ww. en onbepaalde wijs, doen zich niet zoveel afwijkingen voor. Slechts voor 2 gemeenten in de provincie Limburg werd nog de volgorde infin. - verv. ww. opgegeven, nl. voor Mechelen-aan-Maas (Q 9) en Guigoven (Q 79). Voor 2 gemeenten in de provincie Luik werden beide vormen opgegeven, nl. voor Montsen (Q 253) en Eupen (Q 284). Voor alle andere gemeenten werd uitsluitend de rode constructie (*moet afnaaien*) opgegeven.

II. *Blancquaert's dialectatlassen.*

Zin 80: 't Kind was dood, eer ze 't *konden dopen.*

In de door BLANCQUAERT en zijn medewerkers reeds bewerkte gebieden van Zuid-Nederland treffen we geen enkele uitzondering aan. Overal heerst de rode constructie '*konden dopen*' oppermachtig. Spijtig dat de atlas voor Limburg nog niet klaar is, het enige Zuidnederlandse gemengde gebied voor deze constructie. Gelet op de absolute homogeniteit van het bewerkte gebied hebben we voor deze zin geen kaart opgemaakt.

Ook het reeds bewerkte gedeelte van Noord-Nederland, nl. de provincie Zeeland + enkele gemeenten van Zuid-Holland en Noord-Brabant, schijnt slechts één volgorde te kennen. Overal treft men de vorm '*konden dopen*' aan.

Zin 117: Hij heeft gezegd dat hij op mij *zal peinzen.*

Ook deze zin leert ons niets nieuws over de constructie in Zuid-Nederland: overal wordt gezegd: '*zal peinzen*'. In Z e e l a n d blijkt deze volgorde echter niet

zo vast te zijn. Zeeuws-Vlaanderen sluit geheel aan bij Zuid-Nederland en kent slechts 1 constructie, doch op de eilanden zijn beide volgorden bekend: op Walcheren treffen we 5 maal de volgorde aan met de infin. voorop, 3 maal de andere; op Noord-Beveland 1 maal de infin. voorop, 2 maal achteraan; op Zuid-Beveland vinden we de infin. 4 maal voorop en 10 maal achteraan; op 't eiland Schouwen werd slechts voor 1 gemeente de constructie met de infin. voorop aangegeven, de andere volgorde voor 7 gemeenten; op Tolen en St.-Filipsland 2 maal infin. voorop, 4 maal achteraan.

Ook het zuidelijk deel van Z u i d -H o l l a n d werd reeds bewerkt, evenals het uiterste Westen van N o o r d -B r a b a n t . Ook in deze gebieden blijken beide constructies bekend te zijn, de volgorde met de infin. voorop echter minder dan de andere.

Het verschil in constructie tussen de zinnen 80 en 117 kan verband houden met de lengte van het hulpww. Het is monosyllabisch in zin 80, dissylabisch in zin 117.

In '*zal denken*' volgen 2 beklemtoonde lettergrepen elkaar op wat niet het geval is in '*konden dopen*'. De opeenhoping van klemtoon wordt vermeden door het gebruik van de volgorde '*denken zal*'. Dit schijnt dus een bevestiging te zijn van wat we op blz. 104 meenden te mogen vaststellen, nl. dat het ritme enige invloed heeft op de plaats van het verv. ww. (zie vooral blz. 210-211 en 213).

Discussie van de resultaten en conclusies

We zullen kort op dezelfde vragen trachten te antwoorden als in het vorige deel.

I. *Verband tussen de constructies in vraag en antwoord.*

Bij het behandelen van deze kwestie met betrekking tot de respectieve plaats van verv. ww. en verl. deelw. in de bijzin (blz. 99) stelden we vast dat de aan de correspondenten voorgelegde (of aan de proefpersonen opgevraagde) tekst de volgorde opgaf die in de meeste gevallen (± 80%) ongewoon of minder gewoon was voor

de dialectspreker. Op zeer vele plaatsen was die constructie echter mogelijk en we achtten het waarschijnlijk dat dit feit een zekere invloed had uitgeoefend ten voordele van het vermelden van de voorgelegde volgorde (de rode constructie: het verl. deelw. achteraan).

In de bijzinnen met een hulpww. + infin. werd in alle lijsten dezelfde orde gebruikt. De dialectsprekers kregen slechts die constructie onder ogen, respectief te horen, zodat ze eventueel een andere, eveneens mogelijke, doch minder gebruikelijke constructie konden verwaarlozen. Daar we in onze eigen enquête-lijst uitdrukkelijk gevraagd hadden naar de verschillende mogelijkheden, werd dit gevaar wel tot een minimum herleid. Toch menen we dat de rode constructie (infin. na verv. ww.) nog enigszins werd bevoordeeld door de aan de correspondenten voorgelegde tekst.

Bewijzen kunnen we dit echter niet met betrekking tot de constructie verv. ww. - infin., daar in al het vergelijkingsmateriaal de opgegeven volgorde dezelfde is als in onze eigen enquête-lijst. Daar de invloed van de voorgelegde tekst voor de verbinding verv. ww. - verl. deelw. wèl bewijsbaar was, wordt hij ook voor de verbinding met de infin. waarschijnlijk.

II. *Betekenisverschil tussen de twee constructies.*

Ook voor deze verbinding verv. ww. + infin. zou het onjuist zijn te beweren dat ons onderzoek uitgewezen heeft dat er een duideljk verschil in betekenis zou uitgedrukt worden door elk van de twee mogelijke volgorden.

De meeste correspondenten hebben niet eens gedacht aan de mogelijkheid van een betekenisonderscheid, zodat indien er werkelijk een verschil bestaat, dit zeer miniem moet zijn en misschien dikwijls alleen afhangt van een persoonlijke interpretatie van de zin. Toch zijn er ook hier weer enkele inzenders die gemeend hebben een licht onderscheid in betekenis waar te nemen.

De inzender uit H e e r d e (F 113) merkt op dat verandering van plaats van verv. ww. en infin. gepaard gaat met betekenisonderscheid voor zinnen 10 en 11 en dat de betekenis dezelfde blijft voor zinnen 9-13-14 en 15. De inzender uit D o n g e n (K 163) daarentegen voelt geen onderscheid in betekenis aan bij de omwisseling van verv.

ww. en infin. in de zinnen 10 en 13. De correspondent uit H a a k s b e r g e n (G 257) gewaagt van betekenisonderscheid, doch vermeldt niet waarin dit gelegen is.

Enkele inzenders trachten dit onderscheid nader te bepalen:

Opmerking E na kaart 8:

V l i s t (K 17): '*zal zijn* en indien z i j n de nadruk heeft: *zijn zal*'.

Opmerking I na kaart 9:

V l i s t (K 17): '*zou regenen* en als r e g e n e n de nadruk heeft: *regenen zou*'.

Opmerking E na kaart 10:

V l i s t (K 17): '*kan komen* en als k o m e n nadruk heeft: *komen kan*'.

Algemene opmerkingen:

S t r a m p r o i j (L 318): 'de plaats van het verv. ww. wordt dikwijls mede bepaald door de klemtoon of zinsmelodie. - bv. zin 10

klemtoon op v a n d a a g : vandaag niet *komen kan.*
klemtoon op n i e t : vandaag niet *kan komen.*
klemtoon op k a n : vandaag niet *komen kan.*
klemtoon op k o m e n : vandaag niet *kan komen*'.

Opmerking E na kaart 13:

R u i n e r w o l d (F 73): 'valt de klemtoon op 't ww. w i l l e n , dan moet het zijn *wilde zeggen* (anders *zeggen wilde*)'.

Opmerking C na kaart 15:

V l i s t (K 17): 'moesten werken en als w e r k e n de nadruk heeft: werken moesten'.

Algemene Opmerkingen:

D e v e n t e r (F 133): ‘vooral is er verschil in betekenis. Zin 15 bv. *moesten werken*: hier valt de klemtoon op b o s niet in de tuin of op de akker, maar in 't bos, terwijl anderen misschien ergens anders moesten werken.

werken moesten: hier valt de klemtoon op w e r k e n . Ze mochten niet wandelen of op 'n bankje zitten, maar werken moesten ze’.

K e r s p e l -G o o r (G 223a): ‘soms is er verschil in betekenis. Zegt men bv. *werken moesten,* dan is i n -h e t -b o s -w e r k e n één begrip, nl. werkzaamheden verrichten die noodzakelijk in het bos moesten gebeuren, nl. houthakken, snoeien, enz. Zegt men *moesten werken,* dan wordt meer de nadruk gelegd op de p l a a t s waar de mensen moesten werken in tegenstelling tot anderen die werkzaamheden verrichten in 't bos’.

In deze enkele opmerkingen vinden we reeds tegenspraken: bv. voor zin 10 zegt de correspondent uit Vlist (K 17): nadruk op k o m e n dan *komen kan* - de correspondent uit Stramproij (L 318): nadruk op k o m e n dan *kan komen.*

Wanneer 2 beklemtoonde syllaben mekaar in een zin opvolgen, is men steeds geneigd en is het ook natuurlijk de eerste met de meeste kracht uit te spreken. Zo bekomt men in de gebieden, waar beide constructies in de spreektaal gebruikelijk zijn:

...dat ze vandaag niet kán kòmen.

...dat ze vandaag niet kómen kàn.

Toch lijkt dit verschil in klemtoon ons zo klein, dat we de oorzaak van het meer nadrukkelijke misschien eer moeten zoeken in het minder courante van de zegswijze. In een gebied waar de gewone volgorde is: dat ze vandaag niet *kan komen,* zal de volgorde (indien ze tenminste mogelijk is): dat ze vandaag niet *komen kan* meer de aandacht trekken juist door haar minder alledaags uitzicht. In deze laatste volgorde (*komen kan*) valt er dus meer nadruk op het werkwoordelijk geheel en vooral op de naar voren gebrachte infin.

De inzender uit V l i s t (K 17) schijnt het dus wel de-

gelijk bij het rechte eind te hebben als hij beweert voor zinnen 8-9-10 en 15 dat de infin. voorop geplaatst wordt als de nadruk er op valt. Vlist is gelegen in een gebied waar de volgorde verv. ww. - infin. de gebruikelijke is en de omgekeerde volgorde doet de dialectspreker hier nog altijd iets of wat ongewoon aan. Te S t r a m p r o i j (L 318), dat gelegen is in Nederl.-Limburg is de toestand misschien andersom, alhoewel het kaartbeeld ook in dit gebied wijst op een overheersing van de rode volgorde (*kan komen*). Het schijnt ons wat ver gezocht van deze Limburgse inzender, ook een verschil in volgorde van verv. ww. en infin. te willen vinden wanneer de nadruk op één van de andere zinsdelen valt.

Ook de opmerking bij zin 15 van de inzender uit D e v e n t e r (F 133) schijnt in deze richting te wijzen: *werken moesten,* wanneer de nadruk valt op w e r k e n .

De inzender uit K e r s p e l-G o o r (G 223a) schijnt er iets anders in te willen zien: ook deze uitleg schijnt tamelijk ver gezocht.

Onze mening is dus dat in de streken waar beide volgorden mogelijk zijn, de minder gebruikelijke (dus die met de infin. voorop) de nadruk legt op de infin. en dat de gewone volgorde (met de infin. achteraan) gebruikt wordt in de meeste zinnen, die zonder speciale klemtoon uitgesproken worden.

Dat sluit niet uit dat in plaatsen waar de constructie met de infin. voorop de normale is, dus gebruikt wordt wanneer geen der zinsdelen een bijzonder accent draagt, even goed naar omzetting van infin. en hulpww. kan gegrepen worden om één der werkwoordelijke vormen te beklemtonen. Waar dus ‘dat ze vandaag niet *komen kan*’ normaal is, kunnen we krijgen: ‘dat ze vandaag niet *kán* komen’ even goed als ‘dat ze vandaag niet kan *kómen.*’

Omzetting der meest voorkomende constructie hangt dus o.i. samen met ongewone beklemtoning. Betoning van een bepaald zinsdeel hangt niet noodzakelijk samen met een bepaalde constructie.

III. *Verband tussen tijd en plaats van het hulpww.*

Zinnen 12 en 14 laten we hier buiten beschouwing omdat ze in een groot gedeelte van het taalgebied ge-

construeerd worden met een infin. + t e , en het gebruik van t e hangt zeker niet af van de tijd waarin het hulpww. staat (zin 12 durft komen, zin 13: durfde uitspreken, in de hoofdzin). Bij de 6 andere zinnen, vinden we het hulpww. 3 maal in de O.T.T. en 3 maal in de O.V.T.

Wanneer we nu de tabel met procenten bekijken zien we dadelijk d a t d e t i j d v a n h e t h u l p w w . o p z i c h z e l f n i e t d e m i n s t e i n v l o e d h e e f t o p z i j n p l a a t s t.o.v. d e i n f i n . Immers de zinnen 8 (*zult zijn*) en 11 (*laat vallen*) bereiken in bijna iedere provincie het hoogste procent rode constructies, terwijl zin 10 in de meeste provincies het laagste procent rode constructies heeft.

De tijd in verband met de aard van het hulpww. oefent misschien wel enige invloed uit, doch om dit te onderzoeken kunnen we slechts steunen en dan nog zeer voorzichtig[7] op zinnen 8 en 9 waarin we hetzelfde hulpww. terugvinden, nl. zullen. In zin 8 hebben we de O. Tk. T. (*zult zijn*), in zin 9 de O.V. Tk. T. (*zou regenen*). Nu merken we dat het hulpww. zullen in de O.T.T. in veel meer gemeenten voor de infin. geplaatst wordt dan in de O.V.T. Alleen in de provincie Utrecht is de verhouding ongeveer dezelfde (80% - 81,3%). In alle andere provincies is het verschil zelfs tamelijk groot:

Noord-Holland	11,6%	Zeeland	15,3%
Zuid-Holland	15,9%	Noord-Brabant	22,9%
Gelderland	19,6%	Nederl.-Limburg	16%
Overijsel	25%	Belg.-Limburg	20,9%

Moeten we dit grote percentage rode constructies bij *zult zijn* nu uitsluitend wijten aan de tijd van het hulpww.? Misschien niet. Moesten we ook in het tweede geval met een éénlettergreppige infin. te doen hebben, zou dit verschil in percentages waarschijnlijk niet zo hoog zijn.

In zin 8: of ge braaf *zult zijn* komen 3 beklemtoonde lettergrepen na mekaar en is er geen enkele reden om van de gewone volgorde af te wijken. Doch in zin 9: dat het *zou regenen* stoten ook 2 beklemtoonde syllaben op mekaar in de gewone volgorde en deze opeenhoping

(7) Immers in hoever is de verhouding van zult - zou nog een verhouding van tijd?

van klemtoon wordt vermeden bij de andere volgorde: dat het *regenen zou.*

Om nu met zekerheid te kunnen uitmaken of dit groot verschil in de percentages van de rode constructies (*zult zijn - zou regenen*) uitsluitend of grotendeels te wijten is aan de tijd van het hulpww. of samenhangt met ritmische elementen, beschikken we over veel te weinig materiaal.

IV. *Verband tussen aard en plaats van het hulpww.*

Dat er een verband bestaat tussen de aard en de plaats van het hulpww. b l i j k t a l l e r d u i d e l i j k s t , uit onze tabellen met de frequentie der constructies in de verschillende bijzinnen met verv. hulpww. en infin.

Bij de vergelijking van de frequentie der constructies met de verschillende hulpww. moeten we natuurlijk alleen rekening houden met de gebieden waar de 2 verschillende constructies mogelijk zijn. We schakelen dus uit de 2 min of meer homogene gebieden a) Friesland, Groningen, Drente en ook Noord-Holland (omdat de meeste inzendingen van die provincie uit West-Friesland komen) b) Zuid-Nederland, behalve de provincie Limburg.

Zo komen we tot de volgende percentages:

1.	*laat vallen*	93,1%	4.	*zult zijn*	83,25%[8]
2.	*kwam zitten*	93,1%	5.	*moesten werken*	78,7%
	kwam te zitten		6.	*zou regenen*	67.6%[8]
3.	*durft komen*	91,2%	7.	*wilde zeggen*	62,1%
	durft te komen		8.	*kan komen*	59,6%

Deze opvallende verschillen kunnen we niet anders verklaren dan u i t d e a a r d v a n h e t h u l p w w . Er zijn duidelijk 2 groepen van hulpww. te onderscheiden:

A. De hulpww. l a t e n , d u r v e n , k o m e n staan bijna altijd voor de infin. (in meer dan 90% van de gevallen). Het is zo goed als zeker dat dit lijstje niet volledig is (zie verder hierover blz. 218 en volg.).

B. De andere hulpww. staan ook liefst vóór de infin., doch kunnen er ook achter geplaatst worden: de graad

(8) *zult zijn* + *zou regenen* samen krijgen 75,2%.

(8) *zult zijn* + *zou regenen* samen krijgen 75,2%.

van potentialiteit van die laatste constructie verschilt van ww. tot ww. K u n n e n heeft meest van al neiging zich na de infin. te plaatsen (59,6%).

Is het echter niet mogelijk dat ook r e d e n e n v a n r i t m i s c h e a a r d hun invloed hebben laten gelden? We hebben in de vorige hoofdstukken reeds geconstateerd dat de eventuele invloed van zulke factoren niet zeer groot kan zijn. Het zou er dan hoofdzakelijk gaan om het vermijden van de opeenvolging van twee betoonde lettergrepen.

De hierboven opgegeven percentages wijzen uit dat ze voor zekere werkwoorden volkomen onafhankelijk zijn van ritmische oorzaken. Immers in '*laat vallen*' '*durft komen*' en '*kwam zitten*' hebben we een opeenvolging van 2 betoonde lettergrepen die gemakkelijk te vermijden was door '*vallen laat*' '*komen durft*' en '*zitten kwam*' die ritmisch volkomen in de haak zijn, doch praktisch bijna nooit voorkomen! Wel kan men hier misschien beweren dat de bijval der constructies met ingelaste t e '*durft te komen*' '*kwam te zitten*' voor een deel aan de ritmische geschiktheid van die constructie te danken is!

Wat de andere hulpww. betreft, hier lijkt de toestand enigszins anders: in '*moesten werken*' kan er van dergelijke ritmische oorzaak geen spraak zijn, daar '*werken moesten*' precies dezelfde afwisseling van betoonde en onbetoonde syllaben vertoont. Dit percentage wordt dus uitsluitend bepaald door het al of niet geschikt zijn van het hulpww. op zich zelf om voor of achter de infin. te staan.

'*Wilde zeggen*' wordt bijna overal '*wou zeggen*' en het verkeert dus precies in dezelfde toestand als '*zult zijn, zou regenen, kan komen*' d.w.z. het éénlettergrepige hulpww. staat vlak voor de betoonde eerste syllabe van de infin. Nu is er in deze groep van 4 constructies wel een verschil. In '*zou regenen, kan komen*' komt er bij omzetting een toonloze lettergreep te liggen tussen de betoonde: '*regenen zou, komen kan, zeggen wou*' wat niet het geval is bij '*zijn zult*'. Is dat de reden waarom de omzetting in die drie gevallen inderdaad veel meer voorkomt (resp. 32,4%, 40,4% en 37,9% van de gevallen) dan bij '*zijn zult*' (16,75%) en ook bij '*werken moesten*' (21,3%), waar de omzetting in ritmisch opzicht ook onverschillig

is. Het lijkt hier inderdaad waarschijnlijk, doch we durven de vraag slechts bevestigend beantwoorden met een zeker voorbehoud. Het aantal voorbeelden waarop we steunen is immers zo klein!

Besluit.

1. De plaats van het verv. ww. in de bijzin in verbinding met een infin. hangt dus in de eerste plaats af van d e a a r d v a n h e t h u l p w w . - Sommige hulpww. worden slechts bij uitzondering na de infin. geplaatst o.a. laten, durven, komen.

2. Bij de hulpww. die uiteraard vaker achter de infin. voorkomen, kan de plaats bepaald worden door h e t z i n s r i t m e . Indien de opeenvolging van beklemtoonde en onbeklemtoonde lettergrepen in beide mogelijke volgorden dezelfde is, gebruikt men bij voorkeur de gewone rode constructie (eerst verv. ww.): aldus in de verbindingen '*zult zijn*' en '*moesten werken*'.

3. Indien deze opeenvolging niet dezelfde is en de groene constructie (infin. - verv. ww.) is ritmisch de gunstigste, dan stellen we vast dat ze inderdaad vaker voorkomt dan in de combinaties die in ritmisch opzicht geen voordeel halen uit een eventuele omzetting.

V. *Verband tussen inleidend woord van de bijzin en constructie.*

Hier blijkt ons materiaal ons bijna helemaal in de steek te laten. We hebben immers, onder de 8 hier behandelde bijzinnen met een verv. ww. + infin., slechts één gewone relatiefzin (zin 15: er waren drie mannen d i e in het bos moesten werken) en één ingeleid door het samengetrokken relatiefpronomen w a t (zin 13: hij durfde niet uitspreken w a t hij allemaal wilde zeggen), tegenover vier zinnen ingeleid door d a t (zinnen 9-10-12-14: 't was zo goed als zeker d a t het zou regenen; tante laat zeggen d a t ze vandaag niet kan komen; ik ben er zeker van d a t hij hier niet durft komen en 't was de eerste keer d a t Jan bij de andere jongens kwam zitten). Verder wordt er één ingeleid door a l s (zin 11: a l s je je glas nog eens laat vallen, jagen we je weg) en één door het

onderschikkend o f (zin 8: ik wil eens zien o f je braaf zult zijn). Vergelijking wordt dus moeilijk.

Bij de verbinding hulpww. + verl. deelw. hadden we kunnen vergelijken tussen twee relatieve die-zinnen en drie bijzinnen ingeleid door het voegwoord dat (blz. 118 en volg.), waarbij een lichte voorkeur van de die-zinnen voor de groene constructie (verl. deelw. - verv. ww.) viel aan te stippen. Indien we nu zin 15 (die moesten werken) willen vergelijken met de dat-zinnen, moeten we eerst de zinnen 12 en 14 uitschakelen (met durven en komen) waarvan de hulpww. bijna altijd rood eisen. We behouden dus nog enkel nr 9: ‘'t Was zo goed als zeker dat het zou regenen’ en zin 10: ‘Tante laat zeggen dat ze vandaag niet kan komen’.

Uit de vergelijking van ‘*moesten werken*’ (65% rood) met ‘*zou regenen*’ (59% rood) en ‘*kan komen* (54,6% rood) zou men eventueel kunnen besluiten tot een strakker volgen van de algemene lijn bij de relatieve zinnen en een gemakkelijker omzetten bij de “dat zinnen”, precies zoals bij de verbinding verl. deelw. + hulpww., waar de relatieve zinnen zich ook standvastiger aan de algemene regel (in casu de groene constructie) schijnen te houden. In het vorig hoofstuk hebben we echter aangetoond dat de afwijking tussen “*moesten werken*” en constructies van het type “*zou regenen*” “*kan komen*” kan te wijten zijn aan ritmische factoren!

Ook het betrekkelijk hoge rode percentage van de verbinding *zult zijn* in de bijzin: “...of ge braaf *zult zijn*” hebben we o.m. aan ritmische oorzaken toegeschreven (zie blz. 211) en het heeft dus waarschijnlijk niets met het inleidend woord o f , noch met de aard van de bijzin te stellen!

Nog veel minder peil kunnen we trekken op een eventuele vergelijking van de voorwaardelijke bijzin: A l s je je glas nog eens laat vallen, jagen we je weg’ met een andere bijzin daar hier weer toevallig een hulpww. gebruikt wordt (laten), dat bijna nooit na een infin. wil staan!

Onze algemene indruk is dat er g e e n v e r b a n d b e s t a a t tussen de aard van het inleidend woord en de respectieve plaats van infin. en verv. hulpww.

VI. *Verband tussen zinsritme en constructie.*

Evenals bij de behandeling van de constructie hulpww. + verl. deelw. in de bijzin, is hier weer gebleken hoe moeilijk het is de vraag of er verband bestaat tussen het zinsritme en de respectieve plaats van verv. hulpww. en infin. in de bijzin, te scheiden van de andere vragen naar de factoren die eventueel de volgorde der zinsdelen bepalen.

We hebben er dan ook de voorkeur aan gegeven het eventuele verband tussen zinsritme en constructie te behandelen in de vorige hoofdstukken (II Betekenisverschil tussen de twee constructies - III Verband tussen tijd en plaats van het hulpww. in de bijzin - IV Verband tussen aard en plaats van het hulpww.) telkens waar er aan invloed van ritmische aard kon gedacht worden. We verwijzen vooral naar blz. 210-211, waar een geval behandeld wordt dat zeer waarschijnlijk op invloed van het zinsritme wijst.

Deel III

Samenvattend besluit

A. Wanneer een bijzin een werkwoordelijke verbinding bevat, bestaande uit een vervoegd werkwoord + verleden deelw. of een infinitief (zonder te) wordt het vervoegd werkwoord bijna altijd n a deelwoord en infinitief geplaatst in een noordelijk Nederlands gebied dat de provincies Friesland, Groningen, Drente en het grootste deel van Noord-Holland omvat[1].

B. In de rest van het Nederlands taalgebied maakt men een onderscheid tussen de twee gevallen[1]:

1. Het vervoegd werkwoord staat altijd of meestal n a het verleden deelw. Alleen in het oostelijk grensgebied (Nederl.-Limburg, Overijsel) plaatst men het verv. ww. bijna even vaak voor als na het verl. deelw.

2. Het vervoegd werkwoord staat altijd of meestal v ó ó r de infin. Vooral in Zuid-Nederland (behalve Limburg) staat deze volgorde zeer vast.

C. In een groot deel van wat we hierboven 'de rest van het Nederl. taalgebied' noemden, blijkt naast de in B vastgestelde 'gewone' volgorde, ook de tegenovergestelde mogelijk (respectief deelw. n a verv. ww. en infin. v ó ó r verv. ww.). Het gebruik van de minder gewone constructie hangt hoofdzakelijk af van de aard van het verv. ww. (elk ww. heeft een voorliefde voor een bepaalde constructie), alsmede in bijkomende orde, van ritmische factoren (beklemtoning van bepaalde zinsdelen, zinsritme). De gebruikte tijd en het inleidend woord van de bijzin schijnen geen invloed uit te oefenen op de constructie.

Kritisch onderzoek van de opinie van anderen

Aan het door ons onderzochte syntactische verschijnsel is ten minste voor wat het Nederlands betreft,[2] tot

(1) We schetsen hier slechts een globaal beeld. Voor uitzonderingen en details verwijzen we naar de afzonderlijke kaarten en commentaar.

(1) We schetsen hier slechts een globaal beeld. Voor uitzonderingen en details verwijzen we naar de afzonderlijke kaarten en commentaar.

(2) Voor het Duits hebben we de uitvoerige studie van EMIL HAMMARSTRÖM: *Zur Stellung des Verbums in der Deutschen Sprache.*

nog toe zeer weinig aandacht geschonken. Vermeldenswaard zijn alleen de volgende publicaties:

1. De stilistische grammatica van Overdiep.
2. Enkele korte bijdragen in Onze Taaltuin.
3. De Nederlandse Spraakkunst van De Vooys.
4. Onderzoek naar de bouw van bijzinnen in het Aarschots dialect van J.L. Pauwels.

I.

In de *Stilistische Grammatica* van OVERDIEP lezen we op blz. 493 par. 304: 'Bij s a m e n g e s t e l d gezegde vinden we, in de Hollandsche volkstaal, in nauwelijks ¼ der bijzinnen de volgorde V. Vf. Zonder twijfel heeft de Hollander een geringere voorliefde voor deze volgorde dan Noordoostelijke Nederlanders en Friezen. (De Katwijker wijkt ook ietwat van den gewonen Hollander af: zie *Onze Taaltuin* III 287-288). Ook zal men de volgorde V. Vf. bij een Hollander (beneden 't IJ) eerder vinden als V. een d e e l w o o r d is, dan bij een infin. Bovendien zijn er enkele hulpww. die hij n o o i t achter den infin. zal plaatsen: laten, gaan, komen, zien, leren, durven. In andere gevallen is vooral de rhytmische constellatie beslissend...'

Zoals blijkt uit ons onderzoek is het onmogelijk een uitspraak te doen zoals OVERDIEP in het bovenvermelde citaat, daar er een groot onderscheid in constructie is al naargelang we te doen hebben met een infin. of een verl. deelw. OVERDIEP zelf heeft dit verschil wel vastgesteld - dat blijkt uit zijn woorden - doch hij was er zich klaarblijkelijk niet van bewust dat de toestand van de 2 verbindingen totaal verschillend was. Hij zag in de niet-Friese 'Hollandse' volkstaal de constructie Vf. V. aan als de normale voor alle gevallen: de 'afwijkingen' van de algemene regel vertonen slechts een gradueel verschil tussen de verbindingen met infin. en die met verl. deelw.

Indien we de bekomen procenten beschouwen, zien we dat *als V. een verl. deelw.* is, we in de noordelijke provincies (Friesland, Groningen, Drente en Noord-Holland) in 95,5% van de gevallen de volgorde V. Vf. hebben en in de zuidelijke provincies (van Noord-Nederland) vinden we deze zelfde volgorde V. Vf. in 71,7% van de

gevallen. In Zuid-Nederland is het percentage van deze volgorde 79,9.

Indien V. nu een infin. is, treffen we in Friesland en Groningen in 97,2% der gevallen de volgorde V. Vf. aan. In de provincies Drente en Noord-Holland in 76,6% der gevallen. De omgekeerde volgorde Vf. V. vinden we in het overige gedeelte van Noord-Nederland in 73,3% der gevallen en in Zuid-Nederland is het percentage van deze volgorde 95,7%.

Moesten we de verbindingen met infin. en verl. deelw. nu toch samen behandelen, zou het bekomen resultaat eer zijn dat *in ½ der gevallen* de volgorde V. Vf gebruikt wordt, in de andere helft de omgekeerde volgorde.

Van de hulpww., waarvan Overdiep zegt dat ze nooit achter de infin. geplaatst worden, komen er 3 voor op de vragenlijst, nl. laten, durven en komen. Wat l a t e n betreft, vinden we inderdaad slechts enkele uitzonderingsgevallen beneden het IJ en het noord-oostelijk homogene gebied. Deze uitzonderingsgevallen werden bijna alle, uitgenomen 2, opgegeven door inzenders uit gemeenten dicht bij de Duitse grens. De beide andere hulpww. plaatsen ons voor een ander geval, daar ze bijna over gans Noord-Nederland geconstrueerd worden met een infin. voorafgegaan door te. Toch vinden we bij *durven* in Zeeland verschillende malen de volgorde V. Vf. vermeld. Bij k o m e n vinden we weer zeer sporadisch de volgorde V. Vf. De resultaten van het onderzoek staven dus grosso modo OVERDIEP's uitspraak ‘dat deze hulpww. nooit achter de infin. geplaatst worden’. Alleen merken we op dat het woordje nooit enigszins te sterk is.

Verder in dezelfde paragraaf[3] zegt OVERDIEP: ‘Zelfs de b e h o e f t e a a n d u i d e l i j k h e i d kan beslissend zijn...Zoo koos ik sprekende eens, bewust, den vorm: “wanneer een compositum ánders behandeld was” - en niet den bij mij gewonen vorm:...“anders was behandeld” omdat ik wilde voorkomen dat was als koppelwerkwoord met anders werd verbonden’.

Is het niet enigszins zonderling dat OVERDIEP de volgorde Vf. V. bij hem ‘*gewoon*’ noemt? Immers hij werd geboren in het uiterste Noorden van Drente, uit een Groningse moeder en een Friese vader. Het is waar dat hij reeds op vijfjarige ouderdom met zijn familie verhuisde

(3) O.C. blz. 494.

naar Voorschoten in Zuid-Holland[4], doch het ligt voor de hand dat in zijn huiskring uitsluitend de zeer vaste Fries-Groningse constructie V. Vf. gebruikt werd. Wat hij hier de bij hem gewone vorm noemt verschilt dus van die welke hij van huize uit had geleerd, en die hij waarschijnlijk als 'dialectisch' was gaan beschouwen, omdat hij in de meer beschaafde Hollandse omgangstaal de andere volgorde als de meest gebruikelijke meende te horen.

Ook lijkt het ons vreemd dat OVERDIEP er nergens op gewezen heeft dat ook in D r e n t e , waar hij geboren werd, de constructie zeer vast is wat de verbinding verv. ww. - verl. deelw. betreft, te meer daar het hem niet ontgaan is dat Groningers, Friezen en de Noord-Hollanders van boven het IJ een uitgesproken voorkeur hebben voor de volgorde V. Vf. Dit bewijst eens te meer hoe moeilijk het is zelfs voor een taalkundige, zonder statistisch onderzoek in dergelijke gevallen nauwkeurig te weten welke constructie in de volkstaal meest voorkomt. De invloed van het A.B. en de schrijftaal, waarmee men voortdurend in contact is, speelt aan iedereen parten.

Nog steeds in dezelfde paragraaf zegt OVERDIEP[5]: 'In andere gevallen is vooral de r h y t h m i s c h e c o n s t e l l a t i e beslissend'. Hij haalt echter geen enkel voorbeeld aan. Had hij zeer precieze en duidelijke voorbeelden bij de hand gehad, hij zou ze wel meegedeeld hebben. Hij drukte dus maar uit wat iedereen moet denken die over het waarom van de variatiemogelijkheden van dergelijke constructie nadenkt. Immers, het ligt zo voor de hand aan 'zinsmelodie' en 'ritmische motieven' te denken!

Ons onderzoek wijst uit dat er wel enige waarheid in OVERDIEP's woorden schuilt. Het zinsritme schijnt inderdaad een zekere rol te spelen, al is die misschien niet zo groot. Ons materiaal is helemaal onvoldoende om die rol precies te bepalen. Zie uitvoerig hierover op blz. 121 en blz. 210 en volgende.

(4) Zie Dr. G.S. OVERDIEP, *Volkstaal en Dialectstudie,* bezorgd door Dr. G.A. VAN ES, 1947, blz. VII.
(5) O.C. blz. 493.

II.

A.

In het tijdschrift *Onze Taaltuin*[6] wijdt P. VAN DER MEULEN een artikel aan *de woordschikking in het Stadfries.* Dit artikel schreef hij na lezing van bovengenoemd citaat in OVERDIEP's *Stilistische Grammatica.* Hij behandelt eerst de woordschikking in de hoofdzin, daarna de schikking in de bijzin. De auteur wijst er op dat, in tegenstelling met het A.B., het Landfries en Stadfries beide een vaste regel hebben: *het Vf. staat in de bijzin steeds achteraan* (de plaatsing van inf. + te blijft hier buiten beschouwing). Deze regel geldt zelfs voor deze hulpww. die de Hollander nooit achter de infin. zal plaatsen. Schrijver geeft een paar voorbeelden in Landfries en Stadfries:

Landfr.: ik wist net, det er dat *skreawn hie.*
Stadfr.: ik wist niet, dat hij dat *skreven had.*

Landfr.: op 't lêst wisten se net mear, hwet se *dwaen scoeden.*
Stadfr.: op 't laast wisten se niet meer, wat se *doen suden.*

Landfr.: ik moat tajaen, det ik it noait *leauwe wolle ha.*
Stadfr.: ik mut toegeve, dat ik het nooit *love wille hé.*

Uit dit artikel blijkt dus dat de Friese constructie ook in het Stadfries bewaard gebleven is, alhoewel deze taal, wat de klankleer betreft, veel dichter bij het A.B. staat dan het Landfries.

Verder wijst VAN DER MEULEN er nog op dat hij de bekomen resultaten getoetst heeft aan de oudste bron van het Stadfries: A. JELTEMA: *Het vermaak der Slagterij* 1768 Leeuwarden. De auteur constateert dat er toen geen vaste volgorde in gebruik was. Gewoonlijk bezigt JELTEMA de volgorde, die nu in zwang is, doch een paar keer, vooral bij omvangrijk praedicaat plaatst hij het Vf. voor de andere ww. vormen. Deze constatatie is natuurlijk van belang om de historische ontwikkeling van het gebruik der beide volgorden na te gaan. Ze bevestigt ook

(6) V^e jaargang 11 Maart 1937, blz. 337.

wat wij hierboven reeds meenden te mogen constateren, nl. dat er in de volkstaal een neiging tot uniformisering zou bestaan (zie blz. 105).

Toch moeten we er op wijzen dat de afwijkende constructies bij JELTEMA niet als volstrekt overtuigend moeten beschouwd worden. Wie similaire conclusies zou trekken uit geschreven teksten van zogenaamde 'patoisante' schrijvers die verondersteld worden precies de constructies uit de volkstaal weer te geven, zou vaak bedrogen uitkomen. Tegen een eventueel afwijkend woordgebruik reageert hun taalgevoel, doch onbewust nemen ze syntactische verschijnselen in hun geschreven taal op, die het dialect, dat ze menen getrouw weer te geven, niet kent.

B.

In *Onze Taaltuin*(7) behandelt LODE GEENEN *de woordschikking in het Limburgs,* doch hij steunt bijna uitsluitend op oude Limburgse teksten: *Limburgsche Sermoenen, Limburgsche Leven van Jezus, Leven van Sint-Lutgard, Leven van Sente Kerstinen, Sint Servaes* van *Hendrik van Veldeke* en *Alfons Olterdissens Prozawerken in het Maastrichts* 1926, het enige moderne werk.

In zijn inleiding wijst Geenen er op dat in het Limburgs g e e n v a s t e r e g e l geldt zoals in het Fries, doch dat in ⅔ der gevallen de volgorde V. Vf. gebruikt wordt, terwijl, zo zegt hij, A.B. en het Brabants een uitgesproken voorkeur hebben voor de volgorde Vf. V.

Deze uitspraak van GEENEN staat natuurlijk onder invloed van de bewering van OVERDIEP. Hij heeft evenmin geconstateerd dat de volkstaal een onderscheid maakt tussen de gevallen met participium en die met infin. Wat het A.B. betreft, kan hij gelijk hebben, doch van welk A.B. spreekt hij? door wie gesproken en op welke plaats? Wat het Brabants betreft de procenten van de provincie Noord-Brabant zijn: volgorde Vf. V. in 82,8% van de gevallen met infin., in 30,5% van de gevallen met deelw.; gemiddeld dus *56*% wat zeker niet wijst op een uitgesproken voorkeur. Waar GEENEN beweert dat 'het Limburgs' in ⅔ der gevallen de volgorde V. Vf. gebruikt, zullen we Limburgs hier wel moeten opvatten als 'het dialect van de geboorteplaats of de woonplaats van de auteur'. We menen niet dat Geenen een statistisch onderzoek ingesteld

(7) Jaargang VI 3 Juli 1937, blz. 129.

heeft naar de volgorde V. + Vf. in bijzinnen in de provincie Limburg. Ook hier is zijn opgegeven verhouding totaal fout. Voor de provincie Nederl.-Limburg vinden we de volgorde V. Vf. in 54,4% van de gevallen met verl. deelw. en in 23,2% van de gevallen met infin., dus gemiddeld in 38,8% van de gevallen, wat ruim ⅓ van de gevallen is i.p.v. ⅔!

Daar GEENEN nu als bewijsmateriaal de oude teksten geëxerpeerd heeft, kunnen zijn resultaten hier verder onbesproken blijven.

C.

In *Onze Taaltuin*[8] lezen we verder een artikel: *Proeven van Twentsche dialecten.* Er wordt een tekst overgezet in 3 verschillende dialecten, nl. van de plaatsen Enschede (G 234), Oldenzaal (G 207) en Tilligte, een parochie van Denekamp (G 182). Uit deze tekst halen we 2 zinnen met de verbinding verv. ww. + verl. deelw. en 2 met de verbinding verv. ww. + infin.:

Verbinding met een verl. deelw.

A.B.: ik geloof dat ze er 14 dagen na de brand van de stad mee *begonnen zijn.*
G. 234:...at ze dra 14 daag nao 't stadsverbrannen a met gengs *hebt wes.*
G 207:...met an de gang *bint egoan.*
G 182:...met an de gang wadn.
A.B.:...dat je een blind paard *gekocht hebt.*
G 234:...daj nen bloenden met *hebt brach.*
G 207:...das e nen blind'n *hes* met' *ebracht.*
G 182:...das nen bleinn *hes* met *bracht.*

Verbinding met een infin.

A.B.:...dat de boeren bij hem de paarden *zouden stallen.*
G 234:...at de boeren...de peer too *zollen zetten.*
G 207:...dat de boern...de peer too *zolln zettn.*
G 182:...dat de boern...de peer too *zoeln zetn.*
A.B.:...toen ze hem Diena Weule aan *uilden smeeren.*
Alleen in het dialect van Oldenzaal (G 207) wordt deze zin vertaald door een gelijkaardige verbinding:
G 207:...en too z'em D.W. an *woll'n smeern.*

(8) Jaargang VI 11 Maart 1938, blz. 351.

We bekomen dus voor beide verbindingen steeds het v e r v . w w . v o o r o p en de nominale vorm achteraan. Deze toestand komt ongeveer overeen met de resultaten van het dialectonderzoek, want het is juist in dit oostelijke gedeelte van Overijsel dat we een gebied vinden waar ook voor de verbinding verv. ww. - verl. deelw. de volgorde met het verv. ww. voorop overheerst. Doch dit belet niet dat de inzenders uit deze gemeenten niet altijd dezelfde volgorde vermelden als de vertalers van deze tekst. De inzender uit Denekamp (G 182) vermeldt steeds de volgorde verl. deelw. - verv. ww. Uit Oldenzaal (G 207) zijn er 2 inzendingen: 1 inzender geeft 2 maal de volgorde verl. deelw. - verv. ww. op en 5 maal de andere volgorde, de andere inzender plaatst 4 maal het verleden deelw. voorop, 2 maal achteraan en 1 maal vermeldt hij beide mogelijkheden. De enige inzender uit Enschede (G 234) gebruikt 5 maal de volgorde met het verl. deelw. voorop en 2 maal de omgekeerde volgorde.

We zijn zo vrij te menen dat de resultaten van onze enquête juister de echte toestand weergeven in de Twentse volkstaal dan de uniforme opgaven uit Onze Taaltuin. De volgorde Vf. V. overheerst er stellig, doch de andere constructie komt ook voor en de homogeniteit die door Onze Taaltuin wordt gesuggereerd is verkeerd!

III.

In de *Nederlandse Spraakkunst* door Dr G.N. De Vooys, met medewerking van Dr. M. Schönfeld wordt ook gewezen op de mogelijkheid van beide volgorden in par. 193 blz. 361. De Vooys schrijft: ‘Wat het meest gebruikelijk is, zal niet gemakkelijk na te gaan zijn. Het zinsritme zal stellig invloed hebben: het is niet onverschillig of de infin. eensilbig of tweesilbig is. Uit de vele aanhalingen uit allerlei taal bij Overdiep (Stil. Gram. par. 369 en volg.) zou men opmaken dat de achterplaatsing van de infin. overweegt (...), vooral als er twee infin. zijn (...), of als de infin. verbonden wordt met te (...): in een zin als: “de straat, die nat te glimmen lag” doet de woordorde ons ongewoon aan. Bij aanhalingen uit geschreven taal dient men trouwens voorzichtig te zijn: er zijn auteurs, vooral dichters die hun taal hóren, en dus voor ritme gevoelig zijn en ook opzettelijk om artistieke

redenen van de volgorde, in omgangstaal gebruikelijk, afwijken, naast andere, wier "schrijftaal" voor een onderzoek naar hedendaags gebruik onbetrouwbaar zijn'.

Het is moeilijk DE VOOYS precies van antwoord te dienen, daar hij blijkbaar volkstaal, algemene spreektaal en schrijftaal niet scheidt. Hij heeft wel voornamelijk het A.B. op het oog gehad. We zullen toch trachten zijn uitspraken te toetsen aan de resultaten van ons onderzoek.

Om met zekerheid te kunnen zeggen of het r i t m e invloed uitoefent op de woordschikking, zouden we over veel meer bewijsmateriaal moeten beschikken. Het is vanzelfsprekend dat ritmische motieven een voornamer rol spelen in de schrijftaal dan in de spreektaal, omdat men bij het spreken geen tijd heeft om aandacht te schenken aan de zinsmelodie, terwijl men bij het schrijven over voldoende tijd beschikt om zijn frases aan te passen aan wat men aanvoelt als melodieuser of beter aangepast aan wat men voor A.B. aanziet. In de voorafgaande hoofdstukken wordt herhaaldelijk de mogelijke invloed van het zinsritme op de constructie onderzocht (zie blz. 121, blz. 210 en volgende).

De opmerking van DE VOOYS over de versterkte voorkeur van de volgorde Vf. V. als de infin. voorafgegaan wordt door *te* is gegrond: dit wordt op overtuigende wijze aangetoond door kaarten 12 en 14, waarop we vaststellen dat in zulke constructies de neiging om het Vf. voorop te stellen zo sterk is dat de homogeniteit van het Fries-Groningse gebied, waar V. Vf. regel is, er wordt door aangetast.

Verder zegt DE VOOYS over de verbinding met een verleden deelwoord: 'Bij verbindingen met een deelwoord is het, dunkt mij, moeilijk uit te maken, welke volgorde overweegt. Bij de aanhalingen van Overdiep komt het deelwoord vooral aan het slot in de relatieve zinnen (...), terwijl bij zinnen voorafgegaan door een voegwoord, de omgekeerde volgorde overweegt (...), maar dit kan toeval zijn. Een nader onderzoek, vooral van de levende taal, zou dit moeten bevestigen'.

Als uit de door DE VOOYS bij Overdiep gecontroleerde aanhalingen geen voorkeur blijkt wat de verbinding verv. ww. met verl. deelw. betreft, bewijst dit eenvoudig dat deze aanhalingen de moderne volkstaal n i e t weergeven!

Dat het deelw. vooral in relatieve zinnen aan het slot zou komen en het verv. ww. aan het slot van bijzinnen in-

geleid door een voegwoord, zal wel alleen op t o e v a l berusten. In de volkstaal blijkt de aard van het woord dat de bijzin inleidt geen invloed te hebben op de respectieve plaats van verv. ww. en verl. deelw. of infin. Hierover werd uitvoerig gehandeld op blz. 118 en blz. 212. Of zulke invloed in de schrijftaal valt te bespeuren zal eventueel in een volgend deel van deze studie worden behandeld.

IV.

Onderzoek naar de bouw van bijzinnen in het Aarschots dialect door J.L. Pauwels[9].

In de bijzinnen die een verv. ww. met een daarvan afhangende infin. (zonder te) bevatten staat de infin. in de regel achteraan.

bv. Ik zeg dat hij *moet vertrekken.*

Weet gij waar hij een nieuwe fiets *kan kopen*?

De jongen moet al het geld dat hij *zal verdienen*, afgeven.

Ge kunt niet weggaan zonder dat ze het *zouden zien.*

Die regel is wel vrij vast, doch niet zo dringend dat de tegenovergestelde volgorde in alle omstandigheden tegen het taalgevoel van de dialectspreker zou indruisen. Ik kan wel constructies met de infin. voorop uitdenken, die de Aarschottenaar niet als fouten zal aanvoelen, zonder daarom te beweren dat hij ze zelf zou gebruiken, bv.

Weet gij dat ons kindeken al *lopen kan*?

Ik geloof niet dat hij *komen zal.*

Toch blijft in zulke bijzinnen de constructie altijd ongewoon. In bepaalde gevallen vind ik ze zelfs hinderlijk.

Eén enkel geval heb ik gevonden waarin in het Aarschots de infin. na het verv. ww. van de bijzin staat (voor de zinnen met het negatieve en zie hieronder) nl.:

Ik smeet mijn boek (man.), waardat hij *vliegen wilde.* Ik smeet mijn boeken, waardat ze *vliegen wilde(n)*[10].

(9) Deze bijdrage werd na het schrijven van deze studie gepubliceerd in het tijdschrift *Taal en Tongval* II (1950), blz. 55 vv. onder de titel: *De plaats van vervoegd hulpwerkwoord, verleden deelwoord en infinitief in de Aarschotse bijzin.*

(10) Het is wel eigenaardig dat in deze bijzinnen met ‘wilde’, n a de infin., geen vervanging door *wou, wouden* kan gebeuren, wat bij vooropzetting van het hulpw. in andere zinnen wel gebeurt, bv. ‘ik zag dat hij wou (of wilde) komen.’

De tegenovergestelde constructie '...waardat hij (zij) wilde(n) vliegen' is ongebruikelijk, voor mij persoonlijk onmogelijk.

Ik heb dan een aantal andere bijzinnen met het hulpww. *willen* geprobeerd. Ik vind er een paar waarbij ik niet zeker ben van de constructiemogelijkheden.

'Pakt er zoveel alsdat ge er *nemen wilt*' lijkt me niet onmogelijk, al is de normale constructie in dit geval '...alsdat ge wilt!' (zonder 'nemen').

'Pakt maar alles aan wat dat hem *wilt geven*'. Misschien is '...*geven wilt*' hier ook mogelijk! Ik ben niet zeker. Men zal gewoonlijk zeggen: '...wat dat hem geeft' of '...wat dat hem *zou geven*'. nooit *geven zou*!).

Verder vind ik een boel zinnen waarin plaatsing van 'wil(len) wilde(n), na de infin. bepaald onmogelijk is! bv. Vraagt eens of dat hem *wilt meegaan*'.

'Als Jef niet *wilt komen*, moet hem maar wegblijven'.

'Ze moeten zolang blijven wachten totdat ze *willen helpen*'.

'Ik geloof dat de meesten *wilden vechten*'.

'Ze moesten lang schone woorden geven, voordat hem *wou komen*' enz. enz...

Waarom staat wilde(n) altijd na de infin. in het eerste voorbeeld, altijd vóór de infin. in de laatste? Ik meen dat de regel luidt: waar willen de duidelijke betekenis heeft van 'vouloir' volgt men de gewone constructie (infin. achteraan), waar het die niet heeft, in concessieve bijzinnen, heeft men de bijzondere volgorde: infin. - willen. Is dit juist dan moeten we in het eerste voorbeeld even goed de O.T.T. kunnen gebruiken:

Ik smijt mijn boek waardat hij *vliegen wilt.*

Ik smijt mijn boeken waardat zij *vliegen willen.*

Deze zinnen lijken mij inderdaad ook normaal.

Ik heb nog naar andere voorbeelden gezocht. Ook met kunnen kan ik zinnen construeren waarbij de infin. vóór het verv. ww. komt in de bijzin:

'Pakt er zoveel mee als dat ge er *krijgen kunt*' lijkt me mogelijk. Idem preteritum:

'...als dat hem er *dragen kost*'.

Doch de gewone constructie '...*kunt krijgen*' '...*kost dragen*' lijkt me in beide gevallen normaler!

Zeer opmerkelijk is nu één bijzonder geval, waarin de volgorde verv. ww. na de infin. noodzakelijk wordt, nl.

in bijzinnen die het negatieve partikel e n bevatten[11]. Dit partikel is bepaald archaïstisch en schijnt bij de jongere generatie totaal in onbruik te zullen geraken. Uit de mond van oude mensen kan men af en toe nog zinnen horen als:

Ge weet dat hij dat niet *doen* e n *wilt.*
Ge weet dat hij dat niet *doen* e n *mag.*
Ge weet dat hij dat niet *doen* e n *kan.*
Ge weet dat hij dat niet *doen* e n *moet.*

De zin: 'Ge weet wel dat hij dat niet *doen* e n *zal*' lijkt me bepaald onmogelijk!

Verdere voorbeelden:

Ik zie zoveel af dat ik het niet *zeggen* e n *kan.*
Ik geloof dat Piet niet *komen* e n *mag.*

Ik heb de indruk dat dergelijke negatieve bijzinnen nog slechts in bepaalde verbindingen voorkomen. Met het hulpww. *kunnen* worden ze nog vaakst gehoord. Vooral de infin. *doen* (éénlettergrepig) leent zich mijns inziens graag tot plaatsing vóór 'en' + verv. hulpww.

Naast alle opgegeven voorbeelden met de volgorde infin. + e n + verv. hulpww. staat de meer gewone constructie met verv. ww. + infin. zonder e n . Dus:

Ge weet dat hij dat niet *wilt doen.*
Ge weet dat hij dat niet *kan doen.*
Ik geloof dat Piet niet *mag komen* enz.

Als ik deze constructie 'meer gewoon' noem betekent dat dat ze praktisch bijna altijd gebruikt wordt, zeker in 90% van de gevallen door de oudere generatie en misschien in 100% door de jongere.

Het meest opmerkenswaardige is nu dat het negatieve partikel e n niet mag gebruikt worden in de constructie met het verv. ww. vóór de infin. Het al of niet gebruiken van e n hangt dus in het hier behandeld geval samen met de respectieve plaats van verv. ww. en infin. Er staan twee vaste constructies naast elkaar.

Gewoon	***Zeldzaam*** **(archaïstisch)**
...niet wil doen.	...niet doen en wil.
...niet kan komen.	...niet komen en kan.
...niet mag zeggen.	...niet zeggen en mag.

(11) Zie over het gebruik van e n nog J.L. PAUWELS, *De ontkenning in het Aarschots dialect,* Germania I 2 (1934) blz. 12-15.

We stellen dus vast dat het gebruik van het archaïstisch e n noodzakelijk de plaatsing van het verv. ww. achter de infin. meebrengt. Het is moeilijk het verband tussen constructie en gebruik van e n anders te verklaren dan door het voordelige *zinsritme,* dat verkregen wordt door het plaatsen van het totaal onbetoonde e n tussen de twee zwaarder betoonde delen van de werkwoordelijke verbinding.

Men zou kunnen menen dat de plaats van e n tussen infin. en verv. ww. bepaald wordt door een eventuele afkeer om e n onmiddellijk op n i e t te laten volgen. Deze afkeer bestaat echter niet, want in bijzinnen met niet en een verv. ww. z o n d e r infin. kan e n wel volgen op n i e t bv.:

Ik zeg dat ik *niet en wil.*

Ik geloof dat hij dat *niet en* kan. enz.

In de verbindingen verv. ww. + infin. voorafgegaan door t e kan het verv. ww. nooit achter de infin. staan, zelfs niet als men het negatieve partikel e n zou willen gebruiken. In zinnen als de volgende *kunnen* infin. en verv. ww. *niet* van plaats verwisselen:

Ik geloof dat hij *staat* t e *dromen.*

Blijf weg van die stouterik, die de anderen altijd *zit* t e *plagen.*

We kwamen juist toen hij *meende* t e *vertrekken.*

Ik zeg dat hij niet *staat* t e *dromen.*

Hij beweerde dat hij nog niet *meende* t e *vertrekken.*

In negatieve zinnen als de laatste twee heb ik nooit iets gehoord als: ‘Ik zeg dat hij niet t e *dromen* e n *staat*’.

B.

In de bijzinnen die een verv. ww. met een daarmee samenhangend verl. deelw. bevatten, staat het verv. ww. a l t i j d n a het verl. deelw.

bv. Ik zeg dat ik het niet *gedaan heb.*

Als men in een negatieve bijzin het partikel en invoegt verandert de constructie niet.

bv. Ik zeg dat ik het niet *gedaan* e n *heb.*

Daar er maar één volgorde bestaat kan er hier van een eventueel verband tussen constructie en zinsritme geen spraak zijn.

Naschrift

Uit de zeer precieze gegevens van bovenstaande bijdrage kunnen we de volgende conclusies trekken:

1. Ze bevestigt onze mening dat vooral de aard van het hulpww. van belang is met het oog op zijn plaats voor of na infin. (of deelw.). De verschillende verbindingen hebben een neiging om v a s t te worden, hetzij in de éne vorm, het zij in de andere.

2. Ze bevestigen onze mening over de mogelijke invloed van ritmische factoren. Vooral wat hier meegedeeld wordt over de negatieve zinnen met en zonder het partikel e n is in dat opzicht zeer suggestief.

3. Wat de historische ontwikkeling betreft, constateren we hier dat de volgorde verv. hulpww. vóór infin. op dit ogenblik v a s t is. In de archaïstische constructie met e n in negatieve bijzinnen is de volgorde echter andersom, evenals in één soort concessieve bijzinnen met 'willen' (ook wel archaïstisch). Dat bewijst dat de volgorde met de infin. voorop vroeger te Aarschot ook mogelijk geweest is.

Aanhangsel

Wat er hier en daar over de door ons onderzochte constructies nog wordt meegedeeld brengt geen nieuws:

1. *In de beknopte Friese Spraakkunst* van Dr. K. FOKKEMA[12] wordt op blz. 81 en volg. de constructie van de bijzin behandeld. Hij stelt vast dat in het Fries d e p e r s o o n s v o r m a l t i j d h e t l a a t s t e s t a a t . Hij geeft voorbeelden met verl. deelw., doch geen enkel met een infin., wat veel interessanter zou geweest zijn, met het oog op eventuele verbindingen met te vóór de infin.

2. In de *Syntaxis van het Aalsters Dialect* door F. VANACKER[13] lezen we op blz. 131 dat de w o o r d o r d e in de samengestelde zin zal beschreven worden. We krijgen dan ook herhaaldelijk in de volgende blz.[14] de vaststelling te lezen dat de woordorde in de bijzin van tijd

(12) Wolters, Groningen, Batavia 1948.
(13) G. Michiels, Tongeren, 1948.
(14) o.m. op blz. 133, 134, 137, 138.

(plaats, enz.) de eigenaardigheid vertoont dat de persoonsvorm van het verbum zoveel mogelijk achteraan wordt geplaatst!! Aan de respectieve plaats van verv. ww. hulpww. tegenover infin. of verl. deelw. heeft de auteur volstrekt geen aandacht geschonken alhoewel hij HAMMARSTRÖM'S boek, waarin de behandeling van deze kwestie een voorname plaats inneemt, in zijn bibliographie opneemt.

3. Dat Dr. B. VAN DEN BERG uit Rotterdam een onderzoek gewijd heeft aan het probleem dat het voorwerp uitmaakt van deze studie, vermeldden we reeds in de Inleiding (blz. 12). We laten hier van zijn artikel in *Taal en Tongval* I (1949), blz. 155-165, een samenvatting volgen, door hem zelf opgesteld voor de *Handelingen van het XVIIIe Vlaams Filologencongres* (Gent, 1949), blz. 159-160.

'De persoonsvormen van *hebben* en *zijn* kunnen in het beschaafde Nederlands in de bijzin voor en na het deelwoord staan, zonder dat dit verschil in betekenis oplevert. Men kan even goed zeggen: "Hij komt later omdat hij de trein *gemist heeft*", als "Hij komt later omdat hij de trein *heeft gemist*".

Het statistisch onderzoek van J. VAN MULDERS (*Ts. v. Lev. Talen,* dl. XIV) naar de plaats van de hulpwerkwoorden in een roman van Cissy van Marxveldt bevestigt deze stelling. Wel blijkt C. v. Marxveldt het hulpwerkwoord veel vaker voor het deelwoord dan daarna te plaatsen, iets wat Hollanders meer doen, misschien omdat hun de plaatsing van de persoonsvorm na het deelwoord Duits lijkt. Dat dit laatste geen germanistische eigenaardigheid is, blijkt echter uit de toestand in de Nederlandse dialecten. Uit de teksten in WINKLER'S *Dialecticon* en LEOPOLD'S *Van de Schelde tot de Weichsel* kan men concluderen, dat in Zuid-Holland, Utrecht, Zuid-Overijsel, Zeeland, Brabant, Limburg en het Scheldegebied het hulpwerkwoord zowel voor als na het deelwoord kan staan, terwijl het in het overige gebied er altijd achter geplaatst wordt.

Uit middeleeuwse teksten blijkt echter, dat eenmaal heel het Nederlandse taalgebied beide constructies kende. Tevens blijkt er uit, dat er al in de 13e eeuw een langzame verschuiving van de persoonsvorm van de bijzin van links naar rechts heeft plaats gehad...

Er zijn twee tegenstrijdige tendenties in het Middel-

Nederlands van de 13e eeuw: 1. de neiging om de persoonsvorm aan 't eind van de bijzin te zetten; 2. de neiging om het niet meer als praedicatief attribuut opgevatte deelwoord na de persoonsvorm te plaatsen, als onderdeel van het betekenisgeheel van een omschreven tijd.

Dat het deelwoord in een groot gebied tegenwoordig nu eens voor, dan weer na de persoonsvorm staat, kan men het beste als een gevolg van de invloed van de traditie zien. Dit gebeurt nl. juist in dat gebied, waarin van de vroege middeleeuwen af een ononderbroken schriftelijke taaltraditie naast de mondelinge gestaan heeft. In de andere streken, waar de persoonsvorm alleen na het deelwoord voorkomt, is dit niet het geval'.

VAN DEN BERG is er in geslaagd aan de hand van het karige materiaal waarover hij beschikte voor het hele Nederlandse taalgebied een schematische kaart te tekenen van de plaats van persoonsvorm en deelwoord in de Nederlandse bijzin die grosso modo niet onjuist is. We erkennen graag dat zijn kaartje zijn conclusie, geformuleerd in de laatste alinea van de samenvatting, niet tegenspreekt. Een enkele blik op onze kaart 16 echter maakt onmiddellijk duidelijk dat er geen vaste correlatie bestaat tussen het voorkomen van twee constructiemogelijkheden en de intensiteit van de schrijftaaltraditie. Immers, het is niet in de streken met de sterkste schrijftaaltraditie dat de plaatsing van het hulpwerkwoord vóór het verleden deelwoord vaakst voorkomt, maar wel vlak bij de Duitse grens in het oosten van Overijsel, Gelderland en Limburg. Een vrij groot deel van de provincie Zuid-Holland kent uitsluitend de volgorde: verl. deelw. + hulpww.! Het is wel eigenaardig dat juist die volgorde die vele Hollanders als Duits bestempelen, het minst wordt gehoord in de volkstaal van de streken die aan Duitsland grenzen! Het zou interessant zijn te weten hoe de toestand is in het Nederduitse gebied dat aan Nederland grenst.

VAN DEN BERG heeft in zoverre gelijk, dat het misschien wel de invloed van het A.B., vooral de schrijftaal, is, die de tendens tot uniformisering van de constructies in de volkstaal van bepaalde streken tegenwerkt (zie blz. 105).

De teksten van Leopold[15]

De door de Leopolds meegedeelde teksten zijn alle meer dan 70 jaar oud - hun boek werd inderdaad gepubliceerd in 1881 - en kunnen dus niet meer beschouwd worden als de juiste weergave van de huidige dialecten. Toch is de afstand in de tijd nog niet zo groot dat we grondige verschuivingen in de constructiemogelijkheden bij de zinsbouw moeten verwachten. We konden dan ook niet weerstaan aan de bekoring enkele teksten uit Leopold te vergelijken met de resultaten van ons eigen werk. We hebben vier teksten doorgelezen: één uit Aarschot en drie uit Antwerpen.

I. *Tekst uit Aarschot.*

Op blz. 56-58 vinden we de geschiedenis *Van de Wolf en de Vos,* verteld door J.A. Torfs in een dialect dat de schrijver localiseert als gesproken in de 'stad Aarschot en omliggende dorpen benoorden den Demer'. De tekst blijkt feitelijk geen Aarschots te zijn, doch is gesteld in een dialect van een dorp ten Noorden van Aarschot, misschien wel van Begijnendijk.

In deze vrij korte tekst komt 7 maal een verv. ww. + één verl. deelw. voor in een bijzin: het verl. deelw. staat a l t i j d v ó ó r het verv. ww. (tweemaal staat er een ontkennend en tussen). Dat klopt volkomen met onze kaart (verzamelkaart 16): de hele streek rond Aarschot behoort, wat de verbinding verv. ww. + verl. deelw. betreft, helemaal tot het groene gebied.

De verbinding verv. ww. + één infin. komt 8 maal voor: in de 5 bijzinnen waarin geen negatief e n voorkomt staat de infinitief a l t i j d n a het verv. ww. In 2 negatieve zinnen waarin de 2 werkwoordelijke vormen slechts door e n gescheiden worden staat de infinitief voorop. In één negatieve zin met e n is de constructie helemaal anders: de infinitief komt achteraan.

Op onze kaart (verzamelkaart 17) behoren Aarschot en omgeving tot het homogene rode gebied: de infin. komt altijd na het verv. ww. Wat de uitzondering betreft voor de negatieve zinnen met e n , zie het opstel van J.L. PAUWELS (blz. 226 en volg.), die zulke zinnen archaïstisch noemt. In de tekst van Leopold blijken ze nog springlevend!

(15) J.A. LEOPOLD en L. LEOPOLD: *Van de Schelde tot de Weichsel.*

Lijst der bijzinnen in de '*Aarschotse*' *tekst.*

A. *Verv. ww. en verl. deelw.*

a) En as ze toen nog e bekke wédder *gegoun woure,...*
As ge de mensch *overwonnen hétt,...*
...och dat em den duvel *gezien ha.*
...as dieën *oungeloeëpe kwamp,...*
...as ze goe *geten haân...*

b) ...dat ge noeët veer gen hieëte vure *gestoun* en *hétt,...*
...dat em mee al zen slummegheid bekant niet *toegekomen* e n *was,...*

B. *Verv. ww. en infinitief.*

a) ...dat er mij es eene *dierf oundoen*;...
...dat 't hön zoer *zaa oepkome*;...
As ek oe dou *kan* plezier mee *doen,...*
As de jouger de wolf *zag ounkome,...*
...as ek em oun ze laaf *kan kome*,...

b) ...as dat de wolf nie *komen* e n *zaa,...*
da me tege de mensch niks *doen en kunne?*
...en dat em 't nie e n *zaa* op zen hores *steken...*

II. *Teksten uit Antwerpen.*

LEOPOLD deelt 3 dialectteksten mee uit Antwerpen:

1. Een Antwerpse vertelling: 'Het Spook' door H. Conscience, blz. 62-68.
2. 'De drie talen' door F. De Cort, blz. 68-71.
3. 'Mieken Tummers' door D. Sleeckx, blz. 71-83.

Voor zover we kunnen oordelen is de derde tekst, die van Sleeckx, minst betrouwbaar. Hij maakt op ons de indruk van een meer literaire tekst die opzettelijk, zonder al te grote wijzigingen, in een dialectische vorm werd gegoten. Hij doet soms wel wat gewrongen en te weinig populair aan.

1. *Het Spook door H. Conscience.*

Verv. ww. + één verl. deelw. komt 25 maal voor: 22 maal staat het verv. ww. achteraan en 3 maal het verl. deelw. (tweemaal in precies dezelfde verbinding 'had verborgen').

Verv. ww. + één infin. komt 15 maal voor: 11 maal staat de infin. achteraan, 4 maal het verv. ww. Het is opvallend dat we in het laatste geval driemaal het hulpww. willen hebben! Vgl. de opmerking van J.L. PAUWELS over ‘vliegen wilde’ in het Aarschots (blz. 226).

Lijst der bijzinnen in de tekst van Conscience:

A. *Verv. ww. en verl. deelw.*

a) ...die ze Zondag in de poesjenellekelder *gesp'eld hebben*?
...dâ *gebeurd is* op de Kleinmarkt;...
...en a's dat dan lank genoeg *geduerd had,...*
...die daer 'ne zucht *gelaten hebt*?
...daer het huis van *geweest was,...*
...tot dad het geld *gevonde weurd.*
A's dâ nâ zoo al heel lank *geduerd had,...*
...en a's hem dâ *gegeven had,...*
A's hem nâ vier *geslagen had,...*
...a's hem na lank genoeg *gedronken had,...*
...al was 't dâ g'in geen dry dage' *geten had.*
...dat uit de schouw *gevalle' was.*
...a's Jan zijne koek nou half *gebakke' was,...*
...daer ze daer mê *gegoeid hebbe'?*
...dat in zijne pan *gevalle' was,...*
...daer hem de beene' *gegoeid had,...*
...die à jour *gewerkt is.*
Als da zoo n'en heelen tijd *geduerd had,...*
En zoo gauw als Jan het geld *gezien had,...*
...dâ ge zoo slecht *gekleed gaet,...*
...en a's hem zijn eig' wat *gewarmd had...*
...dat de geest hem *gezeéd had.*

b) ...dat diën uit gierighad ene' groote schat *had verbeurge.*
...die ik *had verbeurgen,...*
...a's hem nog twee fleskes *had gedronke',...*

B. *Verv. ww. + infin.*

a) ...as ik ze maer *wilde vertellen.*
...dat hem...veur' ene' nacht in het leeg huis *zou slapen,...*
...a's ze hem honderd gulden op veurhand *wilde' geven.*

...dat hem de koek *wilde*-n- uit de pan *neme',...*
...dâ ge zijn ingewand door zenen buik *kost zien.*
...dat de koeken deur uwen buik *zouwe valle'*!
A's ge nochtans eens *wilt drinke',...*
...om dâ Jan bij hem *zou kome'.*
A's ge nog wat dichter *derft kome',...*
...dat hem die zark *moest opheffe'*;...
...dat g'en eenen aen den arme' *zoudt geven,...*

b) ...zoo ver als hem *vliegen wou.*
...als of hem *zegge' wilde*:...
...wat dâ ge van mij *hebbe' moet.*
...wat dâ g'*hebbe' wilt.*

2. *De drie Talen door F. De Cort.*

Verv. ww. + verl. deelw. komt 7 maal voor: het verl. deelw. staat altijd vóór het verv. hulpww. Alleen *had(den)* en *was* komen in deze zinnen voor.

Verv. ww. + infinitief komt 15 maal voor: de infin. staat 13 maal achteraan, het verv. ww. tweemaal[16].

Lijst der bijzinnen in de tekst van De Cort.

A. *Verv. ww. en verl. deelw.*

a) ...wa dat 'm nauw *geliërd ad,...*
...wat dat 'm nauw *geliërd ad.*
...dat z'ne zeun kapot *gemokt was,...*
...wa dat er *gebeurd was*:...
...dat d'ongden 'm in un toal *gezeed adde,...*
...as ze da *besloten adde,...*
...wat dat de vörsen ongderwege *gezeed adde,...*

B. *Verv. ww. en infinitief.*

a) ...die-n om zoe te zegge niks en *kost liëre.*
...die z'er *koste vingden...*
...da z'm mor *liete loope;...*
...da g'er meschin ni laevendig *zult oepston.*
...da z'oe *zulle verscheure.*
...en da ze dor ba ne groote schat *muste woake,*
...en da ze ni iëder uit den tore *zowwe weggon,...*
...dat 'm dan de joenge groaf vor z'ne zeun zo *aanneme.*

(16) De infin. voorafgegaan door t e wordt niet meegerekend.

...wie dat de nieve paus *zo zan.*
...on wie er zoe'n soort van mirakel *zo gebeure.*
...of 'm *wo* paus *zan.*
...dat aai de nieve paus *zo zan.*
...as'm de mis *moest zinge,...*

b) ...dat 'm et mor *doen za,...*
...wat dat 'm *zingen moest.*

3. *Mieken Tummers door D. Sleeckx.*

Verv. ww. + één verl. deelw. komt 28 maal voor: slechts 11 maal staat het verv. ww. achteraan; het verl. deelw. niet minder dan 17 maal!! Hier wijkt Sleeckx erg af van de twee anderen.

Verv. ww. + één infin. komt ook 28 maal voor: 25 maal staat de infin. achteraan, 3 maal het verv. ww. (telkens is het in dit geval kunnen, tweemaal is het precies dezelfde bijzin).

Lijst der bijzinnen in de tekst van Sleeckx.

A. *Verv. ww. en verl. deelw.*

a) ...da men awers zoaliger...as dartig gulde 's jaars *verwoo-end ebbe*...
...da ze van en beter stof *gemokt zen* as wai;...
...as nie mie-er as ie-ene joenge...gie-ene grooeten trek *gevuld ad,...*
...die ge dor strak *gezien et,...*
...toen em al nen ie-elen taid *gelot ad.*
...as i *gedoan had,...*
...die vruger en oo-eg op Mieke *gewörpen adde,...*
...da Sus al *bemarrekt ad,...*
...die em 's zondags al is mê Mieke op de wandelink *gezien adde*,...
As ik van zoe leive ne mensch *gezien em,...*
...nor dat Joh. Tummers ör maske nor et Kaerekof van 't Kiel *gevolgd was.*
...da g'er meschin ni laevendig *zult oepston.*

b) ...da 'k ör geleks noo-et *em ontmoet*
...as z'et *adde gekend.*
...da ze...mê ne zekere zwier *was oangedoan*;...
...da ze goed *was oepgeschote,...*

...as nie mie-er as ie-ene joenge uit de Schötstrot vör ör warreme liefde *ad opgevat,...*
...die ör al vruug weef *ad geloate* met ör dochter
...etgeen er in den dag...zoe al *was veurgevalle.*
...gelak ik oe *em gezeed,...*
...as er in zen uis over zen vrai-oagie *wirt gezoagd,...*
- gelak ze dad in 't pensjonoat *ad gelie-erd.*
...en dad et ni *ad nageloate* em baizonder te vlaie.
...dat er et ie-en en et ander op ör kap *wir gezeed,...*
...da 's al mê Jan en alleman *ad geloo-epe,...*
...dat de joenge onderweg bainoa de moed ni *ad g' ad* van te spreke.
...worop et arrem kind...orrenomentjes *ad gebrod.*
...die van et gesprek niks *ad verstoan,...*
...da Sus de veurigen oaved et ör maske *ad afgezeed.*

B. *Verv. ww. en infinitief.*

a) ...dat we ier wel iet *zouwen kraigen.*
...da somwailen de warrekman zellef er gin *kan koo-epen*
...da niemand achter uwen rug *kan zegge:...*
...die enen ie-erlaike warrekman nie zelde ze lot as zoe gelukkig *doe beschouwe,...*
...die...em zoe fie-er as ene kappetalist zen hoo-ed *doet oepsteke.*
...da degene, die..., in de karrek veul troo-est *kan vinde.*
...die toch...em ni anders *kan nume* as Onze Voader.
..gelak ge *zult oo-ere.*
...da ge *kunt uitpaize,...*
...die eulie kindere al van un achste of tienste joar nor ne winkel *moete zende,...*
...dat de schilders met den aved nie *kunne warreke.*
...dad et ni *kost misse,...*
...ie-er ze 't *koste begraipe.*

...da ne man...*moet doen,...*
...as ondert schoo-en woorde *koste zeggen.*
...en dat de maskes uit de Schötstrot *moeste belaië,...*
...dat ne mensch *kost uitpaize*,...
...toen z'em *lieten oo-ere.*
...toen z'em zellef *liete verstoan,...*
...en dat em wel *zauw doen,...*
...da Mieken er ör ni langer *kost* in *bedriege.*
...da Sus weer dezellefde *zau wörre.*
...da se 't maske öre gewoo-ene wekelaksche loo-en *vauw betoale.*
...dat de moeder *moest zörrege,...*
..da se ni *kost* oep öre bie-ene *komme.*

b) ...gelak ge wel *denke kunt*,...
...da ne warrekman...ie-el gelukkig *weze kan*;...
...gelak ge wel *denke kunt*,...

Als we de gevallen van de drie teksten samentellen, bekomen we in totaal:

A. *Verv. ww. + verleden deelwoord*: 60 gevallen.
40 maal staat het verl. deelw. vóór het verv. ww. (groene volgorde).
20 maal staat het verl. deelw. na het verv. ww. (rode volgorde).

B. *Verv. ww. + infinitief*: 58 gevallen.
49 maal staat de infin. na het verv. ww. (rode volgorde). 9 maal staat de infin. vóór het verv. ww. (groene volgorde).

Op onze verzamelkaart 16 (verv. ww. + verl. deelw.) is Antwerpen met het gebied ten Zuiden half rood, half groen, het gebied ten Noorden en ten Westen overwegend groen met rode inslag. Dat klopt ongeveer met de totalen uit de teksten van Leopold, alhoewel we hier toch iets meer groen hebben en volgens deze gegevens Antwerpen tot het o v e r w e g e n d g r o e n e g e b i e d zou moeten behoren.

Op onze verzamelkaart 17 (verv. ww. + infin.) is heel de streek rond Antwerpen homogeen rood. Hier zou dus volgens Leopold's teksten een streepje groen bij horen (± 16%). Misschien heeft zich tijdens de laatste ¾ eeuw de constructie nog meer geüniformiseerd.

Lijst der gemeenten waaruit materiaal werd ontvangen

Met het oog op de overzichtelijkheid werden de gemeenten ingedeeld per provincie. In elke provincie werden de gemeenten geklasseerd volgens de bekende nummering op de kaarten van KLOEKE - GROOTAERS - MEERTENS - PÉE.

Friesland

Nes (B 2)
Schiermonnikoog (B 4) (2)
Ferwerd (B 7)
Ternaard (B 10)
Hantum (B 11)
Ooster-Nijkerk (B 13a)
Morra (B 13c)
Wierum (B 14a)
St.-Jacobi-Parochie (B 18)
St.-Anna-Parochie (B 19)
Stiens (B 24) (3)
Britsum (B 24a)
Wanswerd (B 26a)
Rinsumageest (B 29)
Akkerwoude (B 29a)
Broek o/d Akkerwoude (B 29b)
Dokkum (B 30)
Driezum (B 32)
Kollum (B 35)
Harlingen (B 45)
Tjummarum (B 46)
Franeker (B 48)
Schalsum (B 48b)
Menaldum (B 50) (2)
Dronrijp (B 51)
Marssum (B 52)
Deinum (B 53)
Blessum (B 53*)
Jelsum (B 55)
Lekkum (B 55a)
Leeuwarden (B 56)
Huizum (B 57)
Surhuisterveen (B 68)
Wons (B 80*)
Tzum (B 81)
Wytgaerd (B 85b)
Wirdum (B 86)
Bosum (B 90)
Wartena (B 93a)
Grouw (B 94) (2)
Rottevalle (B 98)
Opeinde (B 99a) (2)
Ferwoude (B 109a)
Sneek (B 112)
Nijezijl (B 113a)
IJlst (B 114)
Gauw (B 115a) (2)

Akmarijp (B 117c)
Akkrum (B 120)
Terhorne (B 120a)
Oldeboorn (B 121)

Lippenhuizen (B 123*)
Duurswoude (B 126)
Hindeloopen (F 2)
Oudega (F 2a)
Hommerts (F 2d)
Gaastmeer (F 2e)
Heeg (F 2f)
Langweer (F 4)
St.-Niklaasga (F 5)
Ouwster-Nijega (F 5*)
Tjalleberd (F 10)
Haskerdijken (F 10a)
Oranjewoud (F 13a)
Mildam (F 19a)
Schurega (F 20)
Oldeberkoop (F 21)
Oudega (F 31)
Balk (F 34)
Nije-Mirdum (F 36b)
Lemmer (F 38)
Doniaga (F 40b)
Rotstergaast (F 41)
Munnikeburen (F 41b)
Wolvega (F 42)
Nijelamer (F 42a)
Oldelamer (F 42b)
Nijeholtpade (F 43)
Oldeholtwolde (F 43a)
Oldeholtpade (F 43b)
Steggerda (F 46) (2)
Finkega (F 46a)
Noordwolde (F 47)
Scherpenzeel (F 53)

Groningen

Zoutkamp (B 17)
Ruigezand (B 40a)
Grijpskerk (B 42)
De Waarden (B 42*)
Sebaldeburen (B 71)
Grootegast (B 72)
Marum (B 101)
Nuis (B 102)
Roodeschool (C 1a)
Leens (C 24)
Wehe (C 25)
Eenrum (C 26)
Westernieland (C 26a)
Warffum (C 29)
Usquert (C 30)
Uithuizen (C 31) (2)
Baflo (C 32) (2)

Onderdendam (C 32a)
Uithuizermeeden (C 35) (2)
Garsthuizen (C 38a)
Leermens (C 41a)
Spijk (C 42)
Bierum (C 43) (2)
Losdorp (C 43*)
Krewerd (C 44*)
Schouwerzijl (C 62a)
Winsum (C 69)
Bedum (C 70)
Sauwerd (C 71a)
Wirdum (C 75*)
Ten Boer (C 76)
Wittewierum (C 77*)
Overschild (C 78a)
Appingedam (C 79)
Opwierda (C 79a)
Meedhuizen (C 84)
Wagenborgen (C 85)
Woldendorp (C 88)
Oostwold (C 103)
Pasop (C 104a)
Midwolde (C 105)
Groningen (C 108) (3)
Middelbert (C 110)
Engelbert (C 112) (2)
Borgweg (C 114a)
Harkstede (C 115)
Scharmer (C 116)
Kolham (C 117) (2)
Slochteren (C 118) (2)
Siddeburen (C 121) (2)
Nieuwolda (C 122)
Noordbroek (C 124)
Zuidbroek (C 125) (2)

Eexta (C 127)
Finsterwolde (C 131) (3)
Beerta (C 132)
Nieuw-Beerta (C 133)
Ganzendijk (C 133*)
Drieborg (C 134)
Leek (C 144)
Zevenhuizen (C 145)
Glimmen (C 148*)
Noordlaren (C 150)
Kielwinderveer (C 154a)
Meeden (C 157)
Westerlee (C 157*) (2)
Veendam (C 159)
Ommelanderwijk (C 160)
Winschoten (C 161) (4)
Wedderveen (C 163a)
Bellingwolde (C 165)
Wildervank (C 186) (4)
Stadskanaal (C 189) (5)
Onstwedde (C 192) (2)
Vlagtwedde (C 193)
Jipsinghuizen (G 14)
Wollinghuizen (G 14a)
Sellingen (G 15)
Mussel (G 15*)
Ter-Apel (G 37)

Drente

Zuidlaren (C 155)
Tinaarlo (C 177a)
Anlo (C 183)
Eext (C 184)
Eexterzandvoort (C 184*)
Nieuwediep (C 188*)
Vledder (F 50)
Vledderveen (F 50b)
Wapserveen (F 61a)
Uffelte (F 62)
Havelte (F 63)
Nijeveen (F 72) (2)
Veendijk-Eursinge (F 72a)
Ruinerwold (F 73) (2)
De Wijk (F 75) (3)
Hijkersmilde (G 2*)
Rolde (G 7)
Balloo (G 7*)
Drouwen (G 10)
Borger (G 11)
Gasselter-Nijeveen (G 12)
Dwingelo (G 24)
Beilen (G 28)

Makkem (G 28a)
Schoonoord (G 32b)
Odoorn (G 34)
Valthermond (G 36)
Roswinkel (G 39)
Nieuw-Balinge (G 50b)
Odoornerveen (G 54a)
Emmen (G 58) (2)
Nieuw-Dordrecht (G 61)
Emmer Compascuum (G 62a)
Hoogeveen (G 74) (2)
Alteveer (G 75b) (2)
Hollandsche-Veld (G 76)
Nieuw-Amsterdam (G 79)
Erica (G 80)
Oud-Schoonebeek (G 81)
Klazienaveen (G 81a)
Coevorden (G 95)

Noord-Holland

Midsland (A 1)
Oosterend (A 6)
De Waal (A 9)
Hoorn (B 5)
Den Oever (E 3a)
St.-Maarten (E 10)
Barsingerhorn (E 12)
Opperdoes (E 14a)
Warmenhuizen (E 16)
Broek op Langedijk (E 23) (2)
Aartswoud (E 24a)
Spanbroek (E 27)
Heerhugowaard (E 28a)
Abbekerk (E 30)

Midwoud (E 31)
Oostwoud (E 31a)
Nibbixwoud (E 32)
Zwaagdijk (E 35b)
Andijk (E 36) (4)
Hoogkarspel (E 37)
Enkhuizen (E 40)
Venhuizen (E 40a)
Egmondermeer (E 42*)
Zuid- en Noord-Schermer (E 47a)
Stompetoren (E 47a*)
Hensbroek (E 49)
Ursem (E 50)
Berkhout (E 56)
Zwaag (E 57) (2)
Schellinkhout (E 59)
Wijdenes (E 60)
Limmen (E 63)
Akersloot (E 64)
Oosthuizen (E 74)
Warder (E 75)
Middelie (E 76)
Assendelft (E 82)
Wormerveer (E 84a)
Koog-aan-de-Zaan (E 85)
Zaandam (E 86)
Volendam (E 91b)
Monnikenwerf (E 92)
Zandvoort (E 93)
Haarlem (E 97) (4)
Amsterdam (E 109)
Diemen (E 111)
Vogelenzang (E 113a)
Weesp (E 121)
Weesperkarspel (E 121*)
Nederhorst-den-Berg (E 123b)
Huizen (E 127)
Urk (F 77)

Zuid-Holland

Scheveningen (D 1) (3)
's-Gravenhage (D 5) (2)
Rijnsaterwoude (E 142)
Leiden (E 167) (2)
Leiderdorp (E 171)
Koudekerk (E 173)
Hazerswoude (E 174)
Alphen aan den Rijn (E 176)
Nieuwkoop (E 177) (2)
Aarlanderveen (E 178)
Voorburg (E 195)
Delft (E 198)

Moercapelle (E 203)
Reeuwijk (E 208) (2)
Gouda (E 209)
Naaldwijk (I 3)
Maasland (I 6)
Rockanje (I 8)
Geervliet (I 16)
Spijkenisse (I 18)
Ouddorp (I 19)
Goedereede (I 20) (2)
Sommelsdijk (I 24)
Middelharnis (I 25) (3)
Simonshaven (I 27a)
Nieuwendijk (I 29a)
Stad-aan-'t-Haringvliet (I 44)
Oude-Tonge (I 45)
Achthuizen (I 45a)
Kethel (K 2) (2)
Berkel (K 8)
Bergschenhoek (K 9)
Gouderak (K 14)
Berkenwoude (K 15)
Vlist (K 17)
Langerak (K 26)
Lexmond (K 34)
Vlaardingen (K 42a)
Barendrecht (K 47)
Bolnes (K 47b)
Heerjansdam (K 48)
Hendrik-Ido-Ambacht (K 50) (2)
Alblasserdam (K 53)
Lekkerkerk (K 54)

Nieuw-Lekkerland (K 55)
Streefkerk (K 56)
Brandwijk (K 57)
Molenaarsgraaf (K 61)
Hoornaar (K 65) (2)
Leerdam (K 73)
Kedichem (K 74)
Puttershoek (K 92) (2)
's-Gravendeel (K 93) (2)
Giessen-Ouderkerk (K 97*)
Giessendam (K 97)
Boven-Hardinxveld (K 98)
Numansdorp (K 121)
Strijen (K 124)

Utrecht

De Hoef (E 147*)
Zegveld (E 181)
Vleuten (E 188)
Utrecht (E 192)
Benschop (E 220)
Vreeswijk (E 225)
Spakenburg (F 121) (4)
Bunschoten (F 139) (2)
Hoogland (F 141a*)
Woudenberg (F 169)
Doorn (F 187)
Leersum (F 188)
Polsbroek (K 21)
Willige-Langerak (K 22)
Jaarsveld (K 24)
Rhenen (L 8)

Gelderland

Doornspijk (F 99)
Noordeinde (F 99*)
Elburg (F 100) (2)
Oldebroek (F 102)
Hattem (F 103)
Harderwijk (F 108) (2)
Het Harde (F 112a)
Heerde (F 113)
Hoef (F 124a)
Terwolde (F 131) (2)
Nijkerk (F 142)
Nijkerkerveen (F 142*)
Voorthuizen (F 144)
Zwartebroek (F 144c)

Garderen (F 145)
Hoog-Soeren (F 149)
Apeldoorn (F 151)
Gietel (F 157)
Gorssel (F 161)
Barneveld (F 170)
Glinde (F 170c)
Hoenderlo (F 173)
Woestehoeve (F 173a)
Eerbeek (F 176)
Brummen (F 178) (2)
Almen (F 181)
Vorden (F 184)
Ederveen (F 192)
Laren (G 221)
Gelselaar (G 227)
Neede (G 251)
Haarlo (G 253)
Eibergen (G 255) (2)
Zelhem (G 278) (2)
Culemborg (K 39)
Beusichem (K 40) (2)
Kerkwijk (K 119)
Etten (K 176)
Rijswijk (L 2)
Ingen (L 5)
Wageningen (L 10)
Heelsum (L 15)
Heteren (L 21)
Didam (L 34)
Kilder (L 38)
Braamt (L 39)
Drumpt (L 43)
Tiel (L 44)
Wadenoijen (L 45)
Dodewaard (L 52)
Leeuwen (L 53)
Altforst (L 55)
Appeltern (L 56)
Andelst (L 60)
Hernen (L 64b)

Beuningen (L 65)
Bemmel (L 69)
Nijmegen (L 71)
Varik (L 87)
Heesselt (L 87a)
Wijchen (L 106)
Heelweg (M 4a)
Lichtenvoorde (M 7) (2)
Vragender (M 7*)
Aalten (M 9) (5)
Miste (M 11)
Winterswijk (M 13) (2)
Kotten (M 15)
Etten (M 39)
Sinderen (M 41)
Varsselder (M 42a)
Megchelen (M 44)
Dinxperlo (M 46)

Overijsel

Kuinre (F 52)
Oldemarkt (F 56)
Baars (F 59*)
Steenwijk (F 60) (3)
Muggebeet (F 64)
Blokzijl (F 65)
Stad-Vollenhove (F 66) (2)
St.-Jansklooster (F 68)
Zwartsluis (F 83) (2)
Rouveen (F 86)
Staphorst (F 87) (2)
IJsselmuiden (F 89) (2)
Kampen (F 90) (2)
Kamperveen (F 92)
Genne (F 94a)
's Heerenbroek (F 95c)
Zwolle (F 96)
Nieuwleusen (F 97)
Dalfsen (F 98) (2)
Heino (F 107) (2)
Lenthe (F 107b)
Olst (F 118)
Diepenveen (F 132)
Deventer (F 133) (5)
Okkenbroek (F 137a)
Oud-Avereest (G 89)
Balkbrug (G 90a)
Slagharen (G 92)
Lutten (G 93)
Hoogengraven (G 112*)
Hardenberg (G 113) (2)
Radewijk (G 118)

Den Ham (G 139)
Geesteren (G 143)
Vasse (G 143*)
Vriezenveen (G 171)
Wierden (G 172)
Almelo (G 173)
Albergen (G 174*)
Ootmarsum (G 177)
Lemselo (G 179)
Denekamp (G 182)
Rijssen (G 197)
Bornebroek (G 199)
Zenderen (G 200) (2)
Borne (G 201)
Delden (G 203) (2)
Hengelo (G 204)
Oldenzaal (G 207) (2)
De Lutte (G 209) (2)
Lonneker (G 210)
Goor (G 223)
Kerspel-Goor (G 223a)
Diepenheim (G 225)
Boekelo (G 231)
Usselo (G 233)
Enschede (G 234)
Haaksbergen (G 257)
Zwolle (G 281)

Zeeland

Ellemeet (I 31a)
Burgh (I 32)
Haamstede (I 33)
Elkerzee (I 35)
Duivendijke (I 35b)
Brouwershaven (I 36)

Zonnemaire (I 37)
Noordgouwe (I 39)
Schuddebeurs (I 39a)
Colijnsplaat (I 48) (2)
Zierikzee (I 49) (2)
Oosterland (I 52)
St.-Annaland (I 55)
Westkapelle (I 58)
Domburg (I 60)
Aagtekerke (I 63)
Biggekerke (I 64a)
St.-Laurens (I 65)
Veere (I 66)
Kortgene (I 67)
Wolphaartsdijk (I 67a)
Camperland (I 67c)
Geersdijk (I 67d)
Kloetinge (I 70)
Wemeldinge (I 72)
St.-Maartensdijk (I 73)
Scherpenisse (I 74)
Nieuw-en-St.-Joosland (I 84a) (2)
Arnemuiden (I 85)
's-Heer-Arendskerke (I 86) (2)
Heinkenszand (I 87)
Borsselen (I 89)
Nisse (I 92)
Hoedekenskerke (I 95)
Kwadendamme (I 95a)
Kapelle (I 96)
Waarde (I 100)
Cadzand (I 103)
Nieuwvliet (I 104) (2)
Groede (I 107)
Breskens (I 108) (2)
Schoondijke (I 109) (2)
Ellewoutsdijk (I 111)
Neuzen (I 112) (2)
Oudelande (I 113) (2)
Walsoorden (I 116a)
Lamswaarde (I 116b)
Groenendijk (I 116d)
Rilland (I 117a)
Oostburg (I 123)
Aardenburg (I 125)
St.-Kruis (I 129)
Biervliet (I 134)
Philippine (I 136)
Zaamslag (I 138)
Driewegen (I 138c)
Boschkapelle (I 139) (2)
Axel (I 140)
Stoppeldijk (I 140a)
Zoutespui (I 140a*)
Hulst (I 142) (2)
Absdale (I 143*)

Westdorpe (I 166)
Overslag (I 167a)
Koewacht (I 168)

Noord-Brabant

Steenbergen (I 57)
Bergen-op-Zoom (I 79) (3)
Ossendrecht (I 118)
Sleeuwijk (K 100a) (2)
Nieuwendijk (K 101a)
Veen (K 109)
Zevenbergschenhoek (K 125a)
Dussen (K 128)
Raamsdonkerveer (K 130*)
Drongelen (K 133a)
Babiloniënbroek (K 133c)
Elshout (K 136a)
Drunen (K 143) (2)
Vlijmen (K 147)
Engelen (K 148)
Empel (K 149)
's-Hertogenbosch (K 150)
Dinteloord (K 151) (2)
Oudenbosch (K 157)
Breda (K 160) (2)
Oosterhout (K 161)
Reijen (K 161a)
Dorst (K 161b) (2)
's-Gravenmoer (K 162)
Dongen (K 163)
Kaatsheuvel (K 164a)

Berkel (K 166)
Esch (K 171)
Boxtel (K 172)
Welberg (K 173*)
Kruisland (K 173a)
Rucphen (K 177)
Gilze (K 182)
Tilburg (K 183) (2)
Goirle (K 184)
Baarle-Nassau (K 195)
Lage-Mierde (K 214)
Hulsel (K 216a)
Alem (L 91)
Berghem (L 100) (2)
Herpen (L 104)
Grave (L 110)
Rosmalen (L 144)
Hintham (L 144a)
Nuland (L 145) (2)
Nulands-Vinkel (L 145a)
Berlicum (L 147)
Uden (L 152) (2)
Escharen (L 154)
Zeeland (L 157)
Oeffelt (L 161)
Dinther (L 178a)
Schijndel (L 179)
St.-Anthonis (L 185) (2)
Oploo (L 186)
Ledeakker (L 186*)
Boxmeer (L 187) (2)
Vierlingsbeek (L 190)
Son (L 202)
Bakel (L 208)
Overloon (L 209a)
Stiphout (L 236)
Geldrop (L 240)
Riethoven (L 258)
Leende (L 262)
Asten (L 263)
Liesel (L 263a) (2)
Westerhoven (L 280)
Borkel (L 281)
Soerendonk (L 283)
Budel (L 285)

Nederl.-Limburg

Venraij (L 210) (2)
Wanssum (L 214)
Geijsteren (L 214a)
Gennep (L 231)
Horst (L 246)

Lottum (L 248)
Sevenum (L 266)
Velden (L 268)
Blerick (L 269) (2)
Tegelen (L 270)
Venlo (L 271) (3)
Weert (L 289) (2)
Panningen (L 290)
Helden (L 291) (2)
Roggel (L 293)
Neer (L 294)
Steijl (L 296)
Stramproij (L 318)
Tungelroij (L 318b)
Hunsel (L 320)
Haelen (L 322)
Leveroij (L 324a)
Grathem (L 326) (2)
Heel (L 328) (2)
Roermond (L 329)
Roosteren (L 373)
Linne (L 376)
Stevensweert (L 378)
Putbroek (L 381a) (2)
Peij (L 381b) (2)
St.-Odiliënberg (L 385)
Posterholt (L 387)
Buchten (L 426)
Born (L 428)
Einighausen (L 430)
Dieteren (L 431)
Nieuwstad (L 433)
Urmond (Q 14)
Geulle (Q 18) (2)
Beek (Q 19)
Geleen (Q 21)
Spaubeek (Q 31)
Schinnen (Q 32)

Brunssum (Q 35)
Nuth (Q 36) (3)
Amstenrade (Q 38)
Maastricht (Q 95) (4)
Borgharen (Q 96a)
Meerssen (Q 99) (3)
Houthem (Q 100)
Valkenburg (Q 101) (5)
Sibbe (Q 101a)
Ambij (Q 102) (4)
Heerlerheide (Q 112a)
Heerlen (Q 113) (2)
Schaesberg (Q 113b)
Vrusschemig (Q 113c)
Eijgelshoven (Q 119)
Kerkrade (Q 121) (2)
Spekholzerheide (Q 121b)
Heugem (Q 187a)
Mheer (Q 196)
Wijlre (Q 201) (2)
Eijs (Q 202)
Vijlen (Q 208) (2)

West-Vlaanderen

Zeebrugge (H 9a)
Oostkerke (H 13)
Damme (H 14)
Klemskerke (H 23)
Ettelgem (H 25)
Snellegem (H 33)
St.-Andries (H 35)
Brugge (H 36) (3)
St.-Kruis (H 38)
Assebroek (H 40)
Nieuwpoort (H 46) (2)
Oostduinkerke (H 49)
Gistel (H 54)
Leke (H 60)
Koekelare (H 61)
Zedelgem (H 65)
Hertsberge (H 71)
Diksmuide (H 108)
Zarren (H 113)
Handzame (H 114)
Torhout (H 116)
St.-Henricus (H 116*)
Lichtervelde (H 117)
Kanegem (I 224)
Westvleteren (N 24)
Houthulst (N 28a)
Staden (N 32) (2)
Beveren (N 35)

Roeselare (N 38) (6)
Ardooie (N 41)
Meulebeke (N 43)
Proven (N 62)
Langemark (N 69)
Ieper (N 72) (3)
St.-Jan (N 73)
Moorslede (N 78)
Beselare (N 79) (2)
Ledegem (N 81)
Lendelede (N 84) (2)
Hulste (N 85)
Kuurne (N 90)
Loker (N 116)
Dranouter (N 118)
Komen (N 129)
Geluwe (N 131)
Menen (N 132) (5)
Wevelgem (N 139)
Bissegem (N 140)
Kortrijk (N 141)
Aarsele (O 1)
Wielsbeke (O 76)
Desselgem (O 79) (2)
Waregem (O 80)
Beveren (O 81)
St.-Lodewijk (O 82*)
Zwevegem (O 179) (2)
Otegem (O 180) (2)
Heestert (O 186)
St.-Denijs (O190) (3)
Kerkhove (O 194)
Kooigem (O 257)

Oost-Vlaanderen

Kieldrecht (I 147) (2)
Kallo (I 151)

Maldegem (I 154) (2)
Adegem (I 155) (2)
Kaprijke (I 157)
Eeklo (I 158) (5)
Zelzate (I 165)
Wachtebeke (I 169) (3)
St.-Gillis-Waas (I 173)
St.-Niklaas (I 175) (4)
Nieuwkerken-Waas (I 176)
Melsele (I 179) (2)
Haasdonk (I 181)
Knesselare (I 185) (5)
Ursel (I 186)
Aalter (I 187) (2)
Waarschoot (I 190) (2)
Lovendegem (I 193) (3)
Desteldonk (I 199)
Evergem (I 200) (2)
Wondelgem (I 201) (2)
Oostakker (I 202) (2)
Zeveneken (I 205)
Eksaarde (I 206) (3)
Waasmunster (I 212) (3)
Hamme (I 213) (2)
Temse (I 215)
Steendorp (I 216)
Lotenhulle (I 225) (2)
Vinkt (I 227) (2)
Landegem (I 230)
Drongen (I 231)
Bachte-Maria-Leerne (I 236)
Deurle (I 238)
Mariakerke (I 240)
Gent (I 241) (6)
Destelbergen (I 243)
Laarne (I 251) (4)
Kalken (I 252)
Wetteren (I 255)
Schellebelle (I 256)
Berlare (I 257)
Zele (I 258) (2)
Grembergen (I 259) (2)
Moerzeke (I 260)
Baasrode (I 260a)
Appels (I 261)
Dendermonde (I 262)
St.-Gillis-bij-Dendermonde (I 264) (2)
Petegem (O 15) (2)
Astene (O 16)
Nazareth (O 18)
Vurste (O 32)
Lede (O 46)
Erpe (O 52) (2)
Bambrugge (O 54)
Hofstade (O 59) (2)
Aalst (O 61) (5)

Nieuwerkerken (O 64)
Erembodegem (O 65) (2)
Meldert (O 66)
Huise (O 90)
Ooike (O 93) (2)
Welden (O 99)
Hundelgem (O 110)
Velzeke (O 111) (3)
Zottegem (O 117) (2)
Godveerdegem (O 118)
St.-Maria-Horebeke (O 124)
Oombergen (O 128)
Borsbeke (O 130)
Herzele (O 133)
Grotenberge (O 137)
Woubrechtegem (O 138)
Heldergem (O 139) (2)
St.-Lievens-Esse (O 140)
Welle (O 147)
Iddergem (O 149)
Denderhoutem (O 150) (3)
Ninove (O 152)
Zegelsem (O 206)
Nederbrakel (O 208) (2)
St.-Maria-Lierde (O 214)
Ophasselt (O 217)
Smeerebbe-Vloerzegem (O 218)
Appelterre (O 220)
Schendelbeke (O 222)
Nieuwenhove (O 226)

Overboelare (O 230)
Moerbeke (O 231)
Denderwindeke (O 235) (2)
Ronse (O 265) (2)

Henegouwen[17]

Mater (O 123)
Everbeek (O 212)
Bever (O 272)

Antwerpen

Zwijndrecht (I 180)
Puurs (I 268)
Essen (K 189) (2)
Meer (K 192)
Poppel (K 196)
Brecht (K 206) (2)
St.-Antonius (K 206*)
St.-Lenaarts (K 209)
Rijkevorsel (K 210) (3)
Merksplas (K 212) (2)
Vosselaar (K 236) (3)
Turnhout (K 237) (2)
Arendonk (K 240) (3)
Retie (K 241) (2)
Merksem (K 243)
Antwerpen (K 244) (2)
Wilrijk (K 250)
Borsbeek (K 252)
Halle (K 255)
Kasterlee (K 273)
Dessel (K 275)
Balen-Neet (K 277) (2)
Duffel (K 293)
Olmen (K 313)
Willebroek (K 320)
Mechelen (K 330) (4)
Westmeerbeek (K 347)
Vorst (K 352)

Brabant

Londerzeel (I 275)
Merchtem (O 69)

(17) Gemakshalve worden verder in de loop van dit werk, bv. in de tabellen en diagrammmen, deze 3 gemeenten bij Oost-Vlaanderen gevoegd.

Wolvertem (O 70)
Mollem (O 72) (2)
Liedekerke (O 157)
Pamel (O 158) (2)
Asse (O 162) (2)
Wemmel (O 165)
Schepdaal (O175) (2)
St.-Jans-Molenbeek (O 178a) (2)
Galmaarden (O 232)
Onze-Lieve-Vrouw-Lombeek (O 237)
St.-Kwintens-Lennik (O 238)
Eizeringen (O 238*)
Gooik (O 239)
Pepingen (O 244) (2)
Lot (O 255)
Herfelingen (O 274a)
Herne (O 275)
Bogaarden (O 277)
Essenbeek-Halle (O 286*)
Buizingen (O 287)
Lembeek (O 290)
Beigem (P 3)
Vilvoorde (P 10)
Melsbroek (P 13)
Hever (P 14)
Tildonk (P 21)
Tremelo (P 22)
Baal (P 23)
Betekom (P 24)
Aarschot (P 25)
Wakkerzeel (P 26*)
Werchter (P 26)
Houwaart (P 37)
Diest (P 41)
Evere (P 60a)

Haren (P 60a*)
Laken (P 64) (2)
Brussel (P 65)
Vossem (P 80)
Kessel-Lo (P 86)
Blauwput (P 86*)
Leuven (P 88) (3)
Lubbeek (P 94)
Hoeilaart (P 126) (2)
Duisburg (P 128)
Neerijse (P 129)
Loonbeek (P 130a)
Overijse (P 133)
St.-Genesius-Rode (P 198)

Belg.-Limburg

Tessenderlo (K 353)
Koersel (K 359) (2)
Zolder (K 361) (2)
Neerpelt (L 312)
Kleine-Brogel (L 315)
Hechtel (L 352)
Peer (L 355)
Grote-Brogel (L 356)
Reppel (L 358)
Beek (L 359)
Opitter (L 362)
Gruitrode (L 366)
Neerglabbeek (L 367)
Kessenich (L 370) (2)
Ophoven-Geistingen (L 371)
Maaseik-Solt (L 372)
Helchteren (L 413)
Opoeteren (L 415)
Opglabbeek (L 416) (2)
Niel-bij-As (L 418)
Stokkem (L 423)
Linkhout (P 46)
Herk-de-Stad (P 50)
Berbroek (P 53)
Stokrooie (P 56)
Alken (P 120)
Ulbeek (P 121)
Gingelom (P 175)
St.-Truiden (P 176)
Godsheide (Q 2*)
Genk (Q 3)
Gelieren (Q 4)
Zutendaal (Q 5)
Diepenbeek (Q 71)
Beverst (Q 72)
Kortessem (Q 74)

Wellen (Q 78) (2)
Martenslinde (Q 89)
Mopertingen (Q 90)
Rosmeer (Q 93)
Borgloon (Q 156)
Tongeren (Q 162)
Zichen-Zussen-Bolder (Q 179)

Luik[18]

Landen (P 171)
St.-Martens-Voeren (Q 247)

Noten:

1. Het getal tussen haakjes na het nummer van de gemeente geeft het aantal inzendingen uit die gemeente weer.

(18) Gemakshalve zijn in de loop van dit werk, bv. in de tabellen en diagrammen, deze 2 gemeenten bij Belg. Limburg gevoegd.

2. Een asterisk bij het nummer van een gemeente betekent dat het vermelde dorp of gehucht niet voorkomt in DR. L. GROOTAERS' en DR. G.G. KLOEKE'S *Systematisch en Alfabetisch Register van Plaatsnamen voor Noord-Nederland, Zuid-Nederland en Fransch-Vlaanderen, herzien en bijgewerkt door* DR. W. PÉE en P.J. MEERTENS. Het nummer is dat van de dichtstbijgelegen gemeente. Bij het tekenen van de kaarten werd voor deze inzendingen het cirkeltje geplaatst op het vermelde nummer.

Aanhangsel: toestand in de schrijftaal

Mijn oorspronkelijke bedoeling was de toestand in de huidige Nederlandse schrijftaal met betrekking tot de twee onderzochte constructies even uitvoerig te behandelen als de toestand in de dialecten (zie de Inleiding, blz. 9). Met het oog hierop heb ik van ieder van de volgende werken ongeveer 100 blz. gelezen en nauwkeurig opgetekend hoe dikwijls beide verbindingen in de twee mogelijke volgorden voorkwamen.

ALBERDINGK THIJM J.A.: *Keurbladzijden uit Nederlandsche Schrijvers, Jos. Alb. Alberdingk Thijm* - bezorgd onder toezicht van J.F.M. Sterck. Aalst, De Seyn-Verhougstraete z.j. (blz. 11-103).
BERGMANN A. (Tony): *Ernest Staas, advocaat.* Schetsen en Beelden. Amsterdam S.L. van Looy 1919 (blz. 13-36; 66-118; 137-146; 166-182).
BOMANS G.: *Mémoires of Gedenkschriften van Minister Pieter Bas*, bijeengezameld en geordend door G. Bomans. Uitgeverij Het Spectrum, Utrecht-Brussel 1947 (blz. 21-129)..
BOUDIER-BAKKER I.: *Het Spiegeltje.* P.N. van Kampen en Zoon, N.V. Amsterdam z.j. (blz. 1-86).
BROUWER R.: *Dauw over Dorstig Land.* H.P. Leopolds U.M., N.V. 's Gravenhage 1943 (blz. 1-99).
CLAES E.: *Sichemsche Novellen.* De Vlaamsche Boekenhalle, Leuven-Leiden 1921 (blz. 7-105).
COOLEN A.: *Peelwerkers.* Nijgh en Van Ditmar, N.V. Rotterdam-'s Gravenhage 1949 (blz. 5-96).
COUPERUS L.: *Fantasia.* L.J. Veen's Uitgevers-Maatschappij, N.V. Amsterdam 1942 (blz. 5-98).
DE HARTOG J.: *Hollands Glorie* - Roman van de zeesleepvaart. N.V. Standaard-Boekhandel, Antwerpen-Brussel. N.V. Uitgeversmaatschappij Elsevier, Amsterdam, 1942 (blz. 7-60).

DE JONG A.M.: *Het Verraad* (Merijntje Gijzen's Jeugd). Em. Querido's Uitgeversmaatschappij N.V. Amsterdam 1935 (blz. 7-100).
DEMEDTS A.: *Voor de Avond valt.* De Kinkhoren, Brussel-Amsterdam. Desclée, De Brouwer z.j. (blz. 7-106).
DEN DOOLAARD A.: *De Bruiloft der 7 Zigeuners.* N.V. Em. Querido's Uitgeversmaatschappij, Amsterdam 1945 (blz. 7-97).
DEPAUW V.: *Jules Bonnemine.* Uitgeversmij A. Manteau N.V. Brussel z.j. (blz. 7-107).
Het late Geluk van Remi Zwartekens. 'Onze Tijd' N.V. Uitgeversmij A. Manteau, Brussel z.j. (blz. 7-91).
DE PILLECIJN F.: *Hans van Malmedy.* Wereldbibliotheek Amsterdam. Snoeck-Ducaju en Zoon, Uitgevers, Gent, z.j. (blz. 7-103).
DE VRIES A.: *Bartje - Bartje zoekt het Geluk - Hilde.* Vlaamsche editie. Uitgeversmij N.V. Standaard-Boekhandel, Antwerpen. G.F. Callenbach. Nijkerk 1945 (blz. 7-64).
Hilde. G.F. Callenbach N.V. Uitgever. Nijkerk 1939 (blz. 5-106).
DE VRIES T.: *Rembrandt.* Van Loghum Slaterus' Uitgeversmaatschappij N.V. Arnhem 1939 (blz. 9-99).
EEKHOUT J.H.: *De waarachtige Historie van Tijl Uilenspiegel in Vlaanderen.* Van Ditmar N.V. Antwerpen, Uitgeversmaatschappij. Holland-Amsterdam z.j. (blz. 5-99).
ELSSCHOT W.: *Lijmen* I. *Lijmen* (blz. 7-80). II. *Het Been* (blz. 159-211). Uitgeversmij A. Manteau N.V. Brussel. U. Mij. P.N. Van Kampen en Zoon Amsterdam z.j.
Tsjip. Uitgeversmij A. Manteau N.V. Brussel. Uitgeverij P.N. van Kampen en Zoon, Amsterdam z.j. (blz. 7-93).
FABRICIUS J.: *Dolle Hans* - Indo Drama in drie Bedrijven. L.J. Janssens en Zonen. Antwerpen z.j. (blz. 7-80).
FLANDERS J.: *Spoken op de ruwe Heide.* Averbode, 1935 (blz. 7-97).
GEZELLE G.: *Kerkhofblommen.* L.J. Veen. Amsterdam. z.j. (blz. 9-33).

GHYSEN J.: *Villégiature Tourne-Bride.* Davidsfonds Leuven, 1952 (blz. 5-103).
HILDEBRAND: *Camera Obscura.* Haarlem - De Erven F. Bohn - 1917 (blz. 19-33; 36-87; 103-119).
HULSMANS A.: *De Club van Vijf.* Een verhaal voor jongens. Jeugdbibliotheek No. 3. z.j. (blz. 7-109).
KEUNING W.: *Asoka,* Indische roman uit de derde eeuw voor Christus. Eerste deel: de wilde Prins. Wereldbibliotheek Amsterdam, 1941 (blz. 5-101).
KOENEN M.: *De Moeder.* Uitgeverij Het Spectrum. Utrecht-Antwerpen z.j. (blz. 7-94).
KUYLE A.: *Albert Kuyle,* ingeleid en samengesteld door E. Van der Hallen. Keurbladzijden uit de Nederlandsche Letterkunde. Kunstuitgeverij 'Pro Arte', Diest z.j. (blz. 5-78).
LANGENS J.: *De Kermis van Rosse Lei.* Davidsfonds Leuven, 1932 (blz. 5-99).
LAVKI L.: *De Duivelsklauw.* N.V. Leeslust, Antwerpen z.j. (blz. 7-51).
MATTHIJS M.: *Een Spook op Zolder.* Bij de Boekengilde 'Die Poorte'. Oude God, Antwerpen, 1943 (blz. 5-104).
MULTATULI: *Max Havelaar* of de Koffiveilingen der Nederlandsche Handelsmaatschappij. Nederlandsche Bibliotheek. Uitgegeven door de Mij voor goede en goedkoope lectuur. Amsterdam, 1917 (blz. 7-104).
NAEFF T.: *Letje of de Weg naar het Geluk.* N.V. Het Kompas. Antwerpen z.j. (blz. 7-105).
POTGIETER E.J.: *Jan, Jannetje en hun jongste kind.* (blz. 3-36). *Het Rijksmuseum* (blz. 49-107). Nederlandsche Bibliotheek. Uitgegeven door de Mij voor goede en goedkoope lectuur, z.j.
SCHAEPMAN H.J.A.M.: *Een Katholieke Partij.* Proeve van een Program. Utrecht. Wed. J.R. van Rossum, 1883 (blz. 5-70).
SCHARTEN-ANTINK C. en M.: *'t Geluk hangt als een druiventros.* Een verhaal uit het Florentijnsche. N.V. Wereldbibliotheek. Amsterdam, 1935 (blz. 7-100).
SCHELFHOUT-VAN DER MEULEN A.: *Eiland van Schoonheid* - Herinneringen aan Corsica. Eindhoven. Uitgeversmaatschappij De Pelgrim, 1941 (blz. 11-110).

SNIEDERS R.: *Zonder God* (eerste deel) (blz. 5-50). *Zonder God* (tweede deel) (blz. 5-59). Turnhout. Boekdrukkerij Splichal-Roosen. Uitgever z.j.
STREUVELS S.: *Dagen.* L.J. Veen, Uitgever, Amsterdam z.j. (blz. 1-92).
THIRY A.: *Ach, de kleine Stad.* Davidsfonds Leuven, 1936 (blz. 7-110).
De Zevenslager. Davidsfonds Leuven, 1934 (blz. 5-98).
TIMMERMANS F.: *Pallieter.* Amsterdam. P.N. van Kampen en Zoon z.j. (blz. 1-95).
Pijp en Toebak. Davidsfonds Leuven, 1933 (blz. 5-105).
VALKENSTEIN K.: *De Verdwijnmachine.* Den Haag. G.B. van Goor Zonen's U.M. N.V. z.j. (blz. 5-90).
VAN DER LEEUW A.: *Verhalende Schetsen.* Brussel Uitgeversmij. A. Manteau N.V. 1944 (blz. 9-80).
VAN DER MEER DE WALCHEREN P.: *Klein Dagboek.* Uitgeverij 'Helmond'. Helmond, 1950 (blz. 7-110).
VAN DUINKERKEN A.: *De Mensen hebben hun Gebreken.* Uitgeverij Het Spectrum. Utrecht, Antwerpen z.j. (blz. 11-115).
VAN EEDEN F.: *De kleine Johannes.* 's Gravenhage, Mouton en Co., 1929 (blz. 1-104).
VAN GOGH-KAULBACH A.: *Moeder.* Wereldbibliotheek N.V. Amsterdam, 1936 (blz. 5-107).
VAN HEMELDONCK E.: *Johan van der Heyden, Magister.* Davidsfonds Leuven, 1941 (blz. 5-95).
VAN HOOGENBEMT A.: *Twee jonge Menschen.* Antwerpen, N.V. De Nederlandsche Boekhandel, 1941 (blz. 15-101).
VAN HULZEN G.: *Zwervers* - eerste bundel. Nederlandsche Bibliotheek. Uitgegeven door de Mij voor goede en goedkoope lectuur. Amsterdam, 1919 (blz. 5-98).
VAN LENNEP J.: *De Roos van Dekama.* Leiden. - A.W. Sijthoff's Uitg. Mij z.j. (blz. 9-60).
VAN WOUDE J.: *Hollandsch Binnenhuisje.* Gebr. E. en M. Cohen. Amsterdam, 1920 (blz. 1-92).
VERHOEVEN B.: *Guido Gezelle.* De Gemeenschap. Utrecht, 1930 (blz. 5 tot einde)

VERMEYLEN A.: *Twee Vrienden.* Uitgeversmij. A. Manteau N.V. Brussel, 1943 (blz. 5-96).
VESTDIJK S.: *Het vijfde Zegel.* Roman uit het Spanje der Inquisitie. Nijgh en Van Ditmar N.V. Rotterdam z.j. (blz. 9-88).
VISSER-ROOSENDAAL J.: *In de Storm.* J.H. Gottmer - Uitgever. Haarlem, Antwerpen z.j. (blz. 7-100).

Men ziet dat de gelezen auteurs zodanig zijn gekozen, dat zij door hun plaats van herkomst of afstamming alle provincies van Noord- en Zuid-Nederland vertegenwoordigen. Een van de voornaamste vragen die ik me gesteld had, was immers: Heeft de plaats van herkomst van een schrijver invloed op de syntactische constructies in zijn boeken? M.a.w. staat hij, bij het schrijven, in dit opzicht niet (onbewust) onder de invloed van de taal (het dialect) die hij als kind heeft gesproken?

Ik kan er niet aan denken al mijn materiaal mee te delen, want dit zou een dik boekdeel vullen en...het zou misschien zonde zijn van het papier! Daarom zal ik slechts de resultaten van mijn onderzoek meedelen door middel van cijfers, gerangschikt in overzichtelijke tabellen. Veel commentaar zal ik niet verstrekken bij mijn cijfers; zoals ze daar staan, spreken ze in sommige opzichten reeds een vrij duidelijke taal, al laten ze sommige vraagpunten nog in het duister.

Wat onmiddellijk opvalt, is dat de taal van bijna geen enkel schrijver dezelfde verhouding tussen groene en rode constructies te zien geeft als de provincie waaruit hij afkomstig is, of m.a.w. het dialect van de plaats van herkomst schijnt geen sporen te hebben nagelaten in de syntaxis van onze schrijvers. Dit is vooral merkwaardig bij die auteurs die opzettelijk ‘volks’ schrijven of een taal die zogezegd nauw aansluit bij het dialect van een bepaalde streek. Het volkse of dialectische blijkt dan vooral te bestaan in het gebruiken van bepaalde woorden en uitdrukkingen, terwijl de syntaxis soms verder van het dialect is verwijderd dan bij diegenen die streven naar zeer zuiver Nederlands! Men vergelijke b.v. de percentages die *Claes, Timmermans* en *Coolen* krijgen in de hieronder afgedrukte tabellen met de cijfers van de overeenstemmende constructies in de volkstaal van de provincies Brabant, Antwerpen en Noord-Brabant.

Het is ook opvallend hoe weinig de schrijvers zich zelf gelijk blijven. Waar twee of meer boeken van één auteur werden doorgenomen, vertonen ze meestal heel verschillende verhoudingen!

Het ligt voor de hand dat we hier de ritmische factoren niet kunnen bespreken die in een aantal gevallen de keus van de constructie voorzeker hebben beïnvloed. Dit zou immers een uitvoerige en gedetailleerde discussie noodzakelijk maken en tevens mededeling vergen van overvloedige citaten.

Verder blijkt nog dat de volgorde hulpwerkw. + verleden deelwoord veel vaker gebruikt wordt in de schrijftaal dan in de gesproken volkstaal. Bij de verbinding hulpwerkw. + infinitief is het verschil niet zo groot.

De tabellen zijn opgemaakt per provincie. Bij het berekenen van het totaal per provincie werd aan elke schrijver evenveel belang gehecht; dus een schrijver van wie ik 3 boeken doorgelezen heb, heeft niet meer belang dan een andere van wie ik slechts 1 boek gelezen heb. Na de naam van iedere schrijver heb ik telkens het geboortejaar vermeld.

DEELWOORD

	Aantal gevallen	***Groen***	***Rood***	***% groen***	***% rood***
A. West-Vlaanderen					
Gezelle 1830	21	18	3	85,7	14,3
Streuvels 1871	75	61	14	81,3	18,7
Matthijs 1899	67	27	40	40,3	59,7
Demedts 1906	185	106	79	57,3	42,7
Tot. Provincie				66,2	33,8
B. Oost-Vlaanderen					
Flanders 1887	106	50	56	47,2	52,8
De Pillecijn 1891	125	47	78	37,6	62,4
Depauw 1912 R. Zw.	68	56	12	82,4	17,6
J. Bon.	143	109	34	76,2	23,8
Tot. Provincie				*54,7*	*45,3*

INFINITIEF

	Aantal gevallen	***Groen***	***Rood***	***% groen***	***% rood***
A. West-Vlaanderen					
Gezelle 1830	32	12	20	37,5	62,5
Streuvels 1871	75	27	48	36,0	64,0
Matthijs 1899	98	25	73	25,5	74,5
Demedts 1906	197	21	176	10,7	89,3
Tot. Provincie				27,4	72,6
B. Oost-Vlaanderen					
Flanders 1887	77	18	59	23,4	76,6
De Pillecijn 1891	53	14	39	26,4	73,6

Depauw 1912 R. Zw.		68	13	55	19,1	80,9
	J. Bon.	128	58	70	45,3	54,7
	Tot. Provincie				*27,3*	*72,7*

		DEELWOORD				
		Aantal gevallen	***Groen***	***Rood***	***% groen***	***% rood***
C. Antwerpen						
Bergmann 1835		111	80	31	72,1	27,9
Elsschot 1882 Lijmen I		162	122	40	75,3	24,7
	Lijmen II	129	73	56	56,6	43,4
	Tsjip	158	106	52	67,1	32,9
Timmermans 1885 Pal.		48	17	31	35,4	64,6
	P. en T.	77	48	29	62,3	37,7
Van Hemeldonck 1897		85	74	11	87,1	12,9
Van Hoogenbemt 1900		62	24	38	38,7	61,3
Tot. Provincie					*62,6*	*37,4*
D. Brabant						
Vermeylen 1872		116	98	18	84,5	15,5
Claes 1885		93	41	52	44,1	55,9
Thiry 1888 Zev.		87	52	35	59,8	40,2
Ach, Stad		124	63	61	50,8	49,2
Tot. Provincie					*61,3*	*38,7*
E. Belg. Limburg						
Langens 1892		44	20	24	45,5	54,5
Lavki 1893		29	19	10	65,5	34,5
Ghysen 1926		127	68	59	53,6	46,4
Tot. Provincie					*54,9*	*45,1*
F. Friesland						
Vestdijk 1898		228	129	99	56,6	43,4
Visser-Roosendaal 1899		133	95	38	71,4	28,6
De Vries T. 1907		166	78	88	47,0	53,0
Tot. Provincie					*58,3*	*41,7*
G. Groningen						
Keuning 1876		107	48	59	44,9	55,1
Brouwer 1910		85	68	17	80,0	20,0
Tot. Provincie					*62,4*	*37,6*

	INFINITIEF				
	Aantal gevallen	***Groen***	***Rood***	***% groen***	***% rood***
C. Antwerpen					
Bergmann 1835	100	14	86	14,0	86,0

Elsschot 1882 Lijmen I			77	31	46	40,3	59,7
	Lijmen II		103	45	58	43,7	56,3
	Tsjip		134	45	89	33,6	66,4
Timmermans 1885 Pal.			33	6	27	18,2	81,8
		P. en T.	58	9	49	15,5	84,5
Van Hemeldonck 1897			70	30	40	42,9	57,1
Van Hoogenbemt 1900			45	8	37	17,8	82,2
Tot. Provincie						*26,1*	*73,9*
D. Brabant							
Vermeylen 1872			140	67	73	47,9	52,1
Claes 1885			72	24	48	33,3	66,7
Thiry 1888 Zev.			114	29	85	23,4	76,6
Ach, Stad			90	26	64	28,9	71,1
Tot. Provincie						*35,8*	*64,2*
E. Belg. Limburg							
Langens 1892			60	5	55	8,3	91,7
Lavki 1893			26	0	26	0.0	100,0
Ghysen 1926			130	42	88	32,3	67,7
Tot. Provincie						*13,5*	*86,5*
F. Friesland							
Vestdijk 1898			116	43	73	37,1	62,9
Visser-Roosendaal 1899			93	57	36	61,3	38,7
De Vries T. 1907			117	18	99	15,4	84,6
Tot. Provincie						*37,9*	*62,1*
G. Groningen							
Keuning 1876			99	13	86	13,1	86,9
Brouwer 1910			84	40	44	47,6	52,4
Tot. Provincie						*30,3*	*69,7*

DEELWOORD

	Aantal gevallen	*Groen*	*Rood*	*% groen*	*% rood*
H. Drente					
Fabricius 1871	71	37	34	52,1	47,9
De Vries A. 1904 B.	56	41	15	73,2	26,8
H.	130	80	50	61,5	38,5
Tot. Provincie				*59,7*	*40,3*
1. Noord-Holland					
Van Lennep 1802	228	145	83	63,6	36,4
Hildebrand 1814	273	174	97	64,2	35,8
Alberdingk Thijm 1820	185	108	77	58,4	41,6
Multatuli 1820	254	149	105	58,7	41,3
Van Eeden 1860	86	56	30	65,1	34,9
Van Gogh-Kaulbach 1869	108	68	40	63,0	37,0
Boudier-Bakker 1875	143	86	57	60,1	39,9
Schelfhout-					
Van der Meulen 1891	163	97	66	59,5	40,5
De Hartog 1914	163	102	61	62,6	37,4
Tot. Provincie				*61,7*	*38,3*
J. Zuid-Holland					
Couperus 1863	147	77	70	52,4	47,6
Van der Leeuw 1876	148	72	76	48,6	51,4
Naeff 1878	129	44	85	34,1	65,9
Bomans 1913	128	73	55	57,0	43,0
Tot. Provincie				*48,0*	*52,0*
K. Utrecht					
Valkenstein 1862	177	148	29	83,6	16,4
V.d. Meer de					
Walcheren 1880	153	119	34	77,8	22,2
Kuyle 1904	122	70	52	57,4	42,6
Tot. Provincie				*72,9*	*27,1*

INFINITIEF

	Aantal gevallen	*Groen*	*Rood*	*% groen*	*% rood*
H. Drente					
Fabricius 1871	59	12	47	20,3	79,7

De Vries A. 1904 B.	54	23	31	42,6	57,4
H.	134	62	72	46,3	53,7
Tot. Provincie				*32,3*	*67,7*
1. Noord-Holland					
Van Lennep 1802	145	41	104	28,3	71,7
Hildebrand 1814	168	98	70	58,3	41,7
Alberdingk Thijm 1820	81	34	47	42,0	58,0
Multatuli 1820	183	99	84	54,1	45,9
Van Eeden 1860	74	19	55	25,7	74,3
Van Gogh-Kaulbach 1869	137	29	108	21,2	78,8
Boudier-Bakker 1875	173	49	124	28,3	71,7
Schelfhout-					
Van der Meulen 1891	93	11	82	11,8	88,2
De Hartog 1914	112	39	73	34,8	65,2
Tot. Provincie				*33,8*	*66,2*
J. Zuid-Holland					
Couperus 1863	103	40	63	38,8	61,2
Van der Leeuw 1876	75	8	67	10,7	89,3
Naeff 1878	94	21	73	22,3	77,7
Bomans 1913	90	9	81	10,0	90,0
Tot. Provincie				*20,4*	*79,6*
K. Utrecht					
Valkenstein 1862	183	64	119	35,0	65,0
V.d. Meer de					
Walcheren 1880	51	4	47	7,8	92,2
Kuyle 1904	88	30	58	34,1	65,9
Tot. Provincie				*25,6*	*74,4*

DEELWOORD

	Aantal gevallen	*Groen*	*Rood*	*% groen*	*% rood*
L. Gelderland					
Van Woude 1853	81	53	28	65,4	34,6
Scharten-Antink 1869	106	40	66	37,7	62,3
Verhoeven 1897	53	11	42	20,8	79,2
Tot. Provincie				*41,3*	*58,7*
M. Overijsel					
Potgieter 1808 J.J.	58	11	47	19,0	81,0
Rijksm.	63	13	50	20,6	79,4
Schaepman 1844	98	22	76	22,4	77,6
Van Hulzen 1860	55	11	44	20,0	80,0
Den Doolaard 1901	134	96	38	71,6	28,4
Tot. Provincie				*33,4*	*66,6*
N. Zeeland					
Eekhout 1900	52	39	13	75,0	25,0
Tot. Provincie				*75,0*	*25,0*
O. Noord-Brabant					
Snieders 1812	111	51	60	45,9	54,1
De Jong 1888	142	110	32	77,5	22,5
Coolen 1897	77	35	42	45,5	54,5
Van Duinkerken 1903	192	120	72	62,5	37,5
Tot. Provincie				*57,8*	*42,2*
P. Ned.-Limburg					
Koenen 1879	63	17	46	27,0	73,0
Hulsmans 1897	90	65	25	72,2	27,8
Tot. Provincie				*49,6*	*50,4*

INFINITIEF

	Aantal gevallen	*Groen*	*Rood*	*% groen*	*% rood*
L. Gelderland					
Van Woude 1853	63	23	40	36,5	63,5
Scharten-Antink 1869	88	32	56	36,4	63,6
Verhoeven 1897	37	1	36	2,7	97,3
Tot. Provincie				*25,2*	*74,8*
M. Overijsel					
Potgieter 1808 J.J.	69	27	42	39,1	60,9

Rijksm.	64	47	17	73,4	26,6
Schaepman 1844	109	13	96	11,9	88,1
Van Hulzen 1860	92	18	74	19,6	80,4
Den Doolaard 1901	135	43	92	31,9	68,1
Tot. Provincie				*29,9*	*70,1*
N. Zeeland					
Eekhout 1900	39	28	11	71,8	28,2
Tot. Provincie				*71,8*	*28,2*
O. Noord-Brabant					
Snieders 1812	78	12	66	15,4	84,6
De Jong 1888	116	44	72	37,9	62,1
Coolen 1897	62	15	47	24,2	75,8
Van Duinkerken 1903	155	54	101	35,5	64,5
Tot. Provincie				*28,2*	*71,8*
P. Ned.-Limburg					
Koenen 1879	119	26	93	21,8	78,2
Hulsmans 1897	117	63	54	53,8	46,2
Tot. Provincie				*37,8*	*62,2*

Om het frequentiepercentage te zoeken voor Zuid- en Noord-Nederland en ook voor het hele Nederlandse taalgebied heb ik het gemiddelde gemaakt van de percentages van elke auteur, zodat aan iedere schrijver evenveel belang gehecht werd.

	% *groen*	**% *rood***	**% *groen***	**% *rood***
Zuid-Nederland	*60,6*	*39,4*	*26,1*	*73,9*
Noord-Nederland	*55,4*	*44,6*	*31,3*	*68,7*
Nederl. taalgebied	*57,6*	*42,4*	*28,5*	*71,5*

Ten slotte zal ik hier de uitslag meedelen van een beperkt onderzoek, ingesteld om na te gaan of de aard van het hulpwerkwoord invloed uitoefent op zijn plaats in de bijzin. Met het oog hierop werden de hulpwerkw. + verleden deelw., respectievelijk infinitief opgetekend in de eerste 30 blz. van de werken der volgende schrijvers: ALBERDINGK THIJM, BERGMANN, BROUWER, CLAES, DE HARTOG, DEMEDTS, DEPAUW *(J.B. en R. Zw.),* DE PILLECIJN, DE VRIES A. *(Bartje),* ELSSCHOT *(Lijmen I en Tsjip),* FLANDERS, GEZELLE, HILDEBRAND, HULSMANS, KEUNING, KUYLE, LANGENS, LAVKI, MATTHIJS, MULTATULI, POTGIETER *(Jan),* SCHELFHOUT-VAN DER MEULEN, SNIEDERS, STREUVELS, THIRY *(Zevensl.),* TIMMERMANS *(Pal. en Pijp en T.),* VAN DER LEEUW, VAN EEDEN, VAN HEMELDONCK, VAN HOOGENBEMT, VAN HULZEN, VAN LENNEP, VAN WOUDE, VERMEYLEN, VISSER-ROOSENDAAL.

A. In verbinding met een deelwoord

	hebben	***zijn***	***worden***	***staan***	***liggen***	***komen***	***krijgen***
Tot. aant. gevallen	698	476	181	11	8	7	3
groen (geweest is)	401	295	114	11	5	2	3
rood (is geweest)	297	181	67	-	3	5	-
% groen (60,3)	57,4	62,0	63,0	100	62,5	29,0	100
% rood (39,7)	42,6	38,0	37,0	-	37,5	71,0	-

	zitten	***houden***	***lijken***	***gaan***	***schijnen***	***voelen***	***zien***
Tot. aant. gevallen	3	2	2	1	1	1	1
groen (geweest is)	2	2	2	1	1	1	1
rood (is geweest)	1	-	-	-	-	-	-
% groen (60,3)	66,7	100	100	100	100	100	100
% rood (39,7)	33,3	-	-	-	-	-	-

B. In verbinding met een infinitief

	zullen	*kunnen*	*moeten*	*willen*	*mogen*	*laten*	*gaan*	*komen*	*doen*
Tot. aant. gevallen	347	255	169	145	55	47	44	39	27
groen (doen zal)	107	119	51	58	24	13	9	2	2
rood (zal doen)	240	136	118	87	31	34	35	37	25
% groen (32,3)	30,8	46,7	30,2	40,0	43,6	27,7	20,5	5,1	7,4
% rood (67,7)	69,2	53,3	69,8	60,0	56,4	72,3	79,5	94,9	92,6

	zien	*dur-ven*	*blijven*	*horen*	*heb-ben*	*voe-len*	*hel-pen*	*we-ten*	*kij-ken*	*lo-pen*
Tot. aant. gevallen	24	20	18	18	4	3	2	2	1	1
groen (doen zal)	2	2	3	-	1	1	-	-	-	-
rood (zal doen)	22	18	15	18	3	2	2	2	1	1
% groen (32,3)	8,3	11,1	16,7	-	25,0	33,3	-	-	-	-
% rood (67,7)	91,7	88,9	83,3	100	75,0	66,7	100	100	100	100

[Boek 2: kaarten]

1. De jongen die gisteren van het dak is gevallen, is nu dood.

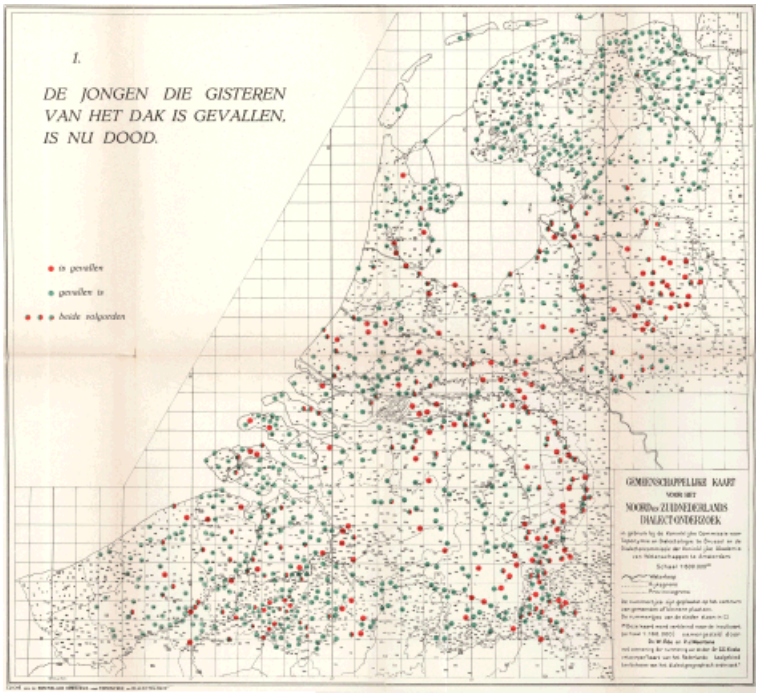

2. Jan zei, dat zijn broer ziek was geweest.

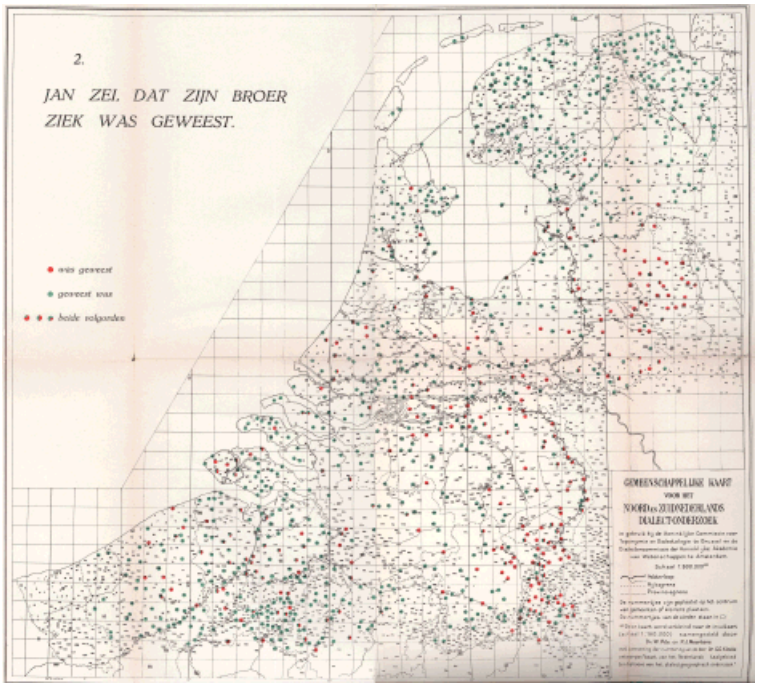

3. Ik heb gezien dat hij zijn hond heeft geslagen.

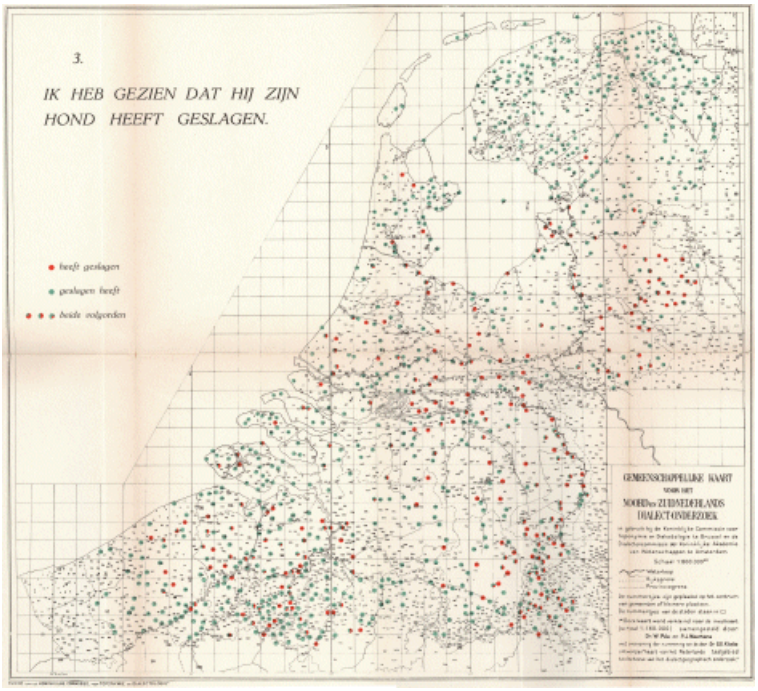

4. Er waren drie mensen die de bedelaar hadden gezien.

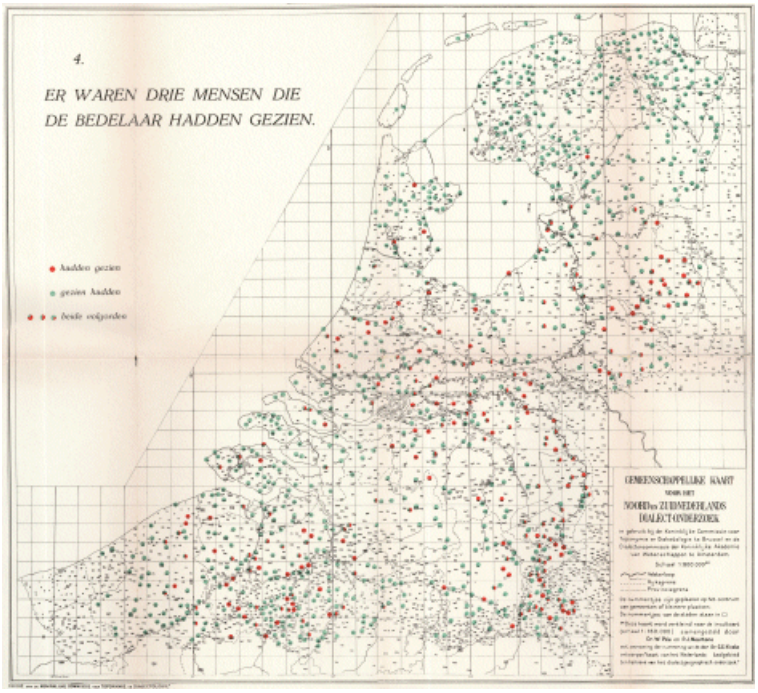

5. Het feest verliep, zonder dat er een lied werd gezongen.

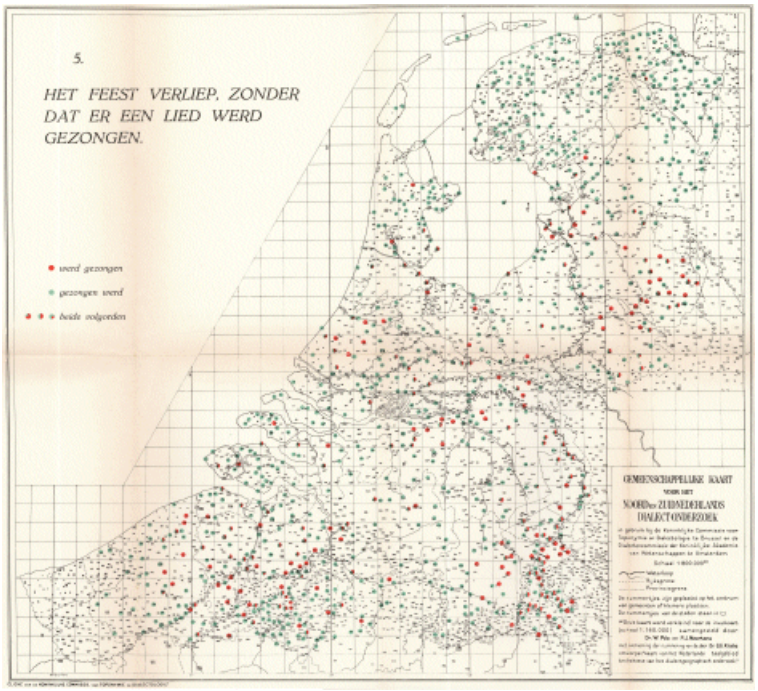

6. Mij dunkt dat er iets op die muur staat geschreven.

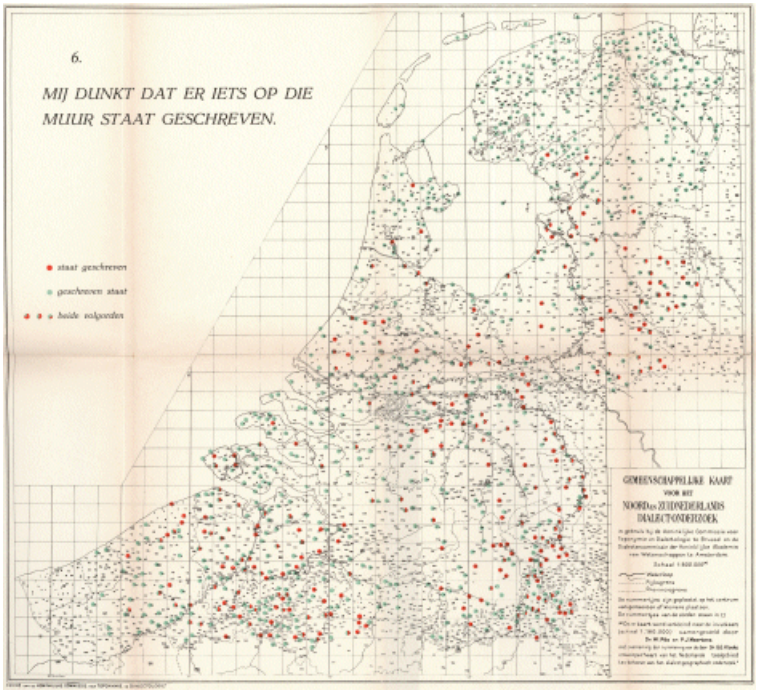
6.
MIJ DUNKT DAT ER IETS OP DIE MUUR STAAT GESCHREVEN.
staat geschreven
geschreven staat
beide volgorden
GEMEENSCHAPPELIJKE KAART VOOR HET NOORD- EN ZUIDNEDERLANDS DIALECTONDERZOEK

7. Weet U waar onze vriend ligt begraven?

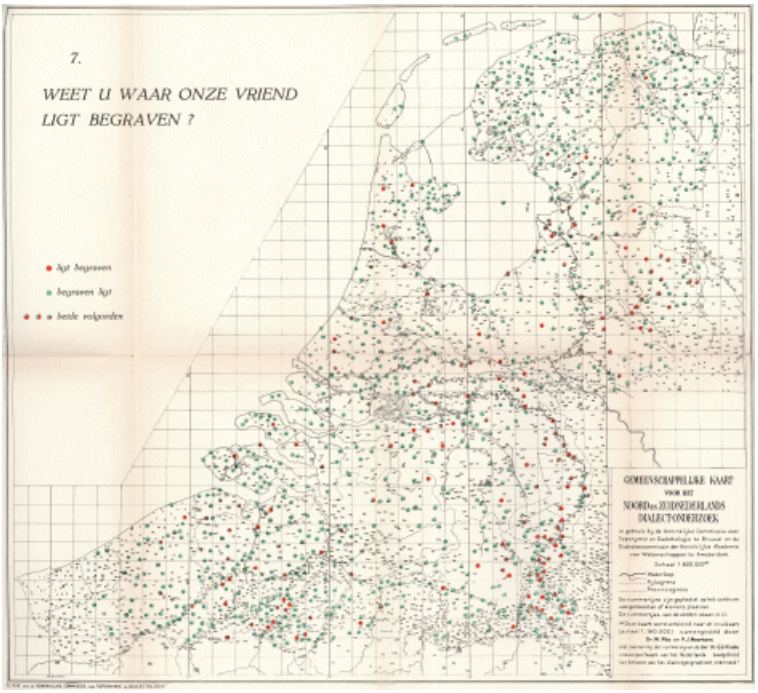

8. Ik wil eens zien of ge braaf zult zijn.

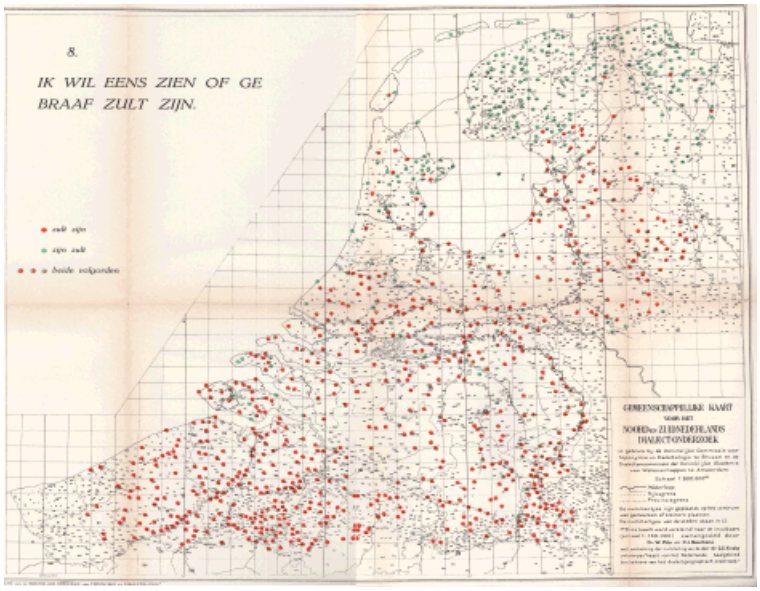

9. 't Was zo goed als zeker dat het zou regenen.

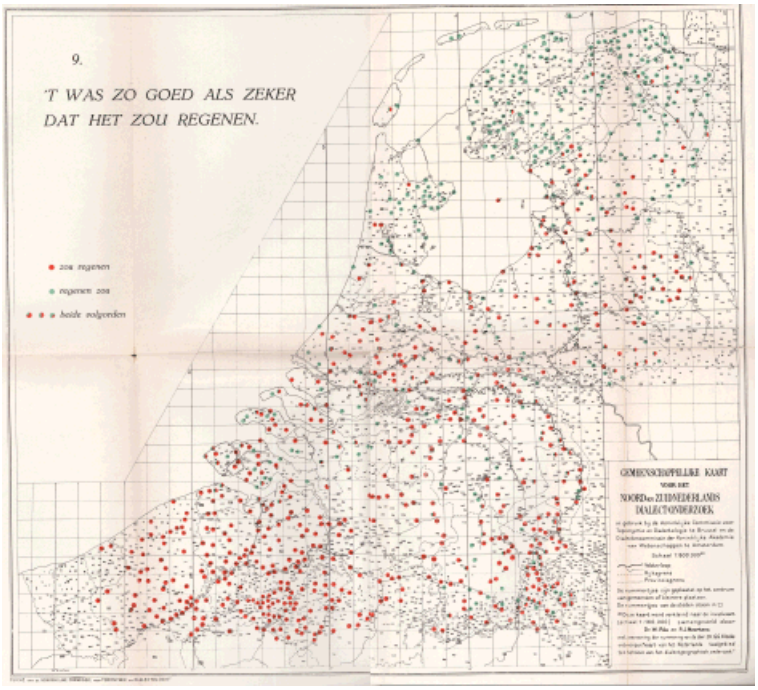

10. Tante laat zeggen, dat ze vandaag niet kan komen.

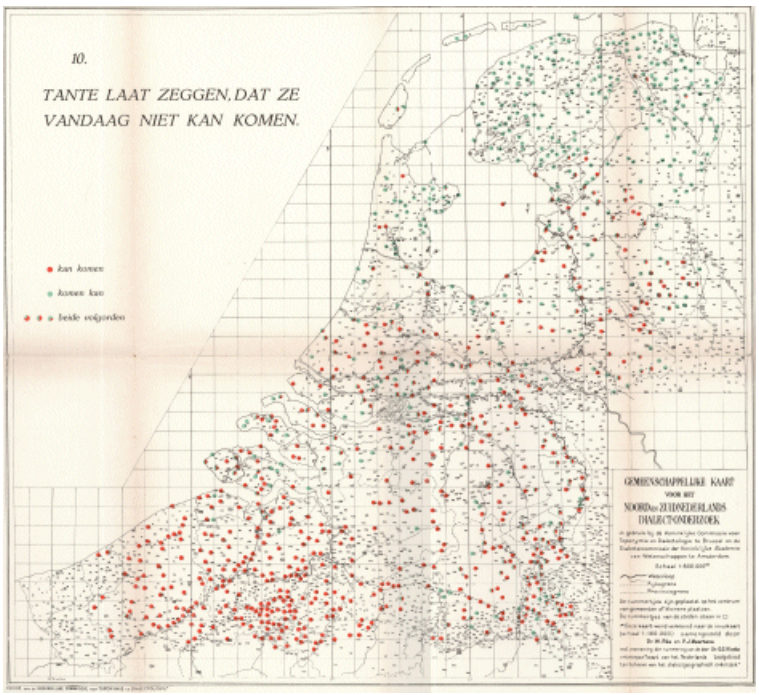

11. Als ge uw glas nog eens laat vallen, jagen we U weg.

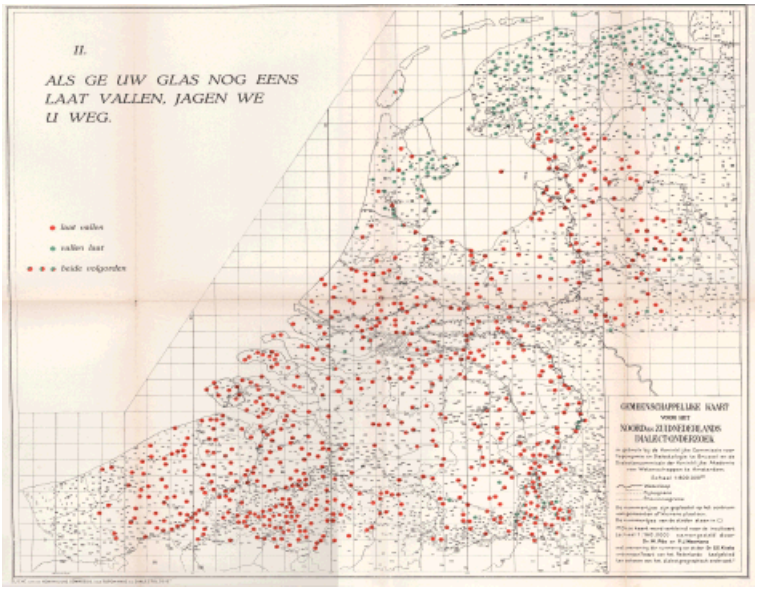

12. Ik ben er zeker van dat hij hier niet durft komen

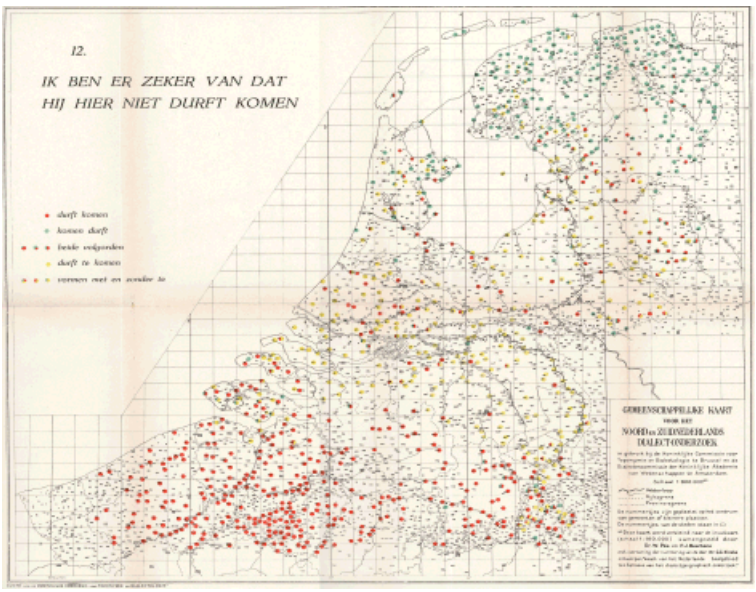

13. Hij durfde niet uitspreken wat hij allemaal wilde zeggen.

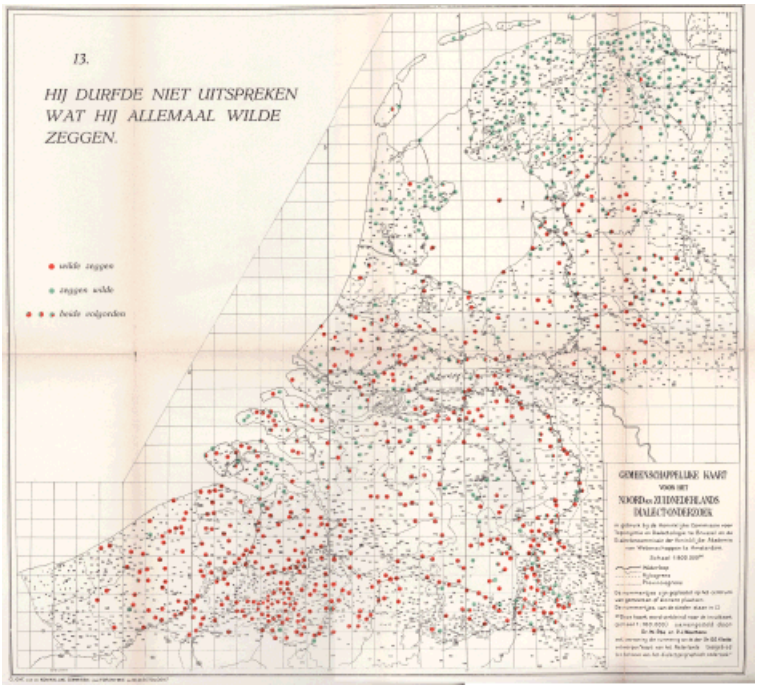

14. 't Was de eerste keer dat Jan bij de andere jongens kwam zitten.

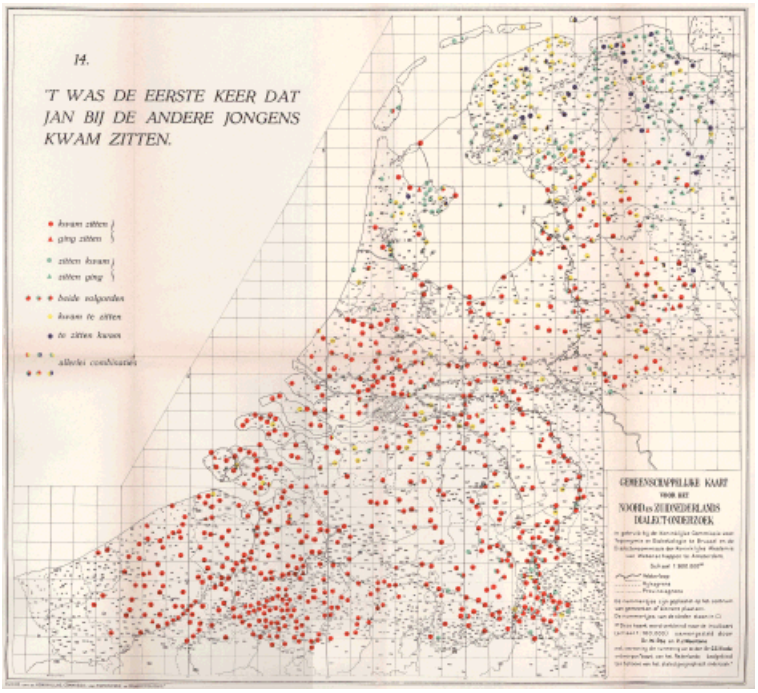

15. Er waren drie mannen die in het bos moesten werken.

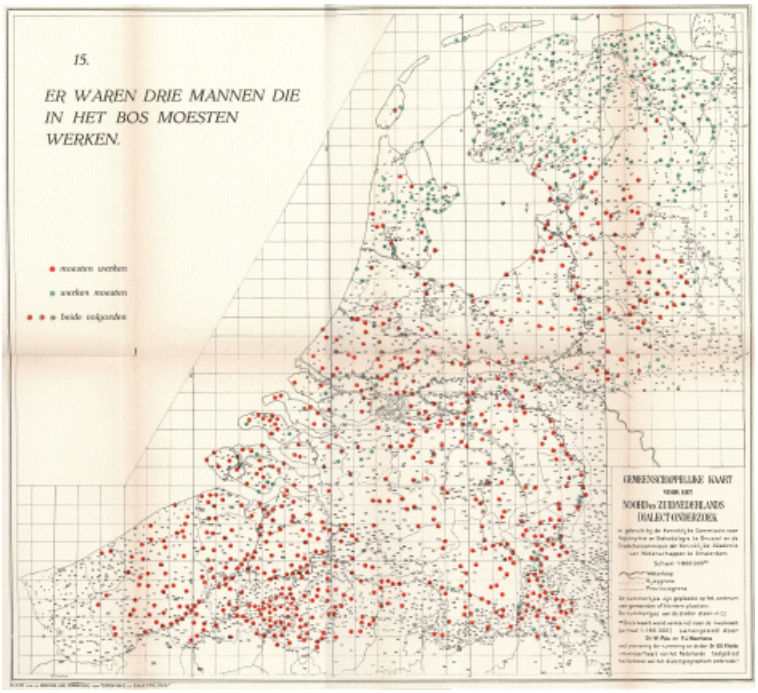

16. Respectieve plaats van vervoegd werkwoord en verleden deelwoord in de bijzin. verzamelkaart

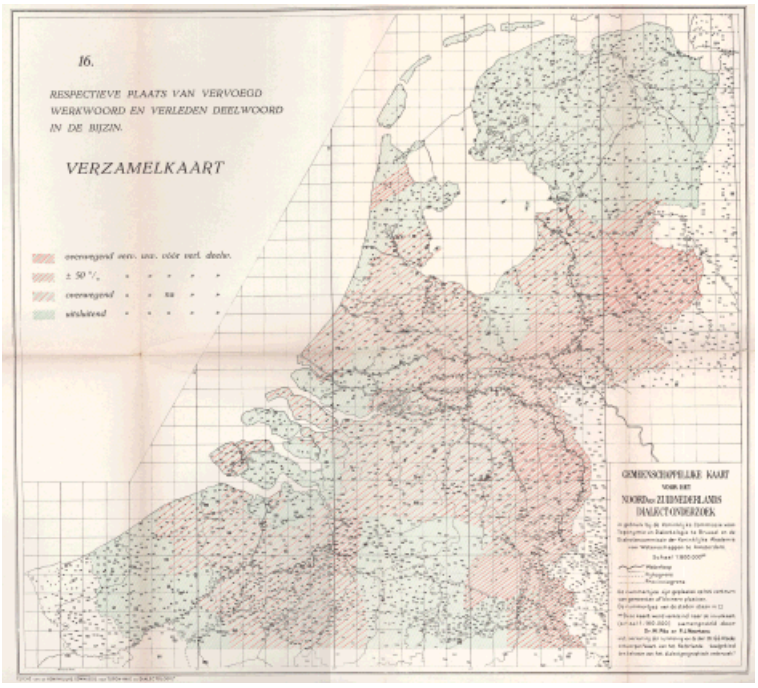
16.
RESPECTIEVE PLAATS VAN VERVOEGD WERKWOORD EN VERLEDEN DEELWOORD IN DE BIJZIN.
VERZAMELKAART
GEMEENSCHAPPELIJKE KAART VOOR HET NOORD- EN ZUIDNEDERLANDS DIALECTONDERZOEK

17. Respectieve plaats van vervoegd werkwoord en infinitief in de bijzin. verzamelkaart